

SALÂH BİRSEL

GOETHE

İŞİK..BİRAZ DAHA İŞİK

BROY

BROY YAYINLARI: 85
ekim '92

kapak tasarım
HOY AJANS

SALÂH BİRSEL

Goethe:
Işık...
Biraz Daha Işık

YAŞAMI
SANATI
YAPITLARINDAN SEÇMELER

" 24 bin yıllık geçmişinin
hasabını yapamayan insan,
günümüzde yaşayan insandır,"

Goethe

BROY YAYINLARI

FRANKFURT

28 AGUSTOS 1749 - EKİM 1765

“28 AGUSTOS 1749'DA öğle vakti saat on ikiyi çalarken ben, Main kıyısındaki Frankfurt'ta dünyaya geldim (1),» der Goethe.

Goethe'nin büyükbabasının babası demircidir. Büyükbabası ise ilkin terzilik yapmış sonra işi otelciliğe dökmüştür. Babası Johann Gaspar Goethe, 20 ağustos 1748'de Cathérine Elisabeth Textor ile evlendiği vakit otuz sekiz yaşındadır. Karısı ise daha on yedisini bitirmemiştir. Bu yaş farkı nedeniyle karı koca arasında, hiçbir vakit tam bir düşünce birliği görülmemiştir.

Goethe'nin annesinin babası Johann Wolfgang Textor, Güney Almanya'nın eski bir hukukçu ailesindendi ve Goethe'nin dünyaya geldiği sıralarda şehrin belediye ve yargı başkanlığı (imparatorluk

(1) Goethe, *Kendi Hayatımdan Şiir ve Hakikat*. Çeviren Recai Bilgin, M.E.B. yayını.

SALÂH BİRSEL

Schultheiss'ı) görevini yürütüyordu. Küçük Goethe'nin babası da hukukçuydu ve 1742 yılından beri imparatorluk Danışmanı (Kaiserlicher Rat) unvanını taşımaktaydı.

Johann Gaspar Goethe, oğlunun eğitimiyle çok yakından ilgilenir. Daha küçükken özel öğretmenler tutar onun için. Latince, eski Yunanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, tarih, coğrafya, doğa bilgileri, matematik, dinbilgisi, resim, müzik, dans, eskrim, ata binme dersleri verdirtir oğluna. Ayrıca kendi zengin kütüphanesi de oğlunun yetişmesinde büyük bir rol oynar. Küçük Goethe burada XVIII. yüzyılın bütün Alman ozanlarını, gelmiş geçmiş en değerli Yunan ve Latin yazarlarını, tarih ve felsefe kitaplarını bulacaktır.

Goethe eğitim duygusuyla hastalık derecesindeki koleksiyon yapma, sıraya dizme, sınıflandırma merakını babasından almıştır. Ama babasının sert tutumunu hiçbir vakit unutmamış, kendisine olan saygısını yitirmemişse de, içten içe ona kin beslemiştir. Onu hırçın, öfkesi burnunda ve somurtkan bir insan olarak görür. Buna karşılık annesi güler yüzlü ve canlı bir kadındır. Kaygıdan başka her şeye katlanmasını bilir.

Goethe ailesinin çeşitli tarihlerde yedi çocuğu olursa da, bunlardan Goethe ile ondan bir yaş küçük kardeşleri Cornelia dışında, tümü, küçük yaşlarda ölüp gider.

Goethe annesi, Geyik Çukuru sokağında oturan Goethe'nin babaannesinin evinde yaşardı. Goethe bu şekilde anlatır:

"Etkine, katta, bahçesizliği telafi etmek maksadıyla penceresinin önüne birkaç çiçek dikilmiş olduğu için Bahçeli Oda dedikleri, bir oda vardı. Ora-

şı, büyüdüğüm vakit, benim en çok sevdiğim ve üzüntülü değilse bile, herhalde hasretle dolu anlar geçirdiğim bir yer olmuştı. (...) Yaz mevsiminde ben hep orada derslerime çalışırdım, fırtınaları beklerdim, pencerelerinin tam karşısında batan güneşin de seyrine bir türlü doyamazdım. Fakat aynı zamanda da komşuların bahçelerinde dolastıklarını, çiçeklerine baktıklarını, çocukların oynadıklarını, herkesin toplanıp eğlendiğini görüp cunata toplarının yuvarlandığını ve cunataların devrildiğini işittiğimden bu, bende pek erken olarak bir yalnızlık duygusuyla birlikte, bundan doğan bir özlem uyandırmıştı ki, bu da, tabiatın içime yerleştirmiş bulunduğu ciddî ve sezişli duygulara uygun olarak, tesirini pek çabuk ve bir müddet sonra daha belirli bir şekilde göstermişti (1).»

Odalardan biri Roma manzaraları ile süslüydü. Bu resimler küçük Goethe üzerinde büyük etki yapacaktır. 1753 yılının Noel gecesini babaannesinin kendisine armağan ettiği kukla takımı da Goethe'nin tiyatroya karşı büyük bir ilgi duymasını sağlar. Goethe bu armağanı alınca evdeki yardımcıların desteğiyle **Davut ile Golyat**'ı oynatır. Eserdeki Davut ve Jonathan rollerinin sözlerini öyle ateşli bir biçimde haykırmıştır ki, kuklayı seyredenlerden korkunç bir alkış yükselir. Bundan sonra Goethe **Melusine**, **Aymon'un Dört Oğlu**, **Fortunat** gibi eski halk hikâyelerini okumaya başlar. Bir yandan da kendi gibi küçümencik arkadaşlarıyla bir tiyatro topluluğu kurar. Giysiler dikilir ve küçük şeytan, bu kez, ev halkının önünde, büyük oyunculara taş çıkartan bir ustalıklarla temsiller verir.

(1) Aynı eser.

1759 yılında, Yedi Yıl Savaşı sonunda, Fransızlar Frankfurt'u işgal edince şehre gelen Fransız Tiyatro Topluluğu da Goethe'yi oldukça etkiler. Molière, Corneille ve Racine'in bütün oyunlarını okumaya başlar.

Goethe'nin babası, çağın eğilimine uygun olarak usçu bir davranış içindeydi. Ama geleneksel Protestanlığa da saygıda kusur etmezdi. Fakat, 1755 yılında Lizbon'da meydana gelmiş olan yer sarsıntısı Goethe'nin babasını da, aydınlık çağının iyimser insanlarını da altüst edecektir. Bu deprem küçük Wolfgang üzerinde de etkisini gösterir. Altmış bin kişinin bir saniyede yok olduğu bu felaketin dinsel inançlarını nasıl sarstığını Goethe şöyle anlatır:

«Almış olduğu ilk din derslerinde o kadar düşünceli ve merhametli olarak tasvir edilen, yerle göğü yaratan Tanrı, kötülerle birlikte iyileri de aynı felakete maruz bırakmakla, hiç de bir baba gibi hareket etmemişti. Çocuğun genç ruhu, bu tesirlerden kurtulmak için, boş yere uğraşıp duruyordu; zira böyle bir hadisenin nasıl telakki edilmesi gerektiği hususunda, bilgelerle fıkıh alimleri bile anlaşılmadıklarından, bu âdeta imkânsızdı (1).»

Ne var ki, küçük Johann Wolfgang'ı sadece kitaplar üzerine eğilir ve ahlak sorunları üzerinde bir başına düşüncelere dalar biri de sanmamalıdır. Onun evrensel merakı okuma zevkinden başka biçimlerde de kendini gösterir. Şehrin eski sokaklarını dolaşmaktan büyük bir haz alır. Main köprüsü en sevdiği şeylerden biridir. Belediye Sarayı, eski evler de çok hoşuna gider. Anılarında Goethe eskiye olan düşkünlüğünü açıkça ortaya koyar. Ama Michaelis'

(1) Goethe, Şiir ve Hakikat. Çeviren: Recai Bilgin.

te kurulan panayırlar da onun ilgisini çeker. Dedesi Textor'un durumu şehir işlerini de yakından izlemesine yardımcı olmuştur denebilir. Bu arada tanıdığı Frankfurtluların, elli yıl sonra resimlerini çizmeye kalkışması, dış dünyanın da kendisini ne denli etkilediğini gösterir.

Küçük Johann Wolfgang ilk şiirlerini on yaşında yazmaya başlamıştır. Goethe'nin arkadaşları da şiir yazmaktadır, ama onlar kendi şiirlerini beğenirken Goethe kendininkilere güvenememektedir. O çok güzel bir şeyler yazmak ister, ama bunun yolunun ne olduğunu kestiremez daha. Goethe'nin ilk şiirlerinden 1765 yılında yazılmış olan «İsa'nın Cehennemine İnisi» adlı olanı kalmıştır. Ondan öncekileri Goethe yakıp ortadan kaldırmıştır.

Goethe şiire olduğu kadar aşk oyunlarına da çok küçük yaşlarda el atar. Daha 12-13 yaşlarında iken Fransız Tiyatro Topluluğunda çalışan bir aktrisin kızma tutulmuştur. Kıza küçük küçük armağanlar götüren Goethe kızın bunları teşekkür ederek aldığını ama ona fazla bir önem vermediğini görerek üzülecektir. Fakat, hayatının ilk büyük aşkı asıl 15 yaşında iken patlak verir. O yıl bir arkadaşı onu birtakım serseri çocuklarla tanıştırır. Johann Wolfgang bir akşam onlarla yemek yerken odaya inanılmaz güzellikte bir kızın girdiğini görür. Oradaki çocuklardan birinin akrabası olan bu Gretchen adındaki kız, hasta olan hizmetçinin yerine onlara hizmet eder. O günden sonra Gretchen'in hayali Goethe'yi her gittiği yerde kovalar. Wolfgang kıza rastlayabilmek için sık sık kiliseye gider ve bütün tören süresince gözlerini kızıdan ayırmaz. Ama kiliseden çıktıkları vakit Goethe ona eşlik etmek ve bir iki söz söylemek yürekliliğini kendinde bulamaz. Ancak kız

Goethe'yi görüp de selamına bir baş hareketiyle karşılık verdiği vakit Johann Wolfgang kendini mutlu sayabilmektedir. Goethe'nin bu genç kıza tutkunluğu onun güzellik ve olgunluktan meydana gelen yepyeni bir evreni tanımasına yol açar. Böylece Gretchen, Goethe'deki o «Ölümsüz Kadın» tipinin ilk taslağı olarak belirir. O «Ölümsüz Kadın»ki Faust'un sonunda ihtiyar ozanın dediği gibi, erkeğini yükseklerle doğru çıkmaktadır.

3 nisan 1764 günü, bir bayram nedeniyle Goethe, Gretchen'i yeniden görecektir ve kızın evine kadar geçirecektir. Dahası da olacak, kız Goethe'yi alından öpecektir. Ama bu ilk ve son öpüştür çünkü Johann Wolfgang onu bir daha göremeyecektir. Babası, Wolfgang'ın birtakım şüpheli kişilerle düşüp kalktığını öğrenecek ve oğlunu onlardan uzaklaştıracaktır. Bu umutsuz günlerde Goethe kendini öldürmeyi bile düşünür. Ama bir gün bir dostu, Gretchen'in şu sözünü iletir ona: «Ona ben hep çocuk gözüyle baktım. Davranışım da bir ablanınkinden öteye geçmedi.»

Bu sözlerle gururu ve aşkı incinen Goethe birden kızıdan soğuduğunu hisseder. Artık onda hiç bir güzellik bulmamaktadır. Ama kızın hayali yine de gözlerinin önünden gitmez ve bu, onu çok mutsuz kılar. Goethe artık eskisi gibi sokaklarda dolaşmaktan zevk almayacaktır. Gretchen'in mahallesine de adımını atmaz. Şhrin sevdiği binaları, duvarları da gözünde bütün güzelliğini yitirmiştir.

Bu, Goethe'nin çocukluktan çıkmaya başladığı yıldır. Yüksek öğrenimini yapmak için babasına Göttingen Üniversitesinde okumak istediğini söylerse de 1765 ekiminde babası onu Leipzig'e gönderir.

Orada hukuk öğrenimi yapacaktır.

LEIPZIG

EKİM 1765 - AĞUSTOS 1768

LEIPZIG, o sıralarda, bütün Almanya'nın bir kültür merkezi durumundadır. Bilim adamlarının çokluğu, kültürel toplantılar, Leipzigitlere özgü kibarlık, şehre apayrı bir çeşni veriyordu. Buna bir de Fransız kolonisinin etkisini katmak doğru olur. Lessing (1729-1781), Leipzig için şöyle diyecektir: «Ben, ne yazık ki, ancak lise öğreniminden sonra böylesine şiirsel bir şehrin varlığından haber alabildim.»

Goethe bu kibar ve zengin şehre geldiği zaman Leipzig modasıyla bağdaşmayan giyimi alay konusu olur. Goethe bunları değiştirmek zorunda kalır. Bu konuda ona, kendisiyle ilgilenen kadınların yardımcı olduğu düşünülebilir.

Leipzig, Goethe'nin hayatında yeni bir dönüm noktasıdır. Tanıştırıldığı ailelerce dostça karşılanan Goethe bu sıcak ilgiden çok memnun kalır. Profesörlerin gördüğü saygı ve işgal ettiği şerefli mevki onu hemen büyüler. O sıralarda babasına yazdığı bir mektupta tek amacının profesör olmak olduğunu belirtir. Oysa genç Goethe'nin çok yönlü dehası sınırlı ve dar bir alanda derinleşmek yerine geniş bir düzeye yayılmak özlemi içindedir. O, tek bir dalda uzmanlaşmanın kişiyi sanki o tek dalın tutsağı yapacağına inanmaktadır. Bu nedenle Devlet Hukuku ve Tarih Profesörü Hofrat Böhme'ye hukuktan vazgeçip eski dilleri incelemek ve edebiyatla uğraşmak istediğini söyler. Prof. Böhme de, aşağı yukarı bütün bilimlerin çıkış noktalarının tarih ve hukukta toplandığını ileri sürerek Goethe'yi düşüncesinden caydırmaya çalışır. Goethe, ezberden başka bir şeye da-

yanmayan hukuktan yakasını bir türlü kurtaramayınca teselliyi şiirde arar. Yazdığı şiirleri, yazarını bildirmeksizin Prof. Böhme'nin karısına sunar. Ama kadın bunların hiçbirini beğenmez, Goethe de buna iyice üzüdür.

Profesörlerle yakın ilişkiler kurması zamanla Goethe'yi onlardan uzaklaştırmıştır. Dilci Ernesti ve Morus ile birkaç öğretim üyesinin dışında, bilgisi ve kültürü ile kendisini çekecek profesör bulamamanın acısı içinde çöreklenip kalır. Altmış yıl kadar sonra bu acıyı dostu Eckermann'a şöyle dile getirecektir: «Bütün üniversitelerde çok şeyle, yararı olmayan birçok şeyle uğraşılıyor. Profesörler ele aldıkları konuları, öğrencilere bir yararı olmayacak kadar uzatıyor, gereğinden çok genişletiyorlar.»

Ama Stefan Zweig'in: «Orta çapta bir insan için yüksek öğrenim ne kadar yararlı olursa olsun, tek başlarına verimli olabilen kişiler için de o kadar gerekli değildir. Dahası, engelleyicidir.» sözünü hatırlayacak olursak Goethe gibi daha on yaşına gelmeden İngilizce, Fransızca, İtalyanca, eski Yunanca'yı öğrenmiş, bütün bu dillerdeki eserleri asıllarından izlemeye çalışmış, şiir, müzik, resim, hukuk, tarih, güzel sanatlar ve doğa bilimleri dallarında araştırmalar yapmış bir genç için üniversitenin elbette engelleyici bir duvar olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau'nun **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**'inde yer alan şu cümlesi de Goethe'nin durumuna çok uygun düşer: «Doğanın çirak yetiştirmek için yarattığı insanların ustaya gereksinimleri olmamıştır. Bacon'lara, Descartes'lara, Newton'lara, insanların bu ünlü rehberlerine kimse yol göstermemiştir. Hangi rehber, onları dehalarının götürdüğü yere götürebilirdi? Küçük öğretmenler, onların düşüncesini kendi dar ka-

falarının çemberine sokup daraltmaktan başka bir şey yapamazlardı.»

Böylece büyük düşlerle gelmiş olduğu Leipzig, büyük şeyler beklediği üniversite, daha birinci öğrenim dönemi sonunda Goethe'nin gözünde değerini yitirmiş oluyordu. Leipzig ise, aile toplantılarında gıysileri ve davranışlarının eleştirilmesi, konuşmasıyla eğlenilmesi, hele hele düşüncelerine değer verilmek istenmemesi nedeniyle sıkıcı geliyordu. Bu toplantılarda dans etmek ve kâğıt oyunu bilmenin en üstün değer sayılması da Goethe'nin anlamadığı bir şeydi.

Ama yine de, bir şeyler olmak istiyorsa, Leipzig toplumunun isteklerine boyun eğmek zorunda bulunduğunu anlıyordu. Şehre ilk geldiği zamanki neşesini yitirmişti. Altı ay önce kendini ince bir dalın üstündeki küçük bir kuşa benzeten Goethe şöyle yakarıyordu şimdi: «Bundan böyle yakışıksız davranışlardan sakın, kibarca konuş ve lavanta sürün.»

İkinci öğrenim dönemi başlarken, ileride kız kardeşi Cornelia ile evlenip Goethe'nin eniştesi olacak olan dostu Johann Georg Schlosser, Frankfurt'tan Leipzig'e gelir. İki arkadaş, Schlosser'in yerleştiği evde sık sık buluşup sohbet eder. Dahası, Goethe öğle yemeklerini arkadaşının evinde yer. Ev sahibinin güzel kızı Kätchen Schönpkopf'u ilk kez bir öğle yemeğinde görür. Kız, hemen ilgisini çekmiştir. Çok güzel ve namuslu bir kız olan Schönpkopf da Goethe'yle karşılaştığı vakit ona hayranlıkla bakmıştır. Goethe'nin Kätchen ya da öteki adıyla ~~öylemek~~ gerekirse Annette ile büyük aşkı da böylece başlamış olur. Annette kendisinden üç yaş büyüktür. İki genç, dünyayı ve her şeyi unutmuşçasına birbirleriyle sevişirler. Herkesin bildiği bu gizli aşk kızın ailesinden saklanır. Ama Goethe, duygularının tutsağı olduğu-

nu anlayınca birden bu tatlı düştün silkinir. Aşkını bir sonuca bağlaması gerektir: Ya ayrılık, ya evlilik. Evlilik, Goethe'nin işine hiç gelmemektedir. O tarihlerde dostu Moors'a yazdığı mektuplardan birinde: «Benim,» der, «nedenini biraz olsun anlayabildiğim bir şey varsa, o da kişinin, hayatın verdiği olanaklardan yararlanmadan ve varmak istediği yüksek yaşama çizgisine erişmeden bir yere bağlanıp kalmamasıdır». Bu amaca ulaşmadan bir başka insana bağlanma korkusu Goethe'nin içine öylesine yerleşir ki, hayatının sonlarında yazacağı o ünlü Faust'unda buna benzer düşünceler sürecektir öne: «Rasgele birine yaklaşırsınız, ona karşı bir meyil duyarsınız, bir türlü ayrılamazsınız ve yavaş yavaş abayı yakarsınız. Saadetiniz gittikçe büyür, derken tecavüze başlarsınız, kendinizden geçersiniz, arkasından ısırtaplar gelir ve insan farkında bile olmadan, başlı başına bir roman vücut bulmuş olur (').»

Goethe'ye mutlu anlar yaşatmış ve aynı ölçüde de acılar çekirtmiş olan bu büyük aşk dolayısıyla, 1767 kasımında dostu Behrisch'e yazmış olduğu mektupta onu, aşkı kötillerken görmekteyiz. Kätchen'e olan aşkının acısı altında ezilen ve kime kızması gerektiğini kestiremeyen genç ozan büyük bir tedirginlik içindedir. «Bir kıza umut veren, ona evlenme sözü vermiş sayılır» der dostu Behrisch'e. Şunu da der: «Mutsuz kıldığı kızı düşünmeden, kendini düşünene lanet!» Şunu da: «Ben onu başkasının kollarında görmek acısını duymadan, o beni başkasının kollarında görmek acısını hiçbir zaman duymamalıdır.»

(') Goethe, Faust (Sahnedâ Öntemsil). Çeviren Recai Bilgin. M.E.B. yayını.

En sonunda Goethe, büyük bir eziklikle sevgilisine, aşklarının sona ermesi gerektiğini açar. Büyük aşk sona ermiştir. Bundan sonra, Kätchen Schönkopf'un ya da 1769 mayısında Dr. Kanne ile nişanlanmasına dek, kızla olan ilişkisi arkadaşlık sınırından öteye geçmeyecektir.

Bu ayrılıktan hemen sonra, Goethe'den on yaş büyük olan, dostu Wolfgang Behrisch, Dessau sarayında, başka bir işe gitmek zorunda kalıp Leipzig'ten ayrılır. Behrisch gibi değerli bir dosttan ayrılmak Goethe için yeni bir üzüntü kaynağı olur. Bu yüzden yeniden içedönük bir yaşam tutturur. Bu haliyle, farkında olmaksızın, kendini seven eski dostlarını da kırar. Goethe'ye gücenen arkadaşları kendisinden uzaklaşır. 1767 şubatında bayan Böhme'nin ölümünden sonra, eskiden değer verdiği Prof. Böhme ile ilişkisini kesmiş olan Goethe, şimdi de öteki profesörlerden, özellikle Prof. Gellert'ten uzaklaşmaya bakar. Her defasında Goethe'ye kiliseye gidip gitmediğini, hangi papaza günah çıkarttığını soran Prof. Gellert'ten uzaklaşma gerekçesi dikkat çekicidir. Yüksek öğrenimi boyunca kendini kiliseden uzak tutmaya çalışan Goethe'ye bu geri kafalı aydın (!) sadece ve sadece sıkıntı vermiştir.

Evlerine gidip geldiği ailelerden de ancak dört beş tanesiyle ilişkisini bozmaz. Bir gün Stock ailesinin evindeyken çocuklara özel ders veren bir öğretmenin dersini dinlemek zorunda kalır. Öğretmen Incil'den, kızlar için uygunsuz bir parçayı okumaktadır öğrencilerine. Bu gibi sözlerin Tanrı ile bir alış-veriş olmayacağını düşünen Goethe birden ayağa fırlar ve öğretmene bu çeşit öykülerin genç kafalarda yapacağı etkiyi hiç hesaplayıp hesaplamadığını sorar. Aldığı karşılık bunların Tanrı kelamı olduğu-

dur. Bunun üzerine Goethe *Incil*'i açıp insanın ahlak yönünden yükselmesine yardım eden bir parçayı okur ve gereken açıklamayı yapar.

Bu ve buna benzer olayların özetini yıllar sonrasında Goethe göyle haykıracaktır: «Eskilerin tapınakları, insanın içindeki Tanrı'yı barındırıyordu, ortaçağ kiliseleri ise yücelerdeki Tanrı'yı ele geçirmek için çabalar». Dostu Eckermann'a ise: «Başka bir hayata inanan, varsın mutluluğunun tadını çıkar-sın, ama bunun böbürlenecek bir yanı yok,» diyecektir ve ekleyecektir: «Bu hayattan sonra, başka bir hayata kavuşursam pek sevinirim doğrusu. Yalnız, öteki dünyada, buradayken ikinci hayata inananlardan hiçbirine rastlamamak şartıyla. Yoksa benim için gerçek bir felaket olur bu.»

Bu arada Saksonya'nın başkenti Dresden'e gzmeye giden Goethe orada, oda komşusu Limprecht'in akrabası olan bir kunduracının evinde kalır. Aydın ve pratik bir kafası olan kunduracı, konuğuna Dresden'i gezdirir. Dresden resim galerisi Goethe'yi çokça etkiler. Galeri Genel Müdürü von Hagedorn sanat aşkıyla yanıp tutuşan genç ozana kendi özel koleksiyonunu da gösterir. İki gün sonra Leipzig'e döndüğünde, Dresden'deki eski çağ eserlerini nasıl bulduğunu soranlara: «Ne yazık ki,» der, «resim galerisini bile doğru dürüst inceleyemedim.»

Artık son öğrenim dönemi başlamıştır. Goethe hâlâ hukuk öğrencisi olarak görünmektedir. Ama o hukuk derslerinden uzak kalmayı ustaca başarmış, ya eğlenceye dalmış, ya da kendi ilerleyişine destek olacak yeni uğraşlar bulmuştur. Leipzig'te tanışmış olduğu kişiler içinde, yüksek kültürü ve bilgisi ile ona ilk büyük etkiyi dostu Behrisch yapmıştı. Sonra Stock ve özellikle Oeser, Goethe'nin gören gözlerinin

ufkunu genişletmişlerdir. Stock'tan oyma ve kakma sanatlarını öğrendi. Oeser ise kendisine sanat eserlerinin tarihle olan ilintisi üzerine çok değerli açıklamalarda bulundu. Winkler, Kreuchauf ve Richter' in koleksiyonlarını ve resim albümlerini Goethe'ye gösteren de odur.

Leipzig'te geçen üç yıl içinde bir yandan okumayı da savsaklamayan Goethe, Alman ozan ve yazarlarının eserlerini inceler. Lessing, özellikle Laokoon adlı kitabıyla genç ozanı büyüler. Goethe bu kitabı «Karanlık bulutlar arasından bana doğru süzen bir ışık demeti» diye nitelendirecektir. Gerçekten Laokoon Goethe'yi kültür ve sanat konularında bir hayli aydınlatır. O zamana dek Avrupa'da resim ve heykel sanatları ile söz sanatı arasında pek ayrılık gözetilmiyor, bunlara birbirlerini bütünleyen şeyler gözüyle bakılıyordu. Lessing, çeşitli düşüncelerin sonucu olan söz sanatının plastik sanatlardan apayrı bir yeri olduğunu belirtmiş, düşünceye dayanan kültür ile sanatın değişik şeyler olduğunu ortaya koymuştu.

Lessing'ten sonra, Goethe'yi etkileyen Alman sanatçıları arasında Wieland'ı görmekteyiz. Shakespeare'in oyunlarını Almancaya çevirmiş olan bu ozan-düşünür yazmış olduğu felsefe romanı Agathon'da, Eflatun'un «olması gerektiği gibi» ilkesi ile Aristo'nun «her şey olduğu gibi» ilkesi arasında bir uyum kurmaya çalışarak büyük bir adım atmıştı. İnsanın bütün boş, saçma tutkularından kendini kurtarması gerektiğini gösteren bu düşünce romanının başkışisi Agathon, en umutsuz anlarda bile cesaretini ve hayata bağlılığını yitirmeyen, hayatın türlü olanaklarını denemek gücünü kendinde duyan, bir işte ba-

şarısızlığa uğradığı zaman küsüp mutsuz olmayacak kadar sağlam yaratılışı bulunan bir kişidir. Kendi benliğinde de bu denli yılmaz bir özün belirtilerini sezmiş olan genç Goethe'nin bu eserden ve yazarından etkilenmemiş olması düşünülemez. Nitekim Goethe, her zaman ilk öğretmenlerinin Oeser, Shakespeare ve Wieland olduğunu söylemişti. O Wieland ki, çağının üstün kişilerini sıralarken Klopstock (1724-1803) için en büyük ozan, Herder (1744-1803) için en büyük bilgin, Lavater (1741-1801) için en büyük Hristiyan, Goethe için ise «İnsan insanların en büyüğü» diyecektir.

Leipzig'te bulunduğu sıra ozanımız şiir çalışmalarını da savsaklamamıştır. Behrisch bunlardan 12 tanesini seçmiş ve kendi eliyle temize çekmiştir. **Annette'in Kitabı** adıyla anılan bu şiirlerin sadece on dört okuyucusu olmuştur. Bunlardan on ikisi erkek, ikisi de kadındır. Goethe, Annette'le olan serüveninin esiniyle **Aşığın Kaprisi** ve **Suç Ortakları** adında iki de güldürü yazmıştır. Bunlardan ikincisini ancak Frankfurt'a dönüşünden sonra tamamlayabilecektir.

1 ağustos 1768 günü Goethe birden kan tükürmeye başlar. Bu, esrarlı bir hastalığın ilk belirtisidir. Daha sonraki günlerde sağlığını elde edemeyen Goethe, 28 ağustosta Leipzig'ten ayrılır, babaevine döner. Şehirden ayrılmadan önce eski sevgilisi Annette'e uğramak, onunla vedalaşmak ister. Ne ki, daha önce: «Ben yalnız tehlike önünde yürekli olmak için doğmuşum» diyen ozanımız konu lirikleşince bütün cesaretini yitirir. Frankfurt'a varışından sonra yazmış olduğu bir mektupta sevgilisinin babasına: «Evinizin yanına, kapıya kadar geldim,» der. «Daha-

şı, merdivene de ayağımı attım. Ama yukarı çıkacak yüreği kendimde bulamadım. Düşünün ki, bir kez yukarı çıktıktan sonra, aşağıya nasıl inebilirdim?»

FRANKFURT

EYLÜL 1768 • MART 1770

LEIPZIG'E büyük hayallerle yollanmış olduğu, üstün yetenekli oğlunun başarısız bir öğrenci, üstelik de hasta olarak geri dönmesi, evin çatık kaşlı babasını büyük bir üzüntüye salar. Hasta Goethe, üç yıl ayrı kaldığı ailesini sessiz bir geçimsizlik içinde bulmuştur. Babasının iş durumu ile sınırları bozulmuştur. Annesi hep aynıdır. Kız kardeşi Cornelia ise, Goethe gidince eğitecek adam arayan babasının eline düşmüştür. Kısacası, evin havası, Goethe'nin zaten kötü olan ruh durumunu iyileştirmek şöyle dursun, daha da geriletecek bir nitelikteydi.

Goethe'nin sağlığı, annesi ve kız kardeşinin sıcağıyla ilk zamanlar, biraz düzelirse de, bir süre sonra yeniden bozulur. 7 aralıkta çok şiddetli bir bunalım geçirir, ailesi hayatından endişeye düşer. Sonra düzelir gibi olursa da dört ay yataktan kalkamaz. Ama ondan sonra, sağlığı gözle görülür ilerlemeler kaydedecektir.

İnsanların bir iç gücüne gerek duyması, sıkıntı,

umutsuzluk, hastalık gibi durumlarda daha çok artar. Goethe de uzun hastalığı süresince, birkaç yıl önce kendini kaptırmış olduğu dinsel uçluluk (rasyonalizm) ile tanrıtanımazlıktan (ateizm) uzaklaşarak yeniden Tanrı'ya yaklaşır. Goethe'deki bu düşünce değişikliğinin nedenlerini biraz da, annesinin akrabası Bayan Susanna von Klettenberg'in yapmış olduğu konuşmaların onun üzerinde yarattığı etkide aramak gerekir.

Ama Gottfried Arnold'un **Kilise ve Hristiyanlıktan Sapanlar Tarihi** adlı kitabı da Goethe üzerinde etki yapar. Kitapta herkesin dinini kendi yaratması öğretisi ele alındığı için Goethe de kendi dinini kendisi yaratma yoluna atılacak ve esinini Eflatunculuktan alan bir evrendoğum (kozmogoni) kuramı tasarlayacaktır. Fakat, 1811 yılında yazılan **Şiir ve Gerçek**'te açıklanan bu evren görüşü Goethe'nin, daha çok o çağdaki düşüncelerini içine alır.

Şu var ki, bu düşünceler Goethe'yi simya ve sihir ile ilgilenmeye de itelemiştir. Ama bu XVIII. yüzyılın şarlatanlar ve bilgisizler elindeki simyası değil, ortaçağın simyasıdır. Doğa felsefesine dayanan ortaçağ simyacıları Kilisenin resmî öğretisi ile ilgilerini kesmişlerdi. Bunlar dünyanın ne olduğu sorunu üzerinde duruyorlar ve olguların çeşitliliği içindeki birliği yakalamaya çalışıyorlardı.

Goethe'nin bu tür çalışmaları ileride yazacağı **Faust**'un harcını meydana getirecektir. Goethe, Frankfurt'ta kaldığı sürece nedense şiirle pek uğraşmaz ama 1770 baharında, sağlığının iyice düzelmiş olduğunu anlayınca babasına hukuk öğrenimini tamamlamak istediğini söyler. Bu isteğin altında Goethe'nin bir an önce Frankfurt'tan ve dolayısıyla babasından uzaklaşma düşüncesinin yattığı kuşku

götürmez. Babası Goethe'yi, hasta halinde bile, sürekli olarak sıkıyordu. Sonunda da baba ile oğul arasında büyük bir duygu uçurumu açılmıştı. Babası, oğlu için bu kez Strasbourg Üniversitesini uygun görür. Strasbourg, o vakitler Fransızların elindeydi. Goethe o güzelim Alsace'ta Alman ve Latin kültürünün kucagında yaşayacağı için çok memnundur.

1770 yılının mart sonunda bir kez daha baba ocağından ayrılarak Strasbourg yolunu tutar.

STRASBOURG, «STURM und DRANG» DÖNEMİ

18 NISAN 1770 günü Goethe Strasbourg Üniversitesine kaydolar. Alsace'ın temiz havası ona eski sağlığını da kazandırır. Hastalığı dolayısıyla sığınmış olduğu din kalesinin genç ozan üzerine düşen gölgesi onu hâlâ karanlıklar içinde tutmaktadır. Leipzig'teki oda arkadaşı Limprecht'e yazdığı bir mektupta: «Ben eskiden neysem, yine öyleyim,» der. «Yalnız Tanrı ve onun sevgili oğlu İsa ile aram düzeldi.»

Bu arada yeni dostlar edinir. Çeşitli nedenlerden ötürü tıp öğrenimine ancak otuz yaşından sonra başlamış olan Stilling adıyla tanınan Heinrich Jung ve tıptaki yenilikleri incelemek için Strasbourg'a gelmiş

olan ihtiyar arkadaşı Operatör Troost ile iki Alsaceli, İlahiyatçı Weyland ve Hukukçu Engelbach, ozanımın dostluğunu kazanırlar. Aynı zamanda da akrabası olan Weyland ve birçok tanıdıklarıyla birlikte Goethe, 1770 yılının 24 haziran günü Saarbrücken'e kadar uzanan bir geziye çıkar. Bunun izlenimlerini Goethe, bir süre sonra yazacağı *Gezgin* (Wanderer) adlı eserinde verecektir.

Kendini her bakımdan olgun bir insan olarak yetiştirmeyi aklına koymuş olan Goethe, dans ve kâğıt oyunu bilmemenin de bir insan için büyük bir eksiklik olduğunu düşünmektedir artık. Fransız bir öğretmenden aldığı dans dersleri ve bu öğretmenin kızlarından biri ile aralarında geçen küçük bir gönül serüveni üzerinde pek durmayacağız. Yalnız burada, hiç sevmediği, hoşlanmadığı bir şey de olsa, Goethe'nin, kendi kişiliğini oluşturacak şeyleri öğrenmek için elinden geleni yaptığını belirtmek isteriz.

Leipzig'teki öğrenim hayatının başarısızlığından aldığı ders bu kez Goethe'yi daha uyanık olmaya iteler. Zaten üniversite, Fransızlara özgü pratik bir öğretim sistemi ile yönetildiği için, Goethe yaz dönemi sonundaki sınavı çok rahat kazanır. Bundan sonra, kendine hukuk doktoru unvanını kazandıracak olan bir tez hazırlayacaktır. Bunun için de, kendisine bir yıllık bir süre verilmiştir. Böylece, kendi araştırmaları için pek çok boş zamanı kalır.

Bu araştırmaların ağırlık noktasını bu kez, tıp alanındaki çalışmalar kaplar. Goethe'de tıp merakı Leipzig'te iken başlamış, hastalığı sırasında Frankfurt'ta artmış ve Strasbourg'da tanıdığı tıp öğrencileri yüzünden pekişmiştir. Şimdi o artık ya otopsi salonuna dalmakta, ya iç hastalıklar koğuşuna girmekte, ya da doğum kliniklerini dolaşmak-

tadır. Tıbbın yanı sıra özel bir ilgi duyduğu kimyayı da savsaklamamaktadır. Bu araştırma ve çalışmalarından edindiği deneysel bilgilerin yanı sıra ruhunu da eğitir Goethe. Hastalarla cesetler karşısında metinliğini yitirmeyecek, iğrenç manzaralar önünde bile tiksinti duymayacak bir içyapıya ulaşır. Ayrıca kendi baş dönmelerinin önüne geçebilmek için birçok kez, Mimar von Steinbach'ın elinden çıkmış olan Strasbourg katedralinin en yüksek kulesine tırmanıp kendini yükseklerden aşağı bakmaya alıştıırır. Geceleri, içindeki o hüznün ve ürpertiği gidermek için de mezarlıklara, insana korku veren yerlere bir başına gitmeyi alışkanlık haline getirir. Çürük ruh hallerinden benliğini artırırken Goethe'nin zorluklarla karşılaşmadığı söylenemez. Ama Şiir ve Gerçek'te: «İyi tasarlanmış bir planın gerçekleştğini görmek, bu ereğe erişmek için katlanılan bütün zorlukları unutturur» dediği gibi bunlar kendisini fazla tedirgin etmemiştir.

1770 eylülünün ilk günlerinde Alman ozanı Herder, Prens von Holstein-Eutin'in yol arkadaşı olarak Strasbourg'a gelir. Prenslle aralarında çıkan geçimsizlik Herder'i bir süre Strasbourg'da kalmaya zorlar. Herder'in geçirdiği bir ameliyatın da rolü vardır bu işte. Hasta yatağında Herder'i yoklayan Goethe dostça karşılandığını görünce, ziyaretlerini sıklaştırır. Öyle ki artık Herder'in yanından ayrılmaz olur. Herder, kendisinden beş yaş büyüktür. Gençlik yıllarında önemli gözüken bu yaş farkının yanı sıra Herder bilgisi, kültürü ve görgüsü ile her bakımdan Goethe'den üstündür. Goethe kendini yetiştirmeye çalışırken, Herder çoktan yetiştirilmiştir. Paris'te Diderot, d'Alembert ve başka yazarlarla tanışmış, Hamburg'ta Lessing'in düşüncelerini izlemiş,

Königsberg'te Kant'ın ve Hamann'ın düşüncelerinden yararlanmıştı. O, aydınlanma çağının öteki temsilcileri gibi doğa kavramından yola çıkarak ulusal bir edebiyatın bağımsızlığını ve özgünlüğünü (orijinalliğini) savunur. Herder Alman edebiyatının ancak dilin genç ve yıpranmamış kalıplarına ve duygunun mantığına dönülmekle gelişeceğine inanır. Herder, hocası Hamann (1730-1788) gibi, bilinçaltı ile karanlık olanı ele alan idealist bir kuramı savunmakla halk sanatının her türlü şiirin ve gerçekçi okulun kaynağı olduğunu göstermek istiyordu. Georges Cogniot şöyle der: «Herder'in bu sevgi ile dehanın esrarlı yapısına dayanan kuramı **Sturm und Drang** estetiğini etkileyecektir (1).» Herder'e göre İncil'de, Homeros ile Shakespeare'in eserlerinde kendini gösteren şey halkın el değmemiş ruhudur. Bunun için Herder birçok memleketin halk şiirlerini derleyip onları Almancaya çevirir. Herder, şiirin doğaya yatkın olması gerektiğine de inanır. Bu şiir, tasvirlerden çok sese ve musikiye dayanacaktır.

Herder, **Fırtına ve Coşkunkluk** (Sturm und Drang) akımının düzmece dehalarıyla sık sık alay etmiş olduğu halde bu akımın başkuramcısı sayılabilir (2). Akımın içinde yer alan yazarların çeşitli düşünceler taşımalarına, eserlerinin birbiriyle ilgisi bulunmamasına karşın **Fırtına ve Coşkunkluk** akımı (buna saldırı edebiyatı da denebilir) birçok şehirdeki yazarlarca destekleniyordu. Akımın belli başlı temsilcilerinden Friedrich Schubart'ın (1739-1791) şiirleri, Bürger'in (1747-1794) halk baladları ve Goethe'nin lirik eserleri Alman şiirine yeni bir ufuk

(1) Georges Cogniot, Goethe, Pages Choiesies, önsöz.

(2) Aynı eser.

açmıştı. Kaynağı halk şiiri olan bir ulusal şiirin ilk örnekleridir bunlar. Bunlarda halkçı bir görüş de kendini belli eder. Ama, ozanların yanında bu akımın oyun yazarları (Lenz, 1751-1792; Klinger, 1752-1831) pek cılız kalmaktadırlar. Ama akıma adını veren de Klinger'in *Sturm und Drang* adlı oyunu olmuştur. Akımın ilk başarılı tiyatro eserlerini ise ulusal tema ile özgürlük ülküsünü birleştirmeyi bilen genç Goethe ile genç Schiller verecektir.

Yedi ay sonra Herder, Strasbourg'tan ayrılınca Goethe bu genç öğretmeninden edinmiş olduğu özgür düşünüş ve cesur görüşlerin yanı sıra ve onların temeli üstüne yeni edebiyat anıtları yükseltecektir. Herder'in: «Ulusunun kişiliğini ortaya çıkar-mayan gerçek büyüklüğe ulaşamaz» sözü, Goethe'nin kulaklarında uzun zaman çınlar. Çevresindeki arkadaşlarının kafasında ulusal düşüncelerin meşalesini yakan Goethe, artık Almanların, Alman oldukları için övünmeleri ve Fransızlara tepeden bakmaları zamanının geldiğini anlatır. Fransız sanatı ve edebiyatına karşı sanki bir boykot hareketine girer arkadaşlarıyla. Masalarında 'Almancadan başka bir dilin konuşulmasına bile katlanamaz artık Goethe.

1770 yılının ekiminde dostu Weyland'ın tanıştığı Papaz Brion'un kızı Friederike, Goethe'nin, Gretchen ve Kätchen'den sonra üçüncü büyük aşkı olacaktır. Friederike Brion, ailenin beş çocuğunun -dört kız bir erkek- ortancasıdır. On dokuz yaşındaki Friederike ile karşılaştığı vakit Goethe henüz yirmi iki yaşma basmış bulunuyordu. Friederike'yi Goethe'nin anılarından ve onun için yazdığı şiirlerden tanıyoruz. Bir de 15 ekim 1770 günlü bir mektuptan. Mektubunda: «Strasbourg, şimdiki kadar

bomboş görünmemiştii bana,» diyecektir. «Kavuşma ve Ayrılış» adlı şiirinde ise: «Benim'çün ne büyük bahttı bu, Allahum / Umsam da görmeye layık mıydım bugünü?» diye soracaktır. «Mayıs Şarkısı» adlı şiirine gelince, bu da «sevgi... sevmek» sözcükleriyle doludur.

Ne var ki, daha önceki aşklarında olduğu gibi, bu kez de Goethe, aşk sarhoşluğundan biraz ayılınca kurtuluşu yine ayrılıkta bulur. Bu ayrılık Friederike'yi çok sarsmıştır. Çünkü o, bu ilginin evlilikle son bulacağına inanmıştı. Goethe'nin Strasbourg'tan ayrılışından sonra Lenz kendisiyle evlenmek isterse de Friederike ret cevabı verir ve gelecekte de kimseyle evlenmez. 3 nisan 1813 günü Bade dukağına bağı Meissenheim'da kız kardeşlerinden birinin evinde ölür.

Faust tarafından kucağında çocuğıyla terk edilen Margarete, Friederike'nin anısını canlandırır. Ama Goethe ile Friederike'nin ilişkilerinin dünyaya bir çocuk getirmeye kadar varıp varmadığını bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, Goethe'nin 6 ağustos 1771'de hukuk doktoru unvanını kazanır kazanmaz, her zaman yaptığı gibi kapağı babaevine attığıdır.

Goethe bu doktor unvanını suya sabuna dokunmayan bir tezle almıştır. Ondan önce, Rousseau'nun **Toplum Sözleşmesi** (Contrat Social) adlı eserini çıkış noktası olarak hazırladığı tez, fakülte tarafından, bir tezin sadece bilimsel değil, aynı zamanda kamu yararına olması gerektiği gerekçesiyle geri çevrilmişti.

Felsefe Profesörü Oberlin ile Tarih ve Devlet Hukuku Profesörü Koch sınavını başarı ile veren Goethe'yi, Strasbourg Üniversitesinde, öğretim üyesi olarak kalmaya zorlarsa da, son yıllarda içine yerleşmiş

olan Fransız kültürüne düşmanlığı yüzünden bu önerileri nazikçe reddeder. Aynı nedenle Paris'e yapacağı yolculuktan da vazgeçer.

FRANKFURT

AGUSTOS 1771 MAYIS 1772

FRANKFURT'A dönünce Goethe bu kez babası tarafından çok iyi karşılanır. Strasbourg'dan beri Goethe'nin kafasını kurcalayan Götz von Berlichingen'in kişiliği ve şimdi yazacağı dramın konusunu oluşturacaktır. Büyük bir hızla eserine başlar, kız kardeşinin yüreklendirmesiyle kısa zamanda tamamlayıp okuması için, dostu Herder'e yollar. Bu işlerin yanı sıra genç Goethe avukatlık yapmaktadır. Emil Ludwig'in dediğine göre ⁽¹⁾ 28 kez mahkemeye çıkmıştır.

Goethe bu arada, kimi arkadaşlarıyla, özellikle de dostu Merck ve gelecekteki eniştesi Schlosser'le küçük bir gazete çıkarırlar. Bu gazete çevresinde toplanan yazarlar yine Sturm und Drang'ın yaygın hale gelmesine çalışırlar. Bunlar Lessing ile Herder'in adlarını saygı ile anarlarsa da hümanizma ve şiir yolunda en başarılı yazar olarak Shakespeare'i gö-

(1) Emil Ludwig, Goethe, Bir İnsanın Hikâyesi.

rürler. Şairin, yüreğinden başka bir esin kaynağı bulunmadığı düşüncesini de hararetle savunurlar. Goethe Yıllık'ında bu topluluğun amacının bütün engelleri yıkmak olduğunu söyler.

14 ekim 1771 günü Goethe'nin evinde bir Shakespeare'i anma toplantısı yapılır. Bu toplantıda Goethe, Shakespeare üzerine bir konuşma yapar ve onu Prometheus'la karşılaştırır. Goethe'nin *Götz von Berlichingen*'i yazarken, Shakespeare'e özgü bir kişi yaratmak istediği düşünülebilirse de onun hiç kimseninkine benzemeyen bir eser yazmaya çabaladığı da bir gerçektir. 28 kasım 1771 gününde Salzmann'a yazdığı bir mektupta şöyle der: «Bütün kafam, bana Homeros ile Shakespeare ve bütün yazarları nutturan bir eserle dolu.»

WETZLAR

MAYIS EYLÜL 1772

GOETHE 1772 mayısında Wetzlar'a gelir. Genç hukukçuların ustalaşmaları için bu şehrin mahkemesinde çalışmaları bir gelenek haline gelmişti ⁽¹⁾. Oysa, mahkeme İmparatorluk mahkemelerinin en köhnesiydi. 150 yıldan beri sonuçlanmamış dosyalar

(1) Emil Ludwig, a.g.e.

bile vardı. Bu hava Goethe'nin hiç de hoşuna gitmedi. Mahkemeye kaydolduysa da bir gün bile adımını atmadı.

Her gittiği yerde gönlünü birisine kaptıran Goethe burada da Lotte adında güzel bir kıza tutulur. Kız, Goethe'nin Wetzlar'da dostluk kurduğu yakışıklı Kestner'in nişanlısıdır. Bunu bilmeyen Goethe kıza yaklaşmak isterse de, kız, nişanlısına çok bağlı olduğu için Goethe'nin aşkına karşılık vermez. Goethe, kızın arkadaşının nişanlısı olduğunu öğrenince çok üzülür. Ama Goethe gönlüne söz dinletebilecek durumda değildir. Arkadaşının zor duruma düştüğünü gören Kestner, nişanlısı ile birlikte Goethe'yi avutmaya çalışırsa da, o bir gün anı olarak Wetzlar'dan ayrılır. İlk Koblenz'e gider, oradan da Frankfurt'a geçer. Koblenz'te romancı bayan Sophie de la Roche'un evinde kalmıştır. Ev sahibesinin kızı Maximilienne çok hoşuna gitmiştir. Ne var ki, bunu anılarında açıklayan Goethe, belki de incinen gururunu belli etmemek için gerçeği başka türlü göstermeyi yeğlemiştir (1).

FRANKFURT

EYLÜL 1772 - EKİM 1776

WEIMAR'A gidinceye kadar Frankfurt'ta geçirdiği üç yıl, Goethe'nin en verimli yıllarındandır.

(1) Georges Cogniot, a.g.ö.

Bu üç yıl içinde bir kez Rhin vadisine (temmuz ağustos 1774) bir kez de İsviçre'ye (temmuz - ağustos 1775) olmak üzere iki yolculuk da yapmıştır.

Goethe, Frankfurt'a geldikten sonra Kestner ve Lotte ile sık sık mektuplaşmaya da başlar. Lotte ona ilk rastlaştıkları gün giysisinin üstünde bulunan pembe kurdeleleri göndermiştir. Goethe, Lotte ile Kestner'in evlenmelerine yakından ilgi gösterir. Lotte ile nişanlısı buna çok duygulanırlar ama Goethe'yi incitmemek için evlilik gününü tam olarak bildirmezler.

Goethe «Frankfurter gelehrte Anzeigen» adlı dergiye sürekli olarak yazılar yazmaya da başlamıştır. Orada, hoşgörüsüzlüğe karşı olmak üzere **Rahibin Mektubu**'nu yayınlar. Alman sanatı için de yazılar yazar ve bu arada Muhammet üzerine bir oyun yazmayı tasarlarsa da, bunun ancak bir iki parçacığını yazar. Nedir, Herder'in hiç beğenmediğini söyleyip Wetzlar'da iken kendisine geri yolladığı **Götz von Berlichingen**'i yeniden ele alır, ona son biçimini verir ve onu kendi hesabına bastırır. Bunun için borca girmiştir, ama masrafların yarısını dostu Merck ödemiştir. Salzmänn'a Friederike'ye verilmek üzere bir nüsha gönderir. Kitapla gönderdiği mektupta da şöyle yazar: «Friederike bağlılık göstermeyen kişinin zehirlettirildiğini görerek belki biraz avunur».

Gözüpекlik, bağımsızlık, dürüstlük, ruh asilliği, iyilik erdemlerini kendinde toplayan ve yanlış düşüncelere karşı çıkan Götz von Berlichingen'in manzum dramı basıldığı vakit, bütün Almanya, eserin yaratıcısı genç dâhinin adıyla çalkanır. En güç beğenir eleştirmenler bile eseri överler. Herder de eserin bu yeni biçimine hayran kaldığını söyler. Dahası, Wie-

land, Goethe'yle arası açık olduğu halde, eseri göklere çıkarır. Yalnız iki kişi, Büyük Friedrich ve Lessing eseri hiç tutmaz. Fransız hayranı II. Friedrich'in, Almanya'ya dönük bir eseri beğenmemesi doğal karşılanabilir. Lessing'in Goethe'yi yerme nedenleri ise, aralarındaki çekememezlikte aranmalıdır.

Kendi özgürlüğünü her şeyin üstünde gören Goethe, tanrıların tümüyle bağıni koparmış olan Prometheus'u yeni bir oyunun kişisi yapmayı düşünür. Ama Muhammet'te olduğu gibi bundan da sadece bir iki parça yazabilecektir. Nedir bu parçalarda *Sturm und Drang* en eksiksiz anlatımını bulur.

1773 mayısında Goethe, Spinoza'yı incelemeye de başlar. Spinoza, bundan böyle Goethe'nin bütün düşüncelerini etkileyecektir. Her şeyin Tanrı'dan çıktığı gibi, her şeyin Tanrı'ya döndüğüne inanır artık Goethe. Tanrı doğa ile iç içe geçmiştir. İnsan da bu Tanrı-Doğa'ya doğru yol alır. Prometheus'tan kısa bir süre önce yazılan *Ganymed*, Goethe'nin bu yeni düşüncelerini yansıtır.

Aynı yıl içinde kız kardeşi Cornelia, Goethe'nin eski dostu Johann Georg Schlosser'le evlenip kocasının yeni işi dolayısıyla Frankfurt'tan ayrılır. Kız kardeşi gidince Goethe'nin içedönük, sıkıntılı hayatı yeniden başlar. Lotte'yi bir türlü unutamamıştır. Kim bilir, belki de Jeanne Ancelet-Hustache'in ⁽¹⁾ dediği gibi asıl unutamadığı Friederike'dir. Tam bu sıralarda Wetzlar'dan, Braunschweig elçilik yazmanı, o yüce insan Wilhelm Jerusalem'in kendini öldürdüğü haberi gelir. Çok duygulu ve mağrur biri olan elçilik yazmanı, bir başkasının karısına karşı

(1) Jeanne Ancelet-Hustache, *Goethe, par lui-même*, Paris 1967.

duyduğu umutsuz aşk nedeniyle kendi canına kıymıştır. Bu haber, Goethe'nin ruh durumunun sanki bir özeti yerine geçecek olan **Genç Werther'in Acıları** (*Leiden des Jungen Werthers*) adlı eserine başlaması için Goethe'yi kamçılar. Lotte'ye olan karşılıksız aşkını anlatan bu mektup biçimindeki roman yayımlandığı vakit kızılca kıyamet kopar. Eserin başkışisi Werther romanın sonunda kendini öldürmektedir. Yıllar sonra Goethe, **Werther** üzerine şunları söyleyecektir: «Onu yazarken, başucumda bulduğum sivri uçlu hançeri birkaç kez karnıma doğru götürmekten kendimi alamadım.»

Werther'e din adamları karşı çıkmıştır. Ama bu, romanın Almanya dışında da tanınmasından başka işe yaramamıştır. Dışarıdaki ilgi de, doğrusu Almanya'dakinden hiç de aşağı değildir. Napoléon bile **Werther'i** yedi kez okumuştur. Fakat, din adamlarının yanı sıra Lessing de romana karşı çıkar. Lotte ile kocası Kestner de Goethe'ye, eserde kendi özel yaşamlarının açığa vurulmuş olmasından ötürü gücenirler. Ama **Werther'den** sonra kazanmış olduğu büyük başarı üzerine Almanya'nın ve Avrupa'nın en tanınmış yazarları Goethe'yi görmek için Frankfurt'a gelir. İlahiyatçı Lavater ile Rousseau'nun **Emile'i** ile başlayan yeni eğitim akımının önoülerinden Basedow ve daha bir sürü ünlü, ünsüz kişi Goethe'lerin evine doluşur. İlk zamanlar bu duruma sevinen ve bununla böbürlenen babası, konukların ardı arkası kesilmeyince, buna bir son verilmesi gerektiğini düşünür. Bu arada gelenleri ağırlamak için epeyce borca girip zor durumda kalan Goethe de ne yapacağını şaşırmıştır.

Şu var ki, Goethe çalışmaktan hiç yılmamaktadır. Evine gidip gelenlerden biri: «Odasının her kö-

şesinden yazılı bir kâğıt çıkıyordu,» diyecektir. Yalnız çalışmak değil, Goethe bu yıllarda her başladığı eseri çok çabuk yazıp bitirmektedir. Werther dört haftada yazılmıştır. 1774 yılının başlarında yazılan Clayigo ise sekiz günde. Bir mektubunda, aklından Friederike'yi geçirerek şöyle yazacaktır: «İşte bir alçak daha! Götz von Berlichingen'deki Weislingen'in bir eşi.»

Erwin ile Elmiere ve Villa Bella'nın Claudine'i adlı şarkılı iki oyunla Tanrılar, Yiğitler ve Wieland ve Hanswurst'un Düğünü adlı yergi ve güldürülerini de Goethe bu dönemde yazmıştır. İki aşk arasında bocalayan bir adamın yaşamını ele alan Stella adlı oyun da bu dönemin ürünüdür. Bu verimli dönemin bir ürünü de Urfaust'tur. Faust'un ilk, ya da ilkel biçimi olan bu eser 1773-1775 yılları arasında yazılmıştır. Goethe eserini ancak bir iki arkadaşına okumuştur. Sonradan eser kaybolmuş ve ancak 1887 yılında bulunmuştur.

Urfaust bir monologla başlar. Monologu söyleyen kişi Goethe'nin Leipzig'te kitap haline sokulmuş bilgilere karşı duyduğu nefreti dile getirir. Eserde Goethe'nin simya kitaplarını aklından çıkarmadığı da görülür, çünkü Faust dünyanın Ruhunu çağırarak ve ona şöyle diyecektir: «Kendimde bütün dünyayı dolaşacak, dünyanın bütün acı ve mutluluklarını yüklenecek, fırtınalarla savaşacak bir güç görüyorum.» Dünyanın ruhu, ilkin kendisiyle alay etmeye kalkıştığı vakit de karşılığı şu olacaktır: «Ben, ben Faust'um, senin benzerin.» Bunu Wagner ve Mephisto ile olan sahneler izleyecektir. Daha sonra da meyhaneye sahnesi. Eserde bilginin dramı yanında aşkın dramı da yer alır. Gretchen ve Friederike'nin karışımından doğan Margarete ile ilk karşılaşma sah-

nesi, mücevherler sahnesi, Bayan Marthe'm bahçesinde Mephisto ile geçen sahne, zindan sahnesi, bu İlk Faust diye anılan Urfaust'ta yer alır. Goethe onu bitirdiği ya da bitirir gibi olduğu zaman, onun üzerinde daha altmış yıl, yaşamının sonuna kadar, çalışacağını herhalde aklından geçirmiyordu.

Goethe Urfaust'u yazarken, uzun bir süre âşık olmadan yaşayamayacağı için bu kez de 16 yaşındaki Lili Schönemann'a tutulur. Lili zengin bir Frankfurtlu tüccarın kızıdır. Goethe onu bir akşam Schönemannların evinde verilen bir konser sırasında tanımıştır. Bütün konser süresince Goethe kızla bakışmış ve arada da bir iki tatlı söz söylemek fırsatını bulmuştur. Şımarık bir kız olan Lili bir süre sonra Goethe'ye o konser gecesi kendisine bakmasının sırf erkekler üzerindeki etki gücünü ölçmek istemesinden ileri geldiğini, ama kendi oyununa kendisinin düştüğünü, çünkü Goethe'ye âşık olduğunu söyler. Bu sözler, Goethe'nin aşkını daha da alevlendirir. Ama kızın ailesi de, Goethe'nin ailesi de bu evliliğe hayır, der. Goethe, yakınlarının Lili üzerine söylediği her şeyin doğru olduğunu kabul eder. Ama Lili'yi kendisinden uzaklaştıracak her şey onu kendisine daha çok bağlamaktadır. 1775 eylülünde Goethe çok bunlu bir hafta geçirir. Sonunda kaçmaya karar verir. Ortada bir de fırsat vardır. Weimar Dükü Karl August kendisini sarayına çağırmaktadır. 13 ekime dek yeni bir araba gelip Goethe'yi alacaktır. Goethe herkesle vedalaşır ama söylenen günde araba gelmez. Goethe'nin babası oğlunu, bu kodaman kişilerce aldatıldığına inandırmak ister. Fakat, Goethe buna pek aldırmamıştır, odasına kapanıp yeni oyunu Egmont'a çalışmaya başlamıştır. Günler böylece geçmektedir. Ama geceleri Goethe ne yapacağını bilememektedir.

Bir akşam, tanınmamak için o koskoca paltosunun içine iyice gömülerek Lili'nin penceresine yaklaşır. Lili, içeride, klavsen çalmakta ve Goethe'nin hemen hemen bir yıl önce kendisi için yazdığı «Niçin sürük-lüyorsun beni durmadan» dizesiyle başlayan «Belinden'e» adlı lied'ini okumaktadır. Ancak, kalm perdeler Lili'yi görmesini önler.

Daha sonraki günlerde, bu acılı yaşamaya daha fazla katlanamayacağını anlayan Goethe babasıyla anlaşarak İtalya'ya gitmeye karar verir. Ama Heidelberg'e gelip de Bayan Delph'in evinde konakladığı vakit Weimar Dükü'nün habercisi gelip kendisini bulur. Araba birkaç gün gecikmeden sonra Frankfurt'a gelmiş ve orada Goethe'nin nerede olduğunu öğrenen haberci, Goethe'nin peşine düşmüştür. Goethe, durumun aydınlanmasından sonra Weimar Dükü'yle buluşmak üzere kuzeye yollanır.

Goethe artık 26 yaşma basmıştır. Weimar'a üç ay kalmak üzere gitmektedir, ama hayatının sonuna dek orada kalacaktır.

İLK WEIMAR DÖNEMİ

1776 - 1886

SACHSEN - WEIMAR küçük bir dukalıktı. II. Friederich'in yeğeni Anna-Amalia tarafından yöne-

tiliyordu. 1758 yılında Weimar dükünden 18 yaşında iken dul kalan Anna-Amalia devlet işlerinde, özellikle Yedi Yıl Savaşı yıllarında büyük başarı göstermiş ve iki oğlunu çok iyi yetiştirmişti. 3 eylül 1775'te de büyük oğlu Karl August'e bırakmıştı dukalığın yönetimini. Karl August bundan tam bir ay sonra da, kendisi gibi 18 yaşında olan Prenses Luise ile evlenmişti. Karl August çalışkan, yorulmaz ve gözünü budaktan sakınmaz biri idi ve küçük kardeşi Konstantin'le taban tabana zıt bir karakterdeydi.

7 kasım 1775 günü Goethe Weimar'a gelir. Ruhları ve karakterleri iyi anlayan ve herkesi kişiliğine göre bir yere getiren Karl August, Goethe'yi de kendi tabiatına uygun bir göreve atar. Wieland ve Herder'den sonra Goethe'nin de Weimar'da yerleşmesiyle bu altı bin nüfuslu küçük şehir sanki bütün Almanya'nın bir kültür merkezi haline gelir. II. Friedrich tarafından kendisine, hiç istemediği halde, soyluluk payesi de verilmiştir.

Bu on bir yıllık devlet adamlığı süresince Goethe daha da olgunlaşmış, gençliğin hasarlığını üzerinden atmış ve örnek bir insan olmuştur. Ama bu devlet adamlığı onu edebiyattan az çok uzaklaştırmıştır. Goethe'nin Weimar'a gelişinden bir süre sonra Wieland, Lavater'e yazdığı bir mektupta şöyle der: «Goethe her işe dört elle sarılıyor. Bu, onun önümüzdeki yıllarda edebiyattan uzaklaşmasına yol açacaktır.»

Devlet işleri elbet Goethe'yi yutup yok edecek bir dağdağa içindeydi. Ama Goethe umudunu yitirmiyor, başarıya ulaşacağına inanıyordu. 1776 yılında yazdığı *Deniz Yolculuğu* fırtınaların insanı yoldan döndürmeye yetmeyeceği öğretisini işliyordu.

Devlet adamı Goethe'yi, patron tarafından sömürülen işçiler, büyük toprakların dağıtımı gibi konular da ilgilendirmektedir. Gerçi Leo Gershoy gibi yazarlar, Goethe'nin, hiç bir vakit, toplumsal sorunlara, kendi görevinin huzurunu yitirecek bir biçimde eğilmediğini söylerler ⁽¹⁾, ama o toplum alanına demokratik bir tutumla eğilmeye çalışmıştır hep ⁽²⁾. 3 nisan 1782'de bayan von Stein'a yazdığı bir mektupta: «Üstümüze çöken bu kara alınyazısı», diyecektir, «memleketin bütün özünü kemiriyor». Dostu Knebel'e 17 nisan 1782 günü yazdığı mektupta ise köylülerin yoksul durumunun kafasını iyice meşgul ettiği üzerinde durur. «Köylülerin,» der, «kendilerine yetecek kadar toprak istediklerini görüyorum. Onların alın terlerini kendileri için dökmeleri çok yerinde bir şeydir. Ama bilirsin ki, ot böcekleri, gül ağacının dalına yerleşip de besisuyunu içlerine çektikleri vakit, karıncalar da gelir, bu süzgeçten geçirilmiş besisuyunu elde etmek için ot böceklerinin gövdelerini emerler ⁽³⁾.»

Devlet adamlığının yanı sıra Goethe bilimsel çalışmalarda da bulunur. Yol Yapım Bakanlığı onu madenbilimle yerbilim konuları ile ilgilenmeye götürür. Ormancılık ve tarımı işlerini yürüttüğü sıralarda biyoloji üzerine de eğilir. Ayrıca Jena Üniversitesinde insan anatomisi üstüne değerli araştırmalar yapar. Bu arada yolculuk yapmak fırsatını da bulur. Üç kez Harz bölgesine gider. Ayrıca Frankfurt'a, İsviçre'ye, Berlin'e de gider. Daha doğrusu bütün Al-

(1) Leo Gershoy, *L'Europe des princes éclairés 1763-1789* (Aydın Prenslere Avrupa 1763-1789), Paris 1966.

(2) Georges Cogniot, a.g.ö.

(3) Georges Cogniot, a.g.ö.

manya'yı dolaşır. İlk Harz yolculuğu 1777 sonbaharındadır. Goethe 28 ağustosta Ilmenau'ya gelir, 4 eylüle kadar orada kalır. 4 eylülde Wilhelmsthal'e geçer. Orada da iki gün kaldıktan sonra Eisenach'e gelir. Eisenach'te dört gün kalacak, daha sonra Wartburg'a atlayıp bir ay da orada kalacaktır. Goethe Wartburg'ta yazar ve politikacı Baron Friederich Melchior von Grimm'le (1723-1807) tanışır ⁽¹⁾. Çokluk da çevredeki köyleri dolaşır ve bol bol resim yapar. Ama arkadaşı Merck, Wartburg'u kendisine zehir eder. Goethe'nin Harz yolculuğu asıl bundan sonra, 29 kasımda başlar ve 19 aralıkta kadar 20 gün sürer. İlk Sondershausen'den geçerek Wernigerode'ye gelir. Oradan Nordhausen'e, Ilfeld'e gider. Oradan da Elbingerode'ye (Baumannshöle) geçer. Burada genç ilahiyatçı Friedrich Victor Lebrecht Plessing'i ziyaret eder. Elbingerode'den Goslar'a Ramelsberg'e, bir sürü maden ocağının bulunduğu Clausthal'a geçen Goethe 10 aralıkta Torfhause orman bekçisinin eşliğinde Brocken dağına tırmanmaya başlar. Manzara Goethe'yi iyiden iyiye duygulandırmıştır. Renk renk gölgeleri sonradan Renkler Kuramı'nda anlatacaktır. Ama Kışın Harz Yolculuğu (Harzreise im Winter) adlı kitabını hemen kaleme alır.

Goethe Berlin yolculuğunu da, siyasal nedenlerle Karl August ile Prens von Dessau eşliğinde yapmıştır. 10 mayıstan 1 hazirana kadar süren bu yolculuk 1778 yılına rastlar. Aynı yılın ocak ayında (16 ocak) Christel von Lassberg kendini Ilm nehrine atarak

(1) Hayatının büyük bir parçasını Fransa'da geçiren bu yazarın Edebiyat, Felsefe, Eleştiri Üzerine Mektuplar adlı eseri 1753-1790 yılları arasında, yabancı devlet başkanlarına gönderdiği mektupları bir araya getirir.

öldürür. Ölünün cebinden Genç Werther'in Acıları çıkar.

Goethe 1779 yılında da İsviçre'ye gider. Bu onun ikinci İsviçre yolculuğudur. Weimar' dükü Karl August'le yola çıkan Goethe 19 eylülde Frankfurt'a gelir. Dük'le birlikte ailesinin evinde kalır. 23 eylülde Heidelberg'e geçerek orada yıkıntı halindeki kule-nin resmini yapar. 25 eylülde Sesenheim'dadır. Burada eski sevgilisi Friederike Brion'un ailesini ziyaret eder. Ertesi gün de Strasbourg'a giderek yine eski sevgilisi Lili Schöнемann'ı ziyaret eder. Evlenip Lili von Türkheim adını alan kızda hoppalıktan, şımarıklıktan hiç bir eser kalmamıştır. Fransız İhtilali patlak verdiği zaman da Lili iyi bir eş olduğunu ortaya koyacaktır. İhtilalin zorluklarından kurtulması için 1792 yılında, daha önceleri Goethe'yi evinde konuk etmiş olan Bayan Delph kendisini Heidelberg'e çağırdığı vakit, bu çağrıyı kabul etmeyecek ve Strasbourg'da kocası Baron von Türkheim'in alınyazısını paylaşmak isteyecektir. Lili, kocası sınırı geçmek zorunda kaldığı vakit de köylü kadın kılığına girecek ve en küçüğünü sırtına alarak, beş çocuğuyla birlikte kocasını izleyecektir.

Goethe'nin bu tatlı diyebileceğimiz ziyaretleri 28 eylülde bir acısına dönüşür. Çünkü Goethe o gün Emmendingen'de kız kardeşi Corneliе'nin mezarını ziyaret eder. Kız kardeşi Corneliе Schlosser, bundan iki yıl önce, 8 haziran 1777 günü ölmüştür. Goethe haberi 16 haziranda bahçesinde iken almıştır. O gün Goethe için en acı günlerden biri olmuştur.

Goethe, nihayet 15 ekimde Bern'e gelir. Burada dört gün kaldıktan sonra Lausanne'a geçip orada da dört gün kalır. 27 ekimde ise Cenevre'dedir. Jean Juel portresini yapar. Goethe 28 ekimde Lavater'e

yazdığı bir mektupta: «Kendimi gerçeğin dışında, ama beş duyu gerçeğinin dışında sanıyorum» diyecektir. 12-14 kasımda Saint-Gothard'da kalan Goethe'yi Lavater 18 kasımda Zurich'te kendi evinde konuk edecektir. Burada da Johann Heinrich Lips yapacaktır Goethe'nin portresini. Goethe 2-8 aralıkta Winterthur, Constance, Schaffhausen çevresinde dolaştıktan sonra Karlsruhe, Mannheim, Darmstadt, Hamburg, Frankfurt üzerinden Weimar'a döner.

Goethe'nin ikinci Harz yolculuğu 6 eylül 1783'te başlar ve bir ay sürer. Goethe'ye bu yolculukta Fritz von Stein eşlik etmiştir. Üçüncü Harz yolculuğuna ise J. M. Kraus katılacaktır. 1 eylülde başlayan bu yolculuk, ne yazık ki, ötekiler kadar sürmez. 16 eylülde Goethe, Weimar'a dönmüş bulunur.

Goethe, Weimar'da kaldığı günler boyunca Baron von Stein'in karısı Charlotte von Stein ile ilişki kurmuştur. Bu Goethe'nin en sürekli ve en uzun aşkıdır. Goethe'yle tanıştığı vakit otuz üç yaşında olan kadının üç oğlu vardı. Bunlar on yıl içinde doğurduğu yedi çocuktan hayatta kalanlardı. Ufak tefek, ince, siyah gözlü ve esmer bir kadındı. Yürüyüşü hafifçe esen bir rüzgâr etkisi bırakırdı insanda. Goethe ona, ilk 1775 aralığında rastlar. İlk yazdığı pusulanın tarihi ise 1776 ocağını gösterir. Goethe ona 1700 kadar pusula yazmıştır. Bunlar çokiuk çalakalem yazılmış şeylerdir ve basit birtakım sözlerle doludur.

1776 martında Goethe, Bayan von Stein'a «sen» diye hitap etmiştir. Bayan von Stein kendisini azarlayınca, öteki odaya geçip bastonunu aramış ve bulamayınca da ev sahibine «Allaha ısmarladık» demeden çekip gitmiştir. Charlotte'nin o ay içindeki düşüncesi Goethe ile kendisinin hiçbir vakit dost olmayacakları dolaylarındadır. Goethe de o ay içinde

Leipzig'e gidecek, eski sevgilisi Annette'in evlendiğini öğrenecek ve güzel aktris Korona Schröter'e de-lice tutulacaktır.

O yıllarda Goethe'nin iki ruhu birbiriyle savaş halindedir. Bir yandan bir ikinci Charlotte'ye gönlünü kaptırmış bir Werther olarak kaldığı gibi bir yandan da gezen, daldan dala atlayan **Sturm und Drang**'ın Goethe'sidir.

Goethe, 1780'te yazmaya başlayacağı **Torquato Tasso**'sunda Tasso'ya şunları söyletecektir: «Hoşa giden şeye izin vardır.» Ama Goethe'nin 1777 yılı sonlarında yazdığı mektuplarda biraz durulduğu görülür. 11 şubat 1778 günlü mektubunda şu sözler okunmaktadır: «Öyle sanıyorum ki bende kimi değişiklikler oluyor. Ama bunları yorumlayamıyorum daha.» Ama, Goethe sevgilisi Charlotte'ye çiçekler göndermekten geri kalmayacak ve özellikle beş yaşındaki küçük oğlu Fritz ile dostluk kuracaktır. 2 mart 1779 gününde Charlotte'ye yazdığı mektupta ise şöyle diyecektir: «Dünyaya bir daha gelecek olursam, tanrılara beni bir kez âşık yapmaları için yalvaracağım. Eğer siz dünyaya bu kadar düşman olmasaydınız sizden de bu yolculukta bana yoldaşlık etmenizi isterdim.»

Goethe'nin Charlotte von Stein ile ilişkisi, 1784 yılına dek dostluktan öteye geçmemiştir. Bu tarihten sonra, Goethe'nin şiirlerinde, Bayan von Stein'in artık dayanamayıp aşkını evlilik gereklerinin üstünde değerlendirdiğini düşündürten kimi işaretler vardır. Charlotte'nin Goethe'nin gönlünü böyle uzun boylu kendine bağlamasının nedeni nedir acaba? Bielschowsky buna şu karşılığı veriyor: «Tek bir meziyeti vardı (Charlotte'nin), ancak bu biricik meziyet ona Goethe üzerinde en büyük hakimiyeti, evet

bize tamamıyla garip görünen sihir kudretini vermeye kâfi geldi: O, muamma dolu olan bu adamın bin şekilde hareket eden ve derine gidildikçe kendini meydana vuracağına büsbütün gizlenen ruhunu okumaya muktedir olmuştur (1).» Şu var ki, Charlotte, Goethe'nin kafasının da bir arkadaşıydı. Olağanüstü düşünce ve yeteneğiyle Goethe'nin düşünce hayatını da etkilemiştir. «Goethe onunla beraber Spinoza'nın Ethik'ini (Ahlak) ve Buffon'un tabiat devrelerini okuyor, ona mahrut kesimleri ve hurdebin müstahzarları gösteriyor, beraberce insan kemikleri yapısına, nebatların yaşayış sırlarına, yıldızların hareketlerine ve arz kısrının tarihine nüfuz etmeye çalışıyorlar, eskilerin ve yenilerin müdevvenatını gözden geçiriyorlar ve Goethe yaratıcı dehasının şairlik tezgâhı üzerinde onun devamlı müşahedeler yapmasına müsaade ediyor.» (2)

Goethe, Franıkfurt'ta iken yazmaya başladığı *Egmont* oyununu Weimar'da da yazmayı sürdürür. En yoğun olarak 1778 ve 1782 yıllarının aralık aylarında çalışır. Ama onu ancak İtalya'da bitirebilecektir. *Egmont*, Goethe'nin ilginç eserlerinden biridir. Konusu ve içindeki düşünceler bakımından Götz von Berlichingen oyunuyla aynı çizgi üzerinde sayılabilirse de, eserdeki Dämon (demon) motifi ozanın aynı zamanda, insan ruhunun derinliklerini araştıran ruhbilimci yanını da ortaya çıkarması bakımından daha üstün bir değere ulaşır. Goethe'nin eserlerinde sık sık kullandığı dämonisch (demonik) sözcüğü Eski Yunan'da, doğaüstü güçlerle donatılmış

(1) Bielschowsky, Goethe, Hayatı ve Eserleri. Çevirenler: Mediha ve Şerif Önay. M.E.B. yayını, İstanbul 1951, birinci cilt.

(2) Bielschowsky, a.g.e.

anlamını taşıyordu. Goethe bu kavrama daha geniş bir anlam vermiştir. Goethe'ye göre demon, kimi insanların içinde olan, kavranılması güç bir kuvvettir. Tanrısal bir kuvvet. Sınırsız, geniş, anlatılması zor bir kuvvet. İnsanın, doğanın sınırsız güçlerini anlayabilmesine yardımcı olan bir kuvvet. Yeni şeyler yaratan yasalar üstü bir kuvvet. İnsanlara buyuran, bu gücü taşıyanları öteki insanların üstüne yükselten bir kuvvet. Goethe'ye göre, benliğinde bu tanrısal diyeceğimiz gücü duyan, yani demonik bir nitelikte olan bir insanın en büyük özelliği, öteki insanların yetenek ve başarılarını gölgede bırakmasıdır. Bu konuda Goethe şöyle der: «Hayatım boyunca yakından ve uzaktan incelediğim insanlar arasında hiçbir özelliği, göze çarpan hiçbir yeteneği olmadığı halde, bulundukları çevreye güç ve etki saçan öylelerini gördüm ki...». Goethe için, bu gibiler demonik insanlardır. Eckermann'a da şöyle diyecektir: «Napoléon, Corneille için 'Sağ olsaydı, ona bir prenslik verirdim' demiş. Demiş ama onun bir satırını bile okumamıştır. Onun okuduğu Racine'di. Fakat, Racine için de böyle bir söz söylenmemiştir. İşte Fransızların La Fontaine'e o kadar saygı göstermeleri bundandır. Onun ozanlığına değil, yazdıklarında kendini belli eden büyük kişiliğine değer verirler.» Goethe için Corneille ile La Fontaine demonik birer kişidir. Napoléon ise her yanıyle demonik bir varlıktır. Büyük Friederich, Mozart, Lord Byron da Goethe'nin saydığı demonik kişilerdendir.

Goethe 1776-1786 yılları arasında kimi şiirler de yazmıştır. «Balıkçı» şiirinin yazılışı 1778 yılının başlarına rastlar. Aynı yıl içinde «İnsanlığın Sınırı» şiirini de yazar. 1780 yılının şiirleri ise «Benim Tanrıcım» ve «Size Söylüyorum Bunu, Sevgili Ağaçlar» ad-

larını taşır. «Gece Düşünceleri» ile «Lida'ya» şiirleri ise 1781 sonbaharında yazılmıştır. 27 ocak 1782 günü olan Amatörler Tiyatrosu Müdürü Johann Martin Mieding için de bir şiir yazmıştır. Aynı gün yazdığı şiir «Mieding'in Ölümü Üzerine» adını taşır. Goethe 1782 yılının son günlerinde ise «Kendini Yalnızlığa Veren» şiiriyle «Kızılağaç Kralı» baladını düzer. İkinci Harz yolculuğu sırasında Ilmenau'ya geldiği vakit yazdığı şiir de «Güzelim Vadi» adını taşıyacaktır. 1783 yılında «Ey İnsan Soylu Ol» şiiriyle «Şarkıcı» baladını yazan Goethe 1784 yılının aralık ayında da «Zueignung» ile «Sabah oldu...» dizesiyle başlayan şiiri yazar. «Sadece bilen ne olduğunu arzunun...» dizesiyle başlayan şiir de 1785 haziranında yazılmıştır. Ertesi yılın baharında da «Ölüm ile Nöbetçinin Konuşması» yer alır.

Goethe, Weimar'a geldikten iki yıl sonra **Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu'na** çalışmaya başlamıştır. Ama eserin ilk sayfasını 16 şubat 1777'de yazdığı halde birinci kitabı ancak 2 ocak 1778 günü bitirebilmiştir. Eserin üçüncü kitabı ise 1782 kasımında biter. 11 kasım 1783 günü dördüncü kitabı da bitiren Goethe, eserin sonuna ancak 11 aralık 1785 günü ulaşır.

Goethe bu arada iki oyuna da çalışmıştır. **Iphigenie Tauris'te** 14 şubat 1779'da yazılmaya başlanmış ve aynı yılın 28 martında bitirilmiştir. 6 nisan da oynanmaya başlanmıştır. Temsilde Iphigenie rolünü Goethe'nin Leipzig'te tanıştığı Korona Schröter oynamış, Orest rolüne ise Goethe'nin kendisi çıkmıştır. Ne var ki, Goethe bu oyunu İtalya'da yeniden ve bu kez manzum olarak yazacaktır. Goethe'nin 30 mart 1780 martında konusunu tasarladığı ve aynı yılın ekim ayında da yazmaya başladığı **Tarquato Tasso**

da aynı alın yazısını izler. Bu da ilkin düzyazı halinde kalmış ve sonradan Goethe, İtalya'da iken onu manzum hale getirmiştir.

Ama Goethe'nin bütün bu çalışmalarından geriye ne kalmıştır. Bu dönemde yazılan eserlerin çoğunun sonradan yine elden geçirildiğini, büyük değişiklikler yapıldığını göz önüne getirerek Weimar'daki ilk dönemin Goethe'nin edebiyatçılığına pek yaramadığını anlarız. Goethe de zamanla bunu anlamış olmalı ki, 17 eylül 1782 günü Charlotte von Stein'e yazdığı mektupta şöyle der: «Alın yazımın beni devlet işlerinin içine nasıl soktuğunu bir türlü anlamıyorum.» 9 temmuz 1786 günlü mektubunda da şunları yazacaktır: «Her zaman söyledim, bir insanın bütün erki elinde tutan bir dük olmadan devlet yönetimine karışması için, onun dar kafalı, namussuz ya da kaçık olması gerekir.»

Goethe'nin bu sözlerinde, onun devlet işlerine karşı duyduğu tiksinti de açığa vurulmaktadır. O nedenle Goethe kendini iyice edebiyata verebilmek için bu işlerden elini çekmek kararını verir. Bu sıralarda bayan von Stein'e yazdığı şu mektup da ilginçtir: «Biraz bir şeyler yazabildiğim vakit, mutlu olabiliyorum ancak.»

Ne var ki, Goethe, yeniden eski günlerdeki edebiyat havasına bürünebilmek için Weimar'dan kaçmak gerektiğine de inanır ve 1786 yazında Karlsbad'a Weimar Dükü'yle buluşmaya giderken İtalya'ya gitmeyi iyice aklına koyar. Sevgilisi Bayan von Stein ile Herder de Karlsbad'dadır. Goethe burada içtenlik dolu günler geçirdikten sonra kimseye bir şey söylemeden yola çıkar. Ama Dük'e, von Stein'a ve Herder'e yazdığı mektuplarda büyük bir yolculuğa çıkmak üzere

olduğunu yazar. Şu var ki, yolculuğunun nereye olduğunu açıklamaz.

İTALYA YOLCULUĞU

EYLÜL 1786 - HAZİRAN 1788

1786 YILININ eylül ayında Johann Philipp Möller adında, otuz beş yaşlarında bir adam Insbruck'e geldiği zaman şapkasını çıkarıp saygıyla karşısında yükselen karlı dağları selamlar. Bu, Goethe'nin ta kendisidir. Kimse tarafından tanınmamak için Goethe'nin kullandığı düzmece bir addır bu.

Bavulu ve porsuk derisinden sırt çantasıyla birlikte Tirol dağlarını uçar gibi geçen Goethe 14 eylülde saat bire doğru Verona'ya varır. Bevilacqua sarayında gördüğü Paul Veronez'in birkaç portresi bu sanatçıya olan saygısını artırır. Sokaklarda, halk bütün gün durmadan şarkı söylüyor, bağırıyor, nalar atıyor, birbirleriyle dövüşüyor ve güllüyordu. Şarkı ve gürültü geceleri büsbütün artırıyor. Cembalo ve keman sesleri her yanı kaplıyordu. Şu şiddetli yaşama arzusu tatlı bir hava yaratıyordu ⁽¹⁾. Goethe, Verona'dan sonra Vicenza, Padua ve Venedik'i iyice tanır. Vicenza'da Padualı mimar Andrea Palladio'nun (1508-1580) eserlerini, özellikle güzel bir tepe-

(1) Goethe, İtalya Yolculuğu. Çeviren: Seniha Bedri Göknil, M.E.B. yayını.

nin üstündeki dörtgen biçimindeki Villa Rotonda'yı görür ve bunlara hayran olur. Palladio'nun yapılarında tanrısal bir şey bulur. Bunları, güçlü bir ozanın gerçek ve yalandan meydana getirdiği «üçüncü gizli varlık» diye adlandırır (1).

Venedik'te her şeyden önce Carita'yı görmeye koşmuştur. Burada eski çağ evleri üslubunda bir manastır vardır. Goethe, bir şaheserle karşılaşacağını ummaktadır. Ne yazık ki, binanın mimarı, Palladio'nun tasarladığının onda birini bile gerçekleştirememiştir. Ancak Goethe, bu kadarcığın bile Palladio'nun tanrısal dehasını yansıttığına inanır. Bina'nın yapılışında Goethe'nin o zamana dek rastlamadığı bir açıklık ve incelik vardır.

Pisani Moretta sarayında yine Paul Veronez'in çok güzel bir tablosunu seyreden Goethe, Venedik'te kaldığı sürece tiyatroları da izler, İtalyanların on bir heceli iamb'ları nasıl kullandıkları üzerine bilgi alır. Sahnede Gozzi'nin eski maskelerle tragedya figürlerini ne kadar ustalıkla birleştirmiş olduğunu da görür.

Venedik'ten 14 ekimde ayrılan Goethe, 16 ekim sabahı Ferrara'ya gelir. Bu büyük, güzel, düz ve boş şehir içini karartmıştır. Ariosto da burada istemeye istemeye oturmuştur. Tasso ise mutsuzluğu bu şehirde tatmıştır. Ama 17 ekimde Cento'ya gelen Goethe keyfini bulur. Cento'dan ayrılırken de Iphigenie'yi yeniden yazmayı düşünür. Cento'dan sonra iki gün de Bologna'da kalır ve 20 ekimde oradan ayrılarak Lojano, Perugia, Foligno, Terni, Citta Castellana üzerinden Roma'ya gelir.

(1) Goethe, İtalya Yolculuğu.

29 ekim 1786 günü Roma'ya, «dünyanın başkentine» ayak basan Goethe burada uzun süredir elde edemediği bir düşünce duruluğuna kavuşur. Her gün dikkate değer yeni bir eser, her gün taptaze, büyük ve eşsiz görüntülerle karşılaşmaktadır.

Goethe, Roma'da her şeye yeniden başlamıştır. Birçok şeyleri aklından silmiş, bildiklerini yeniden öğrenme yoluna atılmıştır.

Goethe, Roma'da hemen hemen sadece sanatçılarla ilişki kurar. Bunlardan Angelika Kaufmann ile Tischbein ona kılavuzluk ederler. Goethe de İtalyancayı tam bir İtalyan ağızyla konuşabilmek için büyük dikkat gösterir.

Roma'da dünyaya ikinci kez geldiğine inanan Goethe kendindeki gotik zevkinin yavaş yavaş öldüğünü ve bunun yerine eski çağ zevkinin geçtiğini de görür. Eski Yunan okulunun yılların örtemediği kapısından dalar içeri. Eski çağın sesini kendi iç evreninde yaşamaya çalışır.

9 aralık 1786'da Bayan von Stein'dan gelen sitem dolu bir mektup Goethe'yi adamakıllı üzer. Neyse ki, 17 ocakta aldığı bir başka mektup yüreğine su serpecektir. Sevgilisi, habersizce kaçtığı halde, kendisini bağışlamıştır.

Roma'da kaldığı süre boyunca, görülmesi gerekli sanat eserlerini elden geldiğince inceleyen Goethe burada erişilmesi güç bir sanat yeteneği taşıyan bir oyuncu da tanır. Kendi deyimiyle Papa'dır bu sanatçı, büyük güldürücü Papa!

Goethe dört ay sonra yanında Tischbein olduğu halde Roma'dan ayrılıp güneye doğru sarkar. Üç gün sonra Napoli'ye varıp Vezüv yanardağının çevresinde, büyük tehlikeler pahasına, yanardağla ilgili hareketlerin oluş nedenlerini inceler. Poseidon tapına-

ğında Eski Yunan'la kucaklaşır. Burada beş hafta kaldıktan sonra, yorucu bir deniz yolculuğu sonunda Sicilya'nın Palermo limanına gelir. Şimdi artık kendisine Kniep yapacaktır kılavuzluğu. Sicilya adasının doğal güzelliği Goethe'ye her şeyi unutturur. Ozan, adada yalnız doğa ile ilgilenir. Doğanın esiniyle çok güzel dizeler yazar. Catania'yı, Etna yanardağını da görür. Birkaç yıl önce yanardağın kızgınlığına uğramış Messina'nın yıkık hali ozanımıza çok dokunur. 14 mayısta Napoli'ye döner. Burada Kniep'ten ayrıldıktan sonra 6 haziranda bir türlü unutamadığı Roma'ya gelir yeniden. Ama, Charlotte von Stein'dan aldığı aşk mektupları onu oyalamamaktadır artık. Bereket Goethe'nin bu kez karşısına Milanolu Maddalena Riggi çıkacaktır. Ama kız nişanlıdır. Yalnız bir süre ortadan kaybolduktan sonra bu kez bütün bağlarından kopmuş olarak meydana çıkar. Gelin görün ki, Goethe yine kızdan kaçmak için kendini birtakım sıkılara sokar ve onu unutmak için sıradan Roma dilberleriyle ilişki kurmaya başlar. Bunlardan biriyle de işi ileri götürdüğü Roma elejilerinden anlaşılırsa da, şiirde adı geçen Faustina'nın bir düş ürünü olup olmadığı da belli değildir.

Emil Ludwig, Goethe'nin İtalya'da gerçek sözcüğünü dilinden hiç düşürmediğine dikkati çekmiştir (1). Ozanımız toplumsal hayatta bile doğal olanı arar. Venedik Cumhuriyeti bir ulusun en görkemli anıtı etkisi yapar kendisine. İtalyan sınıflarının birtakım katı zırhlar içine kapanmadıklarını görmesi Almanya'daki küçük prenslikleri daha da küçümsemesine yol açar (2).

(1) Emil Ludwig, a.g.e.

(2) Georges Cogniot, a.g.e.

İtalya'daki resimleri gördükten sonra Goethe gerçek bir ressam olamayacağına da akıl erdirir artık. Bundan böyle kendini sadece edebiyata verecektir. Ama bilimsel çalışmalardan geri kalmaz yine de. Jeoloji üzerinde çalıştığı gibi bitki dünyası ile de yakından ilişki kurar. 17 Mayıs 1787 günü Herder'e Napoli'den yazdığı bir mektupta «bitkilerin meydana geliş ve çoğalış sırlarını» öğrenmenin eşliğinde olduğunu yazar.

İtalya'da kaldığı iki yıl boyunca Goethe edebiyat çalışmalarına da ara vermez. 1787 eylülünde Egmont'u bitirir. Torquato Tasso'yu da İtalya'da yeniden yazmaya başlar. Ama oyunu ancak Weimar'a döndükten sonra bitirir. Iphigenie de hemen hemen Tasso'nun alınyazısını izler. Goethe bunu da Tasso gibi yeniden ve manzum olarak yazmıştır. Bu arada Faust üzerine de çalışmaları olur. Roma Elejileri'ni de Goethe İtalya'da yazmaya başlarsa da bunların çoğu yıllar sonra bitecektir.

Goethe 1788 yılının baharında, dostlarının hüznünlü bakışları altında Roma'dan ayrılır. Roma'da ikinci kez kalışı tam on ay sürmüştür. Dönüş yolu üstündeki Floransa'da bir süre kaldıktan sonra Milano'ya gelir. Konstans şehrinde Zürichli dostu Barbara Schulthes kendisini beklemektedir. Birkaç gününü bu kadının yanında geçiren Goethe; Augsburg ve Nürnberg üzerinden yolunu sürdürür. Roma'dan beri kendisine arkadaşlık eden Kayser'le birlikte, iki yıllık bir ayrılıktan sonra, 18 Haziran akşamı Ilm nehri kıyısında o sessiz kasabacığına döner ⁽¹⁾.

(1) Bielschowsky, a.g.e.

WEIMAR

1788 - 1792

GOETHE yine Weimar'dadır. Devlet işlerinin, çalışmalarını, kendi edebiyat çalışmaları aksattığını iyice anlamış olan ozanımız Weimar Dükü'nden daha rahat çalışabileceği bir görev ister. Dük de Goethe'nin ricasını yerine getirir. Ozanımız yine Bakanlar Kurulunda kalırsa da, bundan böyle yalnız kendi eğilimine uyan işlerle ilgilenecektir. Dolgun bir aylığın yanı sıra şiire ve bilime verecek bol bol zamanı vardır artık.

Yurduna dönmüş ve istediği özgürlüğe kavuşmuş olan Goethe yine de bir tedirginlik içindedir. Bunun nedeni İtalya'da karşılaştığı geniş sanatçı çevresinin ve sanat eserlerinin Almanya'da bulunmamasıdır. Ayrıca bu iki yıllık ayrılık süresince değişik insanları tanıması, çeşitli yerler görmesi, kendisiyle çevresi arasındaki mesafeyi artırmış, kimseyi beğenmez olmuştur. Çevresinde hemen hemen İtalya'da tanıdığı Moritz ve Heinrich Meyer adındaki sanat eleştirmenlerinden, Bury ve Lips adındaki resamlardan başka kimse yok gibidir. Ama bunlar 1791 yılından 1797 yılına kadar her cuma, Goethe'nin evinde buluşurlar. Bir de Weimar Dükü ile Herder ailesine açıktır kapısı.

Goethe, Weimar'a döndükten sonra 23 yaşında bir genç kızla tanışır. Bir yapma çiçek fabrikasında çalışan kızcağız erkek kârdeşi için bir ricada bulunmaya gelmiştir Goethe'ye. Christiane Vulpius adındaki kız, Goethe'nin hemen kendisine tutulmasına yol açar. Artık bütün Weimar Goethe ile yeni sevgilisini dolamıştır diline. İlk haberi duyan da Char-

lotte von Stein olur. Charlotte büyük bir düş kırıklığına uğramıştır. Ama Goethe tatlı sözlerle onun gönlünü almaya çalışır, kendisinin artık başka bir insan olduğunu, kendisine güvenmesini ve konuya çok değişik bir açıdan bakmasını rica eder. Ancak, Charlotte ile Goethe arasında artık hiçbir ilişki kalmamıştır. Christiane da 25 aralık 1789'da Goethe'ye bir oğul yapar ve az sonra da gelir Goethe'nin evine yerleşir. Ona dört çocuk daha doğurursa da, hepsi de hemen hemen doğar doğmaz ölür. Ne var ki, Goethe çok uzun bir süre Vulpius'a resmî bir nikâh kıymaya yanaşmaz.

Goethe, Dük'ün annesi Düşes Amalia'nın ricası ilzerine 1790 yılının martında bir türlü unutamadığı İtalya'ya doğru yola çıkar. Venedik'e vardıkları zaman orada dört yıl önceki düşlerinin İtalya'sını bulamaz. Dük'e yazdığı bir mektupta: «İtalya'ya duyduğum sevgiye bir ölüm darbesi indi» der. Haziran ayında İtalya'dan döndükten sonra bu kez de Dük'ün çağrısına uyarak Yukarı Silezya ve Polonya'ya bir yolculuk yapar. Kısa bir süre içinde Germen, Latin ve Slav ırkları ile kurduğu ilişki Goethe için yararlı olmuştur. Yeniden Weimar'a döndükten sonra Dük'ün kendisini Weimar Saray Tiyatrosunu kurmakla görevlendirmesi (1791) Goethe'yi çok memnun etmiştir.

Daha önceleri Weimar'da bir amatör tiyatro topluluğu vardı. Bu topluluk 1783 martında dağılınca, onun yerini Bellomo Tiyatrosu almıştı (1784 ocağı). Ama bu da Weimarlıları doyurmuyordu. Bellomo 1791 yılında sözleşmesinin bozulmasını istediği vakit, Dük, bu yüzden, bu isteği hemen yerine getirmişti.

Kirms, Goethe'ye yardımcı olacaktı. Goethe'nin bu görevi kabul etmesinin bir nedeni de buydu. Sonra Goethe böyle bir tiyatronun yönetimini ele almakla Alman dram sanatını ilerletebileceğini ve yeni yeni oyunlar yazmaya vesile bulacağını umuyordu (1).

Weimar Tiyatrosunu 26 yıl yöneten Goethe sonsuz güçlüklerle karşılaşmışsa da çalışması ve sabrı sayesinde onu Almanya'nın en önde gelen bir tiyatronu haline getirmiştir. Tiyatronun başlangıçta 22 oyuncusu vardı. İçlerinde de işe yarayan hemen hemen hiç kimse yoktu. Üstelik tiyatronun ödeneği de çok sınırlıydı. İstenen kostüm ya da dekorları yapmaya olanak bulunmuyordu. Tiyatronun seyircileri de sınırlı olduğu için sık sık oyun, dolayısıyla de dekor ve kostüm değiştirmek gerekiyordu. Bunlara bir de oyunculara çok az ücret ödendiği eklenirse bu koşullar altında iyi bir tiyatronun çok güç gerçekleştirileceği anlaşılabilir. Böyle olduğu halde Weimar Tiyatrosu Goethe'nin çabaları sonunda bir Weimar üslubu yarattı. Bielschowsky bu üslup üzerine şunları söylüyor: «Weimar üslubunun tabiata tamamiyle uygun bir karakteristikle, Yunan plastiğinin andığı manada idealleştirici bir şekil güzelliğini birleştirmeye çalışan prensibi gelecekte de yüksek değerde ritmik dram şekilleri için esas olacaktır. Gerçi öbür çeşit eserlerde sözün daha büyük bir tabiilikle söylenmesi istenebilir. Weimar üslubunu istemeyenler iamb vezniyle yazılmış dramları da sahnelerinden uzak tutmak mecburiyetindedirler (2)».

Goethe oyuncuların yetişmesi için elinden geleni yapmıştır. Tiyatro Müdürlüğüne geldikten 12 yıl

(1) Bielschowsky, a.g.e.

(2) Bielschowsky, a.g.e.

sonra Wolf ile Gr nner'in yardımlarıyla **Oyuncular İçin Kurallar** adında bir kitap düzenlemiştir. Goethe'nin o güne dek olan tiyatro tecrübesinden doğan bu kitap, oyuncuların sahnede nasıl duracaklarına kadar her şeyi içine alıyordu.

Goethe, tiyatrodaki çalışan kadın oyunculara karşı hiç bir vakit duygusuyla yaklaşmamıştır. Weimar Tiyatrosuna Bellomo'nun topluluğundan geçen Christiane Neumann bunun canlı bir örneğidir. Daha on üç yaşında iken tanıdığı bu kızı Goethe ancak sahnede başarı sağlamasına yarayacak bir ilgi göstermiştir. Gelin görün ki, genç kız on beş yaşında iken evlenmiş ve on dokuzunda iken hayata gözlerini kapamıştır ⁽¹⁾.

Goethe İtalya'dan döndükten sonra eserlerinde bir yeniden doğuş kendini belli eder. Doğaya yine eskisi gibi büyük bir saygı beslemektedir. Ama Spinoza gibi doğanın ölümsüz ve zorunlu yasaları bulunduğuna inanmaktadır. Doğa karşısındaki görüşü sanat karşısında da ondan ayrılmaz. Ozanlar, eski sanatçılar gibi, çeşitli biçimler arasından değişmeye yeni ve ölümsüz olanı bulmalı, bireysel olan   lelerin tümünü eserinden uzaklaştırmalı, der.

Goethe bu yıllarda ışık ve renkler üzerinde de çalışır. Fakat, bu konudaki bilimsel çalışmalarından elde ettiği sonuçlar hiç de iyi karşılanmamıştır. Ama Goethe bu eleştirilere hiç aldırmaz ve çalışmalarına daha büyük bir çaba ile bağlanırdı.

1790 yılında **Roma Elejileri**'nin birinci bölümünü az çok bitirmiş olan ve kimi Venedik taşlamalarını yazan Goethe 1792 yılında İhtilal Fransa'sının Avusturya İmparatorluğuna savaş açtığına tanık

(1) Bielschowsky, a.g. .

olur. Prusya devleti, Avusturya'nın yanında savaşa girmek zorunda olduğu için Weimar Dükü Karl August, Goethe'yi de yanında görmek ister. Dük'ün çağrısı üzerine Goethe hemen yola çıkar. İlkın Frankfurt'a uğrayıp on üç yıldan beri görmediği annesini görür. Ama Prusya ordusu çok hızlı ilerlediği için 12 ağustosta Frankfurt'tan ayrılır. 27 ağustosta da Fransa'da tuğgeneral rütbesindeki Dük'ün alayına katılır. Savaş! Longwy'den sonra Verdun de alınır. Kan, barut, dehşet, ölüm, ateş! Bütün bunlara dinmek bilmeyen şiddetli bir yağmur da eklenir. Savaşın kızışması üzerine Goethe renkler kuramı üzerine olan çalışmalarını bütün bütüne durdurur. Kılıcını kuşanıp atına atlar ve savaş alanına doğru dörtnele uçar o günlerden birinde, subayların geri dönmesi için yaptıkları rica sonuç vermez. Yanı başında patlayan top mermileri, cesetler, kan ve ölüm arasında pervasızca at koşturur Goethe.

FRANSIZ İHTİLALİ

GOETHE nedense Fransız İhtilali'ne karşı bir soğukluk duymuştur. Onun İhtilalin beğenmediği yanı, kendi adını bile doğru dürüst yazmayı beceremeyen bilgisiz yığınların devlet yönetiminde görev almayı istemeleri ve bu yolda Machiavelli'nin: «Mak-

sada ulaşmak için yapılan her şey iyi gözle karşılanmalıdır» ilkesini uygulamaya kalkmalarıdır. Bu ilke Goethe'nin insancı (hümanist) görüşüne taban tabana karşıttır. Goethe, yüzyıllar boyu yaşasaydı o tarihlerden çok sonra, 1937 yılında Aldous Huxley'in bir cümlesinde rastlayacaktı kendi görüşüne: «Amaç ne kadar yüksek ve yüce olursa olsun, ona varmak için baş vurulan araçlar kötü ve ahlaksızsa, amaç da er geç bozulup soysuzlaşır (!)».

Ama, ihtilalin Almanya'yı da şiddetle sarsması, Goethe'yi ihtilale başka bir görüş açısından bakmaya, ihtilali doğuran sorunların kökenlerine inmeye zorlar. «Fransız İhtilali'ne bir yakınlık duyamadığım bir gerçektir,» diyecektir 4 ocak 1824 günü dostu Eckermann'a. Şunları da söyleyecektir: «İhtilalin kötülüğü çok yakınımıdaydı ve beni her gün, her saat ayaklandırıyordu. Oysa, olumlu sonuçları daha kendini göstermemişti. Fransa'da zorunlu olarak ortaya çıkan sahnelerin bir benzerinin Almanya'da düzmece olarak yaratılmak istenmesine de kayıtsız kalamazdım. Gerçeği şu ki, ben zorbalığa ve keyfe dayanan yönetime karşıyım. Büyük ihtilallerin suçunun da halkta değil, devleti yönetenlerde olduğuna inanırım. Yönetenler haktanır ve dikkatli olurlarsa zamanın gerektirdiği devrimleri kendiliklerinden yapar ve halkın bunları zorla elde edeceği ana dek direnmezlerse, ihtilal diye bir şey olmaz.»

Jeanne Ancelet-Hustache'ın işaret ettiği gibi bu sözler Goethe'nin haktanırlıktan hiçbir vakit ayrılmadığını göstermektedir. Doğrusu da budur: Goethe küçük insanlara karşı olan güçlülerden yana olma-

(1) * Aldous Huxley, *Ends and Means* (Amaçlar ve Araçlar)

mıştır hiçbir vakit. Yöneticilikteki yılları yoksul insanların yaşama koşullarını yumuşatmakla geçmiştir. Sonra şunu da unutmamalı ki o artık Sturm und Drang çağındaki Goethe değildir. Şimdi onun için en büyük değer ölçüsü uyumdur (harmoni). Gençliğinde Herder, Wieland, Knebel, Stolberg, Klopstock, Bürger gibi o da ihtilal sözüyle coşardı ama şimdi ihtilal onun çalışmalarını baltalamakta, özgürce düşünmesine engel olmaktadır. Bu yüzden Goethe ihtilal olmamış gibi davranır bir süre ve bilimle sanat kuramlarına sığınır ⁽¹⁾.

Sağa sola birtakım taşlarla dolu olan Venedik Taşlamaları'ndan sonra Goethe yaşanan olaylarla ilgili birkaç oyun da yazmıştır. Ne var ki, **Büyük Cophta** (Der Gross-Cophta), **Halk Generali** (Der Bürgergeneral) adındaki bu oyunlar hiç önemli değildir. Goethe bundan başka fragman halinde kalan iki oyun daha yazmıştır. Bunlardan **Kışkırtılanlar** (Die Aufgeregten) beş perdelik bir güldürü, **Oberkirch'li Kız** (Das Maedchen von Oberkirch) da beş perdelik bir tragedya olacaktı. 1795 yılında yazılan **Alman Göçmenlerinin Anlatıları** (Unterhalten von Deutschen Ausgewanderten) dolaylı olarak savaş acılarına değinen bir kitaptır. 1790-1797 yıllarında yazılan **Hermann** ile **Dorothea**'nın arka planını ise Fransız İhtilali oluşturur. 1799-1803 yıllarında yazılan **Meşru Olmayan Kız** (Die Natürliche Tochter) ise her ihtilalin temelinde bulunan eski düzenle yeni düşünceler tartışmasının bir ürünüdür.

Goethe'nin Fransız İhtilali ile daha doğrusu İhtilal ordularıyla karşılaşmasını anlatan daha başka bir eseri vardır. Ama **Fransa Seferi** (Campagne in Fran-

(1) Jeanne Ancelet Hustache. s.g.e.

reich) adındaki bu eserin notları 1792-1793 yıllarında tutulduğu halde yazılması 1817 yılını bekleyecektir. Goethe bu eserinde Valmy savaşını çok canlı bir biçimde anlatır. Valmy savaşından sonra Goethe, Luxembourg ile Trèves'den geçerek Moselle nehri-ne ulaşır ve bir vapura binerek Koblenz'e kadar iner. Sonra da Rhin nehrindeki bir vapurla Düsseldorf'a ulaşır. Weimar'a ancak 1792 aralığında ayak basar.

27 mayıs 1793'te Goethe yeniden Prusya orduları genel karargâhındaki Weimar Dükü'nün yanına varır. 16 haziranda Mainz şehri kuşatılmış ve bombardımana tutulmuştur. 22 temmuzda iki ordunun komutanı ertesi gün şehri teslim alma kararını verirler. Bunu haber alan ordudaki Mainzli erler evlerine dönme yollarını ararlar. Bunlara engel olmak için nöbetçilerin sayısı artırılır. 23 temmuzda Müttefikler (Prusya ile Avusturyalılar) şehrin kenar mahallelerini ele geçirir. Goethe araba ile bu bölgede bir geziye çıkar ve bir Mainzliya rastlar. Adam kulüpçülere ⁽¹⁾ ölüm gerektiği üzerinde yemin eder. Goethe ise onu yatıştırarak, sağlanacak barışın kin ve intikam üzerine oturmaması gerektiğini anlatır ⁽²⁾.

Zaten şehir ele geçince de kulüpçüler Mainzli-lerle Goethe'yi güç durumunda bırakmamak için kaçıp giderler. Goethe 25 temmuz günü Mainz'da bir kulüpçüyü parçalamak isteyen şehir halkını da yatıştırmak için bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır. Goethe'nin sözleri oradaki halkı etkileyip de tehlike

(1) Düşünceleri ya da çıkarları yüzünden Fransızlarla işbirliği yapan Almanlar.

(2) Goethe, Mainz Kuşatması.

geçştirildikten sonra, Goethe'nin yanında bulunan İngiliz dostu kendisine neden böyle bir işe kalkıştığını sorar. Goethe Fransa Seferi ile aynı yılda yazdığı **Mainz Kuşatması** adlı kitabında bu konu üzerine şunları yazar: «Belki de suçlu olan bir yabancı için kendimi böylesine bir tehlikeye atmamı benim sevgili Gore'um anlayamazdı (...) Sonunda ona, bunun benim huyum olduğunu ve bir kargaşa karşısında acı çekmektense, haksızlık yapmayı yeğlediğimi söyledim.»

SCHILLER'LE DOSTLUK

1794 - 1805

21 TEMMUZ 1787 günü Friedrich Schiller, Weimar'a gelir. Ortadan uzunca boylu, yakışıklı ve kendine güven duyan bir adamdır. Sanat ve bilim adamlarını çevresinde görmekten büyük bir haz duyan Weimar Dükü Karl August, onu Darmstadt'ta iken tanımış ve kendisine Weimar hukuk danışmanı görevini vererek memleketine çağırmıştır. Schiller'in çok merak ettiği o sıralarda İtalya'dadır. Schiller'in Weimar'da yerleşmesinin bir nedeni de Goethe'ye karşı duyduğu hayranlıktır. Bu yüzden de, Goethe Weimar'a döner dönmez onunla tanışmanın yollarını arar. 18 haziran 1788'de bu iki dâhi Herder'in de katıldığı bir aile toplantısında ilk kez karşılaşır. Goe-

the, Schiller'e hiçbir yakınlık göstermez. O günden sonra birkaç kez daha karşılaşılırsa da Goethe her defasında Schiller'e ilk kez tanışıyorlarmış gibi davranır. Goethe'nin Schiller'e yaklaşmak istemeyiş nedeni her halde onu kendine eşit bir üstünlükte görmesi ve yakınlık duymadığı düşünceleri yüzünden Schiller'le anlaşamayacağını sanmasındandır. O yılın kasım ayı sonlarında Schiller Hollanda'nın Bağımsızlığına Kavuşmasının Tarihi'ni yazıp Jena Üniversitesinde bir profesörlük elde ettiği vakit, Kültür Bakanı durumunda bulunan Goethe'yi ziyaret ettiğinde artık iyice anlar ki bu adam kendine karşı bile bile soğuk davranmaktadır. Goethe'nin başkalarına gösterdiği yakınlık da Schiller'in kanına dokunur. Goethe, her defasında kendisi ile öğüt veriyormuşçasına konuşmuştur. Bunlara üzülen Schiller artık Goethe'ye yaklaşmamaya karar verir. Onun adı Goethe ise kendi adı da Schiller'dir (1759-1805). Goethe'nin birçok değerli eseri varsa, onun da Haydutlar (Die Räuber), Hile ile Sevgi (Kabale und Liebe) ve Don Karlos'u vardır.

Bundan sonraki beş ay içinde iki ozan arasında en ufak bir yaklaşma görülmez. Yalnız Schiller, Charlotte von Lengefeld ile evlendiği zaman Goethe yeni evlileri kutlamaya gelir. Herkes bu ziyaretin artık beklenen bir dostluğun başlangıcı olacağını düşündürsün, bu iki adam daha üç yıl birbirlerine bir yabancı gibi bakar.

Doğrusu Fransız İhtilali de Goethe'nin, Schiller'in eserlerine karşı duyduğu soğukluğu körükleyecektir. Hele Fransız Hükümeti, Haydutlar (1) do-

(1) Bu eser Türkçeye Seniha Bedri Göknil tarafından çevrilmiştir.

layısıyla Schiller'e Fransız yurttaşlığı payesi verin - ce Goethe zıvanadan çıkar. Schiller'in eserlerine ege- men olan yasa ve düzen düşmanlığı, başkaldırma ru- hu ve aşırı özgürlük tutkusu, Goethe'nin kafasıyla hiçbir biçimde bağdaşamamaktadır. Ama ne olursa olsun, gelecek günler bu iki karşıt kutbu birbirine yaklaştıracaktır. Schiller, Goethe ile dost olmadan önce bile onun etkisinde kalmıştır. Goethe'deki eski çağ hayranlığı Schiller'e de bulaşır. Dünya görüşü de, Fransa Kralı XVI. Louis'nin 21 ocak 1793'te Con- vention yönetimince giyotine gönderilmesinden son- ra iyice değişir. Toplumun yarar ve çıkarını eskiden her şeyin üstünde tutan Schiller, İhtilalin kanlı olay- ları yaygınlaştıkça bu düşüncelerden uzaklaşır. Bir- takım haklar vermeden önce yığınları ahlak ve este- tik yönünden olgunlaştırmak gerektiğini **İnsanın Es- tetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup** (1) (Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen) adlı yapıtında belirtir. Çünkü, kendi deyişiyle söylemek gerekirse, bilisiz bir **ayaktaki-** minin Fransa'daki çapulculuğu, Goethe'ye olduğu gibi ona da sadece ve sadece tiksinti vermeye baş- lamıştır. Kendi idealist felsefesinin temelini oluştü- ran ruh soyluluğu ve mertlik duygularını basit halk yığınlarında boşuna aramıştır Schiller. Fransa'daki halkın yırtıcılığa varan saldırısı... Kardeşin kardeşi doğradığı bir ülkede kardeşlikten söz edilmesi ne de- mektir? Dünyanın eski çağlardan beri özlemini çek- tiği insancı (hümanist) davranışlar nerede kalmış- tır? Hayır, hayır, Schiller bu denli kanlı bir ihtilale artık daha fazla sevgi besleyemez. Goethe'nin dediği gibi: «Çay masasında otururken bile resmî bir meclis-

(1) Türkçeye Melâhat Özgü tarafından çevrilmiştir.

teymişçesine büyük olan Schiller» olaylar yatıştıktan sonra, her şeyi yine politikacıların ele geçireceğini bile düşünemeyecek kadar şaşkınlasmıştır. Gözü dönmüş yığınların merhametsizce saldırılarını daha fazla hoşgörüyle karşılayamaz. Bundan böyle halk, artık Schiller'e, eline özgürlük meşalesi verilmemesi gereken kötü bir topluluk olarak görünecektir.

En iyi devleti ben nesinden mi tanırım?

Namumlu kadını sen nesinden tanıyorsan.

İnan bana, ikisi de dile düşünmezler dostum! (1)

dizelerinin ozanı Schiller'i bir raslantı bir kez daha Goethe'yle karşı karşıya getirir. Bu, 1794 yılının yazıdır. Jena'da «Doğa Bilimleri Kurumu»nun bir toplantısında olur bu. Toplantıda başlayan sohbet Schiller'in evinde sürgit olur. Öyle ki, bu iki deha artık birbirlerinden ayrılamayacaklarını anlarlar. Goethe sanki yüzyıllardır özlemini çekmekte olduğu insanı bulmuştur. Schiller de öyle. Altı yıllık bir bekleyişten sonra Goethe ile uyuşabilmenin sevinci içindeki Schiller, bu büyük ozana sıcak duygularla dolu bir mektup yazar. Schiller'e verdiği karşılıkta: «Bu hafta kutlayacağım doğum günüm için mektubunuzdan daha tatlı bir armağan düşünemedim» der Goethe. Şunu da ekler: «Jena'da buluştüğümüz gün, bir çağ başlangıcıdır». Goethe bu çağ başlangıcını şöyle anlatır:

«... Kurumun toplantılarında çokluk bulunurdum. Bir kere Schiller'i orada gördüm. Tesadüf eseri birlikte çıktık; konuşmaya başladık; verilen konferans, görünüşe göre, onda ilgi uyandırmıştı, fakat

(1) Burhanettin Batıman çevirisi.

tabiatı böyle parçalayarak ele alışın, mütehassıs olmayan heveslileri hiç de memnun edemeyeceğini, çok anlayışlı, çok akıllı, benim pek hoşuma gidecek bir şekilde söyledi. Ben şöyle cevap verdim: 'Bu yol, belki mütehassıslara da korkunç gelir; tabiatı kısım kısım, parça parça ele almayıp etkin ve canlı olarak, bütünden parçaya doğru tesir edici olarak tasvir eden başka bir yol herhalde olacaktır'. O, kendisini aydınlatmamı istiyor, ama şüphelerini gizlemiyordu. Benim iddia ettiğim gibi böyle bir yolun tecrübeye dayanacağını bir türlü kabul etmiyordu.

«Evinin önüne vardık. Konuşmamız beni içeriye çekti. Orada **Bitkilerin Değişimi** adlı eserimi canlı canlı okumaya başladım; canlandırıcı bir iki kalem vuruşu ile sembol halinde bir bitkiyi gözleri önünde yarattım. Bütün bunları büyük bir ilgi, şüphe götürmez bir kavrayışla dinledi; fakat ben sona varınca, başını sallayarak 'Bu tecrübe değil, düşünce...' dedi. Ben şaşırdım, biraz da canım sıkıldı, çünkü bu sözlerle, bizi ayıran nokta üzerine kuvvetle dokunulmuş oluyordu. **İncelik ile Vakar**'daki iddia aklıma geldi, eski hiddetim başını kaldırmak istedi ama kendimi tuttum ve 'Düşünce olduklarını bilmediğim, hatta gözlerimle gördüğüm düşüncelerin bende bulunması, pekâlâ işime gelir' diye cevap verdim. Uzun uzun savaştık, sonra sustuk. İkimizden hiç biri muzaffer çıktım demediği gibi, yenildim de demiyordu.

«... Her neyse, ilk adım atılmıştı. Schiller'de büyük bir çekici kuvvet vardı, yaklaşanı kendine bağlıyordu. Tasavvurlarına ilgi gösterdim. Bende saklı duran birtakım yazıları **Horen** dergisi için vermeyi vaat ettim. Çocukluğundan beri çok sevdiğim, takdir ettiğim karısı da devamlı bir anlaşmanın kurulması

için elinden geleni esirgemedi. İki tarafın dostları bu hale çok sevindiler. İşte böylece, özne ile nesne arasında, belki de hiçbir zaman tam olarak sona erdirilemeyecek, pek büyük bir savaş sayısında birleştik. Dostluğumuz arasız devam etti; ikimize de başkalarına da hayırlı oldu ⁽¹⁾.»

O çağda Weimar - Jena çevresinde bir araya gelmiş olan değerli kişilerin çokluğuna şaşmamak zordur. Kimler yok ki! Goethe, Schiller, Fichte (1762-1814), Schelling (1775-1854), Humboldt Kardeşler (Alexander von Humboldt: 1769-1859; Wilhelm von Humboldt: 1767-1835), Clemens Brentano (1778-1842), Ludwig Tieck (1773-1853), Heinrich Voss (1751-1826), Friedrich Schlegel (1772-1829), Wieland, Herder ve daha nice nice bilgin, filozof, ozan ve sanatçı.

Bu kadar çok düşünür ve bilim adamının bir araya gelmesini hiç, ama hiç çekemeyen gerici ve yobaz takımı, bilisizliklerinden dolayı duydukları aşâğılık duygusuyla ve dar kafalarını aşan düşüncelerin verdiği ezikliğin tepkisiyle dünya kültürüne bu denli ışık tutan bu Weimar - Jena dönemini bir çeşit kâfirlik çağı olarak nitelendirirler. Goethe'nin eski dostlarından Fritz Stolberg bile, bir çevirisinin önsözünde Goethe ve Schiller'le «vaftiz edilmiş kâfirler» diye alay etmeye yeltenir. Bu kadarına da Goethe katlanamaz artık. Bütün bu gericilerle öteki bölücü takımına bir ders verme zamanı gelmiştir. Çünkü iş kendilerine yapılan saldırıyla da bitmiyor-

(1) Goethe's Werke. Çeviren Nusret Hızır. Tercüme Dergisi. Sayı : 26, 1944.

du. Kimi Alman aydınları da, o sıralar zaferden zafere koşan Fransız ordularının Almanya içerlerine yaptıkları saldırıları bilmezlikten geliyor ve birleşip Fransızlara karşı güçlü olmak yerine eşitlik, kardeşlik, özgürlük teraneleriyle halkı devlete karşı kıskırtıyorlardı. Bununla da kalmıyorlar, Almanya'nın kültür eksikliğini bar bar bağırıp Alman ulusuna huzursuzluk ve tehlikeli bir aşağılık duygusunun tohumlarını aşıyorlardı.

Burada bir noktaya değinmek isteriz: Kant'ın Alman toplumuna, görev ve ahlak duygusunun yanı sıra aşılamış olduğu disiplin duygusunu, Goethe, sonraları Schiller'in katılmasıyla, daha da ileri götürür. Alman halkına, hiçbir biçimde kendinden yüksek olanları itip onların yerine geçmeyi düşünmemelerini öğütleyen bu düşünceler olsun, bütün Almanya'yı saran Prusya ordusunun o kaskatı disiplin anlayışı olsun, Almanların içine öylesine yerleşecektir ki, Almanya'nın XIX. ve XX. yüzyıllardaki askeri zaferlerinin en büyük ögesi olacaktır. Yalnız bir Alman, XIX. yüzyıl Avrupa'sının en ulu kişisi Friedrich Nietzsche, Alman ulusunun 'nedenlerini araştırmak gereğini duymadığı' bu disiplin duygusuna karşı çıkacak ve devlet büyüklerince söylenmiş ve söylenmekte olan şeylerin «bir köle ahlakı» yarattığına işaret edecektir.

Almanya'daki bu düşünce kargaşasının önüne geçebilmek için Goethe ile Schiller yedi ay birlikte çalışıp manzum yergiler yazarlar. Bunlar yayınlandığı vakit, softalar ve bozguncular katında, bir bomba etkisi yapar. Ama patlayan bombanın dumanları dağıldıktan sonra her şey eski haline dönüşür. Goethe ile Schiller de yergilerden elde ettikleri sonucun sadece anlık olduğunu anlarlar. O zamana dek güçlü

bir edebiyat türü saydığı yergi de böylece Goethe'nin gözünden düşmüş olur. Bundan sonra onun biricik amacı sadece kalıcı eserler vermek olacaktır.

Schiller'in düşünceleriyle kamçılanan Goethe büyük bir hızla çalışmaya başlamıştır. **Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları** 20 yıllık bir çalışmadan sonra 1796 yılında tamamlanır. 1797'de **Hermann ile Dorothea**'yı bitirdikten sonra yanına Christiane Vulpius ile oğlu August'u alarak Frankfurt'a annesini yoklamaya gider. Daha sonra onları geri yollayıp kendisi bir süre daha annesinin yanında kalır. Sonra annesiyle vedalaşarak İsviçre'ye doğru yola çıkar. Bu, annesini son görüşüdür. Babasını bundan on yıl önce yitirmiştir.

Goethe'nin Heidelberg, Stuttgart, Tübingen'den geçerek yaptığı bu yolculuk onun üçüncü İsviçre yolculuğudur. İsviçre'den yazdığı bu mektupları Ecker-mann sonradan **1797 İsviçre Yolculuğu** adıyla yayımlayacaktır.

Weimar'a döndükten sonra Goethe'yi yine masası başında buluruz. Bundan sonraki sekiz yıl boyunca çok sakin ve serüvensiz bir yaşam sürecektir ozanımız.

1801 yılında hastalanıp yatağa düşer. Günlerce ölümlle pençeleşir. Weimar Dükü, Jena Üniversitesinden Profesör Stark'ı getirtip Goethe'nin iyileşebilmesi için elinden geleni yapar. Goethe biraz iyileşip ayağa kalkarsa da hastalığın etkisi daha bir süre sürgit olur. Prymont kaplıcası bile ozanımıza şifa vermez. Sinirleri oldukça yıpranmış, ruh durumu da bozulmuştur. Bu yüzden birçok dostunu incitir, birçok profesörün de Jena Üniversitesinden ayrılmasına yol açar. Bu arada Tieck, Hegel, Schelling,

Zelter ve Wolf'la ilişkisi ruh durumunu biraz düzene sokar gibi olur.

1804'te Fransız yazarlarından Madame de Stael, iki ay için Weimar'a gelir. Bu aydın kadın, kültürü ve davranışları ile Goethe ile Schiller'in hayranlığını kazanır. Madame de Stael de **Almanya'ya Dair** ⁽¹⁾ (De l'Allemagne) kitabında Weimar izlenimlerini hoş bir biçimde anlatır.

9 Mayıs 1805'te dostu Schiller'in ölümü Goethe'yi adamakıllı sarsar. Acısı o kadar büyüktür ki, «Kendi varlığımın yarısını yitirdim» demeye kadar bile varır. Bu ölüm onun ruh durumunu yeniden bozmuştur. Ancak 1806 yılında Karlsbad kaplıcalarında eski sağlığına kavuşabilecektir. Ama, bu arada, 13 Nisan 1806 günü **Birinci Faust'u** bitirmiştir. Daha İtalya'da iken üzerinde çalışmaya başladığı **Birinci Faust** eğer 1773-1775 yıllarında yazılan **Faust**'un ilk taslağı **Urfaust** da hesaba katılacak olursa Goethe'nin bütün hayatını doldurmuştur. Bu söz 1826 yılında yazılmaya başlanan ve 1832 yılında yazarın öldüğü yıla kadar süren **İkinci Faust**'la daha bir doğrulanır.

GOETHE İLE NAPOLÉON

2 ARALIK 1805'TE Fransız orduları, Korsikalı İmparator Napoléon Bonaparte'in yönetimi altında

(1) Bu eser Türkçeye N. Baydar tarafından çevrilmiştir.

Austerlitz'te büyük bir zafer kazanıp Viyana'ya girer. Bundan sonraki olaylar Fransa'nın Almanya'ya beslediği kötü niyetlerini artık iyice belli edecektir. Savaş hazırlıkları üzerine Goethe, 4 ağustos 1806 günü Karlsbad'dan ayrılıp Weimar'a dönmek zorunda kalır.

Savaş tehlikesi her geçen günle artmaktadır. Hem de ne büyük tehlike! Goethe durumdan karamsardır. Çünkü karşılarında Napoléon vardır. Yalnız komutanlıkta değil, düşünce alanında da bir dâhi. Demonik bir insan. «Bir devlet adamının kalbi göğsünde değil, kafasında olmalıdır,» diyen Goethe'nin çok değer verdiği bu yiğit lider şimdi Almanya'yı tehdit etmektedir. 9 ağustosta bütün Almanya'da seferberlik ilan edilir. Weimar Dükü de alayıyla Prusya ordusuna katılır yeniden.

14 ekimde Jena'da başlayan savaşta Napoléon, Alman ordularını silip süpürür. Bu beklenmedik bozgun sonunda Weimar, Fransız erlerince yağma edilmeye başlanır. Goethe'nin evine yerleştirilen erlerden bir ikisi ise daha ilk gece kafayı iyice çekip çingar çıkarır. Christiane Vulpius ile evdeki öbür Weimarlılar sarhoşları güçlkle evden uzaklaştırırlar. Fransız feldmareşali Ney, 17. si gün, üzücü olayı haber alınca, derhal Goethe'nin evine gelerek ondan özür diler. Fransız erlerini de evden çıkartır. Bundan böyle Ney'in yerine gelecek komutanlar da Goethe'nin korunması için özel buyruklar vereceklerdir. Nihayet aslen Pfalzlı olup öğrenimini Jena'da yapmış olan, Goethe hayranlarından General Jentzel'in Weimar'a komutan atanmasıyle ozanımız kendini daha bir güvenlik içinde bulur.

Bu arada Goethe'nin İtalya'dan tanıdığı dostu, Paris Müzeleri Genel Müfettişi Bay Denon, Goethe'yi

ziyarete gelir. Bu sevgili düşmanı evinde görmek Goethe'yi çok sevindirir. O sıralar, Weimar ve Jena' da çevresindeki dostlarının durumu hiç de iç açıcı değildir. Goethe, elinden geldiği kadar onlara da yardımcı olur. Bir yandan da Fransız dostu Denon'un desteğiyle savaşın Jena Üniversitesine vermiş olduğu zararlara bir hal çaresi bulmak yollarını araştırır.

15 aralık 1806'da barış yapılırca Weimar Dükü kalığı ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda kalır. Goethe bundan iki ay önce, 16 ekim 1806'da uzun yıllar nikâhsız olarak yaşadığı karısı Christiane Vulpius'a nikâh kıyar. 1808 ekiminde de Weimar Dükü'yle birlikte Erfurt toplantısına gider. Goethe toplantıya gitmek istememiştir ama, sonunda Karl August'un üstelemelerine dayanamamıştır.

Erfurt toplantısına Weimar Dükü'nün uzak akrabası olan Rus Çarı Alexander de katılıyordu. Toplantı, Napoléon'un İspanya seferine çıkmadan önce, Avusturya'nın başkaldırması halinde Rusya'nın yardımını sağlamak amacını güdüyordu.

Napoléon, Goethe'nin Erfurt'a gelişini duyar duymaz bütün işlerini bir yana itip ona, yanına gelmesi için haber salar.

İşte Avrupa'nın iki büyük adamı karşı karşıya. Daha kapıdan girer girmez Napoléon, onu dikkatle süzer ve «Siz önemli bir insansınız,» (Vous êtes un homme) der. Goethe, Voltaire'in 1741 yılında yazdığı *Mahomet ou le Fanatisme* adlı eserini Almanca'ya çevirmiş olduğunu söyleyince de: «Bu iyi bir eser değildir. Dünyayı yenen birinin kendisini bu kadar uygunsuz biçimde anlatması hiç yakışık almaz» görüşünü belirtir. Sonra sözü Werther'e getirir. Haklı birtakım düşüncelerden sonra Werther'in belli bir noktasına değinerek: «Niçin bunu böyle

yaptınız? Bu, doğal değildir,» der ve o parçanın geniş ve doğru bir çözümünü yapar. Goethe, eleştiriyi yerinde bulmuştur ama şu sözleri söylemekten de geri kalmaz: «Ozanlar, basit ve doğal yoldan elde edemeyecekleri kimi etkileri yaratabilmek için kolay kolay sezilemeyecek sanat oyunlarından yararlanırlarsa bu, kendilerine bağışlanmalıdır.»

İmparator bu karşılıktan memnun kalır. Sözü yine tiyatroya getirerek «tragedya sahnesini büyük bir dikkatle inceleyen bir ağırceza yargıcı» gibi önemli düşünceler ileri sürer ve Fransız tiyatrosunun doğadan ve gerçekten uzaklaştığını sözlerine ekler.

Goethe, böylece ilk kez, Napoléon'un da okurları arasında olduğunu öğrenir. Yalnız bunu mu öğrenir? Napoléon'un yüksek zekâsını da yakından görmüş, bir şeyi değerlendiren değişik anlatımlara baş vurmasına hayran kalmıştır. Goethe, özellikle, Napoléon'un her sözünü bitirişinde «Buna Bay Goethe ne der?» diye sormasından duyulanmıştır (1).

Goethe'nin 2 ekim 1808 günü Napoléon'la yaptığı konuşma Talleyrand ile von Müller tarafından da anlatılmıştır. Von Müller'in yazdıklarına göre Napoléon «Siz önemli bir insansınız,» sözünü, Goethe yanından ayrıldıktan sonra söylemiştir. Üstelik bunu Berthier ile Daru'ya söylediği için de cümle «İşte önemli bir adam» biçimini almıştır.

Konuşma sırasında Bonaparte, Goethe'ye yaşının ve yıllık ortalama kazancının ne kadar olduğunu da sormuştur. Fransız yazarlarından Léon Duadet'ye göre bölnlük taşıyan bu sorular yaşama gereklerini

(1) Bkz. Napoléon'la Konuşma. Çeviren : Yaşar Önen, Tercüme Dergisi. Sayı : 49 - 51, Goethe Özel Sayısı.

bilen birinin soracağı türden değildir ⁽¹⁾. Napoléon'un bir kusuru da Goethe'ye ikide birde «Bay Guet» demesidir. Ama İmparator Goethe'ye hiç bir vakit «Bay Guet» diye seslenmekten kurtaramamıştır kendini. Fakat, Goethe bu seslenişi de kendisine sorulan soruları da doğal bir biçimde karşılamış ve onların yumuşak bir sesle sorulduğunun altını çizmiştir.

Fransız düşünürlerinden Paul Valéry, Napoléon ile Goethe'nin aynı kumaştan olduğunu göstermeye çalışır. Ona göre, bu büyük adamların ikisi de büyük çağların özelliklerini, çizgilerini taşır. Hem masal yüklü eski çağı, hem de klasik eski çağı düşündürtüler bize. Her ikisi de ideolojilerden nefret eder. Düşünce spekülasyonu ikisini de açmaz. Goethe, düşüncüyü düşünmek istemez. Bonaparte doğrulama ile yürütme gerektirmeyen şeyleri yaratan kafayı küçümser. Her ikisi de dinlere bir politika ya da bir tiyatro oyunu gözüyle bakar. Biri, ölümlü insanların en bilgesi, ötekisi de en delisidir. Onları birleştiren bir şey de Doğu'ya karşı besledikleri sevgidir. Napoléon Müslümanların dinine çok değer verir. Goethe ise Hafız'ın şiirlerine bayılmıştır ⁽²⁾.

Valéry, Napoléon ile Goethe'nin ayrılan yanlarını ise şöyle saptar: Napoléon'un ruhunda fırtınalar kopar, o askerlik sanatını, bir yanardağ sanatı haline getirmiştir. Çünkü dünyayı on yıl gibi kısa bir sürede düzene sokmak düşüncesindedir. Goethe ise, tam tersine, yanardağları sevmez. O belli belirsiz değişikliği kabul eder sadece. Doğanın çok yavaş hareket ettiğine inanır. Onun işi kısa süreli de-

(1) Léon Daudet, *Goethe et la Synthèse*.

(2) Paul Valéry, *Discours en l'honneur de Goethe*.

ğildir. Uzun boylu ve dopdolu bir hayat yaşamıştır o.

Goethe'nin İmparatorla konuşması bir saat sürmüştür. Goethe, Napoléon'un Fransız tiyatrosu üzerindeki derin bilgisine de hayran olmuştur. Birkaç gün sonra bu iki dâhi bu kez Weimar'da buluşur. Napoléon, Goethe'nin kişiliğine verdiği değeri göstermek için Fransız oyuncularını getirtip Goethe'nin tiyatrosunda Voltaire'in *Sezar'ın Ölümü* (La mort de César) adlı oyununu oynatır. Böyle bir olayla karşılaşacağını hiç ummayan Goethe şaşırmıştır. Sezar'ın ruhunda kendi kişiliğini gören Napoléon oyundan sonra verilen baloda Goethe'yi yanına oturtup sözü oyuna getirir ve «Bu konuyu bir de sizin ele almanızı isterim» der. Sonra Goethe'yi Paris'e çağırır.

Napoléon, Wieland'ı da unutmaz. Onunla da uzun uzun konuşup düşüncelerini alır. Wieland'la daha çok siyasal konular üzerinde dururlar. Birkaç gün sonra İmparator, her iki ozana da *Légion d'honneur* nişanı verir. Goethe, daha önce de Rusların *Ste Anne* nişanını almıştır. Napoléon, Weimar'a da savaşta yitirdiklerini karşılayabilmesi için 300.000 frank bağışlar. Ayrıca Weimar alayını İspanya seferine götürmekten vazgeçer. Bu davranış bütün Weimarlıları sevince boğar.

Weimar'dan ayrıldıktan sonra bile Napoléon Weimarlıların gönlünden çıkmaz. Herkes onu kurtarıcı bir Tanrı olarak görür. Sanki iki yıl önce Jena - Weimar çevresini duman eden adam o değildir. Napoléon'un kişiliği Goethe'yi de öylesine etkiler ki, 1815 yılında bile Bonaparte için «Dünyanın en zeki adamı» diyecektir. Goethe zaten Napoléon'un dehasına inanırdı. Ama onun kendisine bu kadar sevimli geleceğini düşünmemiştir.

RUH YAKINLIKLARI

GOETHE'NİN savaş yıllarında vermiş olduğu eserler arasında en önemlileri **Pandora** ile **Ruh Yakınlıkları**'dır.

Yazılması 1809 ekiminde biten **Ruh Yakınlıkları** romanının temelinde bir bilimsel kuram, daha doğrusu bir kimya yasası vardır. Bir de Goethe'nin Minna Herzlib'e karşı duyduğu sevgi. Goethe, Minna Herzlib'i, Ottilie'nin kişiliğinde yaşatmıştır. Ozanımız, Ottilie adını gençken Strasbourg'ta Ottilienberg manastırında gördüğü bir resimde yer alan Ermiş Ottilie'den almıştır. O vakitten beri kalbine iyice yerleşmiş olan resim şimdi Minna ile kaynaşmış görünmektedir ⁽¹⁾.

Ruh Yakınlıkları her şeyden önce fedakârlık üzerine kurulan bir romandır. Goethe, Eckermann'a, Eduard'ın kişiliğini sevmediğini itiraf etmiştir. Bunun nedeni de eserin dört başkişisinden Eduard'ın fedakârlığa yanaşmayan biri oluşudur.

Goethe romanı bitirebilmek için 1809 yazında dört ay Jena'da tek başına oturarak çalışmıştır. Yoğun bir çalışma idi bu. Kimsenin kendisini rahatsız etmemesi için karısına sıkı sıkıya tembih geçer. Kendisinden de Jena'ya gelmemesini rica eder. Bir buçuk yıllık bir öğrenimden sonra Heidelberg'ten dönen öğrenci bile yanına yaklaştırmaz ⁽²⁾.

Goethe, Minna'yı daha on yaşında iken tanımıştır. Kitapeçi Frommann'ın evlatlığı olan kız, o zamanlar elbet Goethe'ye bir şey verecek durumda değildir. Ne var ki, Jena'ya gelişlerinden birinde Goethe

(1) Bielschowsky, a.g.e.

(2) Bielschowsky, a.g.e.

kızı yeniden görecek ve o sıralarda on sekizini süren kıza delice tutulacaktır. Ama böylesine bir tutkunluk Goethe'nin sözlüğünde bir süre sonra bu aşktan kurtulmak için elinden geleni yapmak anlamına gelir. Bu kez de böyle olmuş, kısa bir süre sonra Goethe içine düşmek üzere bulunduğu ateşten kendini sıyırmaya çalışmıştır. Bereket, ozanımızın bir iş için Weimar'a gitmesi gerekir. Karısının yanına dönünce de bu aşka bir son vermek lüzumunu daha iyi duyar. Bu arada Minna da Jena'dan ayrılp Züllichau'ya gidince iş kendiliğinden kapanmış olur.

Fakat, kimi yazarlara göre ⁽¹⁾ **Ruh Yakınlıkları**'ndaki Luciane da, Goethe'nin kendisiyle uzun bir süre mektuplaştığı ve hayatı boyunca birkaç kez karşı karşıya geldiği Bettina Brentano'yu canlandırır. Bettina, Goethe'nin 1772-1775 yıllarında tanıdığı ve gönlünü kaptırdığı Maximilienne La Roche'un kızıydı. Bettina 1806 yılında Goethe'nin büyükannesine yazdığı 84 mektubu ele geçirince Goethe'ye karşı içinde bir şeylerin kimıldadığını duyar. Mektuplar ozanımızın Maximilienne için duyduklarını dile getiriyordu. Bettina, ilkin Goethe'nin annesiyle dostluk kurar ve böylece Goethe'ye yaklaşabileceğini düşünür. Ama bir yandan da Goethe'ye ateşli mektuplar yazar.

Alman ozanlarından ve romantik okulun öncülerinden olan Clemens Brentano'nun ⁽²⁾ kız kardeşi olan Bettina, Goethe'yi kandırmayı iyice koymuştur aklına. Mektuplarının bir sonuç vermediğini görünce 23 nisan 1807'de kalkıp Weimar'a gelir. Ve Goethe'nin yanına girmek fırsatını elde edince onun boynu-

(1) John Charpentier, Goethe, Paris 1943.

(2) Clemens Brentano (1778 - 1842). Önemli yapıtı **Çember Boru Çalan Çocuk**.

na atılır. Goethe onu ilkin soğuk karşılamıştır ama sonradan yavaş yavaş aralarındaki buzlar çözülür. Bettina, bu karşılaşmayı, Goethe'nin annesine yazdığı bir mektupta şöyle anlatır:

«Goethe beni odasına götürdü ve karşısındaki kanepeye oturttu. İkimiz de susuyorduk. O nihayet: — Gazetede okumuşsunuzdur, geçen gün Düşes Amalia'yı yitirdik, diyerek sessizliği bozdu. — Hah, dedim, ben gazete filan okumam. — Okumaz mısınız? Bense Weimar'a ait her şeyin sizi ilgilendireceğini sanmıştım. — Sizden başka hiç bir şey ilgilendirmiyor beni. Hem gazete sayfalarını çevirmek canımı sıkıyor. — Siz sevimli bir kızsınız.»

Bettina ile Goethe yeniden sessizliğe gömülürler. Bettina kanepenin üzerinde sinirden tir tir titremektedir. Bettina, Goethe'nin annesine yazdığı mektubu şöyle sürdürür: «Bilirsiniz ben uslu bir çocuk gibi öyle oturup duramam. Ama bilmem, sevgili anneciğim, yaptığım doğru mu? Oğlunuza: — Bu kanepede üzerinde daha fazla duramayacağım, diye bağırıp ayağa kalktım. Oğlunuz da: — Peki istediğinizi yapın, dedi. Bu söz üzerine onun boynuna atıldım, o da beni dizlerine oturtarak göğsüne bastırdı.»

Goethe'nin eski dostlarından olan ve Goethe'nin evinde oturan Tiemer, Bettina'nın bütün sözlerinin yapmacık olduğunu öne sürmüştür. Ama Bettina'nın anlatım gücünden gelse de yine mektubunda inandırıcı bir yan vardır. Bettina'nın elinden çıkan bir başka yazı da bu kızın Goethe'yi gerçekten sevdiğini ortaya koyacak niteliktedir:

«Sıcak bir ağustos günü akşamıydı... Goethe pencerenin yanında oturmuştu. Ben ayakta, kollarım boynuna dolanmış bir halde, gözlerimi gözlerine dikmiştim. Goethe bu duruma daha çok katlanamayaca-

ğını anlamış olacak ki bana sıcak gelip gelmediğini, serinlemek isteyip istemediğini sordu. Başım la evet işareti yaptım. O halde, dedi, göğsünü aç da havallansın (Mach doch den Busen frei). Akşam serinliği iyi gelir. Kıpırmızı kesildiğim halde ağzımı açıp bir şey söylemedim. O da giysimi açarak bana baktı ve: — Akşamın kızılığı yanaklarına vurmuş, dedi. Sonra göğsümü öperek alnını öptüğü yere dayadı. Daha sonra: — Kimse tutmadı mı senin göğsünü? diye sordu. — Kimse, dedim. Bunun üzerine boynumdan öptü, öptü, öptü. Hem de kuvvetle. Korkmuştum... Beni bırakmasını istiyordum. Oysa öpücükleri çok hoşuma gitmişti. Bu mutluluğun beni içine saldıgı sıkıntıyla gülümsüyordum. Titreyen dudakları, ağırlaşan solukları yıldırım etkisi yapıyordu üzerimde. Şaşkına dönmüştüm. Doğuştan kıvrık olan saçlarım darmadağın olmuştu. İşte o zaman Goethe bana şunları söyledi: — Sen fırtınaya benziyorsun. Saçların yağmur gibi yağıyor. Dudaklarında şimşek çakıyor. Gözlerinden ise yıldırımlar geçiyor. — Sen Zeus gibisin. Kaşlarını çattın mı bütün gökyüzü titriyor. — İleride, soyunduğun bir gecede, yıldızlar göğsünde parıldamaya başladığı vakit benim öpücüklerimi hatırlayacak mısın? — Evet. — Bu sayısız yıldızlar gibi öpücüklerimi göğsüne gömmek istediğimi de unutma olmaz mı? ⁽¹⁾.»

Bettina'nın Goethe'ye olan ilgisi 1810 yılına kadar, kendisini pek görmediği halde, şiddetle sürmüştür. 1810 yılında Viyana'da Beethoven'i tanıdıktan sonra ise birdenbire donuklaşmıştır. 28 mayıs 1810'da Goethe'ye yazdığı bir mektupta Bettina bunu açıkça yazar :

(1) Léon Daudet, *Goethe et la Synthèse*, Paris 1932.

«Sana şimdi anlatmak istediğim insan Beethoven'dir ki, onun yanında dünyayı da, seni de unuttum; hatta aklım ermiyor ama, (bunu belki de kimse anlamaz ve bana inanmaz) onun, bütün insanlığın bilgisini geride bırakmış olduğunu söylersem, ona acaba yetişmemiz mümkün müdür? (1).»

ŞİİR VE GERÇEK

GOETHE 1810 yılında Karlsbad kaplıcalarına giderek üç ay dinlenir. Oradan Dresden'e geçer ve birçok eski dostuyla karşılaşır. Weimar'a dönünce yeniden tiyatro çalışmalarına başlar. Bu arada, uzun zamandır yazmayı düşündüğü bir özyaşamöyküsü olan **Kendi Hayatımdan Şiir ve Gerçek**'i yazmaya koyulur. 1811 yılıdır bu. Aynı yıl, Karlsbad kaplıcalarına iki kez daha gider. İlkinde karısını da yanında götürür. İkincisinde Fransa İmparatoriçesine rastlar. Bir yıl önce Terplitz şehrinde tanıştığı Ludwig van Beethoven'le de karşılaşır. Ama nedense birbirleriyle pek anlaşamazlar. Oysa Beethoven, Goethe'nin şiirlerini sevmektedir. 19 şubat 1811'de Bettina Brentano'ya yazdığı bir mektupta: «Goethe'nin şiirleri beni mutlu kılmaktadır,» diyecektir. 8 ağus-

(1) Tercüme Dergisi. Sayı 77 - 80, Mektup Özel Sayısı
Çeviren : Cevat Memduh Altar.

tos 1809'da yazdığı bir mektupta ise şöyle der: «Goethe ile Schiller, Homeros ve Ossian'la birlikte benim gözde ozanlarımdır». Fakat Beethoven, Goethe'yle anlaşılamayacak kadar kaba ve hırçındır. Goethe'yle yaptıkları bir gezintiyi Beethoven şöyle anlatmıştır: «Krallarla prensler, profesör ve özel danışman yapabilirler insanı, onlara unvan ve nişan verebilirler. Ama büyük insan, dünyanın dışkısı üzerinde yükselen zeki adam yaratamazlar. Oysa, benimle Goethe gibi iki adam yan yana geldi mi bu bayların bizim büyüklüğümüze saygı göstermeleri gerek. Dün akşam eve dönerken yolda İmparator ailesine rastladık. Uzaktan görmüştük. Goethe, yolun kenarında selama durmak için kolumdan çıktı. Kendisine bütün içimi boşalttım ama dinletemedim. Bak-tım ki olmuyor, ben de şapkamı iyice başıma geçirdim, redingotumun düğmelerini ilikledim ve iki elim arkamda, en kalabalık topluluğun içine daldım. Düklerle adamları iki yana çekilerek bana yol açtı. Dük Rodolphe şapkasını çıkardı, ilk selam veren de İmparatoriçe oldu. Büyükler bana saygı gösterir. Eğlenmek için alayın Goethe'nin önünden nasıl geçeceğini de izledim. Goethe yol kenarında, şapkası elinde, yerlere dek eğilmişti. Sonradan adamakıllı çıkıştım Goethe'ye, hiç acımadım (1).»

Goethe bu kendisine yapılan hakareti hiç unutmamıştır. Dostu Zelter'e yazdığı bir mektupta o da şöyle der: «Beethoven, ne yazık ki, hiç eğitim görmemiş. Belki herkesten nefret etmekte hakkı var. Ancak, herkesi sevimli yapmanın yolu bu değildir. Ama onu, sağır olduğu için bağışlamalı.»

Goethe, Beethoven'e, karşı bir tutum takınmadı.

(1) Romain Rolland, *Vie de Beethoven*, Paris 1939.

Ama onun eserleri için hiç bir şey yazmadığı gibi, adını da anmadı hiç. 1830 yılında Weimar'dan geçen ve Goethe'yle tanışan Felix Mendelssohn, ondan şöyle söz eder: «Goethe Beethoven'den söz edilmesini istemiyordu. Ama Beethoven'in müziğini dinlemek zorunda kaldı. Symphonie en ut mineur'ü dinledikten sonra da şaşırıp kaldı. Fakat hiç belli etmedi ve şöyle dedi: 'Bu, insanı duygulandırmıyor ama şaşırtıyor'. Biraz sonra yeniden aynı konuya dönerek: 'Korkunç bir şey bu. Akıl almıyor. Neredeyse ev yıkılacaktı.' Sofrada ise Goethe hiç konuşmadı, düşündü durdu hep. Sonra yeniden Beethoven'den açtı, bana sorular sordu. Beethoven'in kendisini etkilediğini anlamıştım.» (1).

SAVAŞIN SONU

1812 YILINDA Napoléon'un «Büyük Ordu»su Moskova'yı yakıp yıktıktan sonra perişan bir halde geri döner. Erfurt'tan geçen Napoléon, çok kötü durumda olduğu halde Goethe'ye sevgi sözleri yollamayı unutmaz. Ancak, Napoléon'un, Rusya'nın karlı bozkırlarında darmadağın olması Prusya'yı Fransa'ya karşı ayaklandırır. Birçok Alman aydını Prusya'dan yana çıkarsa da Goethe, Napoléon'a karşı

(1) Romain Rolland, a.g.e.

duyduğu sevgi yüzünden bu harekete katılmaz. 1813 yılında siyasal gerginlik son sınırına varır. Nisan ayında Prusyalılar kendilerine katılmayan Weimar alayını tutsak eder ve Weimar dolaylarındaki tepelere yerleşir. Savaş bulutları yine Weimar gökleri üzerinde toplanmaya başlayınca Goethe'nin sinirleri yeniden bozulur. Bütün eserlerini evinin bahçesine gömdükten sonra, 17 nisanda, dostlarının ıstemeleleriyle, Weimar'dan ayrılır. Teplitz'e gidip üç ay kalır.

Her nereye gitse savaşın o yakıcı kokusunu duyar Goethe. Prusya'nın müttefiki Ruslar bütün Almanya'ya doluşmuştur. Dresden'e giderken bir kazak alayının içinde gördüğü deve, onu uzun boylu düşündürür. Ozanımızın ilgisi bundan sonraki günlerde yavaş yavaş Doğu'ya kayacaktır.

18 ekim 1813'te, Leipzig Savaşı sonunda Fransızlar, Alman topraklarından çıkarlar. Weimar yine coşkulu anlar yaşar. Prusyalı erlerin dönüşünü selamlamak için Goethe'nin yazdığı **Epimenides'in Uyanışı** (Des Epimenides Erwachen) adlı oyunu hiç beğenilmez. Dahası, kimileri, Goethe'nin yurtseverliğinden bile kuşkulandır. Goethe 14 mart 1830'da, Eckermann'a, bu konuya dokunarak, odada oturmakla savaş eserleri, savaş şiirleri yazılamayacağını söyleyecektir. Şunları da söyleyecektir: «Açık ordugâhta düşman ileri karakol atlarının kişnediğini duymak insanı duygulandırabilir ama bu benim ne hayatıma, ne işime uygun düşmektedir». Goethe, bunun, Theodore Körner'in işi olduğunu da belirtir Eckermann'a ve kendisinin ancak yaşadığı şeyleri eserlerine konu olarak aldığını ve âşık olduğu vakit aşk şiirleri düzdüğünü açıklar.

BATI - DOĞU DIVANI

1814 - 1818

SAVAŞ bittikten sonra, 1814 temmuzunda Goethe Rhin bölgesine gider. Wiesbaden kaplıcalarında hem aradığı huzuru, hem de dostu Zelter'i bulur. Zelter'le Rhin nehri üzerinde yaptığı gezintiler kendisinde yeniden resim yapma düşüncesini uyandırır. Ama yaptığı resimler yine eski yapıtlarından öteye geçmez.

Goethe 1 eylülde Brentano ⁽¹⁾ ailesinin çağrısına uyarak, onların Rhin kıyısında, Winkel'deki şatolarına gider. Burada geçirilen sekiz tatlı günden sonra yine Wiesbaden'e döner ve oradan Frankfurt'a geçer. Frankfurt'ta bankacı Willemer'le olan dostluk ilişkilerini pekiştirir. Goethe'den 11 yaş küçük olan Willemer, 1800 yılında, tiyatro oyuncusu Marianne Jung'u, sahnenin tehlikelerinden korumak için evine almıştı. Onu iki kızıyla birlikte yetiştirmiş ve kız çok geçmeden kendine yaklaşan her erkeği büyüleyecek bir hale gelmiştir. Goethe ile karşılaştığı vakit 30 yaşlarındadır. İkisi de daha ilk günden birbirlerine bir yakınlık duyarlar. Bu yakınlığı tehlikeli bulan Willemer, ozanımızın bir süre için Frankfurt'tan ayrılmasından yararlanarak Marianne'la evlenir. Böylece on dört yıl kıza babalık yapmış olan Willemer bundan böyle kızın kocası olacaktır. Goethe 1815 yılında Frankfurt'a gelip de Willemerlere konuk olduğu vakit Marianne'ın kendisine karşı olan duygularının ne olacağını çok merak eder. Ama görür ki Marianne von Willemer yine

(1) Franz Brentano. Bettina Brentano'nun (baba bir, anne ayrı) ağabeyi.

eskisi kadar kendisine dost ve yakındır. Bu karşılıklı ve fedakârlığa dayanan aşktan da **Batı-Doğu Divanı** doğar. Goethe, bir süreden beri Doğu edebiyatıyla ilgileniyordu. Türkiye'de uzun yıllar kalmış olan Joseph von Hammer'in Almancaya çevirdiği **Hafız Divanı'nı** okumuştı. İranlı ozan, Goethe'yi adamakıllı sarmıştı. Yazılması 1818 yılının sonuna dek süren Divan'daki Hatem ozanımızın ta kendisidir. Züleyha da Marianne von Willemer. Kadının kocası, Goethe ile karısı arasındaki duygu bağlarının derecesini biliyor ve Divan'daki ateşli sözleri birer düş ürünü sayıyordu. Karısının Goethe'de böyle bir duygu uyandırmasından ancak övünebilirdi. Bunun için, ikisinin duygularına yan gözle bakmak yerine onlara çeşitli biçimde öncülük bile etmiştir. Elbet böyle bir davranış için soylu bir ruh gerekirdi. Bu yüzden Goethe, Willemer'den hayranlıkla ve duygulanarak söz edecektir ⁽¹⁾.

Savaşın sonra Weimar Dükü, Goethe'ye yeni bir ev armağan eder, aylığını da oldukça artırır. Ama 6 haziran 1816 günü Goethe sevgili karısı Christiane Vulpius'u yitirecektir. Goethe ona alışmış olduğu için bağılıydı. Bu, hemen hemen otuz yıla varan bir alışkanlıktı. Bunun ortadan kalkması evin içini sessizliğe gömerse de, oğlunun ertesi yıl Ottilie von Pogwisch ile evlenmesi evi yeniden canlılığa kavuşturur. Ottilie zeki ve kültürlü bir kızdır ama hırçınlığı da hiçbir vakit elinden bırakmamıştır. Ancak, Goethe, dünyanın dört bir yanından gelen konukları ağırlamada büyük bir ustalık gösteren gelinini çok sevmektedir. Onun, oğlu August'le sık sık dalışmasını da bu nedenle duymazlıktan gelir. Üstelik

(1) Bielschowsky, a.g.e.

Ottilie, Goethe'ye üç torun kazandıracaktır: 1818'de Walther, 1820'de Wolfgang, 1827'de Alina.

1817 yılında Goethe, Weimar Dükü'nün haksız bir davranışıyla karşılaşır. Bu haksız davranış 26 yıl emek verdiği Weimar Tiyatrosu yöneticiliğinden uzaklaştırılmasıdır. Bu nedenle Weimar Dükü'yle arası açılır. Fakat kısa bir süre sonra Dük haksızlığını anlar ve Goethe'nin ayağına kadar giderek kendisinden özür diler. İki eski dost kucaklaşırlar. Buna karşın, tiyatrosundan uzak kalması Goethe'de, ömrünün sonuna dek unutamayacağı acı bir anı olarak kalır.

SON AŞK : MARIENBAD ELEJİSİ

GOETHE 28 ağustos 1819'da Karlsbad'da yetmişinci doğum gününü kutlar. Bu arada ünlü Avusturya Başbakanı Prens Metternich'le de tanışır. Ertesi yıl yeniden Karlsbad kaplıcalarına gider. Bu yıllarda Goethe sık sık hasta olmaktadır. Onu 1821 yılında şifalı suları ile ün salmış Marienbad kaplıcalarında görürüz. Ozanımız burada Ulrike von Levetzow adında on yedi yaşında çok güzel bir kıyla karşılaşır.

1822 şubatında ozanımız ağır bir hastalık geçi-

rir. Ölümün eşiğine kadar gelirse de doktorlar hastalığın ne olduğunu anlayamazlar. Gelin görün ki, haziranda Goethe dimdik ayakta ve ay sonunda yine Marienbad'a gitmeye karar verir. Kendisini oraya Ulrike çekmektedir. Ona karşı ilkin babaca bir sevgi gösteren Goethe, yavaş yavaş gönlünü Ulrike'ye kaptırdığını anlar. 1823 yazında ise Marienbad'da yine Ulrike ile karşılaşınca artık her türlü özdenetimini yitirir Goethe. Gezintiler, yemekler, musiki ve danslı çaylar Goethe'yi baştan çıkarmıştır. 74 yaşında olmasına karşın, on dokuzuna basan Ulrike ile dans etmeyi bile göze alır. Kendi deyimiyle: «Musiki, ruhunun kıvrımlarını açmaktadır». Ozanımızın içindeki «Eski Werther» yeniden uyanmıştır. Dışarıdan Ulrike'nin sesini duydu mu bütün işini bırakıyor ve şapkasız, bastonsuz, aşağıya bu şen ve güler yüzlü genç kızın yanına koşuyor. Goethe, bir delikanlı gibi çırpınmaktadır. Bu da çılgınca bir karar almasına yol açıyor: Bayan Levetzow'un kızı güzel Ulrike ile evlenecektir ⁽¹⁾. Dünürlük için Weimar Dükü'nü araya koyuyor.

Stefan Zweig bu kız isteme olayını şöyle anlatır: «Elli yıl önceki kimi çılgınca ortaklaşa kadın âlemlerini hatırlayan ve Almanya'nın, hatta Avrupa'nın en akıllı, en olgun ve yüzyılın en uyanık insanı diye saygıyla andığı bu adamın şu haline belki de içinden memnun memnun gülen Büyük Dük, nişanlarını göğsüne takıyor ve yetmiş dördündeki dostu adına on dokuzundaki kızı istemek üzere anaya gidiyor. Aldığı cevap kelimesi kelimesine bilinmiyor-

(1) Stefan Zweig, Yıldızın Parladığı Anlar. Çeviren: Burhan Arpad.

sa da bunun bekletici ve oyalayıcı olduğu sanılıyor (1).»

Goethe bu arada gelinine yazdığı bir mektupta Ulrike ile evlenme isteğini açıyor. Ama zengin bir mirasa konacak olan oğlu bu evlenmeye karşı çıkıyor. Metternich'in casusları da haberi hem Prens'e, hem de Marienbad'da yazı geçirmekte olanlara yayıyorlar. Weimar'ın bilge adamı büyük Goethe herkesin diline düşüyor. Ama Ulrike'nin tatlı sözleriyle kaçamak öpücükleri bu ihtiyar adamı sonucunu bilinmeyen evlilik üzerinde umuda düşürmekten geri kalmıyor. Ne var ki, yaz da sona ermek üzere. «Hiçbir söz vermeyen ve pek az vaatte bulunan ayrılık anı nihayet gelip çatıyor ve arabanın tekerlekleri dönmeye başladığı zamandır ki, bu her şeyi önceden sezebilen büyük insan, hayatındaki bir devrin sona erdiğini hissediyor. Ama en derin acının ölümsüz yoldaşı olan avunma, bu kararmaya yüz tutan anda da ortaya çıkıyor: Acı çekenle daha çok ilgileniyor ve aradığını insansı tesellide bulamayan kişi, Tanrı'ya sesleniyor. Goethe, o tarihe kadar birçok defalar olduğu gibi, ama şimdi, artık son olarak, hayattan kaçıp şiire sığınıyor (2).»

Goethe'nin arabası Weimar'a gitmek için 5 Eylül 1823 günü yola çıkmıştır. Sabahın erken saatinde Goethe'yi geçirmeye gelenler arasında Ulrike de vardı. Genç kız, ayrılırken Goethe'yi öpmüştür ama bu öpücükte «bir cilve mi, yoksa babasını öpen bir genç kızın saflığı mı» vardır? Goethe bunu çıkaramaz. Ama tekerlekler dönmeye başladıktan sonra Goethe'

(1) Stefan Zweig, a.g.e.

(2) Stefan Zweig, a.g.e.

nin eline geçirdiği kâğıda kurşunkalemle acele acele bir şeyler yazdığı görülür. Aynı şey, 19 eylülde Weimar'a gelinceye kadar her gün yinelenir. Zwatau'da, Harlenberg sarayında, Eger'de, Pösneck'te kısacası her yerde Goethe arabada düzduğu dizeleri hemen kâğıda geçirir. Günlük'ündeki kısa kısa notlar Goethe'nin bu çalışmalarını kesin olarak açığa vurur: «Şiir yazılmaya başlandı» (6 eylül), «bu pazar günü de şiir sürdürüldü» (7 eylül), «şiir bir kez daha yolda gözden geçirildi» (12 eylül). Sonunda, yolculuğun amacı olan Weimar'a varıldığında şiir sona ermiş olur ve «Marienbad Elejisi» adını alır.

Goethe bir konuşma sırasında bu şiirler için «ruh hallerinin günlüğü» demiştir. Stefan Zweig ise şunları söyler: «Gençlik yıllarının hiç bir coşkunluk ürünü bu şiir kadar doğrudan doğruya olayların içinden ve aslından fışkırmış değildir. Yetmiş dört yaşındaki üstadın bu en derin, en olgun ve gerçekten bir güz akşamı gibi alev alev tutuşan bu son çağ ürününü ve bu bizi hazırlayan harika şarkı'sındaki gibi dize dize, dönü dönü ve an an biçimlenişini başka hiçbir eserde göremeyiz (1).»

Goethe 1824 yılının başında Bayan von Levetzow'un yeni yılını kutlarken, yazın yine Marienbad'da buluşabileceklerini yazar. Ama mart sonunda yazılan «Werther'e» adlı şiirde ozanımız tam bir karamsarlığa kaptırmıştır kendini: «Benim alınyazım burada kalmak, seninkisi gitmek. Ama sen benden önce davrandın, bundan da çok bir şey yitirmedin.»

Goethe, 1824 yazında da Marienbad'a gitmez artık.

(1) Stefan Zweig, a.g.e.

ROMANTİZM VE «DÜNYA EDEBİYATI»

GOETHE'NİN yaşlılığı sırasında ortaya çıkan romantizm akımı Weimar klasisizmine değil, Strasbourg'un Sturm und Drang akımına bağlanabilir. Bunlar Herder ve genç Goethe gibi usçuluğa ve bireyciliğe karşıdırlar. Duyguya öncelik tanırırlar. Ama bunlar bir yandan da Yunan sanatına bağlı kalmakla ikili bir yol üzerinde bulunurlar. Akımın ilk kuramcılarından Schlegel kardeşlerin çıkardıkları derginin adını *Athenaum* koymalarına dikkat edilmelidir ⁽¹⁾.

Bununla birlikte romantiklerin Goethe'ye saygıda kusur ettikleri söylenemez. Goethe de bunların ilk ürünlerini güler yüzle karşılamıştır. Schelling'e ilgi göstermesi idealizminden ötürü değil de Spinoza'ya yakınlık duymasındandır. Goethe'nin görüşü şudur: «Ben sağlıklı olan şeye klasik, hastalıklı olan şeye de romantik derim». Goethe bu konuda şunları da söyler: «Nibelungen'ler Homeros'un eserleri gibi klasiktir. Çünkü her ikisi de kusursuz ve sağlıklıdır. Yeni eserlerin çoğu yeni oldukları için değil; cılız, sağlıklısız, hastalıklı oldukları için romantiktir. Eski eserler de eski oldukları için değil, soluklu, akıcı, neşe verici ve sağlıklı oldukları için klasiktir.» Victor Hugo'nun kimi eserlerini beğenip kimilerini de beğenmemesi bundan gelir. Sözgelisi Hugo'nun *Orientales* ile *Odes et Ballades*'ini sever de *Notre-Dame de Paris*'ine katlanamaz. '

Goethe Alman romantikleri içinde Alman ortaçağ edebiyatına bağlı olan ve Katolikliğe dört elle

(1) Jeanne Ancelot - Hustache, a.g.e.

sarılan yazarları hiç sevmez. Yurtseverliği abartan romantiklere de ilgi duymaz. O, onlarla edebiyatın evrenselliği üzerinde anlaşır ancak. Bu yüzden August Wilhelm Schlegel'in Shakespeare'i Almancaya çevirmiş olmasını alkışlarla onaylar. Mme de Stael' in **Almanya'ya Dair** eseriyle Fransa'da iyice tanınan Goethe, İngiliz edebiyatında Shakespeare, Walter Scott, Carlyle ve Byron'u izlediği gibi, Fransız edebiyatında da Sainte-Beuve-vigny, Stendhal, Mérimée ve Balzac'ı izler. Halka dönük niteliği olması bakımından, o sıradan ozan, Béranger'yi (1780-1857) bile sever ⁽¹⁾.

Goethe, İtalyan romancılarından Alessandro Manzoni (1785-1873) ile Dante'ye de büyük ilgi duyar. İspanyollardan da Calderon'u (1600-1681) sever. Fransız, İngiliz, İtalyan yazarlarını hep asıllarından okumuştur. Bu arada kimi eserleri Almanca'ya da çevirmiştir. Güney Almanların diliyle yazılan **Reineke Fuchs**'u çevirdiği gibi Voltaire'in **Tancrède** ile **Mahomet** adlı oyunlarını da Almancaya aktarmıştır. Diderot'nun **Le Neveu de Rameau** adlı eserini ise daha Fransızcası yayınlanmadan Almancaya çevirip yayınlamıştır.

WILHELM MEISTER'İN YOLCULUK YILLARI

GOETHE 1823 yılından sonra Weimar dışına pek çıkmaz. Evine kapanıp eserleriyle uğraşır. Dün-

(1) Jeanne Ancelet - Hustache, a.g.e.

yanın dört bir yanından gelen sanatçı ve düşünür-
lere evinin kapısı nasıl açıksa hiç tanımadığı, ünsüz
kişilere de öyle açıktır. Goethe'nin ölümünden sonra
yayınladığı **Hayatının Son Yıllarında Goethe ile Ko-
nuşmalar** adlı yapıtın yazarı Johann Peter Ecker-
mann'ı da Goethe böyle bir ziyaret sırasında tanımış
ve ölümüne dek onu yanından ayırmamıştır. Bu ya-
pıt Goethe'nin kişiliğini, huylarını ve düşüncelerini
açık olarak yansıtmaya yönünden çok ilginçtir. Ama
Eckermann, Goethe'yi bütün ruhuyla verdiği in-
namaz. Çünkü «bu ruh, bu olağanüstü insan pek
haklı olarak her yönde başka ışıklar saçan çok yüzlü
bir elmas»a benzemektedir. İlişkilerine, görüştüğü
insanlara göre konuştuğu için Eckermann Goethe'
nin ancak belli bir yüzünü görebilmiştir. Üstelik bu
yüz de Eckermann'a göre bir yüzdür. Bu nedenle
Eckermann'da kitabındaki Goethe için «Benim Goe-
the'm» diyecektir (1).

Goethe, Ulrike von Levetzow'un serüveninden
sonra kendini iki esere adar. Bunlar daha önce birkaç
kez yazılan **Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları** ile
Faust'tur. Goethe bunları yeniden ele alır ve işler.

Yolculuk Yılları 1798'de tezgâhlanmış ve 1821 yı-
lında bitmişti. Ama Goethe 1825 yılında bunu yeni-
den ele almak gereğini duyar.

Yolculuk Yılları roman olmakla birlikte araya
birtakım öyküler, aforizmalar sıkıştırılmıştır. Onu
Çıraklık Yılları ile **Wilhelm Meister'in Tiyatroculu-
ğu'na** benzetmemek gerekir. Gerçi hepsinde de bir
başkişi çevresinde kümelenen bir sürü insan var-

(1) Johann Peter Eckermann, **Hayatının Son Yıllarında
Goethe ile Konuşmalar**'ın önsözü. Çevirenler: Lütfi Ay Sadi
Baytın. M.E.B. yayını.

dır ama o daha çok bilge ve yaşlı Goethe'nin eğitimi üzerindeki görüşlerini ortaya koyan bir yapıttır.

1825'te *Yolculuk Yılları*'na çalışırken, 7 kasım 1825 günü Goethe'nin Weimar'a gelişinin ellinci yıldönümü de parlak bir törenle kutlanır. Goethe bundan çok memnun kalır. Hele birçok yabancı ülkelerden gelen kutlama mesajları yaşlı ozanımızı adamakıllı duygulandırır. Weimar Dükü Karl August ayrıca bu eski dostunun şerefine kabartma resmini taşıyan bir de para bastırır.

İKİNCİ FAUST

GOETHE, *Yolculuk Yılları* gibi, *Faust*'a ya da *İkinci Faust*'a da 1825 yılında başlar. Kitap ancak Goethe'nin ölümüyle son bulacaktır. *Faust*'un, kendi deyişiyle «değeri ölçülemeyecek» bir yapıt olması için elinden geleni yapmaktadır.

Faust, yine Goethe'nin deyişiyle «alışılmış bütün duyguları aşan çılgın bir yapıttır». *Faust* öylesine «garip bir kişidir ki, onun duyduklarını ancak pek az kimse duyabilir. Mephistopheles'in karakteri de, istihzası ve uzun bir hayat tecrübesinin canlı bir sonucu olması bakımından, hayli güç bir şeydir (1).»

(1) J.P. Eckermann, a.g.e.

Goethe, **Faust'un** ne adını, ne de dış biçimini kendi bulmuş değildir. Oldukça eski bir kuklayı ya-kalamış, ona yeni bir ruh vermiştir. Bu yüzden Lord Byron **Faust'un** şurdan burdan derlendiğini yazacaktır. Oysa Goethe, Byron'un adını telmih ettiği o güzel şeylerin çoğunu okumamıştır. Fakat o yapıtının konusunu kitaptan ya da hayattan çıkarmaya önem vermez, onun önem verdiği şey alınanları yerinde ve ustalıkla kullanmaktır. Eckermann'a 18 ocak 1825'te şunları söyler: «Lord Byron'un **Kalıp Değiştiren Şeytan'ı** Mephistopheles'in bir halefidir ve hiç de fena değildir. Orijinal olmak hevesine kapılıp bu tipten ayrılmaya kalksaydı, daha kötü bir iş yapmış olacaktı. Benim Mephistopheles'im Shakespeare'in bir şarkısını söyler, hem ne diye söylemesin? Shakespeare'in şarkısı iyi olduktan, benim söylemek istediğimi anlattıktan sonra ne diye bir yenisini uydurmak zahmetine katlanacaktım? (1)»

Faust, halk geleneğinin sevdiği sihirbazı canlandırır. Ortaçağ büyüye inanırdı. İnsanoğlu, **Şeytan'la** anlaşarak her ölümlüye nasip olmayan dünya hazlarına kavuşabilirdi. Ama bunun için ruhuna varıncaya kadar her şeyini **Şeytan'a** vermesi gerekti. Ortaçağ edebiyatında **Şeytan'ın**, sihirbazların, büyücülerin ve hokkabazların bu kadar çok yer tutmasının nedeni budur.

Geleneğin tanıttığı büyücüye benzeyen gerçek bir **Faust XVI. yüzyılda** yaşamıştır. Ama bunun kaçık mı, şarlatan mı olduğu kestirilemez. Bin bir hileye dayanan hünerleriyle saf insanların gözlerini kamaştırırdı. Belki bir gün üniversite gençlerini eğlendirmek için **Helena'nın** ruhunu bile çağırmıştır.

(1) J.P. Eckermann, a.g.ö.

Sonunda kendisini alt eden Şeytan'la anlaşır. Daha sağlığında doğmuş olan efsanesi ölümünden sonra bütün bütüne yayılır. Bu efsane XVI. yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan **Volksbuch**'ta yer alır. Goethe **Faust** efsanesini işte bu kitaptan ve şurda burda gördüğü kukla oyunlarından (**Puppenspiel**) biliyordu. İlk düşüncesi **Faust**'u cehennem azabına uğratmaktı. Ama **ikinci Faust**'ta onu kurtarmak ister. Hayat tecrübesi genişledikçe, anılarını, düşlerini, zamanındaki ve bütün zamanlardaki insanlığın emellerini bir bütün içine katar Goethe. **Faust**, kimilerine güç ve karışık görünür ⁽¹⁾. Zaten Goethe de, yalnız **Faust**'un değil, bütün yapıtlarının yığınlarca anlaşılamayacağını söylemiştir. Doğrusu, **Faust**'un anlamına öyle kolayca varmanın yolu yoktur. Goethe, bu konuda Eckermann'a şunları söyleyecektir: «**Faust**'umda hangi düşünceyi canlandırmak istediğimi ben den soruyorlar. Sanki ben de onu bilirmişim, söyleyebilmişim gibi! Gökten inip dünyanın içinden geçerek cehenneme kadar. Gerektiğinde düşünce bu olabilir. Ama bu, bir düşünceden çok bir eylemin sürecidir (processus). Sonra, Şeytan'ın bahsi kaybetmesi ve bir insanın daha iyiyi isteye isteye, sonunda yanlış hareketlerden kurtulmayı başarması, şüphesiz ki birçok noktayı aydınlatmaya elverişli güzel bir düşüncedir. Ama gerek eserin esasına, gerek ayrı ayrı alman bütün sahnelerine egemen olan düşünce bu değildir. Eğer **Faust**'uma koyduğum hayat kadar zengin, o kadar değişik, dolgun bir hayatı tek bir düşüncenin bütünü bağlayan ince ipi üzerine dizek isteseydim, ne güzel bir sonuç elde ederdim.»

(1) J. Calvet, Hamlet - Don Kişot - Faust. Çeviren Suut Kemal Yetkin, Remzi Kitabevi.

Mephistopheles, alın yazısını elinde tutan kötü ruhtur. Aşağı içgüdülerimizin, ne olduğu belirsiz arzularımızın tanığıdır. Kendimizin ne olduğunu bize anlatan odur. Bundan da büyük baştan çıkarma olmaz (1).

Dr. Faust, Miguel de Unamuno'nun dediği, Rousseau'da sözü edilmeye başlanan Çağımız Hastalığı'nın (Le mal du siècle) bir simgesinden başka biri değildir. Goethe, Birinci Faust'ta, bu hastalıktan kurtulmak için ruhun ölümsüzlüğüne sığınmak, evrenin sırlarını ele geçirmek öğretisini alır ele. Felsefe, hukuk, tıp ve ilahiyat okumuş olan ve insanoğlunun hiç bir şey bilemeyeceğini anlayan bilge Faust'u ruhun ölümsüzlüğüne kavuşturma görevi ise «iyilik yaparken kötülüğü düşünen» Mephisto'ya verilmiştir. Onun için Mephisto, Faust'u saf bir halk kızı olan Margarete'ye doğru itecektir. Ancak, Dr. Faust kendisini kurtaracak olanın o saf bir inanç taşıyan halk ruhu olduğunu çok sonraları anlayacak ve kurtarıcısına «Ölümsüz Kadın» adını vermiş olacaktır.

İkinci Faust'ta Goethe saf halk ruhunun yerine kültürü geçirmek istemiştir. Şu var ki, Faust'un, kültürlü ve tanrısal zekâyı temsil eden Helena ile birleşmesi de sorunu çözmeye yetmez. Çünkü insanoğlu yeryüzünde yaşamaktadır ve asıl sorun, kurtuluş işinin yeryüzünde gerçekleşmesidir. Bu bakımdan her iki Faust'taki en önemli söz Mephisto'nun şu sözüdür: «Bulduğumuz yer cehennemin bulunduğu yerdir. Cehennemin bulunduğu yerde de bizim bulunmamız gerekir (2).»

(1) J. Calvet, a.g.ö.

(2) Miguel de Unamuno, Hayatın Trajik Duygusu (Del Sentimiento de la Vida los Hombreros y en los Puenlos), 1913.

Faust'un kişiliğini inceleyen yazarların sayısı pek kabarıktır. Büyük yazarların hemen hemen tümü onun için bir şeyler yazmıştır. Bunlardan Danimarkalı Filozof Kierkegaard da Faust'u Don Juan'a benzettir. Kierkegaard'a göre, Faust, Don Juan'ın bir benzeridir ama Don Juan'a benzeme işi onu ondan adamakıllı ayırır. Faust, Don Juan'ın istediği şeyleri istese bile bunu çok başka yollardan ister. Çokluk Faust'un, en sonu, Don Juan olduğu söylenir. Bu önemli değildir. Önemli olan Faust'un hangi anlamda Don Juan'laştığıdır. Faust, Don Juan gibi bir şeytandır ama, üstün bir şeytandır. O, duyumlara ancak onların dünyasını yitirdikten sonra önem verir. Ama bu yitirişin bilinci ortadan kalkmaz. Faust'un aşka yönelmesi, kuşku içindeki ruhunun yaslanıp dinlenecek bir yer bulamamasındandır. Aşka da, hiç değilse bir anlık bir dinlenme sağlamak için yönelir. Çünkü Faust'un aradığı, beden hazza değildir. O, ruhun oluşumunu, kendisini gençleştirecek ve güçlendirecek bir yaşam arar (1).

Faust, Margarete'yi Don Juan'ın yöntemiyle değil, kendi üstünlüğüyle ele geçirir. Margarete, Faust'un kendisinde ne bulduğunu kolay kolay anlayamaz. Doktorun ilk izlenimi Margarete'yi allak bulak eder. Kız, Faust karşısında bir yokluğa yuvarlanmış sanır kendisini. Margarete bir hiçtir ve ancak Faust'la varlık kazanır. Burada Hamlet'in kendi bedeni dolayısıyla söylediği söz hatırlanmalıdır: «Bir saksıya bir meşe fidanı dikilmiştir. Meşe sonunda saksıyı çatlatır.» Faust, bu gelip geçici aşkın kendini uzun süre oyalayamayacağını bilmektedir. Ama Margarete'yi ruhun o yüksek bölgelerine götürmeyi

(1) Kierkegaard, Ya da... Ya da... (Enten Eller), 1843.

de istemez. Çünkü o, zaten oralardan kaçmaktadır. Onun için kıza nefsiyle yaklaştıktan sonra onu yüz üstü bırakıp gider ⁽¹⁾.

«BATARKEN BİLE BÜYÜK»

22 MART 1832

GOETHE, Faust'a çalışırken çevresinin yavaş yavaş boşluklarla dolduğunu da görecektir. Son yıllarında Goethe'ye olan kızgınlığı yatışan, onunla dostluk ilişkileri sürdüren Bayan von Stein 1827 yılında ölür. Ertesi yıl Büyük Dük'ün ölüm yılıdır. 15 haziran 1828'de gelir Karl August'un ölüm haberi. O gün Goethe'nin evi kalabalıktır. Weimar Tiyatrosundan Bay Siedel Tyrollerden bir topluluk getirmiştir Goethe'ye. Şarkı söylesinler, oynasınlar diye. Bir aralık Goethe'nin oğlu babasına yaklaşır ve der ki: «Baba izin verirsen sofrayı toplayalım. Belki bayanlarla baylar tiyatroya gitmek isteyeceklerdir». Goethe bu sözler karşısında şaşırır. Çünkü daha ikindi bile olmamıştır. Derken Bay Siedel, Eckermann ile yanındakilere yaklaşır, ve: «Tiyatroya gideceğim diye boşuna sevinmeyin. Bu akşam temsil yok. Büyük Dük, Berlin'den Weimar'a dönerken yolda öldü,» der.

(1) Kierkegaard, a.g.ö.

Goethe haberi çok daha geç bir saatte öğrenir ve geceleyin kendisini yeniden yoklamaya gelen Eckermann'a şöyle der: «Ben ondan önce öleceğimi sanıyor ve ondan önce ölmek istiyordum. Ama Tanrı her şeyi kendine nasıl uygun gelirse öyle yapıyor. Biz zavallı ölümlülere buna boyun eğmekten ve gücümüz yettiğince yaşamaktan başka yapacak şey kalmıyor.»

Weimar Dükü'nün ölümü üzerine Goethe birkaç yıldır hiç ayrılmadığı Weimar'dan uzaklaşıp Dornburg'a gider. İki ay dinlendikten sonra yine evine döner. Ama 1830 yılında, İtalya'da bulunan oğlu August'un ölüm haberini alınca yeniden yıkılır. Bir kan hücumu sonunda ölümden kıl payı kurtulur. Ama bir süre sonra yeniden sağlığını kazanır ve çalışmalarını sürdürmeye başlar.

Arşiv görevlisi Riemer, Şansölye von Müller, Mimar Coudray, küçük prensin öğretmeni Soret ve Eckermann son günlerinde Goethe'yi yalnız bırakmamaya çalışırlar.

16 mart 1832 günü sabahı doktoru Vogel erkenden Goethe'nin evine çağrılır. Goethe bir gün önce kendini üşütmüş ve geceyi de ateşler içinde geçirmiştir. İki gün sonra hasta biraz kendine gelir gibi olur ve Fransızca bir kitap okur. Bu arada ıslakkazı (eau-forte) tekniğiyle yapılmış birtakım resimleri inceler. Ne var ki 19'u 20 marta bağlayan gecede hastalık yeniden şiddetlenir. Ama Goethe doktorunu rahatsız etmek istemez. Ertesi gün gelen Doktor Vogel, Goethe'nin durumunu hiç beğenmez. Hastalığın şiddetinden Goethe zaman zaman yatağından kalkıp hemen oracıkta koltuğa oturmaktadır. Yüzü kül rengi bağlamıştır. Bakışları can çekişen bir hastanın bakışlarıdır. Doktorun verdiği

ilaçlarla biraz kendine gelir gibi olur ve akşam bastırınca geliniyle torunlarını evden savar. Uşağını kendi yatağında yatırmak ister. Çünkü kendisi de koltukta uyuyacaktır.

Ertesi sabah çalışma masasına doğru ilerlemek isterse de yine koltuğuna dönmek zorunda kalır. Doktorunun artık hiç umudu kalmamıştır. 22 mart sabahında Goethe uyku ile uyanıklık arasında bir ara Schiller'i düşünür. Yerde bir kâğıt görünce dostunun mektubunu böyle, yerlerde sürüklememelerini söyler. Şunu da söyler: «Öteki pencereyi de açın, biraz daha ışık girsin.»

Konuşamaz hale gelince sağ elinin işaret-parmağıyla havada birtakım çizgiler çizer, son olarak da, yine işaretparmağıyla, dizini örten örtünün üzerine bir «W» harfi yapar. Daha sonra koltuğunun sol yanına doğru yaslanır ve son nefesini verir.

Ölürken bile büyüklüğünden bir şey yitirmeyen Goethe, ölümünden birkaç ay önce, dağların arkasında yitmekte olan güneşi göstermiş ve «Batarken bile büyük» demiştir.

Bu da, kendisine en çok yakışan sözdür.

SANATI ve KİŞİLİĞİ

GOETHE zaferlerle dolu bir yaşam sürmüştür. Yoksulluk nedir bilmeden, uzun yıllar yaşamıştır. Ölürken bile acı çekmemiş, huzurlu bir ölüme kavuşmuştur.

Dünyaya da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak gelmiştir. O, sadece babasının çatık kaşlarından tedirgindir. Bu tedirginlik kimi zaman hınca da dönüşür. Buna karşılık annesi ona gereğinden çok sevgi gösterecektir. Goethe: «Ben gücümü annemle olan iyi ilişkilerimden aldım» der. Fakat küçük Goethe bir süre bu sevgiyi küçük kardeşi Hermann-Jacob ile paylaşmak zorunda kalacaktır. Bu yüzden 1759 yılında, erkek kardeşi Hermann-Jacob 6 yaşında öldüğü vakit pek üzülmecektir.

Goethe'nin bu kardeşini pek sevmediği, ona Şiir ve Gerçek'te gereken yeri ayırmamış olmasından da anlaşılır. Ama Bettina Brentano'nun anlattığına göre, kardeşinin ölümünde hiç gözyaşı dökmeyen Goethe, annesi: «Onu bu kadar az mı seviyordun?» diye sorunca, hemen odasına koşacak ve biraz sonra

üzerinde bir sürü ders karalamaları bulunan kâğıtlarla geri gelip annesine: «Bak onun eğitilmesi için neler yaptım» diyecektir.

Doğrusu Goethe, yaşamı boyunca elde ettiği bilgileri başkalarına aktarmak, başkalarını eğitmek işini hiçbir vakit savsaklamayacaktır.

Goethe'nin iki önemli yapıtı olan **Faust** ile **Wilhelm Meister** eğitimsel yapıtlardır. **Çıraklık Yılları**'nda kendi kendini yetiştirmenin (autodidactisme) bir savunusu yapılır. Çünkü, der romanın başkışisi, benim dileğim şu anda olduğum gibi kendi kendimi yetiştirmektir. **Yolculuk Yılları**'nda eğitime beğenisinin dışa yöneldiğini görürüz. Nesnel ve toplumsal olana. Dahası, devlet adamının kaygılarına doğru da denebilir. Bilindiği gibi bu eserin ortasında eğitimsel bir taşra kasabası ütopyasından söz edilmektedir. Goethe'nin bu eğitim düşüncesini Rousseau'nun etkisinde kalarak ortaya attığı söylenebilir ⁽¹⁾.

Marianne von Willemer'in üvey kız kardeşi, Goethe için şöyle yazar günlüğünde: «Öyle bir adam ki insan onu bir çocuk gibi sevmek ve ona iyice güvenmek ister.» Marianne von Willemer de Goethe'ye gönderdiği bir dizede: «İnsanın seni görür görmez sevmesi gerek» der.

Goethe yakışıklıdır. Her karşılaştığı kadını büyüleyici bir güçtedir. Eckermann, öldükten sonra bile Goethe'nin yakışıklılığını yitirmediğini anlatır. Cildinde en küçük bir yağ lekesi yoktur. Küçük ayaklarının çok hoş bir biçimi vardır.

Goethe beğeni ve ansiklopedi yüzyılında yaşamıştır.

Paul Valéry'nin dediği gibi uygar hayatın en

(1) Thomas Mann, *Goethe ve Tolstoy*, 1922.

tatlı koşulları bir arada toplanmıştır bu yüzyılda. Kibarlık, sevgi en yaygın değerler arasındadır. İnsan ruhunun en sevecen, en kuru yanları bu yüzyılda gelişmiştir. Her yerde en canlı ve en özgür meraka, neşeli düşüncelere rastlanır. Biçimlerde incelik de üstün tutulan şeylerdendir. Goethe hiç kuşkusuz bu rahat hayattan payını almıştır. Hem de herkesten çok.

Eckermann, Goethe'nin neşeli insanlarla birlikte bulunduğu zamanlar hep neşeli görüldüğünü yazar. Ancak, bu neşede hiçbir zaman aşırı gitmemiştir. Gereğinden çok neşelenenler oldu mu onları hizaya getirmek için ciddiliğe bürünmek gereğini duymuştur. Ama Goethe hayatta en büyük değeri neşeye verir. Ne var ki, onun neşesi dışta değil, içtedir. Egmont'un ölümüne giderken bile neşesini yitirmemesi bu anlayıştan gelir. Egmont, Alba Dükü'nün oğlu Ferdinand'a şöyle diyecektir: «Dünyadan göçüyorum. Ama yaşadım. Dostum sen de aynı şeyi yap, neşe içinde yaşa, ölümü küçük gör.»

Goethe insan yaşamının sürekli bir gelişme ve serpilme içinde olduğuna inanır ve yaşamayı engelleyecek her şeyle, insana hiçbir şey kazandırmayacak şeylerden kendini uzak tutmaya çalışırdı. Goethe insan yaşamına büyük önem verdiği için, insanın kendi güçlerini bol keseden harcamaya hakkı olmadığını düşünürdü.

Düşüncelerinin keskinliği, tecrübelerinin bolluğu ve insan tabiatı üzerindeki sonsuz bilgisi onu başıboş ve ne olacağı bilinmez bir yaşama yuvarlanmaktan korurdu. Bir ruhun nasıl zenginleşeceğini gösteren gizli yolları kimse onun kadar bilememiştir. İnsanın baş ödevinin, kendi yaşamını yönetmesi olduğunu söylerdi. Sevgililerini gönlünün en ateşli

anında bırakıp kaçması da bundandır. Onun için amaç, ruhunun zenginleşmesidir.

Goethe 6 haziran 1816 günü karısı Christiane'ın ölümünü *Günlük*'ünde şöyle anlatır:

«İyi bir uyku çektim, şimdi kendimi daha iyi hissediyorum. Karımın sonu yaklaştı. Örgenliği (uzviyet) sonucu ve korkunç savaşını veriyor. Öğleye doğru öldü. Bende ve çevremde bir ölüm sessizliği ve boşluğu var. Prenses İda ile Prens Bernhardt görkemli bir biçimde geldiler ve odaya girdiler. Meyer ile Riemer de geldi. Gece yarısı karımı ölü odasına götürdüler. Ben bütün gün yataktan çıkmadım.

«Gece şehir ışıklarla donandı.»

Görülüyor ki Goethe için önemli olan ölüm değil, yaşamın kendisidir. Ölüm odasından söz ederken bayram içindeki şehrin göz kamaştıran ışıkları da unutulmamıştır. Goethe'nin kafa yapısı işte bu şaşmaz nesnellığe dayanır.

Goethe için en büyük değer sanattır. Kendini büyük bir özgürlük içinde tutmaya pek dikkat etmesinin bir nedeni de budur. 1786 yılında birden kimseye haber vermeden İtalya'ya kaçması özgürlüğünün elden gitmek üzere olmasını anlamasından gelir. Valéry: «Onun kadar özgürlük içgüdüğü güçlü olan başka biri gösterilemez» der.

Goethe, toplumun, sevginin, yaşamın içine dalar ama özünden bir şey vermeden yapar bunu. Goethe'ye her şey gereklidir. Her şeyi öğrenmesi, her şeyi duyması, her şeyi tatması görevidir onun. Onun için, kendinde olan her şeyi savıp savurur. Ama kendisinin olacak şeyi kıskançlıkla elinde tutar. Yarınını titizlikle korur. Bu tutum Valéry'nin: «Yaşam

geleceğin korunmasıdır» sözüne de pek uygun düşer. Burada Goethe'nin **Ruh Yakınlıkları**'nı yazarken bir buçuk yıldır yüzünü görmediği oğlunu bile yanına yaklaştırmadığını hatırlayalım.

İçindeki şeytan, Goethe'ye sevmesini buyurur. Ama sevmek, Goethe'ye göre, sevgiden ruhuna yarayacak şeyi almaktır. Onun için her kadını «Ölümsüz Kadın» uğruna gözden çıkarır. Her kadının aşkını «Ölümsüz Aşk» için kurban eder ⁽¹⁾.

Ancak, Goethe'nin Gretchen'den Charlotte von Stein'e kadar bütün sevdiği kadınları yüz üstü bırakıp kaçmasının başka yorumları da yapılmıştır. Brunold Springer **Goethe'nin Aşk Yaşamı İçin Anahtar** adlı kitabında (1926) bu kaçışların ancak Goethe ile kız kardeşi arasındaki ruhsal ve patolojik ilişkilerle açıklanabileceğini belirtir ve Goethe'nin: «Kardeşim, Leipzig bana seninle karşılaştırabileceğim bir başka genç kız sunacak durumda değil» sözlerini Goethe'nin kız kardeşine sıkı sıkıya bağlı olduğuna tanık olarak gösterir. Springer'e göre Cornelia da Goethe'ye çok bağlıdır. Schlosser'le evlendikten sonra kocasıyla anlaşamaması da kocasında Goethe'ye benzer bir yan bulamamasındandır.

Springer, Goethe'nin Charlotte von Stein'a çokça bağlanmasının nedenini de kız kardeşine duyduğu sevginin Bayan von Stein'a «transfer» edilmiş olmasında görür. Çünkü Charlotte kız kardeşine çok benzemektedir. Bayan von Stein'a yazdığı bir şirde:

Evet sen çok eskiden

Kız kardeşimdin benim, karımdın belki de.

(1) Paul Valéry, *Discours en l'honneur de Goethe* (Variété: IV adlı kitapta).

diyen Goethe'nin bu sözleri Springer'e göre durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır ⁽¹⁾. Springer, Goethe'nin, Cornelia'ya olan sevgisini Iphigenie Tauris'te adlı oyununda da dile getirdiğini anlatmak için Orest'in şu sözlerini aktarır :

**Ben kimseyi sevmemişim çocukluğumdan beri
İnan buna kardeşim, seni sevdiğim kadar.**

Theodor Ring, Philipp Sarazin, E. Hitschmann da ruhçözümün çizdiği yoldan ilerler ve hemen hemen Springer'in vardığı sonuca ulaşırlar. Wilhelm Lange-Eichbaum da Goethe, Çılgınlık ve Şöhret (1928) adlı kitabında Goethe'nin patalojik yanları üzerinde durur. Bunların söylediklerinde gerçek payının çokluğu dikkati çekerse de yargılarında abartmaya baş vurdukları ve bir varsayımdan öteye geçemedikleri görülür ⁽²⁾.

Doktor Felix A. Theilhaber ise Goethe'nin kaçıplarını çok başka bir nedene dayandırır. Theilhaber Goethe, Sexus ve Eros (1932) adlı kitabında Goethe'nin sexe bakımından güçsüz bir kişi olduğunu belirtir ve bu aşağılık duygusundan kurtulmak ve kaçış içtepillerinden sıyrılmak için Goethe'nin şiirsel, düşsel ve erotik yapıtlar yarattığını söyler. Theilhaber, Goethe'nin bu bakımdan seksüel sorunlar alanının bir öncüsü olduğuna da işaret eder ve der ki: «Faust - Goethe, yaşam ve yapıtıyla, cinsel özgürlüğün kabul edilmesi için savaşan ve cinselliğin de-

(1) Heinz Kindermann, *Une Image de Goethe au XX. Siècle* (Cahiers Renaud Barrault. Sayı : 66, mart - nisan 1968).

(2) Heinz Kindermann, adı geçen yazı.

ğerine dikkati çeken şampiyonların ilki olduğunu gösterir (1).»

Goethe'nin yaşadığı çağ, Almanya'da edebiyata olan ilginin çok genişlediği bir çağdır. Bu edebiyatın öncülüğünü geçmiş yıllarda Klopstock, Wieland, Lessing yapmıştı. Klopstock kuzey mitolojisine el atmış, ulusallık ve yiğitlik şiirleri yazmıştır. Şiirden kafiyei atan da odur. Wieland daha çok Yunanca, İngilizce ve Fransızcadan yaptığı çevirilerle ulusunu uyandırmaya çalışmıştı. Lessing ise eleştirinin, tiyatro yazarlığının temelini atmıştır.

Ancak, biraz gerilere bakacak olursak XVII. yüzyıl Almanya'sının tam bir perişanlık içinde olduğunu görürüz. 1618-1648 yılları arasında sürüp giden «Otuz Yıl Savaşları» Almanya'yı büyük toprak parçalarını komşularına bırakmaya itelemiştir. Köyler, kentler berelenmiş, nüfusun yüzde kırkı yitmiştir. Böyle bir durumdan sonra Almanya'nın, Avrupa'nın en güçlü devleti olma ülküsünden söz edilemezdi artık. Alman yenilgisinin sonucu olarak Fransa, Avrupa'nın sözü geçer devleti haline gelir. Bunun yanı sıra Fransız moda ve kültürü de bütün Avrupa'ya egemen olur. 1750 yıllarına değin, Almanya'da da Fransız kültür ve beğenisi yaygın bir durumdadır. Birçokları eserlerini Fransızca ile yazmayı yeğlerler. Prusya Kralı Büyük Friedrich bile Alman dilinin edebiyat yapmaya ve yüce yaşam kavramlarını anlatmaya yeterli olmadığı kanısındadır. Bu yüzden de 1740 yılında Machiavelli'nin Hükümdar adlı kitabına karşı yazdığı Anti-Machiavelli'yi Fransızca olarak kaleme alır.

İşte Klopstock ve Lessing gibi aydınların bir bi-

(1) Heinz Kindermann, adı geçen yazı.

linçlenme ve ulusallaşma akımını başlatmaları bu ortamın bir sonucudur. Bu öncüleri Winkelman, Hamann ve Herder izler. Bu aydınlar ulusallaşma akımının yanı sıra Alman halkına yeni bir ruh vermeye, onlara insan olduklarını öğretmeye, kendilerini kaptırmış oldukları yanlış kavramlardan uzaklaştırmaya çalışırlar.

Goethe, Fransız devrimini ve onun değişik sonuçlarını da yakından görmüştür. Fransa seferine katılarak Fransızları yakından tanımış, onları Almanya'da bulundukları zaman da izlemiştir. Ama daha önceleri Herder, Fransız sanatının çöküşünü ileri sürmüş, Goethe'nin Batı'ya yönelmesini engellemiştir. Şu var ki, aynı çağda Almanya felsefe ve musiki alanlarında büyük ilerlemeler yapmıştır. Kant, Fichte, Hegel ile musiki alanının belli başlı adları Goethe'nin hiç de uzağında değildir. Herculanum kazıları da eski çağ üzerine olan bilgileri genişletmiştir. Goethe'nin dünyaya geldiği gün Pompei harabeleri de ortaya çıkmıştır. Goethe'nin yaşam serüveni boyunca Newton da yaşamıştır. Kimya biliminin temelleri de bu çağda kurulmuştur. Her şeyi yeniden kuran, her şeyi ortaya çıkaran bir çağdır bu.

Goethe 1770 yılında Strasbourg'ta Herder'le tanıştığı vakit onun yayımlanmak üzere hazırladığı **Avrupa Halk Şiiri** kitabını görmüş ve halkın gönlünden kopan bu şiirler Goethe'yi iyiden iyiye duygulandırmıştı. Goethe bundan sonra içten kopan yeni coşkularla yazılan şiirden daha üstünü bulunmadığını söyleyecektir!

Herder'in etkisi Goethe'nin evren üzerindeki düşüncelerini de genişletmeye yol açmış, onu tarih alanına doğru itelemiştir. Ama Goethe için en büyük

tarihsel olay, en büyük heyecanı oluşturan nesneler arasındaki olağan ilişkiden başkası değildir. Tarih olayları Goethe'yi hiçbir biçimde duygulandırmaz. O ancak bunlardan yapıtlarına yarayacak balı almaya bakar. 1830 Fransız İhtilali üzerine Goethe'nin Eckermann'la yaptığı konuşma bu bakımdan çok ilginçtir. İhtilalin Almanya'da büyük yankılar uyandırdığı günlerden birinde Goethe, Eckermann'a sorar :

— Ne dersin bu olaylara? Yanardağ ateş püskürmeye başladı. Her şey tutuştu.

— Korkunç bir serüven. Ama beklenmedik bir şey değil. Böyle Bakanlar Kuruluyla böyle Kral olursa...

— Yanlış anladın dostum. Ben o adamlardan söz etmiyorum. Çok başka şeyden açıyorum. Ben Geoffroy Saint-Hilaire'in Akademide yaptığı konuşmadan söz ediyorum. Onun Cuvier ile savaşı çok daha önemli.

Ne var ki, tarih alanı, Goethe'ye yeni esinler de sağlamış, yalnız adamın kendi kendine söylediği bir şarkı olan Goethe'nin şiiri insanlığı ve insanlığın alinyazısını kavrayan bir yöne çevrilmiştir.

Şu var ki, insanoğlunun ortaya koyabildiği o cılız şeylerle kendisini altüst eden o bitmez tükenmez istekler arasında bir çatışma vardır. Bu çatışma ozanı patetik bir hale iletir. İşte Goethe de bu patetik ruha kendini kaptırmış ve her türlü kurala arka dönerek tanrılara ve yasalara başkaldırır bir duruma gelmiştir. André Gide onun bu dönemi için şöyle der: «Prometheus'taki tekli konuşma kadar atak bir monolog düşünülemez. Promet-

heus, bu monologda kendisini ezen kaba güçlere karşı çıkar (1).»

Ancak, 1775 yılında Goethe, Weimar'a yerleşip de Bakan olunca işinin gereği olarak kimi bilimsel araştırmalara başlamış ve bu kendisini nesnel bir görüşe itelemiştir. Bu nesnel görüş Goethe'nin eserlerinde yeni bir çağın başladığını belli eder. Goethe artık tanrılara karşı çıkmayı bırakmış, tersine, kendisini onların güçsüz bir kardeşi saymaya başlamıştır. Sevginin ve karışıklığın yerini huzur ve kendine ege-men olma ustalığı almıştır. Her eserinde insanı şaşırtan bir ölçülülük, bir denge vardır artık. 1776 yılında yayımlanan **Hans Sachs'ın Şiir Görevi** Goethe'nin bu yeni anlayışını çok iyi yansıtır. Goethe her türlü yapmacıklığı şiirinden uzaklaştırmıştır artık. Weimar Tiyatrosunun demirci ustası Mielting'in anısı için yazdığı oyun (1782) da Goethe'nin bu yeni çağının karakteristik bir eseridir.

Ama 1775'ten 1786 yılına kadar süren bu ilk Weimar döneminde bayan Charlotte von Stein'in da Goethe üzerinde etkisi olmuştur. Goethe uzun yıllar sevdiği bu zeki kadının çabalarıyla içinin coşkunluğunu sakınleştirmiş ve dirimle ölümün gizemleri karşısında alçakgönüllü bir tavır takınma yolunu tutmuştur.

Goethe'nin izlediği yol uzun bir yoldur. 1786 yılında İtalya'da sade, canlı ve cinsel hayatın sırrını öğrenecek «güney şehirlerinin masumluluğu içinde» üzerine çöken bütün bulutların, sislerin dağıldığını görecektir.

Elejiler ve İtalya'da yazdığı eserler, görüntüleri-

(1) André Gide, **Goethe, Théâtre Complet** için önsöz. Editions Gallimard, 1951 Paris.

nin saydamlığı, betimlemelerinin açıklığıyla dikkati çeker. Klasik resim ve heykellerin etkisiyle ozanın ağzından çıkan her dize yoğunluk ve renk kazanır. Goethe'nin önünde yeni bir alan açılmıştır: Klasisizm. Ama 1790 yılında Herder'e yazdığı bir mektupta artık elejilerin kendini açmadığını yazacak ve klasisizmin kendini yergi şiirleri yazmaya itelediğini belirtecektir. Ama yine de klasisizmden kopmuş değildir. Zaman zaman iğneleyici ve alaycı bir anlatıma bürünen bu yergi türünü Goethe gelip geçen yaşamı anlatmak için en elverişli bir şiir türü olarak görür. Eski yıllarda yazılmış şiirlerdeki gülyeryüzlülüğün yerini şimdiler acı bir karamsarlık almıştır. Bu karamsarlığı Fransa'da kopan ihtilal kadar Christiane Vulpius'la evlenmesi nedeniyle içine karıştığı Weimar sosyetesini besler. Ama Goethe bu çevrenin insanı kahreden havasına yine de kendini kaptırmamaya çalışır ve Ksenialar'ını yazmaya çalışır. Şiirdeki mecazların arkasında beliren gerçek kişilere Goethe kimi zaman en keskin yergilerini yöneltirdi. Goethe'nin 1794 yılında Schiller'le tanışıp dostluk kurması ona kendi güvenini artırmıştır. Her ikisi de kendi alanında klasisizmin zaferi için çalışır. Goethe'nin şiiri yepyeni bir yola atılmıştır. Düşüncelerle imgeler arasında çok başarılı bir dengenin saklandığı görülür. Goethe balladlarını daha çok bu yıllarda yazmıştır. Bütün dünyaya ün salan balladlarından «Büyücü Çırağı», «Corinthe'li Nişanlı» ve «Tanrı ile Hint Rakkası» sadece bir yılda, 1797'de yazılmıştır.

Goethe, Schiller ile dostluk kurduktan sonra, şiirlerindeki ilhamın sesini biraz kısmaya bakar ve sözcüklere buyuran bir ozan olma yolunu tutar. Gençliğin bol, ama güvenilmez düşlerine eskisi ka-

dar bel bağlamayacaktır. Bütün gücünü gerçeğin, görünen dünyanın tümünü kavramaya yöneltecektir. Şiiri, ara-renklerle açık-koyuların büyüüne eğilecektir.

1805 yılında Schiller ölünce Goethe'nin şiirinde yeni bir yol daha belirir. İzlenimleri ve duyguları canlılığını daha yitirmemiş olsa bile bunların artık aklın buyruğu altına iyice girdiği görülür. Bu, Goethe'ye yaşlılığın kazandırdığı bir şeydir.

Bir bilgelik kitabı niteliği taşıyan *Divan* taptaze cinsel imgelerle ahlak özdeyişlerinin bir karmasından başka bir şey değildir. Görünen dünyaya yönelen bu şiirleri yazarken Goethe kendi iç dünyasından hiç bir fedakârlık yapmamıştır. Bu ancak, *Berdiaef*'in dediği gibi, nesnel olana varlığının bütün özelliğini dökabilen Goethe gibi büyük bir sanatçının işidir.

Hayatının son on iki yılında Goethe'nin şiiri duygu bakımından yeniden bir değişikliğe uğrar. Gençlik şiirlerindeki panteizmin yavaş yavaş gizemciliğe dönüştüğü görülür. Buna koşut olarak Goethe'nin doğacı görüşü de, baştan başa ortadan silinmesinde de yerini bir simgeciliğe (sembolizm) bırakır. Bu da onu tuhaf bir biçimde romantiklere vaklaştırmış olur.

Goethe en yüksek şiir biçiminin övgü şiirleri olduğuna da inanır. Yunanlılarda bu övgü (enkomion) şiirlerine rastlandığı gibi, Doğu ozanlarının şiirlerinde de rastlanır. Ernst Robert-Curtius şöyle der: «Övgü Goethe için bir şiir türü değil, şiirin ta kendisidir. Geceleyin gökyüzünde yıldızların birbirlerini övdüklerini duyar gibi olur Goethe. İnsanların söylediği övgüler ise hiç sona ermemiştir. Dünyalardan yükselen övgüler ta Tanrı katına dek ulaşır. Ozanın görevi

dünyanın bütün parlaklığı ve güzelliğini kendinde toplamaktır. Böylece o, dünyayı kınamak değil övmek yolunu seçmiş olur. Sonunda da Tanrı'yı övmeye yönelir.»

Goethe'nin, şiiri Tanrı'nın bir övgüsü biçiminde anlaması **Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları**'nda ⁽¹⁾ çıkar ortaya. Wilhelm Meister şöyle der: «Bilgelğin güzel çiçeği kalbinin derinliklerinde açarak büyür. Başkaları ayakta diiş görür ve duygularının tümü korkunç düşüncelerle altüst olurken, ozan yaşamın düşünüyü uyanık olarak yaşar. En benzersiz olaylar onun için hem geçmiş, hem de gelecektir. İşte bu yüzden ozan hem bilgin, hem de yol göstericidir. Tanrılarının ve insanların dostudur.»

Marienbad Elejisi'nin kimi dizeleri ise bunu daha açıkça ortaya koyar: «Ruhumuzun en el değmemiş yerinde bizden daha yüksek ve daha saf olan ve o ölümsüz ve adsız evrenin gizini bilen bir bilinmeyenin özlemi yatar.»

Goethe'nin başka şiir tanımları da vardır. «Şiir insan yaşamının görüngü bilimidir (phénoménologie). Gönün ve ortak yaşamın karmaşasını dile getirir. Onlara biçim verir» tanımı da onundur. Goethe şiire hazzın bir aracı gözüyle de bakar. Ernst Robert-Curtius, Goethe'nin haz şiirini de şöyle anlatır:

«Birçokları hazzın, şiirini küçülttüğünü söylemişlerdir. Oysa Goethe bir haz ahlakı önerir, kişisel bir haz ahlakı. Anacréon'un haz şiiri, Hafız'ın haz şiiri, Goethe'nin haz şiiri dünya edebiyatındaki yaşamın üç mertebesini gösterir ⁽²⁾.» Ernst Robert-Curtius «Hazzı bilen ve onu kullanan ozanın savurgan

(1) Bu eser Dr. Şükrü Atala ve Cemal Köprükü tarafından dilimize çevrilmiştir.

(2) Ernst Robert-Curtius, Goethe Eleştirmen adlı deneme.

sayılacağı düşüncesi bizi **Divan'dan Faust'a** götürür» dedikten sonra **Faust'taki** İmparator sarayı sahnesi üzerinde durur. **İkinci Faust'ta** yer alan bu bölümde Arabalı Çocuk: «Ben müsrifliğin timsaliyim, şiirin ta kendisiyim, kendi servetini har vurup harman savurduktan sonra seni de eritip bitiren bir şairim ⁽¹⁾,» diyecektir. Ama ondan önce yergici ozan: «Benim gibi bir şairi en çok sevindiren şey nedir, biliyor musunuz? Hiç kimsenin dinlemek istemeyeceği şeyleri söyleyip terennüm edebilmek! ⁽²⁾» sözlerini söyleyecektir. Gece için şiir yazan ozanlarla ağıtçılar ise mezardan bir vampirin çıkmış olduğunu ve bunun yeni bir tür şiir yaratabileceğini açıklarlar. Ama **İkinci Faust'taki** şiir tanımları bununla da bitmez. En son «Aydın bir gözle aydınlığa bakmak» olarak tanımlanır şiir. Goethe'nin son şiir anlayışı da budur. Dıştaki aydınlığa içteki aydınlık karşılık vermektedir. Goethe'de tanrıları, dünyayı, Doğu ile Batıyı, geçmiş ile şimdiki zamanı kucaklayan şiir anlayışı aydınlık üzerine oturtulmuştur böylece ⁽³⁾.

Goethe'ye göre aydınlık - karanlık en temelli olgulardandır. Onun eleştirileri de bu iki kavramın çevresinde kümelenir. Bir eseri batırmak gerektiği vakit «anlaşılmıyor», «karanlık» sözlerini kullanır. Eseri yüceltmek isteyince de «aydınlık», «duru» terimlerine el atar. Söz gelişi 1826 yılında Schlosser'in bir tarih kitabı için şunları söylemiştir: «Yazar karanlıklardan sıyrılıp aydınlığı ele geçirmek iste-

(1) Goethe, Faust. Çeviren : Recai Bilgin. İkinci Cilt. M.E.B. yayını.

(2) Goethe, Faust.

(3) Ernst Robert-Curtius, aynı yazı.

yenlerden biridir.» Longus'un ⁽¹⁾ kır yaşamını işleyen romanı için de şöyle diyecektir: «Romanda en duru bir gündüz egemen olmaktadır. Bulutlu, sisli, sıkıcı günlerden en küçük bir belirti bile yok. Boyuna masmavi, bulutsuz bir gökyüzü! ⁽²⁾»

Ozan, Goethe'ye göre, insanlar için çalışan bir kişidir. İnsanın iç dünyasına sızıp, onun gizini kavramaya çalışır. Duyduklarını, gördüklerini anlatan kişidir o. Gizli olanı açığa vurandır. Zaten şiir yazmak da birtakım şeyleri açığa vurmaktır ⁽³⁾.

Goethe, Eckermann'a şiirin gerçekçi olması gerektiğini de söylemiştir: «Dünya o kadar büyük ve zengin ki, yaşam da öylesine çeşitli ki insan her zaman bunlardan şiir çıkarma fırsatını bulabilir. Ama her şiirin bir durumdan doğması gerekir, yani şiirin maddesi gerçek olmalıdır. Hiçbir şey üzerine dayanmayan bir şiirin iyi olacağını sanmıyorum.»

Goethe, bir başka yerde de kendi özel duygularını dile getiren ozanların ozan sayılamayacağını belirtir. Ona göre ancak dünyayı içine çekip anlatabilenler ozandır.

Goethe, şiirin hiçbir kusuru olmamasını da ister. Wilhelm Meister olgunluğa ermemiş şiirlerin yok edilmesini öğütleyecektir.

Goethe bir eserin öteden beriden çalma perakende zamanlarla yaratılabileceğine de inanmaz. Bir

(1) III. ya da IV. yüzyılda yaşamış Yunanlı bir romancı. Daphnis ile Khloe adında kır hayatını anlatan bir romanıyla tanınır.

(2) Ernst Robert-Curtius, Goethe Eleştirmon (Avrupa Edebiyatı Üzerine Denemeler adlı kitapta).

(3) Melâhat Özgü, Goethe için Şair Kimdir?, Tercüme Dergisi, Goethe özel sayısı.

yazar ancak kendinin olabildiği, konusu içinde yaşayabildiği vakit bir şeyler koyabilir ortaya. Goethe Faust'a 18 yaşındayken başlamış ve onu ancak hayatının son dakikalarında bitirebilmiştir. O; Walter Scott, Mozart, Schubert, Franz Hals, Van Gogh gibi eserine başlar başlamaz sonuna ulaşabilen sanatçılardan değildir. Goethe ancak birçok çizik ve karalamalardan sonra bir sayfa yazı elde edebilir. Bununla birlikte Goethe'nin kimi zaman sonucu çok kolaylıkla elde ettiği de olur. Ama Iphigenie Tauris'te'de olduğu gibi çokluk bunları yeniden yazmak zorunda kalır.

Goethe bir eserin kolay kolay anlaşılamayacağını da sürer öne. Ona göre bitmiş bir eser insana hiçbir şey anlatmaz. Onu, yaratılırken görüp tanımak gerekir. Ancak yaratıcılığın ne olduğunu öğrenmiş olanlar bir sanatçının yarattığı şeye akıl erdirebilir.

Goethe, Rousseau gibi duygusal değildir. O, doğanın özlemini duymaz. Çünkü o, doğanın ta kendisidir. Thomas Mann şöyle der: «Goethe'yi doğaya bağlayan bağ tekyanlı değildir. Tekyanlı olsa bile tersine işleyen bir bağdır bu. Bir bakıma doğanın karanlıklarından, zincirlerinden kendini kurtarmaya çalışan Goethe'yi seven ve kendi öz çocuğu gibi koruyan, doğanın kendisidir.»

Doğa, Goethe'nin baş ögesi, sevgilisi, kendi üzerine titreyen anasıdır. Doğa karşısında huzur ve dinginliğe kavuşur. İnsanın bütün güçleri bir araya getirilse de doğa sırrının anlaşılamayacağına inanır Goethe. «Eğer felsefe, der, doğa karşısında elde ettiğimiz kendinli (spontané) duyguyu artırır, onu güç-

lendirir ve değiştirirse ben bu felsefeye hoş geldin derim (1).»

Goethe, sanat yapıtlarının da, doğadaki düzeni izlemelerini öğütler. Sanatçı doğaya bağlanmalı, onu yansıtmalıdır. Ama bunun için, doğayı olduğu gibi vermek gerekmez. Yapılacak iş doğanın yasalarını ortaya çıkarmaktır (2).

Bakın Goethe doğayı nasıl anlatıyor:

«Tabiat! Biz onunla öyle çevrilmiş, öyle sarmaş dolaş olmuşuzdur ki ne içinden çıkmaya gücümüz yeter, ne de içinde daha derine girmeye. O bizi ricasız, habersiz durmadan dönen oyun halkasına alır ve bizi yorulup da onun kollarından düşünceye kadar sürükler gider.

«Daima yeni şekiller yaratır. Şimdi ne varsa biraz önce yoktu, olan bir daha olmaz. Her şey yenidir, ama her şey daima yine eskidir.

«Biz onun tam içinde yaşarız, ama onun yabancıyız. Durmadan bizimle konuşur, ama sırrını söylemez. Daima tesir ederiz ona, ama cebredemeyiz. Bireyliğe çok önem vermiyormuş gibi görünür, ama teke de hiç değer vermez. Daima yapar, daima bozar, atelyesine de girilmez.

«(...) O bir piyes oynuyor, acep onu kendisi de görüyor mu? Bilmiyoruz. Fakat onu bizim için, bizim gibi köşede kalanlar için oynuyor.

«(...) Kendi kendini sever. Sayısız gözlerle, sayısız kalplerle kendine bağlıdır. Kendi zevkini çıkarmak için kendini parça parça etmiştir. Kendini gös-

(1) Thomas Mann, *Goethe ve Tolstoy*, 1922.

(2) Melâhat Özgü, *Goethe, Seçme Şiirler*. (Çeviren: Selâhattin Batu) için önsöz. M.E.B. yayını.

termeye doyamadığı için durmadan yeni zevk ehli yetiştirir.

«(...) Herkese bir özel şekilde görünür. Binlerce adla binlerce terimle anılır, ama hep aynıdır (¹).»

Gözlerini doğaya çevirmiş olan Goethe, gözü de insanın en soylu parçası sayar. Bu göz ışığın cisim olarak etkide bulunduğunu, biçimlendiğini de görecektir. Bu yüzden Goethe şunları söylemek gereğini duyar: «Göz varlığını ışığa borçludur. Önemsiz olan hayvancıl örge­nlerden ışık, kendine benzeyen yeni bir örge­n yaratır; böylece iç ışık, dış ışığa karşı çıkmak için göz, ışıktaki ışık olmak üzere, kendini oluşturur.» Bu ışık anlayışı onun renk­ler öğretisinin temelidir (²).

Goethe doğayı izlerken, ondaki biçimleri kavramaya çalışır. Bunun için gereğinden daha çok sabır gösterir. Bitkibilim ve jeoloji çalışmalarını büyük bir dikkatle yürütür. Ama Goethe'deki biçim sevgisi onları seyretmekle yetinmez. Onlardaki biçim değişikliklerini de izler. Bir biçimin herhangi bir parçası, öteki parçaların değişik bir biçimidir. Goethe, bu yüzden, omurgalıların iskeleti ile bitkilerde sezinler gibi olduğu değişim düşüncesine dört elle sarılmıştır. O, biçimlerin altındaki güçleri araştırır, biçimsel görünüşleri, kabartmaları anlamaya çalışır. Nedenlerin sürekliliği ona görünüşlerin süresizliği gibi gelir. Yaprakların, taçyaprağı, erkek ve dişi örge­n yarattığını bulgular. Kimi bitkilerin büyümesine yö-

(¹) Goethe, *Tabiat Hakkında*. Çeviren: Hikmet Birand, Tercüme Dergisi, Goethe özel sayısı.

(²) Walther Kranz, *Tabiatı Gören Goethe, (Goethe'yi Anma Yazıları* adlı kitapta), İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, 1950.

nelim'in (tropisme) yardım ettiğini anlar. Gelişimin özel yasasıyla geçici durum ve yer arasındaki güçlerin dengesini saat saat izler. Goethe dönüşümcülüğün (transformisme) başlıca kurucusudur ⁽¹⁾.

Goethe'ye göre renk ışıkla karanlığın karşılaşmasından meydana gelir. O, eytişimsel (dialectique) bir karşılaşmanın doğurduğu sonuçtan başkası değildir. Bitkibilimde de aynı çıkış noktasından işe başlayan Goethe çeşitli bitkilere temel olan ilk bitkiyi, ana bitkiyi yıllarca aramıştır.

İnsanda çene aracı adı verilen bir kemik bulunduğunu da doğrudan doğruya Goethe ortaya çıkarmıştır. O zamana dek bu kemiğin yalnız hayvanlarda bulunduğu sanılırdı. Goethe, bulgusunu yayımladığı zaman çağın bilginleri kendisini küçümsemişlerdir. Ama zaman Goethe'nin haklı olduğunu göstermiştir.

Goethe'nin bilim çalışmaları bunlarla da bitmez. O çeşitli çağlara ait taş, hayvan, bitki koleksiyonları da meydana getirmiş, çağının bilim dalgalanışlarını yakından izlemiş, türlü görüşler, kuramlar sürmüştür öne. Örgenliğin hücrelerden oluşması gerektiğini ilk söyleyen de Goethe'dir ⁽²⁾.

Bu noktada şu sorulabilir: Goethe'ye «doğa araştırmacısı» diyebilir miyiz? Bunun karşılığını Walter Kranz verecektir:

«Doğa araştırmacısı sorunu arar ve onun içine girer. Goethe ise aramaz, bulur, o düşüncesinde taşıdığı şeyi görüde bulur. Goethe de kendisini öteki doğa araştırmacılarından ayırır: Ona göre doğa araş-

(1) Paul Valéry, adı geçen yazı.

(2) bkz. Selâhattin Batu, Âlim Olarak Goethe, Tercüme dergisi, Goethe özel sayısı.

tırcıları her şeyi aşağıdan yukarı yöneltir, tek olandan kalkar; doğa filozofları ise her şeyi yukarıdan aşağı yöneltip ilkelerden yola çıkarlar. O ise, 'Selâmeti ancak bu ikisinin orta yerindeki görüde buluyorum' der. Onun büyük Linne'ye, olağanüstü insan'a karşı durumu da şöyle açıklanır: Kendi anladığı anlamda bitkibilim dışında o, Linne'den çok şey öğrenmişti. Linne parçalıyor, çeşitliliklerine göre sınıflara ayırıyor, sağlam olan tek tek yasalar koyuyor, kesin olarak sistemleştireliyordu, ama bunu yapmakla canlı olan ölüyordu. Buna karşılık Goethe kuvvetle birbirinden ayrı olanı birleştirmeye, varlıkların dış kısımlarını bir bağlam halinde kavramaya, bunları bir iç'in ifadesi olarak kabul etmeye çalışıyordu... Linne XVIII. ve XIX. yüzyıl anlamında büyük bir doğa araştırmacısı idi. Goethe'ye ise, daha yerinde olarak, doğayı gören diyebiliriz ⁽¹⁾.»

Goethe, taşı, rengi, hayvanı, tarihi, toprağı anarken hep aynı sözcüğü kullanır. Bu da soylu sözcüğünden başkası değildir. İnsandan söz ederken de ağzından düşürmediği sözcük budur. Bireyin soyluluğu, ciddiliği ve değeri üzerinde duruşu Goethe'yi insancı (hümanist) yazarlarla aynı çizgi üzerine getirir. Goethe insanoğlunun büyük yaratıcı bir güç taşıdığına ve gelişime sonsuz derecede açık olduğuna inanır. Goethe ancak «insansı olan şey içinde esenlik bulur.» Tanrıtanımazlığı da buradan gelir. Albert Fuchs'un dediği gibi Goethe'nin evreni günahla kösteklenmiş değildir. Bu yüzden de onun doğa-ilstü bir Tanrı tarafından kurtarılmasına gerek yok-

(1) Walther Kranz, adı geçen yazı.

tur. Goethe'nin bu akılcılığı Arnim ve Brentano tarafından çok eleştirilmiştir (1).

Goethe, yaşam denen şeyin, eylemin sonsuzluğunda belirdiğine inanır ve insanın kendisini seyrir ile değil de eylemle tanıyabileceğini söylerdi. Ama Goethe için en büyük eylem aşktır. Egmont'ta Klare şöyle diyecektir: «Yalnız seven kişi mutludur.»

Goethe'nin insancılığı (hümanizma) canlı, yaratıcı ve hareketlidir. O şehirleri tembellikten ve uysukluktan kurtarmak ister. O ileriye gören bir ozandır. Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları, özellikle toplumsal ve ekonomik alanda, XIX. yüzyılın gelişimini, tarım uluslarının sanayileşmesini, makinenin el işçiliğine egemenliğini, demokrasiyi önceden gören, bu değişikliklerin zekâ ve eğitim alanlarında doğuracağı sonuçları önceden haber veren bir Goethe'yi verir bize.

Goethe önemli kişilerden çok, basit insanlarla ilişki kurmayı severdi. O hiçbir vakit halkı küçümsememiştir. Yüksek tabaka insanlarıyla düşüp kalkmaktan hoşlanmazdı ama halk eğlencelerine karşı büyük bir düşkünlük gösterirdi (2). Uşağı Philipp Siedel'e otuz beş yıl (1775-1810) nasıl bir yakınlık duyduğu ve onunla halkın mutluluğu üzerine tartıştığı herkesin bildiği bir şeydir (3). Goethe'nin torunu Walther'in anlattığına göre Goethe, ölümünden önceki geceyi odasındaki koltukta geçirirken uşağını da kendi yatağında yatırmıştır.

André Gide şöyle der: «Goethe'nin bilgeliği-

(1) Georges Cogniot, a.g.e.

(2) Emil Ludwig, a.g.e.

(3) Georges Cogniot, a.g.e.

nin ilk sözcüğü gelişim (Entwicklung) ise ikinci sözcüğü de vazgeçme, feragat, fedakârlıktır (Entsagung)» Goethe'nin birçok tipleri, başta Ruh Yakınlıkları'nın kişileri olmak üzere hep kendinden bir şeyler veren insanlardır.

Goethe'nin üçüncü sözcüğü de kişiliktir.

Ancak bu kişilik sevgi ile bütünlenir. Bunu Batı - Doğu Divanı'ndaki Züleyha ile Hatem'in konuşmasında açıkça görürüz. Züleyha şöyle der:

Halk katında, uşaklar, galipler katında,
Açıkça söylenir her zaman:
Yeryüzü çocuklarına en yüce mutluluğun
Yalnız kişilik olduğu.

Hatem'in karşılığı da şöyledir:

Onlar düşünebilir böyle;
Ama başka iz üstüneyim ben:
Bütüf yeryüzü mutluluğunu birleştirir de
Züleyha'da bulurum onu sade.

O harcanır da benim uğrumda
Ben değerli bir ben olurum;
Bir yüz çevirsin benden hele
Hemen kendimi yitiririm.

Bu düşünceye Hegel'de de rastlarız. Hegel de kişiliğin sevgide doruğa erişeceği öğretisini işler. Hegel kişiliğine ancak sevgideki soyut kişilikten vazgeçmekle varılacağını söyler. Şu söz de onundur: «Kişiliğin gerçeği, onu başkasında eritmekle elde edilir (1).»

(1) Eduard Spranger, Yeryüzü Çocuklarına En Yüce Mutluluğun Yalnız Kişilik Olduğu (İstanbul Edebiyat Fakültesinin Goethe'yi Anma Yazıları, adlı kitapta).

Goethe yetkinliğe giden yolun da bambaşka bir yön gösterdiği düşüncesindedir. Bu, aydınlanmış kişinin kendi içindeki sonsuzluğu duymasıdır. Goethe'ye göre insan ne kadar yukarı çıkarsa o kadar yükselir. Ama bunu yaparken kişiliğini yitirmek tehlikesiyle de karşılaşır. Ancak bu da daha yüce bir sevgiye dönüşür. Ölüm ile yeniden-doğma birbirine bağlıdır artık. İnsan ölecek ve öldüğü anda yeniden olacaktır. Yaşamın yeni yönüdür bu. Tanrılık olan da kurtulmadır, çözülmedir. Bu, Faust'un çözülmesidir. Ozan için yaşam bilmecesinin çözülmesidir. Böylece kişilik Tanrı'da yok olur (1).

Bunlara Goethe'nin yaşlılık düşünceleri de denebilir. Gençliğinde Hristiyanlığa önem vermeyen, onun yanından geçen, ilk günah, pişmanlık, kurtarma gibi Hristiyanlık konularına hiç el atmayan Goethe'nin, Faust için Hristiyan mitolojilerine el attığı olur. Oysa o, insanın bir kurtarıcıya gerek duymadığı düşüncesini uzun zaman kafasında taşımıştır. Onun tanıdığı biricik Tanrı, doğa ile karışırdı. Tanrı her şeydi onun için. O da onun bir parçasıydı. Goethe'nin Tanrı'yı bulması, onu her yerde, evrenin içinde aramasındandı.

Goethe son yıllarda kendine bir mitos gözüyle de bakmaya başlar. Her şeyi çok değişik açıdan görür. 1827'de, yazılışından aşağı yukarı 10 yıl sonra **Divan** kendisine yabancı gelmeye başlamıştır. Ancak, bitkilerdeki gelişimi saptamış olan Goethe'den hep bir düşünceye bağlı kalması da istenemez. 6 ocak 1813'te Jacobi'ye yazdığı bir mektupta bunu kendi de dile getirir:

«Bana gelince, yaradılışımın çeşitli eğilimleri

(1) Eduard Spranger, adı geçen yazı.

nedeniyle, tek bir düşünce biçimi beni doyurmaz. Ozan ve sanatçı olarak ben çoktanrıciyım. Buna karşılık, doğabilimci olarak da panteistim. Birine ne kadar bağlıysam, ötekisine de o kadar bağlıyım.»

17 nisan 1823'te Kontes Bernstorff'a yazdığı mektup ise şöyledir:

«Ben bütün yaşamım boyunca gerek kendime, gerekse başkalarına karşı dürüst davranmaktan geri kalmadım. Hayatın dağdağası içinde gözlerimi hep yukarılara kaldırdım. Siz ve sizin çevrenizdeki-ler de bunu yapmıştır. Onun için ömrümüz son buluncaya dek yine böyleleyin davranmaya bakalım. Tanrı'nın evinde çok yer var. Dünyada bize mutlu günler yaşattığına göre, herhalde orada da unutmaz bizi.»

Kontese yazılan mektup Goethe'nin ağır bir hastalığa tutulması yüzünden yarıda kalır. İyileştikten sonra ozanımız ona Tanrı'nın kendisine güneş ışınlarını bir kez daha seyretme olanağını verdiğini not olarak ekler (1).

Goethe yaşama ve anlama isteğini güçten düşürecek her şeyi kendinden uzak tutmaya çalışır. Eğer çelişki kendisine yararlı olacaksa, ondan hiç mi hiç kaçmaz. O amatör ve yaratıcıdır. Bilgindir ve kadınlara düşkündür. Yönetim işleri ile özgürlüğü birleştirmesini bilir. Nihayet o, Apollon (gün ve aydınlık tanrısı) ile Dionysos'u (şarap ve bağ tanrısı), gotik ile eski çağ sanatını, Tanrı ile şeytanı, soyluluk ile saflığı birleştirmesini de bilir.

Bütün bu çelişkiler onu yüceltir. Onda bir yaşama gücü, şiir gücü vardır. Elindeki araçlara söz geçirmesini bilir. İçinde olup bitenler karşısında öz-

(1) Jeanne Ancelet - Hustache, a.g.e.

gürlüğünü korumasını da bilir. Aşk karşısında özgürdür. Dizgeler (sistem), tragedya, saf düşünce, düşüncenin düşüncesi karşısında özgürdür. "O, düşünce dünyasında, yerini hiç ter dökmeden elde eder. O, üzerinde yaşadığı dünyayı kendi yaratır (1).»

GOETHE'NİN İslâm dünyasına dalması büyü, renkli ve kapalı şeylere duyulan hevesten gelmez. O, Doğu'ya dünya edebiyatını, evrensel edebiyatı kucaklamak için yönelmiştir. Ernst Robert-Curtius bu düşüncenin temelinde kültür evreleri kuramının bulunduğuna işaret eder ve Goethe'nin 1831 yılında 4 kültür evresi kabul ettiğini söyler. İdillik evre, toplumsal ya da yurttışa değgin evre, genel evre ve evrensel evre adlarını taşıyan bu dönemlerin sonuncusunda bütün kültür çevreleri birbiriyle kavuşur. Bütün yabancı edebiyatlar, ulusal edebiyatlar el ele verir. Goethe'nin haberleşme ve ulaşım araçlarının hızlanmasının istemesinin nedeni de buna dayanır. Çünkü düşüncelerin özgürlükle takas edilmesi insanlığın huzurunu ve zenginliğini artıracaktır (2).

ONUN öğretilerinde hiçbir şey soyut değildir. «Şurdayım, başıma şu geldi» der hep. Bunu öyle canlı anlatır ki biz de kendimizi orada sanırız (3).

(1) Paul Valéry, adı geçen yazı.

(2) Ernst Robert - Curtius, adı geçen yazı.

(3) André Gide, adı geçen yazı.

Goethe ölümünden iki ay önce Soret'ye şunları sorar:

«Ben neyim? Ne yaptım ben? Gördüğüm ve gözlemlediğim şeyleri bir araya getirdim. Onlardan yararlandım. Yapıtlarım binlerce insandan almıştır besinini. Bilisizlerden ve bilgelere, zeki ve salaklardan. Çocuklardan, büyüklerden, yaşlılardan. Herkes bana düşüncelerini, umutlarını ve varoluş biçimlerini sunmaya geldiler. Ben çokluk başkalarının ettikleri şeyi biçtim. Benim eserim ortak bir varlığın eseridir. O eserin adı da Goethe'dir.»

Doğrusu ya, Goethe adlı eser, Rousseau'nun «Büyük adamları büyük fırsatlar yaratır» sözünü hatırlarsak birtakım fırsatlardan yararlanılarak yazılmıştır diyebiliriz. Goethe'nin Eckermann'a söylediği şu sözler ise bu fırsatın çeşitliliğini serer önümüze :

«Dünyada çığır açmak için önce iyi bir kafaya sahip olmak, sonra da büyük bir mirasa konmak gerekir. Napoléon'a Fransız devrimi, Büyük Friedrich'e Silezya savaşı, Luther'e de papaz takımının bilisizliği miras kalmıştı.»

Bir düşünce meşalesinin parlayabilmesi için ortamın karanlık olması gerekir. Gerçi yukarıda belirttiğimiz gibi Almanya'da 1740'lardan beri olumlu bir kıpırdanma görülür ama bu, yeterli değildir. Goethe bu kıpırdanmanın önderleri olan Klopstock ile Herder için şunları söyleyecektir: «Bu iki güçlü önder olmasaydı, edebiyatımız bugünkü hale gelemezdi. Ortaya çıktıkları zaman çağlarını aşmışlardır bunlar. Dahası, çağlarını peşlerine bile takmışlardır. Şimdiler, zaman onları geride bıraktı. Bir vakitler o kadar zorunlu, o kadar önemli olan bu adamlar artık birer araç olmaktan çıkmıştır. Bugün Klopstock ile Her-

der'in ardına takılmak isteyecek bir delikanlı pek yaya kalır.»

Demek Goethe'yi Goethe yapan, onun yaşadığı çağın ötesine gitmesi, açtığı yolda halkı ardından sürükleyebilmesidir. Goethe'nin kendi deyişiyle «bugün sağlam ve eksiksiz olarak görünen bir kurumun, elli yıl sonra belki de bir iskelet haline geldiğini» görebilmesidir.

GOETHE düzenden yanadır. Mainz Kuşatması adlı eserinde belirttiği gibi o, haksızlığı düzensizliğe yeğ tutar. Ama haktanır olmaya da büyük bir önem vermiştir yaşamında. Politikada ise ortada olmayı yeğler. Otoriter bir ılımlıdır o. Weimar anayasasını Isis adlı gazetesinde sert bir dille eleştiren Profesör Oken'in tutumu karşısında çok sinirlenen Weimar Dükü ne yapılması gerektiğini Goethe'ye danışınca, ozanımızın verdiği karşılık çok ilginçtir: «Olaya karşı sert tutum, kişiye karşı yumuşaklık!» Yani Goethe'ye göre gazete kapatılmalı, ama Profesör Oken hiçbir biçimde kovuşturmaya uğratılmamalıydı. Dahası, en küçük bir uyarda bile bulunmamalıydı profesöre. Çünkü bir bilim adamı, hele bir öğretim üyesi için bundan üzücü bir şey yoktur ⁽¹⁾.

Goethe sanatların gelişmesine elverişli olan barışı da sever. «Bilge adam küçük çılgınlıklar yapmaz» der o. 1793 yılında Fransız İhtilalinin en azgın günlerinde Yıllık'ına şunları yazacaktır:

«Ulusal edebiyatı geliştirmeye çalışan, memleketini gerçekten seven hareketli bir adamın, var olan

(1) Bielschowsky, a.g.e.

şeylerin tümünün altüst olmasından ötürü korkmuş olması ayıplanamaz. Kargaşanın bütün Almanya'yı kapladığı ve delillerle işe yaramazların hükümetleri ele geçirdikleri göz önünde tutulursa, bu adama hak bile verilebilir.»

Bunlara Goethe'nin neden Fransız İhtilalinden yana olmadığını da bir savunusu gözüyle bakılabilir. 1795 yılında da dostlarından bir müzisyen için şunları yazar:

«Reichardt, İhtilale büyük bir kızgınlıkla atıldı. Ama ben dehşetin doğuracağı kargaşanın o korkunç ve karşı konulmaz sonuçlarını kestirdiğim için, memleketimde de aynı cinsten verimsiz bir çalkantının meydana geleceğini anlıyor ve ılımlılıktan kesinlikle ayrılmıyordum. Durumumda da değişiklik yapmıyordum. Zaten ben bütün yaşamımda, bilerek ya da bil-meyerek, hep ılımlı olmuşumdur.»

4 ocak 1827 günü Eckermann'a şöyle der:

«Fransız İhtilalinin bir dostu olmadığım doğrudur. İhtilalın yarattığı dehşetleri çok yakından görüyor ve ona her gün, her saat başkaldırıyordum. Onun iyilikçi sonuçları o zamanlar belli olmuyordu.»

Goethe ihtilal üzerine düşüncelerini de Eckermann'a şöyle anlatmıştır:

«Doğrusu büyük bir ihtilalin halkın değil hükümetlerin kusurundan ileri geldiğine kesinlikle inanırım. Hükümetler sürekli olarak doğruluktan ayrılmaz ve uykuya dalmazlarsa ihtilal denen şey yüzde yüz ortadan süünir.»

Goethe kendi eseri Faüst için «değeri ölçülemezcek bir yapıt» demiştir, ama bunu kendini beğenmişliğine değil, bir gerçeği dile getirmiş olmasına vermek doğru olur. 30 mart 1824 günü Eckermann'a şunları söylemekte de sakınca görmez Goethe:

«Tieck, çok büyük yetenekli bir sanatçıdır. Hiç kimse onun olağanüstü değerlerini benim kadar değerlendiremez. Ama onu olduğundan çok büyültmeye, benimle bir tutmaya kalkışmakla hataya düşülmüş olur.»

Bundan sonra da «Ben kendimi kendim büyültmedim» diyerek kendi büyüklüğünün bir gerçek olduğunu anlatmak ister. Goethe, Eckermann'a şunları da söyleyecektir :

«Bu, kalkıp kendimi Shakespeare'le bir tutmaya benzer, o da kendisini büyültmemiştir, ama bövle olduğu halde, o üstün bir soydandır, önünde eğilirim, bana düşen onu saygı ile anmaktır.» 16 şubat 1826 günü de Faust'tan söz ederken: «Bunca yüzyıldan beri dünyada şaheserler bulunduğunu şimdi gördüğüm gibi görebilmiş olsaydım bir tek satır bile yazmaz, başka şeyler yapardım,» diyecektir.

Goethe, Tolstoy gibi, özyaşamöyküsü düşüncesini Rousseau'dan almıştır. Onun, hemen hemen bütün eserleri, başta Faust olmak üzere büyük bir özyaşamöyküsünün parçaları gibidir. Bunlar arasında kendi yaşamıyla doğrudan doğruya ilgili yapıtların sayısı da çok kabarıktır. Ama bunların Goethe'nin alçakgönüllülüğüne dokunduğunu sanmamalı. Thomas Mann, Şiir ve Gerçek'i dünyanın en büyük özyaşamöykülerinden sayar. «Özyaşamöyküsü benlik sevgisinden doğar,» der Thomas Mann. Ama bu benlik sevgisi o bayağı narcisme'den çok daha değişik, daha güçlü, daha derin, daha verimli bir şeydir. Goethe, Yolculuk Yılları'nda buna 'benlik saygısı' adını verir. O, bütün yaşamında, kendinden hoşlanmayı önleyen yapmacık erdemden uzak kalmıştır. Dahası, o küçük, gururlu davranışların savunusunu bile üstüne almıştır. Bunun ortadan kalkmasıyla toplumun bata-

cağını sürer öne. Bir snop'un hiçbir vakit kaba, ba-
yağı olmadığını savunur.»

Goethe'nin insanlık sevgisinin temelinde bile bu
benlik sevgisi vardır. Çünkü insanın kendisine ve
başkalarına olan sevgisi ruhbilim açısından aynı-
dır ⁽¹⁾.

Hayatının son yıllarında Goethe eski çağla, onun
yiğitliklerle dolu ilk günlerini bir yana bırakarak,
çok başka ilişkiler kurar. Ernst Robert-Curtius,
Goethe'nin bu yeni dönemini şöyle anlatır:

«Hayatının son yıllarında Goethe, Pydna ile
Pharsalus'a önem verir.

«Mitolojik aksesuar eski çağın son yıllarından
alınmıştır. Faust'un Anneler adıyla anılan tanrıça-
lara gidişi bile Plutarkhos'un söyleyişlerinden alın-
mıştır. O, eski çağın klasik öyküsünü almakla yetin-
mez, eski çağı bütün yönleri ve değişiklikleriyle kav-
ramaya çalışır. 'Üslup, özgül (spécifique) olandan
cinse değgin (générique) olana doğru yol almalıdır'
der, Goethe. Goethe'nin Riemer'e söylediği şu söz-
ler de önemlidir: 'Hayatının son yıllarında, o bü-
yük renkçi Tiziano, eskiden çok somut bir biçimde
taklit ettiği konuları, soyut olarak boyamıştır. Böy-
lece kadifeden, ancak kadife düşüncesi kalmıştır.»

Zaten Faust klasik eser sayılabilecek nitelikte
değildir. Orada Eski Yunan, Haçlı kaleleriyle sür-
tüşür. Eski dünyaya çok uzaklardan bakılmaktadır.
Bu hiçbir tarih zamanına uymaz. Germenler Pelo-
ponez'e taşınmıştır. Philémon ile Baucis kendi dün-

(1) Thomas Mann, a.g.e.

yalarından alınıp Kuzey denizi kıyılarına kondurulmuştur. Zamanlar ve yerler birbirine karışır. Ortaçağ *mystère*'lerinde ve Calderon ile Hoffmannsthal'ın eserlerinde gördüğümüz bu simgesel ve alegorik hemzamanlık içine oturtulmuştur zaman ve yerler. Yunanlılara pek uymayan bu estetik, bu bir alandan başka bir alana aktarma işi Goethe'nin düşüncesine pek uygun düşer. Goethe doğadaki renkleri incelerken onların zorunlu bir anlaşma (art arda dönüp gelme) yasasına bağlı olduklarını görmüş ve Shakespeare'in tragedyalarındaki güldürücü sahnelerin de bu yasayı izlediğini söylemiştir. Oysa Yunan tragedyası bu yasanın dışında kalır.

Goethe çok uzun süren yaşam öyküsü içinde birçok eleştirilerle de karşılaşmıştır. Aydınlanma (Aufklärung) yazarları, özellikle Nikolai ona şiddetle saldırmıştır. Goethe'nin gençliğinde katılmış olduğu *Sturm und Drang* (Fırtına ve Coşkunkluk) akımının yazarları da Goethe'nin gelişmesini yadırgıyorlar ve bunun her şeyde orijinallik arayan kendi eğilimlerine aykırı düştüğünü öne sürüyorlardı. Genç romantik yazarlar kuşağı ise Goethe'yi tam karşılarına almışlardı. Goethe klasik sanata bağlılığı yüzünden ne oyunlarını oynatabiliyor, ne de onları okuyacak okur buluyordu.

1815 yılından sonra bu saldırılar daha da artar. Heine 1822 yılında *Berlin Mektupları*'nda Goethe ile «ipek giysili büyük adam» diye alay eder, Ludwig Börne ise *Paris Tabloları*'nda (1822-1823) Goethe'nin memleketten sürülmesini ileri sürer. Heine 1831 yılında ise Goethe'nin beşiğiyle başlayan ve ölümüyle son bulacak olan sanat çağına paydos çeker. Goe-

the 24 eylül 1827'de romantiklere karşı öfkesini şöyle dile getirecektir:

«Bunların eserlerinin ne kadar çürük temellere dayandığını aklın almaz. ...Ozanlar, hep hastaymış, dünya da sanki bir hastaneymiş gibi şiir yazıyorlar. Tümü acıdan ve bu dünyanın mutsuzluğu ile öteki dünyanın mutsuzluğundan söz ediyor.

«...Şiirin kötüye kullanılmasıdır bu... Bugünkü kuşak gerçekten güçlü olan her şey önünde korkuya kapılıyor. Onlar ancak güçsüzlüğü iyi buluyorlar, şiirleri de bunu dile getiriyor.» Goethe bu şiire «hastane şiiri» adını da verir.

Görülüyor ki bir yazar ne kadar büyük olursa, onu didikleyen, delik deşik eden yazarların sayısı da ona göre oluyor. Ama bunlar yazarın yüzyıllara ulaşmasını önleyemiyor. Goethe'nin ölümünden 140 yıl geçmiştir. Daha yaşıyor. Ama Goethe'ye 140 yıl da yetmez. O bir yazarın etkisini bin yıl sürdürmesini diler. Goethe hayattayken de uzun yıllar yaşamak isterdi. 1827 yılında 78 yaşında iken daha elli yıl yaşamayı düşünüyordu. O, 75 yaşında ölen Soemmering'i ayıplamıştır. Unutmayalım ki, Faust'un yaşı da yüzyılı bulur.

Goethe ancak olgunluk çağında yazar olarak doğduğuna inanmıştır. 1791'de Jacobi'ye yazdığı bir mektupta her gün doğabilime daha çok sarıldığını yazar ve bunun bir gün kendini adamakıllı bağlayacağına söyler. Goethe uzun bir süre bir tiyatro oyuncusu olarak doğduğuna inandığı gibi Alman tiyatrosunun kurulmasında kendisinin de büyük bir rolü ol-

duğu düşüncesine de dört elle sarılmıştır. Goethe doğabilimci, ressam, tiyatroya yenilik getiren kişi, devlet görevlisi, yazar, yani her şey olmuştur. Ancak yaşlılığında bunların sınırını anlamıştır. Ancak 13 şubat 1829 günü, **Yolculuk Yılları**'nı bitirir bitirmez yine doğabilim çalışmalarına başlayacağını Eckermann'a söylemekten de geri kalmayacaktır.

Bu incelemeyi Nietzsche'nin bir sözüyle bağlayalım :

«Goethe, kendisine saygı duyduğum son Alman-
dır.»

YAPITLARI

ŞİİRLERİ ÜSTÜNE

BALLADLAR (Balladen)

1800 YILLARINDA Goethe'nin kimi şiirleri **Balladlar ve Romanslar** (Balladen und Romanzen) adıyla yayınlanır. O çağda ballad ile romans birbirlerine çok karıştırılırdı. Kitabın 1806 baskısında bu karışıklığın sürdürüldüğü görülüyor. Ama 1815 baskısında kitabın adı sadece **Balladlar** olur. Fakat, son baskıya gelinceye kadar balladların sayısı da iki katına çıkmıştır. Balladların yazılış tarihleri çok çeşitlidir. Ama Goethe'nin kişiliğini gösteren balladlar daha çok 1774 ile 1785 yılları arasında yazılmış olan ilk balladlardır. Bunların en tanınmışları şunlardır: «Thulé Kralı» (1774), «Balıkçı» (1778), «Kızlağaç Kralı» (1778), «Şarkıcı» (1783).

Balladlar sade bir melodiye oluşturur ve zaman zaman hayat, doğa ve insanlar üzerine kimi gerçekleri yansıtır. Goethe'nin sanatının ikinci döneminde yazılan balladlar daha çok Schiller'in yüreklendir-

mesiyle yazılmıştır. 1797 ile 1803 yılları arasında yazılan bu balladların en iyileri ise «Corinthe'li Nişanlı» ile «Tanrı ile Hint Rakkasesi»dir. İlk balladların lirikliği burada yerini bir çeşit hikâyeciliğe bırakmıştır. Buna karşılık bu balladlar biçim bakımından eskilerden daha güçlüdür. Hayatın gizi duygusu artık doğrudan doğruya ortaya atılmamakta, bir simge ile sunulmaktadır. Goethe sadece ilhama kulak veren bir şair değildir, o artık ilhamı yönetmekte, onu istediği yöne çekmektedir.

Goethe'nin bu dönemde yazdığı balladlar arasında «Değirmenci Güzeli», «Harika Küçük Çiçek», «Büyücü Çırağı» da sayılabilir. Fakat, bunların ilk ikisi ustalığın kimi zaman şiirde bir tehlike olarak belirdiğini de koyar ortaya. Buna karşılık «Büyücü Çırağı» çok canlı ve duygulu bir anlatıma ulaşmıştır.

1813 yılında Goethe bir dizi ballad daha yazar. «Gezici Çan», «Eckart Amca», «Düğün Şarkısı», «Ölüm Dansı» gibi adlar taşıyan bu balladlar gerçek dışı ve fantastik bir temele dayanmakla dikkati çekerler.

Goethe'nin balladları gerek edebiyat gerekse müzik alanında büyük etkiler yapmıştır. Sadece «Kızılgaç Kralı» altmış defadan fazla bestelenmiştir. «Corinthe'li Nişanlı» ile «Büyücü Çırağı» da Weber ve Dukas gibi ünlü müzisyenlere ilham kaynağı olmuştur. Edebiyat alanında, ise Droste-Hülshoff'tan Agnes Miegel'e kadar bütün bir yüzyılı dolduran şairler Goethe'nin balladlarını kendilerine baştaçı etmişlerdir. Şimdi isterseniz bu balladlardan kimilerinin konularını da kısaca gözden geçirelim

ECKART AMCA (Der getreue Eckart)

GECE AVTNA çıkmış olan cadı kızları evlerine bira getiren çocuklara rastlarlar ellerindeki testilerin içindeki birayı son damlasına kadar içerler. Çocuklar buna çok üzülür ve şaşkınlıkla evlerine doğru kaçarlarken yanlarına Eckart Amca yaklaşır ve onlara der ki: «Benim adım Eckart Amca, isim çoktur, ama bugün size yardım edeceğim. Yalnız sessiz durun, açmayın ağzınızı.» Çocuklar Eckart Amca'nın ne dediğini pek anlamazlar, ama eve girip de testilerin yine biralarla dolmuş olduklarını gördükleri vakit sevinirler. Gelin görün ki bütün ev halkı içkiden içtiyse de bir türlü boşalmaz testiler. Çocuklar bunu kimseye anlatmazlar, susmakla testilerinin içkiden dolup dolup taşıcağını anlamışlardır çünkü.

DÜĞÜN ŞARKISI (Hochzeitlied)

UZUN bir süre başka bir ülkede sürgün hayatı yaşamış olan bir kont yıkık ve her tarafından rüzgâr giren evine döner ve yatağına yatar. Geceleyin, kontun yokluğunda eve yerleşmiş olan cüceler ortaya çıkar ve kontun şaşkın bakışları altında bir düğün eğlencesi düzenlerler

GEZİCİ ÇAN (Die wandernde Glocke)

HAVADA sallanıp duran bir çanın kiliseye hiç ayak atmamış olan bir çocuğu izlemesinin öyküsüdür bu. «Düğün Şarkısı» gibi okurlara bir neşe aşılar bu ballad.

ÖLÜM DANSI (Der Totentanz)

DAHA ÖZGÜR olmak için kefenlerini üstlerinden atan iskeletler gece yarısı dans etmeye başlarlar. Şeytanın kışkırtmasıyla çancıbaşı kefenlerden birini alıp saklar. Dans bittiği vakit iskeletlerden biri kefeninin orada bulunmadığını görür. Arayıp tarasa da bir sonuç alamaz. En sonu, kefenin kilisenin çan kulesinde çancıbaşının yanında olduğunu anlar ve gotik süslere basa basa çan kulesine tırmanmaya başlar. Ama dönüş saati gelip çatıldığı için iskelet tam kulenin içine atlayacağı sıra yere düşerek parça parça olur.

HARIKA KÜÇÜK ÇİÇEK (Das Blümlein Wunderschön)

DIYALOG biçiminde yazılan bu ballad esir bir kontla dört çiçeğin (gül, zambak, karanfil, menekşe) öyküsüdür. Çiçeklerden her biri kontun «harika küçük çiçek»i olmak için çırpınmaktadır. Ama kontun akli fikri kendisini büyük bir bağlılıkla bekleyen kadındadır. Ne var ki, kont çiçeklerden birini koparıdıkça şöyle demekten de geri kalmaz: «Beni unutma.»

ŞARKICI (Der Säng'er)

BU BALLADIN konusu bir ortaçağ şatosunda geçmektedir. Kral, saray kişilerine bir şölen verdiği

sıra uşaklarından biri salona ihtiyar bir saz şairi getirir. Şair, asma köprü üzerinde şarkı söylemiştir. Bu, oradakilerin öyle hoşuna gitmiştir ki kral kendisine paha biçilmez bir altın zincir hediye etmek ister. Fakat, ihtiyar saz şairi sadece kendisine ince altın bir kupa ile şarap sunulmasını kabul eder. Çünkü o, türkülerini sadece kendi için söylemektedir ve bunu para karşılığında yapmasına olanak yoktur.

1783 yılında yazılan bu ballad Weimar sarayına bağlı bulunan Goethe'nin o yıllardaki tedirginliğini ortaya koyar. Bu şiir sonradan Wilhelm Meister'in Çıranklık Yılları'na alınmıştır. Bu, Goethe'nin uyumlu bir klasisizm'e yöneldiği dönemdir. Ballad altı yedilikten meydana gelmiştir. Şiirin uyakları şu biçimi izler: ab-ab-cc-d. İkinci, dördüncü ve yedinci dizeler öteki dizelere göre daha az hecelidir.

DEFINE ARAYICISI (Der Schatzgraber)

1797 YILINDA Iena'da yazılan bu ballad ertesi yıl Musalar Almanası'nda yayınlanmıştır. Bu da Goethe'nin 1788 yılında İtalya dönüşüyle başlayan üçüncü döneminin bir şiiridir. Hece öbekleriyle kurulmuş beş sekizlikten meydana gelir. Sekizlik içindeki uyaklar ab-bc-ad-de biçimine göre ayarlanmıştır. Konusu şudur: Bir fırtına gecesinde bir adam, bir define saklı bulunduğunu sandığı bir tarlaya gider. Birtakım sihirli sözler söyledikten sonra toprağı kazmaya başlar. Birden tarlada bir çocuk belirir, çocuğun elinde bir bardak içki vardır. Bu, etrafı gündüz gibi aydınlatan bir içkidir. Çocuk, adama içkiden ikram ettikten sonra der ki: «Burada yok

yere toprağı kazıp durma; gündüzler çalışmak, geceler de gölenler içindir! Sıkıntılı günleri mutlu bayramlar izler! Bundan böyle senin sihirli sözlerin olmalı bunlar.» Goethe bu şiiri temelsiz düşlerin insana mutluluk ve zenginlik getirmediğini anlatmak için yazmıştır. İnsanlar için tek bir yol vardır: Çalışma yolu. Goethe, bu şiiri Petrarka'nın mutlu yaşama sanatı üzerine yazdığı bir kitabın bir parçasından esinlenerek yazmıştır.

BÜYÜCÜ ÇIRAĞI (Der Zauberlehrling)

BÜYÜCÜ ÇIRAĞI, Goethe'nin 1797'de yazdığı bir balladdir. Bir büyücü çırağı sihirli bir söz söyleyerek bir süpürgeyi canlı bir insan yapar. Sonra da onu banyoyu doldurmak üzere çeşmeden su taşımaya yollar. Ama çırak, bu robot uşağı eski haline döndürecek sihirli sözü unuttuğu için, uşak boyuna su taşır, sonunda da bütün evi su basar. Bereket büyücü ustası tam zamanında yetişir ve uşağı yeniden süpürge haline getirerek çırağının büyübilimdeki yetersizliğinden doğan düzen bozukluğunu giderir.

Bu ballad Goethe'nin üçüncü döneminin bir ürünüdür. Gençliğinin «Sturm und Drang» dönemi ni atlattıktan sonra klasisizmin uyumlu ve dengeli biçimine yönelmiştir. Ballad on dört bentten meydana gelir. Bu bentlerin yedisi sekizlik, yedisi de altılıktır ve her sekizliği bir altılık izler. Bunların ritimleri de değişiktir. Sekizliklerin ilk dört dizesi dört hece öbeğinden oluşur. Bu öbekler de bir uzun bir kısa heceden meydana gelir. Sekizliklerin son dize-leri ise üç heceden oluşan hece öbeklerine dayanır.

Yalnız altıncı ve sekizinci dizelerin heceleri daha azdır. Sekizliklerin birinci dizesi üçüncüyle, ikinci dizesi de dördüncüyle uyaklıdır. Öteki dizeler de bu çapraz uyaklamayı izler. Yine uzunlu kısalı hece öbeklerinden meydana gelen altılıkların ilk dört dizesi de çapraz uyaklamalıdır. Bentin son dizesi, birinci dizenin uyağını yineler, beşinci dize ise hiçbir dize ile uyaklı değildir.

KIZILAĞAÇ KRALI (Erlkönig)

HERDER'İN yayınladığı **Halk Türküleri** kitabında «Hava Perileri Kralının Kızı» adında bir Danimarka şiiri vardı. Herder bunu «Kızılağaç Kralı» diye çevirmişti. Şiirde, İskandinav geleneklerine uygun olarak hava perileri geceleyin kırlarda dans ederler. Bir gece peri kralının kızı Oluf adında bir ağaya rastlar, onu kendileriyle birlikte dans etmeye çağırır. Oluf bunu kabul etmez, peri kralının kızı Oluf'u kalbinden vurarak evine yollar. Ertesi gün Oluf'un evleneceği gündür. Nişanlı kız Oluf'un evine geline, onu ölmüş olarak bulur.

Goethe bu şiirin konusunu almış, ama onu oldukça değiştirmiştir. Goethe'nin şiirinde bir baba, kucığına oğlunu alıp geceleyin atla bir gezinti yapar. Yolda Kızılağaç Kralı'na rastlarlar. Çocuk kraldan çok korkar ve bağırmaya başlar. Baba, oğluna ne olduğunu pek anlayamaz ama evine döndüğü vakit, tam atından ineceği sırada oğlunun ölmüş olduğunu görür. İnsanları kendileriyle dans etmeye çağırان ama onlara ölümden başka bir şey getirmeyen hava perilerinin varlığına inanmaktan başka Goethe'nin

balladının Danimarka şiiriyle bir ilgisi yoktur. Bir kez Goethe'nin balladındaki serüven Danimarka şiirindeki serüvenden daha kısadır. Sonra Goethe'nin şiiri daha yoğun ve daha dramatiktir. Sonra, Goethe'nin şiirinde Kızılağaç Kralı'nı fark eden sadece oğuldur. Balladın güzelliği bu gizli korkudan ve gizemden doğar.

Bu şiiri Friedrich Reichardt (1797-1884), Bernhard Klein (1793-1832), Franz Schubert (1797-1828) ve Karl Gottfried Löwe (1796-1869) müziklelendirmişlerdir. Ama bunların en iyisi Schubert'in 1815 yılında yaptığı bestedir.

THULE KRALI (Der König in Thule)

GOETHE'NİN 1774 yılında yazdığı ve Frankfurt'taki arkadaşlarına okuduğu bu ballad sonradan kimi düzeltmelerle Faust'a alınmıştır. Faust'ta Margarete'nin okuduğu bu şarkıda, sevdiği kadın tarafından kendisine altın bir bardak hediye edilen Thule Kralı'nın öyküsü dile getirilmektedir. Kral bu bardakla su içtikçe gözlerinin yaşlarla dolduğunu görür. Yaşlandığı vakit, topraklarını ve mallarını sağa sola dağıtırsa da bu bardağı kimseye vermez. Bir gün deniz kenarındaki şatosuna şövalyelerini toplar. Onların yanında son bir kez bu bardakla su içer ve onu denize fırlatır. Kral'la şövalyeler bardağın yavaş yavaş sulara gömülüşünü seyrederek. Bardak tamamen sulara kaybolduktan sonra Kral gözlerini bir daha açmamak üzere kapar. Bağlılığın bir simgesi olarak gösterilen bu ballad kısa zamanda Almanya'da ve yabancı memleketlerde üne kavuşmuş ve Zel-

ter, Schumann, Schubert, Liszt, Gounod ve Berlioz gibi müzisyenler onun için beste yapmışlardır.

MIGNON

BU BALLAD Goethe'nin **Wilhelm Meister'in Çocukluk Yılları** romanında vardır. **Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu**nda da vardır. Mignon adındaki kız kendini serserilerin elinden kurtaran bir delikanlıya memleketi İtalya'dan söz eder ve der ki: «Limon ağaçlarının çiçek açtığı memleketi tanır mısın sen?». Şiir genç İtalyan kızının acı dolu memleket özlemini dile getirir. Mignon'un yitirdiği hazine için duyduğu üzüntü, yaşama ve güneşe imrenen ozanın üzüntüsünü andırmaktadır. Mignon'un çığılığı ideal bir yurt arayan Goethe'nin bağırmasıdır sanki.

Bu şiir sonraları, **Balladlar**'ın 1815 yılı baskısına alınmıştır.

ELEJILER

(Elegien)

GOETHE'NİN Şiirler adlı kitabında Elejiler iki bölüm altında toplanmıştır. Birinci bölüm «Roma Elejileri»ne ayrılmıştır. İkinci bölümde altı parça vardır. Bunlar ancak vezin bakımından birbirleriyle ilgilidir. Bunlardan «Alexis ile Dora» bir idildir ⁽¹⁾. 1796 yılı 12-14 mayısında Jena'da yazılmış ve 1797'de **Musalar Almanyağı**nda ⁽²⁾ yayınlanmıştır. Şiir Goe-

(1) Konusunu kır ya da çoban hayatından alan aşk şiirleri.

(2) Almanya'da 1764 - 1833 yılları arasında yayınlanmış (69 cilt) bir şiir yillığı. Almanca adı: **Musen Almanach**.

the'nin pek sevdiği bir temayı işler. **İtalya Yolculuğu**'nda Goethe'nin Milanolu Güzeli bırakıp gittiği sıra şöyle bir sözü edilen ve **Wilhelm Meister**'de (Wilhelm Meister ile kontesin ayrılık sahnesinde) uzun uzun anlatılan bu tema aşkın, sevgililerin ayrılmasından sonra yoğunlaştığını ve bilinçleştğini işlemektedir.

«Yeni Pausias ve Çiçekçi Kız» (Der neue Pausias und sein Blumenmädchen) diyalog biçiminde bir şiirdir. Goethe bu şiirde resim ile şiiri karşılaştırır ve plastik ve sensuel değerleri yeğlediğini açığa vurur. Bu diyalog 20 mayıs 1797'de yine Jena'da yazılmış ve 1798 yılı **Musalar Almanacağı**'nda yayınlanmıştır. Şiirin ilginç yanı söz konusu çiçekçi kızın. Christiane'den başka birisi olmayışındır. Bilindiği gibi Christiane, Goethe'nin evine gelmeden önce Weimar'da yapma çiçek yapan bir fabrikada işçi olarak çalışırdı.

«Euphrosyne» 1797'de ölen tiyatro oyuncusu Christiane Neuman-Becker için yazılmıştır. «Yeni Pausias ve Çiçekçi Kız»ın tersine bu şiir trajik bir hava taşır. Goethe onu 1797 ekiminde İsviçre'de iken, oyuncunun ölüm haberini alır almaz yazmaya başlamış ama ancak 1799 haziranında bitirebilmiştir. Eleji, adını Weigl'in bir operasından alır. Neuman-Becker bu operada Euphrosyne rolünü canlandırmıştı.

«Allaha İsmarladık» (Das Wiedersehen) 1793'te yazılmış bir elejidir. Yine diyalog biçiminde olan bu eleji, kadın-erkek temasını işler. Kadın kendini erkeğe verince hayatını baştan başa gerçekleştirmiş olur ve bu yüzden hep düne bağlı olarak yaşar. Erkek ise şimdiki zamanda yaşayan bir varlıktır.

1797'de yazılan ve 1798'de yayınlanan «Amyntas» üzünlmesi (elejisi) Christiane'la yaşadığı 10 yıllık hayatın neşeli bir itirafıdır. Aşk, gerçi, erkeğin gücünü yitirir ama hayatın anlamını, anlamasına da yardım eder.

«Hermann ile Dorothea» 1796'da yazılmış bir üzünlmedir. Esinini eskilerin sanatından ve Hristiyanlığa dayanmayan bir yaşantı duygusundan alan bir şiiri savunur. Aynı adı taşıyan uzun bir destana bir öndeyiş niteliğini taşır.

«Roma Elejileri»ne gelince, sayısı yirmiye varan bu üzünlmeler ilk 1795 yılında Schiller'in çıkardığı *Die Horen* adlı dergide yayınlanmıştır. Bunlar, hiç kuşku yok, Goethe'nin İtalya yolculuğunda yazılmaya başlanmıştır. Birkaçının da Roma'da yazıldığı düşünülebilir. Dahası, XVIII. üzünlmede adı geçen kadının (Faustina) gerçek bir varlığı olduğu ve Goethe'nin Roma'daki hayatına karıştığı söylenebilir. Yapılan araştırmalar sonunda Roma'nın Traştevere mahallesinde yaşayan Faustina Antonini adında bir kadının 1784 yılında 20 yaşındayken evlendiği, bir süre sonra kocasından, kucagında bir çocuk olduğu halde, boşandığı anlaşılmaktaysa da bunlar Faustina'nın gerçekten yaşadığını anlatacak güçte şeyler değildir. Hatta VI. üzünlmede kucagında bir çocuk bulunan bir duldan söz edilmesi bile konuyu aydınlatmaya yetmemektedir. Doğrusu şu ki, Faustina görüntüsünü Goethe İtalya yolculuğu sırasında kafasına yerleştirmiş ama ancak Weimar'da Christiane'ın tombul çizgileri ve çocuk yüzüyle karşılaştıktan sonra şiirdeki sevgiliyi yaratabilmiştir. Onun için, dördüncü üzünlmede sözü edilen «kısa boyun çevresinde sarmalanan bukleler» ile on

üçüncü üzünlümede anlatılan «uyuyan kadın başı» bize Christiane'dan başkasını düşündürmez.

Goethe, Roma'da kuzeyin iç karartan havasından kurtulmuş ve tam bir mutluluğa ermiştir. Denilebilir ki üzünlüler (elejiler) bu mutluluğun bir şarkısıdır.

LİEDLER

(Lieder)

GOETHE'NİN ilk kez 1770 yılında Leipzig'te yayınladığı bu şiirler daha sonra yazdıklarıyla birlikte o ünlü **Şiirler** adlı toplu kitabında yer alır. **Bernhard Theodor Breitkopf'un** Bestelediği **Yeni Türküler** adıyla yayınlanan ilk baskıda «Düğün Gecesi», «Uzaklaşma Mutluluğu», «Aya», «Kelebek» şiirleri bulunmaktadır. Weimar ozanının gençlik yapıtları olan bu şiirlerdeki lirizm hiçbir vakit halk tarafından tutulmamıştır. Ama Goethe de onları o zamanın modası olan özentili bir deyişle yazmıştır. Fakat, yazar, **Şiir ve Gerçek** adlı kitabında da anlattığı gibi bu şiirlerle şair ruhunu ortaya koymaktadır. İçini kemiren şeyleri bir şiir haline sokmak istediği ozanın bütün hayatını kaplamıştır. Goethe'nin şiir yazması, özgür olma gereksinmesinden doğar. Bunu bu ilk şiirler de gösterir.

Yeni lirik Alman şiiri Goethe ile başlamıştır. Gerçi Klopstock da lirik şiirler yazmak istemiştir ama, onun çokça dinsel ve duygusal durumu varmak istediği lirizmden kendisini alıkoymuştur. Goethe'nin bu ilk lirik şiirlerinde insan hayatının somut gerçeğinin ilk kez melodi ve ritim haline getirildiğini görürüz. Doğa, bu şiirlerde bir dekor olarak kulla-

nılmaz, o doğrudan doğruya şairin yaşantıları içinde yer alır. Doğayı canlandıran ve onun türküsünü çağıran insandır. Bu insan doğanın içinde yer alır ve onunla mutluluğa erer.

Kitapta yer alan şiirlerin en güzeli «Uzaklaşma Mutluluğu»dur: Bütün günü sevgilisiyle baş başa geçiren âşık, gece olunca sevgilisini düşünür ve kendisinde somut gerçekten daha gerçek bir mutluluğun yeşermekte olduğunu duyar. Doğrusu şu ki, sanatçının yaratma gücü sevgiliyi yeniden yaşamakla onu daha güzel kılar. Goethe bu düşüncüyü *Şiir ve Gerçek* adlı kitabında da işlemiştir.

Bu kitaba eklenen sonraki şiirler arasında da Lottchen, Charlotte Buff, Friederike Brion'a ithaf edilen üç şiirle, Goethe'nin gelecekteki karısı Christiane Vulpius'a ithaf edilen bir şiir yer almaktadır. Bunlara «Kavuşma ve Ayrılış» şiiri de katılabilir. Goethe'nin Friederike Brion'u görmeye gittiği Sesenheim'daki bir at koşusunu anlattığı ya da yeniden yaşadığı bu şiirdeki koşudan Goethe *Şiire ve Gerçek*'in on birinci kitabında yeniden söz eder.

Kitaba sonradan katılan şiirler arasında «Mayıs Şarkısı» da dikkati çeker. Doğaya yazılmış bir ilâhi niteliğindeki bu şiir 1770 yılından sonra yazılan öteki lirik şiirler gibi Ossian ve Shakespeare'in etkisini taşıyan yeni bir ruhun izlerini belli eder.

TOPLUM LİEDLERİ (Gesellige Lieder)

YİRMİ kadar şiirden meydana gelen bu kitapçık bestelenmek ve koro halinde okunmak üzere yazılmıştır. Bunların en ünlülerinden biri olan «Düğün

Türküsü» 1775 yılında vaiz Eswald'ın evliliği için kaleme alınmıştır. Şiirin son bölümünde Goethe'nin bir süre sonra kendisinden ayrılacağı sevgilisi Lili Schöнемann'a bir ima vardır. Ama şair sonradan bu ima ile ilgili dizeleri şiirinden çıkarmıştır. Şiir zamanında çok ilgi görmüş, özellikle mason localarında sık sık anılmıştır. Reichhardt, Zelter, hatta Beethoven şiir için müzik yazmışlardır.

Kitabın öteki önemli şiirleri arasında «Ergo bibimus», «Genel İtiraf / Generalbeichte», «Açık Masa / Offene Tafel» sayılabilir. Goethe bu üç şiirin motifini eski şiirlerden almıştır. Sözügelisi «Açık Masa» eski bir Fransız halk türküsünden esinlenerek yazılmıştır. Ama, Goethe bu alıntılara bir ayrıntı gözüyle bakıyor ve onların kendi içinde yeniden yaşamasına önem veriyordu. Kitapta ritim bakımından büyük bir başarı gösteren şiirlerden biri de «Sofra Türküsü»dür. Bu da Fransa'ya gidecek olan Weimar Prensi şerefine verilen bir şölen münasebetiyle yazılmıştır.

ÇEŞİTLİ KİŞİLERE (An Personen)

GOETHE'NİN yaşamında önemli yerler tutmuş olan kişiler için yazılan bu şiirler şairin **Şiirler** adlı kitabında tarih sırasına göre yer almaktadır. Bu şiirler Goethe'nin çocukluğundan yaşlılığına kadar çeşitli zamanlarda yazılmıştır. Annesine ithaf ettiği şiirler Goethe'nin çocukluk duygularını yansıtır. Daha sonraki şiirler Friederike Oeser ile Friederike Brion'a yazılan aşk şiirleridir. Daha sonra da Lili Schöнемann'a yazılan şiirler gelmektedir. Charlotte

von Stein'a yazılan şiirler ise bunlardan oldukça ayrılır. Bunlarda seven Goethe'nin yanı sıra bir de düşünen Goethe'nin yer aldığı görülmektedir.

Weimar'a ilk yerleşşi ve saraya gidip geldiği sıralarda yazdığı kimi şiirler Weimar Dükü'ne ithaf edilmiştir. Bunlar ilkönceleri saygılı bir anlatım taşırırlarsa da yavaş yavaş bu saygının yerini dostluğun aldığı görülür. Goethe bu sıralarda saraydaki birçok güzel kadınlar için de şiirler yazmıştır. Bunlar arasında birçok Alman aydınını Katolik yapmakta aracı olan Prenses Galitzin'e yazılan şiirler de vardır. Goethe'nin *İtalya Yolculuğu*'nda sözünü ettiği Ressam Tischbein'a 1806 yılında yazdığı şiir, yazarın dostluğa ne kadar önem verdiğini ve yılların yıpratmalarına karşın dostlarına ne kadar bağlı kaldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ozanın 1815 yılında Boisserée ile Alexander von Humboldt'a yazdığı şiirler de bu dostluk duygusunu ortaya koyar. Goethe bu arada Friedrich Schiller'e de sekiz dizelik bir şiir yazar.

Goethe 1810 yılında «Karlsbad Şiirleri» diye anılan birtakım şiirler de yazmıştır. Bunların tümü kendisine büyük bir hayranlık duyan Avusturya İmparatoricesine ithaf edilmiştir. 1812 yılından sonra ise Napoléon ve Marie-Louise için şiirler de yazmıştır. Goethe, Napoléon'a Fransız İhtilalinin ülküsünü gerçekleştirmiş bir kişi gözüyle bakar. Ama bu, Fransız İhtilalinden yana olduğu anlamına gelmez.

1831 aralığında Zelter için yazılan bir şiir ozanın son şiirlerinden biridir. 1832 ocağında Jenny von Pappenheim'a yazdığı şiir de Pappenheim'ın kendisine armağan ettiği bir tabloya teşekkür yerini tutar.

Goethe'nin o büyük şiirleri yanında, bu küçük

şiiirler ozanımızı bize daha yakınlaştıran, insan tarafını daha yakından gösteren eserlerdir.

KANTATLAR (Kantaten)

GOETHE'NİN bu lirik şiiirleri de 1815'te çıkan Şiiirler kitabında yer alır. Kitabın daha sonraki baskılarında yeni kantatlara da rastlanır. 1798 yılında yazılan kantatların ilki «Alman Parnasse'ı» adını taşır. 1799 yılında Musen Almanach'ta bir başka adla da yayınlanmış olan bu kantat bir monolog biçimindedir ve Alman şiiirini yenilemeye çalışanlara ateş püsküren ihtiyar şair Gleim'ı yermektedir.

«Jeanne Sebus» kantatı ise bir su basması sırasında ailesini kurtarmaya çalışan bir köylü kızın yiğitliğini anlatır. «Renaud» Goethe'nin müzik toplantılarında şarkı söyleyen Prens Frédéric von Gotha için yazılmıştır. Şiiir Armide tarafından yüz üstü bırakılan Renaud'nun öyküsüdür. Bu kantatların en ünlüsü de Goethe'nin en yakın dostlarından müzisyen Zelter'in 70. yaş yıldönümü için yazdığı şiiirdir.

Çeşitli konuları kapsayan bu lirik şiiirler Goethe'nin musikiye yatkınlığını ortaya koyar. Goethe, Weimar'daki o gece toplantılarında dostlarının ve tanıdıklarının arasında bunları okutur ve günün yorgunluğunu giderirdi.

ANNETTE'İN KİTABI (Das Buch Annette)

GOETHE'NİN şiiirlerinden ve düzyazlarından

meydana gelen bu kitabın birçok parçaları aşağı yukarı 1765 ve 1767 yılları arasında yazılmıştır. İlk aşk şiirleri denemeleri olan bu şiirler Goethe'nin kimliğini yansıtmaktan çok uzaktır. Ama kitapta «Kır Perisi», «Su Perisi» gibi Rokoko çağına özgü konulara rastlanmaktadır. Fakat, kimi şiir dizeleri bu kendini aramakta olan genç adamın güçlü bir ozan olacağını haber vermektedir. Bu küçük şiirlere Goethe neşeli bir çeşni katmasını becerdiği gibi onlara bir daha geri dönmeyecek olan o bahar günlerinin tadını da vermiştir.

GUZEL SANATLAR (Kunst)

ÇEŞİTLİ tarihlerde yazılan bu şiirlerin kimisi Goethe'nin 1815 yılında *Şiirler* adı ile yayınlanan kitabında, kimisi de aynı kitabın daha sonraki baskılarında yer almıştır. Goethe'nin sanat üzerine düşüncelerini yansıtan bu şiirler onun sanat anlayışının yaşlandıkça değiştiğini de açığa vurmaktadır. Bunlardan «Yoldan Geçen Adam» Goethe'nin klasik sanata hayranlığını anlattığı gibi Winckelmann ile Rousseau'nun görüşlerini de birleştirmeye varır. «Sanatçının Sabah Türküsü» Goethe'nin Homeros'a bağlı olduğu çağda yazılmıştır. «Sanatçının Akşam Türküsü» ise Goethe'nin esinini doğadan almaya başladığı zamana rastlar.

1812 yılında Goethe, Wilhelm von Humboldt ile Reinhard'a «Efes Diana'sı Yücedir» adlı bir şiirini gönderir. Goethe bu şiirle Jacobi'nin *Tanrısal Şeyler ve Onların Esini* adlı yapıtına cevap vermek istemiştir. Bunu, Goethe'nin Jacobi'ye yazdığı bir mektuptan anlıyoruz. Şair, bu mektubunda kendi şiirini ima

ederek Jacobi'nin «biçimi bulunmayan bir tanrıya» bağlandığını söyler. Bununla Goethe, Jacobi'nin o bellisiz gizemciliğine karşı çıkmış oluyordu. «Wilhelm Tischbein İçin İdiller» şiirini ise Goethe 1822 yılında yayımlanan desenlerine bir önsöz olarak yazmıştır. Şair bu idillerde figüratif sanata olan özlemini belirtir.

HAYVANLARIN DEĞİŞİMİ (Die Metamorphose der Tiere)

GOETHE'NİN bu öğretici şiiri ilk 1819 yılında Zur Morphologie adlı bilimsel dergide yayınlanmış, sonra da Şiirler kitabında Tanrı ile Dünya bölümü içinde verilmiştir. Goethe bu şiirlerinde hayvanların gelişimi üzerine kişisel bir görüş sürer öne. Söylediği şudur: «Her hayvanın amacı kendisidir. Doğa onu kusursuz olarak yaratır. O da kusursuz yavrular çıkarır ortaya. Hayvanın bütün üyeleri ölümsüz yasalara göre biçim alır. En acayip biçimler bile gizliden gizliye ilksel tipe bağlı kalır».

Goethe bitkiler için nasıl bir ana tip aramışsa, hayvanlar için de bunu arar. Büyük bir doğa inancıyla yazılan bu dizeler Spinoza'nın da etkisini taşır.

VENEDİK TAŞLAMALARI (Venezianischen Epigramme)

GOETHE'NİN 31 mart - 22 mayıs 1790 arasında Venedik'te Düşes Anna-Amalia'yı beklediği günlerde yazdığı bu şiirler 103 taşlamadan meydana gelmektedir. Ama bunlar arasında Goethe'nin 1791 ve 1795

yıllarında Almanya'da yazdığı şiirler de vardır. Taşlamalar ilk olarak 1796'da Schiller'in yayınladığı **Musalar Almanagi** dergisinde yayınlanır. Goethe'nin daha başka taşlamaları da vardı. Ancak, bunları yayınlamaktan çekinmiştir.

Taşlamalar Goethe'nin ilk İtalya yolculuğundan beri çok değiştiğini ortaya koymaktadır. İtalya'nın klasik mimari yapıları için hiçbir övgü sözü yer almaz bu dizelerde. Üstelik Goethe tozlu sokaklardan, lagünlerin nemli havasından söz eder. Dahası, karnallardaki kurbağalar bile bu şiirlerde yer alır. Sonunda da şunu söyler: «Hayır, acı içinde bıraktığım İtalya bu değildir.»

Ama Taşlamalar'ı bir günlük saymak da doğru değildir. Onlar baştan başa Goethe'nin kafasının bir ürünüdür.

YERGİ ŞİİRLERİ (Epigrammatisch)

ÇEŞİTLİ zamanlarda yazılan bu şiirler Goethe'nin **Şiirler** adındaki kitabında yer alır. Kimisi uzun, kimisi de kısa olan bu şiirlerin son 15 tanesi ise yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Her şiirde bilgece bir özdeyiş bulunmaktadır. Ama Goethe bunu eğlenceli bir biçimde sunar. Kimi zaman da edebiyat hayatına, ya da yüksek tabaka insanlarına taşlamalar alır bu özdeyişlerin yerini. Bunlardan en ünlüsü «Dua Kitabı» adını taşıyandır. Goethe bu şiirde okullarda uygulanan Sokrates yöntemini yerer. «Toplum Hayatı» adını taşıyan şiir de oldukça tanınmıştır. Bir bilginin, katıldığı bir gece toplantısı üzerindeki izlenimlerini dile getiren şiirde, bilginin

(
toplantıdaki insanları kastederek söylediği sözler yer
alır: «Eğer kitap olsaydı onlar, okumak istemezdim.»

TATLI KSENIA'LAR (Zahıme Xenien)

YİNE yergilerden meydana gelen bu şiir kitabı iki dizidir. Birinci dizi altı kitap, ikincisi ise üç kitaptır. İlk üç kitap, 1820, 1821, 1824 yıllarında Goethe'nin Sanat ve Eski Çağ adındaki kendi dergisinde yayınlanmıştır. Ondan sonraki üç kitap ise 1827 yılında. Nihayet son üç kitap da, yazarın ölümünden sonra gün ışığına çıkmıştır. Kitabın başında, bütün sırlarını dostlarına değil de kitaplarına açan Gaius Lucilius'a bir taş atan Horatius'un bir dörtlüğü vardır. Doğrusu Goethe'nin şiirleri de bir çeşit itiraf ve vasiyet niteliğindedir. «Eğer benim kadar uzun boylu yaşadınızsa, benim gibi, hayatı sevmeye bakın,» der Goethe bu şiirlerde.

İkinci dizi siyasal şiirlere ayrılmıştır. Goethe bunlarda çoğunluğa dayanan bir demokrasiyi küçümser ve düşünlere dayanan bir demokrasiyi savunur.

BATI - DOĞU DIVANI (West - Östlicher Divan)

1819 YILINDA yayınlanan Batı - Doğu Divanı'na Goethe sonradan kırk parça daha eklemiştir. Böylece kitap ancak 1827 baskısında kesin biçimini almıştır. Ama doğuluların özellikle de İranlıların yaşam ve şiirleri üzerine yazılmış bir inceleme, kitabın daha ilk baskısında yer almıştır. Daha çok notlar

halinde oluşturulan bu yazı birçok Alman ve yabancı kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır.

Doğu dilleri uzmanı Joseph von Hammer'in 1813 yılında yayınladığı **Hafız Divanı'nın** çevirisi Goethe üzerinde büyük bir etki yapmış ve onda bir Doğu sevgisi uyandırmıştır. «Tanrı ile Hint Rakkasesi» adlı balladı hesaba katılmayacak olursa Doğu, o zamana dek Goethe'nin pek az ilgisini çekmiştir. Gerçi genç yaşlarında **Muhammet** adlı oyununu yazabilmek için **Kur'an** üzerinde uzun boylu çalışmıştır ama, bilindiği gibi **Muhammet** tamamlanmış bir eser değildir. Goethe daha sonraları, 1783 yılında Jones tarafından İngilizceye çevrilen **Muallakat**'ta yer alan şiirlerden birini Almancaya aktarmayı da düşünmüştür, ama bu da düşünce halinde kalmıştır. Nevar ki, 1814 yılında Goethe'nin **Günlük**'ünde iki sözcük yan yana gelir. Bunlar Hafız ile Divan sözcükle ridir. Bundan bir buçuk ay sonra, 25 temmuzda Goethe yaratıcı bir ruh hali içine girer. Dizeler birbirini kovalarcasına yazılır. Bu yaratıcılık öteki günlerde de sürüp gider. Ağustos ayı sonunda ozanın elinde 30 kadar şiir birikmiştir. 1818 yılına kadar bunların sayısı altmışa yükselir. 1818 şubatında kitabın dizgisine başlanmıştır. Ama kitabın piyasaya sunululuşu bir yıl sürecektir. Goethe'nin Doğu edebiyatına karşı beliren bu ilgisi onun daha bir sürü Doğu kaynaklarına eğilmesine de yol açmıştır. Dahası, Arapça öğrenmeye bile itelemiştir onu. Ama bu çabalar kimi Arapça dilbilgisi kurallarını bellemekten ve çok kullanılan kimi sözcükleri ezberlemekten öteye geçememiştir. Bir de buna Arap harfleriyle yazı talimleri eklenebilir. Doğrusu, Goethe de belki bundan fazlasını elde etmeyi düşünmemiştir. O sadece Arap diliyle yazılmış eserlerin havasına gir-

meye bakıyordu. Yalnız çağdaş Hammer ile Kâbus-name'yi Almancaya çeviren Friedrich Diez'in öğütlerine sık sık baş vuruyordu.

Napoléon'un düşmesinden sonra Avrupa sanki baştan başa bir yersarsıntısı geçirmişe benzemişti. Eski geleneksel sınırlar ortadan kalkıyor, uluslar özgürlükleri için savaşıyordu. Goethe ise bu dünyanın bir yabancıymış gibi eski İran el yazmalarını arıyor, bunları Büyük Dük'ün koleksiyonu için satın alıyordu.

Ancak, Batı - Doğu Divanı Hafız'ın, Sadi'nin, Cami'nin ya da Mevlâna'nın eserleriyle çevrili olmasına karşın, Goethe'nin kendi sesini en çok duyurduğu eserlerden biridir. Ona çokları, uzak bir dünyaya kaçış isteğini dile getirdiği, şimdiki zamandan kurtulmayı sağladığı gözüyle bakmışsa da bu, doğru değildir. Ozan, Doğu'nun gerçeğini dile getirirken kendi iç dünyasını da bütün çıplaklığıyla ortaya sermiştir. Bu şiirler gençliğinde Friederike Brion için yazdığı lied'leri andırmaktadır. Ama ayrı bir çeşni taşımaktadır. Eskiden, gece, «Kavuşma ve Ayrılış» şiirinde olduğu gibi binlerce «karanlık gözleri» olan devlere benzerdi. Şimdiyse doğa, sadece ozanın ruhunu yansıtmaz, ozanın kafasındaki uçsuz bucaksız boşlukları da canlandırır. Ozanın duyguları evrensel uyumla iç içedir artık. Eskiden ozanı coşturan şeyler, şimdi bilinçli bir seyire konu olmaktadır. Gerçi bu seyir de ozanı coşturur ama ozan hiçbir vakit daha fazlasını istemeye kalkmaz.

Kimileri de Divan'ı sınırlılığı ile mutlu olan bir varlığın şiiri olarak yorumlamışsa da, bu da sağlam temellere oturmaz. İçki dağıtıcının ozana söylediği şu sözler bu yorumu çürütmeye yetebilir: «Bu dünyadan öteleri, Sonsuz'u seyretmeyi ne kadar çok

sevdığını biliyorum.» Öte yandan **Divan**'ı usçuluğa bir dönüş sayanlar da yanılmışlardır, çünkü kitap usla savaşı belirleyen bir çizgi üzerindedir. Ama kitapta yer alan Goethe'nin bilgeliği soyut ve durul da değildir. Ozan dünya yolları üzerinde atını neşeyle keşturur. Başının üstünde yıldızlardan başka bir şey yoktur. Goethe'nin bilgeliği, bakışları daha da keskinleştiren hafif bir sarhoşluğa, içkisiz bir sarhoşluğa (eine nüchterne Trunkenheit) benzemektedir. Goethe binlerce gözü olan düşünce sayesinde gerçekten kendi arasına giren engelleri yok eder. Sayısız yaşantıların o her zamanki mucizesini özülle elde etmeyi başarır. O, mucizeyi sadece algılayıp tanımaz, aynı zamanda onun her anını gözlemler gözlemlerken de onu yaşar, kendi benliğine mal eder.

Divan'ı dolduran şiirler ince beğenili bir sanat adamının yaşamını dillendirir. «Züleyha'nın Kitabı» da öteki en kitap da aşkı işler. Züleyha, Goethe'nin o yıllarda tutulduğu Marianne von Willemer'i esnandır. Züleyha şiirleri **Divan**'ın sekizinci kitabıdır. Birinci kitap «Şarkıcının Kitabı» adını taşır. Sonuncusu ise «Cennet Kitabı»dır. Fakat **Divan**'ın baş yeri aşktan çok neşeye ayrılmıştır. «Neşe içinde yaşam» der Goethe sık sık. İnsan olduğu gibi kaldıkça her yaşam biçimi mutluluk getirir.

Goethe **Divan**'daki şiirlerinden birinde kendi şiirini göklerden sağanak halinde denizin üstüne düşen bir yağmur damlasına benzetir. Bir istiridye bu damlayı alıp bağrına gömer. Damla, böylece bir kral tacı gibi ışımaya başlar. Bu da daracık bir yerdeki en yoğun, en saf yaşamın şiir anlamına geldiğini ortaya koyar. **Divan**'daki şiirler, ışığın özünü, değerli taşların üzerine oturtan kuyumcunun işini ansır insana. Ama şiirlerin tümü elmas ya da zümrüt değil-

dir. Goethe'nin değerli eşyalarla değersiz eşyaların yan yana bulunduğundan söz ettiği Doğu çarşıları gibi burada da özellikle «Düşünceler Kitabı» ile «Özdeyişler Kitabı»nda şiirler çok kuru kalmaktadır.

SEVGİ ÜÇLEMESİ (Trilogie der Leidenschaft)

GOETHE bu ad altında üç eserini toplamıştır. Bunlardan birincisi «Werther'e» adını taşır. İkincisi «Marienbad Elejisi», üçüncüsü ise «Uzlaşma» (Aussöhnung) dır.

1821 yazında Goethe Marienbad kaplıcasında Bayan von Levetzow'a ve kızı Ulrike'ye rastlar. Bu karşılaşma ertesi ve daha ertesi yıllar da yinelenir ve 1823 yazında Goethe daha hayatın baharında olan Ulrike'ye iyice tutulur. İşte «Marienbad Elejisi» (Elejgie von Marienbad) bu sevginin etkisiyle yazılmıştır. Şiirin teması Torquato Tasso'nun sonundan alınmış şu iki dizeye dayanır: «İnsanoğlu acısını dile getirmeyi bilmesede, Tanrı bana acımı anlatacak bir güç vermiştir». Şiire giriş olarak kullanılan bu tema ozanın gittikçe artan yürek acısını da ortaya koyar. Goethe bundan kurtulmak için öteki dizelerde cennette sevgili ile geçmiş günleri hatırlamaya çalışır. Ama ne yazık ki bu cennet hayatı çok kısa sürmüştür. Şimdi cennetten kovulmuş bir durumdadır, yüreği de bu yüzden ezelenmektedir. Ama geride, insanı kurtaracak olan bir doğa, bir dünya yok mudur? Fakat, ozan, bu dünyayı da ruhsuz bulur. Böyle tutku dolu anlarda her şeyi, ancak sevgilinin yüzü ile birlikte düşünmek ister. Bunun için Goethe Ulrike tarafından nasıl karşılandığını ve nasıl «de-

rece derece mutluluğa kavuştuğunu», vedalaştıktan sonra bile kızın nasıl arkasından koşup dudaklarına son bir öpücük kondurduğunu anlatır. Ama artık yapılacak iş ozanın kendi gönlüne dönmesidir. Onu bulursa ancak orada bulabilecektir. «Sonsuz gözyaşlarından başka avunma yoktur artık.» Goethe, bu yüzden de arkadaşlarından, kendini kayalıklarda bataklarda bırakmalarını ve yollarını bir başlarına sürdürmelerini ister. Bir zamanlar Tanrıların gözdesi olan Goethe tutkusu yüzünden kendini yitirmiştir. Şiir şu dönü (bent) ile son bulur:

**Ben evrenden koptum! Yitirdim benliğimi
Tanrıların gözdesiydim oysa.**

**Smadılar beni, Pandora'yı verdiler,
İyiliklerle dolu Pandora, tehlikelerle dolu**

Pandora!

**Onlar, beni iteleyen Pandora'nın cömert
dudaklarına,**

Onlardır beni ayıran ondan, yokluğa iten!

«Marienbad Elejisi»ni tarihin çok önemli olaylarından biri sayan Stefan Zweig aynı adı taşıyan yazısında şöyle diyor: «Başka zaman kendisine ege-men olan bu insan, o ana dek hiç buna benzer bir dönü söylememiştir. Delikanlı iken gizlenmesini, erginlik çağında bulunduğu sırada kendini tutmasını bilen ve başka zaman en gizli sırrını ancak benzerliklerle, ima ya da simgelerle duyuran bu adam, şimdi şu ihtiyar hali ile, duygularını olağanüstü bir özgürlük içinde ilk kez açığa vuruyor (1).»

(1) Stefan Zweig, Yıldızın Parladığı Anlar. Çeviren: Burhan Arpad, s. 144.

Goethe bu şiirini talihin az rastlanır bir kayırısı (lütü) saymıştır. Weimar'a döner dönmez başka bir işe el sürmeden şiiri kendi eliyle ve ustalıkla temize çekmiştir. Bunun için de hücrelerine kapanan bir keşiş gibi üç gün sokağa çıkmamış, üç gün sadece bu iş üzerinde çalışmıştır. Ayrıca şiiri kimsenin görmemesi için de büyük dikkat gösterir. Sonunda «Marienbad Elejisi»ni Eckermann'a okumaya karar verir. 1823 yılının 27 ekimidir bu. Eckermann, akşam tiyatroya gidecektir. Ama Goethe saat altıya kadar Eckermann'dan yanında kalmasını ister. Uşak iki mum getirir, yazı masasının üstüne koyar. Goethe dostundan oturmasını rica eder ve önüne «Elegie von Marienbad»ı sürer. Eckermann şiiri okuyup bitirir. Goethe «Nasıl size iyi bir şey gösterdim değil mi?» der.

27 ekimi izleyen günlerde Eckermann, Goethe ile «Marienbad Elejisi» üzerine yine konuşur. 16 kasımda ise şiiri yeniden okumak fırsatını elde eder. Goethe: «Bu şiiri Marienbad'dan ayrılır ayrılmaz, benliğimi saran duygunun taptaze etkisi altında yazmıştım,» der. «Sabahleyin, saat sekizde, ilk durakta, birinci dönüşü yazdım; arabada şiiri sürdürüyor, böylece duraktan durağa belleğimde kalanları yazıyordum, öyle ki akşamüstü şiir baştan başa kâğıda geçirilmiş oldu. Bu yüzden bir hamlede fışkırmış gibi, doğrudan doğruya, içten nasıl geldiyse öylece söylenivermiş bir yanı var. Bunun da şiirin bütünüyle uyandırdığı etkiye yararı olmuyor değil (1).»

Eckermann, şiirin kuruluşunda Goethe'nin öteki şiirlerinden ayrılan bir özellik de bulur ve bunu

(1) Eckermann, Goethe ile Konuşmalar. Çevirenler: Lutfi Ay - Sadi Baytın, s. 83.

Goethe'ye söyler (1). Goethe de şu karşılığı verir : «Bunun nedeni şu olsa gerek: Bir iskambil kâğıdına büyük bir para yatırarak nasıl oynanırsa, ben de şimdiki zaman üzerine oynadım. İşi abartmadan elimden geldiğince oyunu yükselttim.»

Goethe, «Marienbad Elejisi» ni «ruh hallerinin günlüğü» diye niteler. Eckermann'a aynı şiir için bir de şunu söylemiştir: «Büyük bir hayranlık anının ürünü olan bu şiir aynı zamanda biçimin de göz alıcı bir kendini verişini ortak edebilmiş ve bu pırıl pırıl, bu giz dolu olduğu kadar ateş dolu hayat anını biçimlendirmiştir.»

Sevgi Üçlemesi'nde yer alan «Werther'e» adlı şiir beş dönüden meydana gelmiştir. Goethe bunu Werther'in yayınlanışının ellinci yıldönümünde yayıncı Weygand'ın isteği üzerine yazmıştır. Werther'in yeni baskısına (1824 yılı) önsöz olarak konan şiirde Goethe hayatın düş kırıklıklarıyla dolu olduğunu ve sevinçli günlerin çok kısa sürdüğünü belirtiyor ve o zamanın ölümünden yakasını kurtarmak için şarkı söylemekten başka yapacak şeyi bulunmadığını söylüyordu.

Üçleme, o zamanlar pek az rastlanan bir edebiyat türüydü. Bunu Goethe 1 aralık 1831 günü Eckermann'a da söyler ve der ki: «Benim Sevgi Üçlemesi adlı eserim başlangıçta bir üçleme olarak düşünülmemişti. Ama zamanla bu biçim çıktı ortaya. Çünkü kitapta yer alan üç şiirin konusu da sevgi ve acı üzerine dayanıyordu.»

Şu var ki bu üç şiir aynı tonda yazılmış değil-

(1) Goethe, bu şiiri bir günde yazdığını söylüyorsa da, Weimar'a gelinceye dek, yol boyunca hep onun üzerinde işlemiştir.

dir. «Werther'e» daha çok sağşözlere (hikmet) yer verirse de, «Marienbad Elejisi» ile «Uzlaşma» içten içe kanayan bir acıyı dışa vurma gereğinden doğmuştur. Bu son iki şiire bir iç dökmesi gözüyle bakmak yerinde olur sanırız.

TANRI, RUH VE DÜNYA (Gott, Gemüth und Welt)

1815 YILINDA Goethe'nin Şiirler adlı kitabında yer alan bu şiirler 110 parçadır. Çoğu dördlük halindeki bu şiirler Goethe'nin dine bağlı olduğu dönemdeki düşüncelerini yansıtır. Ama Tanrı ile kul arasında başka kişilerin bulunması düşüncesine karşındır yine. Sonsuz olanın karşısında da gizemci bir görüş besler. «Eğer sonsuz olana varmak istiyorsan, sonlu olandan her türlü bağıni kopar» diyecektir.

TANRI İLE DÜNYA (Gott und Welt)

GOETHE'NİN yaşlılık yıllarında, 1815 yılından sonra yazdığı bu şiirler Şiirler'in son baskısında bir araya getirilmiştir. Önsöz niteliğindeki kimi dizeler Goethe'nin bilim ve felsefeye değgin düşüncelerinin etkisiyle yazıldığını ortaya koymaktadır. Goethe'nin «Tanrı'yı doğa içinde, doğayı da Tanrı» içinde görmeye varan görüşü «Birey ve Bütün» adlı şiirinde çok iyi bir biçimde anlatılmıştır.

Kitaptaki «İlksel Sözler» şiiri de, ozanın Yunan mitosları üzerine yaptığı incelemelerin bir sonucu-

dur. Beş sekizlikten meydana gelen şiirin her bölümü hem Almanca, hem de Yunanca bir ad taşır. Şiir, bulutlar üzerine önemli bir kitap yazan Howard adındaki bir İngilizce armağan edilmiştir. Konunun kuruluşuna karşın şiir yine de canlı bir hava taşır.

ŞİİRLER (Gedichte)

GOETHE'NİN bütün şiirlerini ilk defa bir araya getiren bu kitap 1815 yılında yayınlanmıştır. Kitap 1789 ile 1806 yıllarında çıkmış iki kitapla dergilerde kalan şiirleri topluyordu. Bundan sonraki baskılara çok az şiir eklenmiştir. 1827 baskısı ise *Şiirler*'in kesin biçimini saptar.

Kitapta şu şiirler yer almıştır: *Türküler, Toplum Türküleri, Balladlar, Elejiler, Yergi Şiirleri, Bakis'in Vahiylere, Dört Mevsim, Soneler, Kantatlar, Çeşitli Şiirler, Meseller, Tanrı, Ruh ve Dünya, Lirik Şiirler, Loca, Tanrı ve Dünya, Ksenialar, Yazıtlar, Anıtlar, Mesajlar, Çeşitli Kişilere, Güzel Sanatlar.*

Kitap «İthaf» adını taşıyan ve 1789 yılında yayınlanan kitapta da bulunan bir şiirle başlar. Bu şiirde Goethe şiirden ne anladığını anlatır: Altın renkli buharla gömülmüş olan bir peyzajın arkasından kızılımtırak bir güneşin doğduğu görülür. Güneşin içinden de göz kamaştırıcı bir güzellikte bir kadın çıkar ki bu GERÇEK'tir. Şiir ise bu manzara içindeki sabah sisiyle güneş ışığından meydana gelen bir tülde başka bir şey değildir.

ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

SULAR ÜSTÜNDE RUHLARIN ŞARKISI

İnsanoğlunun ruhu
Bir damla suya benzer;
Düşer göklerden yere,
Yine yükselir göğe,
Tekrar toprağa iner,
Değişerek durmadan,
Mahkûm, yere inmeye.

Bir ıfık, pırıl pırıl
Çağıldar yamaçlardan,
Sarp kayalar üstüne.
Tül tül uçar, dağılır.
Bulutla dalgalanır
Doruklar üzerinde.

Dalgalar köpürerek
Dağılır tüllenerek,
Yavaşça seslenerek,
Akar derinliklere.

Yalın, yalçın kayalar,
Bu inişi karşılar;
O köpürür korkarak
Ve basamak basamak
Varır sonsuz derine.

Çayırılı vadileri
Dolaşır ovalarda;
Gezdirir, eğlendirir
Yıldız kümelerini
Suyun aynalarında.

Rûzgârdır dalgaların
En sevdiği âşıkı;
Rûzgârdır karıştıran
Köpüklü dalgaları.

Ey ruh, ey insan ruhu!
Akan sele benzersin.
Ey baht, insanın bahtı!
Esen yele benzersin!

Çeviren : Selâhattin BATU

GANYMED

Ey şafak kızılığı,
Sevdiğim bahar!
Çevremde senin ateşin yanar,
Senin ölümsüz sıcaklığın
Yüklenir kalbime

Bin çeşit bin çeşit sevgiyle
O sonsuz güzelliğın
Kutsal duygu.

Alabilsem seni
Kollarıma,
Sarabilsem seni bir kere.
Ah senin kollarında
Can verişim,
Senin çiçeğın, yeşilliğın
Yüklenir kalbime.
Suvaran sensin ateşini içimin.

Ey serin esen seher yeli,
Çağır bülbülleri yanıma
Sislerle dolu vadi içinden
Geliyorum sana geliyorum,

Ama nereye, ah nereye?
Yüceye, hep yüceye bu gidiş
İşte bulutlar süzülen göklere
İşte hep onlar yere değın
Bulutlar bu yağın sevgilere.
Hep bana, hepsi bana doğru,
Ve senin göğsünde
Yücelere.
Ey sevgilerle dolu tanrı,
Sarılırcasına, sarılarak
Bu gidiş senin kollarına doğru.

MUHAMMET'İN ŞARKISI

Kayalardan fışkıran pınara bak!
mesut
bir yıldız bakışı gibi aydın.
Bulutlar üstündeki
o iyi ruhlar
besledi gençliğini
koruluktaki kayalar arasında onun.

Gençlik tazeliğiyle
dökülerek bulutlardan
mermer kayalar üstünde oynuyor
sevinç içinde
sesleniyor göğe tekrar.

Geçidi içinden dorukların
sürüklüyor renkli çakılları,
ve genç bir öncü adımlarıyla
gidiyor.
kardeş pınarları takmış peşine.

Aşağıda, vadide
çiçekleniyor bastığı yerler
ve çayırlar
canlanıyor nefesiyle.

Ne gölgeli vadiler,
ne de dizlerine dolanan çiçeklerin
sevdalı gözlerle yaltaklanışı
eğliyemiyor onu.
Aşağılara, ovaya doğru,
koşup gidiyor döne dolana.

Dereler sokulup
katılıyor ona. Akıyor şimdi,
ovalarda, gümüş parıltılarla,
ve ovalar parılıyor onunla,
ve ovalardan gelen ırmaklar,
ve dağlardan inen dereler
sevinçle sesleniyorlar ona: Kardeş!

Kardeş kardeşlerini de al.
Kolları açık bizi bekleyen
ulu atana,
O sonsuz deryaya
gidelim beraberce.

II

Boşuna açık o kollar, ah!
kucaklamak için özleyenlerini;
çünkü yutuyor bizi ıssız çöllerde
aç gözlü kumlar, başucumuzda güneş
emiıyor kanımızı, ve bir tepe
durduruyor bizi göle çevirmek için.
Kardeş! ovalardan gelen kardeşlerini al,
dağlardan inen kardeşlerini de al,
gidelim atana beraberce.

Siz hepiniz geliniz!-
Ve şimdi ihtişamla kabarıyor o;
bütün bir soy
taşıyor Prensi omuzlarında!
Ve o zafere çağıldayarak,
adını veriyor memleketlere
Beldeler kuruluyor bastığı yerde.

Bereketinin bir eseri
uçları parıldayan kuleleri,
ve mermer sarayları
bırakıyor ardında,
engel tanımadan çağılıyor yolunda...

Gemiler taşıyor artık
Dev omuzlarında Atlas;
Başının üzerinde rüzgârlar uğulduyor
Ve dalgalanan binlerce bayrak
şahididir yüceliğinin.

Götürüyor böylece kardeşlerini,
Hazinelerini, evlatlarını,
Bekleyen Tanrısına,
Saadetle tutuşan kalbine onun...

Çevirenler Mehmet BAŞARAN Teflik UĞURLU
(Tercüme dergisi, 19 mayıs 1946, c. 7, sayı 37)

PROMETHEUS

Karart göklerini Zeus,
Duman duman bulutlarla;
Diken başlarını yolan çocuk gibi de
Oyna meşelerin, dağların doruklarıyla.
Ama benim dünyama dokunamazsın,
Ne senin yapmadığın kulübeme
Ne de ateşini kıskandığın ocağıma.

Şu evrende siz tanrılardan
Daha zavallısı var mı bilmem:
Kurban vergileri
Dua üfürükleriyle beslenir
Haşmetli varlığınız zar zor.
Size umut bağlayan budalalar,
Çocuklar, dilenciler olmasa
Yok olur giderdiniz çoktan.

Ben de bir çocukken
Ne yapacağımı bilmez olunca
Çevirirdim güneşe doğru
Görmediğini gören gözlerimi;
Yakarışımı dinleyecek
Bir kulak varmış gibi yukarda;
Varmış gibi derdimle dertlenecek
Benimkine benzer bir yürek yukarda.

Azgın devlere karşı
Kim yardım etti bana?
Kim kurtardı beni ölümünden,
Kim kurtardı kölelikten?
Şu benim yüreğim değil mi,
Kutsal bir ateşle yanan yüreğim,
Her işi başarmış olan?
O değil mi coşup taşarak,
Yukarda uyuyanı aldatarak
Başımı beladan kurtaran?

Benim seni kutlamam mı gerek? Niçin?
Hiç derdine derman oldun mu sen
Derdine derman bulamayanın?
Gözyaşını sildin mi hiç
Başı darda olanların?

Kim adam etti beni?
Güçlüler güçlüsü Zaman
Ve önü sonu gelmeyen Kader, değil mi?
Onlar değil mi
Senin de benim de efendilerimiz?

Sen yoksa beni
Yaşamaktan bıkar mı sandın?
Kaçar çöllere giderim mi sandın
Açmıyor diye
Bütün düş tomurcukları?

Bak işte, yerli yerindeyim;
İnsanlar yetiştiriyorum bana benzer;
Bütün bir kuşak benim gibi,
Acılara katlanacak, ağlayacak,
Gülecek, sevinecek,
Ve aldırış etmeyecek sana
Benim gibi?

Çeviren S. EYUBOĞLU

İNSANLIĞIN SINIRLARI

Eğer o eski
Mübarek Tanrı,
Devrilip dönen
Bulutlar üstünden
Mutlu şimşekler
Serperse yere;
Kalbimde çocuksu
Bir bağ ve korku,

Öperim sarılıp
Eteklerini.

Çünkü bir insan
Mutlu Tanrılarla
Ölçmesin kendini.
Kalkıp yerinden
Değerse başıyla
Yıldızlı göklere,
Kurtulur ayağı
Bastığı topraktan
Eğlenir yel, bulut
Bu hevesiyle.

Fakat o, kemiği
Etiyle yığıtçe,
Durarak basarsa
Bu sağlam yapılı
Dünyanın böğrüne;
Yetişmez o zaman
Benzetmek kendini
Bir asma dalına
Yahut meşeye

Nedir ayıran
Tanrıyı kişiden?
Sayısız dalgalar,
Durmadan değişen,
Ölümsüz bir akış:
Bir dalga kaldırır,
Bir dalga yok eder
Ve bizi batırır.

Küçücük bir çember
Sınırlar bu ömrü.
Sayısız nesiller
Durmadan dizilir
Daima var olan
Bu sonsuz zincire.

Çeviren Selâhattin BATU

TEKRAR BULUŞMA

Acaba bu gerçek mi, yıldızların yıldızı
Seni tekrar kalbimin üstünde sıkıyorum!
Ah, şu ayrılık denen gece nasıl bir acı
Nasıl derin uçurum.
Evet neşelerimin
Sevgili, hoş rakibi sen;
Düşününce geçmiş acıları
Ürperirim halden.

Dünya ezeliyetin, Tanrının sinesinin
Uyurken bir yerinde en kuytu ve en derin
Hazırladı ilk anı
Çok yüce bir yaratma isteğiyle Tanrı
"Ol!" emrini verdi,
Bütün âlem kudretle ve büyük ihtişamla
Hemen gerçekleşerek bir varlık kazanınca
Her taraftan çok derin bir ah koptu yükseldi.

Etraf nura boyandı
Karanlıklar böylece ürkererek dağıldılar
Ve bütün unsurlar

Birbirinden ayrılıp bir yana kaçıştılar.
 Vahşet ve korku dolu rüyaları içinde
 Her şey can attı
 İsteyerek sessiz ve ihtirassız
 Uzaklara, o derin sonsuzlukta.

Her şey susmuş, sessiz ve ıssızdı etraf,
 Tanrı yalnız kalmıştı ilk olarak
 Yarattı şafağı o anda
 Şafak merhamet etti çekilen ıstıraba
 Ve acı duyanlara,
 Ahenkli renk oyunları gösterdi.
 Daha önce birbirinden her ayrılan böylece
 İmkân buldu tekrardan birbirini sevmeye.

Telâşla, acele ile birbirinin olanlar
 Arayıp birbirini yeni baştan buldular
 Döndüler ölçsüz hayata tekrar
 His ve duygular
 İster el ele tutup, ister yakalasınlar
 Yeter ki birbirinden onlar ayrılmasınlar.
 Bundan sonra Tanrının yaratması lüzumsuz
 Onun dünyasını artık bizler de yaratırız.

Bu suretle o şafak al al kanatlarıyla
 Beni sana uçurdu geldik dudak dudağa,
 Ve gece gökyüzünde parlak yıldızlarıyla
 Binlerce mühür vurdu, kuvvet verdi bu bağa.
 Artık şu yeryüzünde böylece her ikimiz
 Sevinç ve acılarda biriz, ve herkese örnek
 olabiliriz.

Ve ikinci bir «Ol!» emri
 Bir daha ayıramaz bizi.

Çeviren Mihin EREN

(Tercüme dergisi, Goethe Özel Sayısı, sayı 49-51)

ANNEME

Benden hayli zamandır
ne mektup ne de selam

Almadın diye
Kalbinde yer verme şüpheye
Sana zaten borçlu olduğum
İçimdeki sevgin
kayboldu diye.

Bir nehrin derinliklerine
gömülünce kaya
İhtimal azdır onu
yerinden oynatmaya;
akıntılar,

Bazen şahlanmış bazen hafif
dalgalar

Onu gözlerden silip
saklasalar bile.

Evet bu kadar az bir ihtimalle
sana karşı

Beslediğim sevgi
belki
çıkar içimden.

Bazen
ıstırap kamçısı ile şahlanan
hayat

Üzerinden dalgalarla akıyor,
Bazen sevinç, saadet dolu
okşayışlarla

Onu örtüp saklıyor.
Böyle iken
yüzünü saklayıp güneşten

Etrafında yansıyan ışınlar taşıyor
Onlara her bakışınla göreceksin

Oğlunla
saygı dolu sevgin yaşıyor

Çeviren : Mihin EREN

(Tercüme dergisi, Goethe Özel Sayısı, sayı 49 - 51)

MAYIS ŞARKISI

Buğdaylar, başaklar arasında
Çalılar, dikenler içinde;
Ağaçlar çayırlar ortasında
Sevdiğim, yolun nereye?
Açıklasan a!

Geldim aradım güzelimi
Yoktu evinde;
Dedim ki sevdiceğim
Çıktı herhalde.
Kırlarda mayıs ayı
Gülüp çiçeklenmede;
Güzelim de kırlarda
Tozup gezmede.

Bana ilk öpücüğü
Verdiği kayada,
Şu ırmak yanındaki
Yeşil çayırdaki
Bir şey seçer gibiyim
O mu acaba?

UEDLER'den

Çeviren Selâhattin BATU

KAVUŞMA VE AYRILIŞ

Duracaktı kalbim, bînmeli hemen ata
Atladım bu ateş içe düşünce;
Akşam, kollarında sallarken yeri,
Dağlardan aşağı inerken gece.

Sislerden tüllere bürünmüş meşeler
Devlere benziyordu karşımda;
Karanlık, sıklaşan çalılar içinde
Sayısız gözlerle bana bakmada.

Neşesiz, yaşlı gülüyordu ay
Gökteki bir bulut doruğu üstünden
Kanat kanat uçan hafif bir rüzgâr
Kulağımda korkunç bir sestir derinden.
Siyah hayaletler sardı geceyi
Ama kalbim güçle cesaret dolu;
Ateşti dolaşan damarlarımda,
İçim bu tutuşan korla duygulu.

Sen çıktın o anda, tatlı bir sevinç
Aktı gözlerinden içime sessizce;
Yanımdaydım bütün kalbimle artık,
Senindi her şeyim, seni görünce.

Çevremde uçuşan gül rengi baharın
Pembe tüllerle sarmıştı yüzünü;
Benim'çün ne büyük bahttı bu, Allahım!
Umsam da görmeye layık mıydım bugünü?

Fakat ah, daha ay balkırken ufukta
Sızlattı kalbimi ayrılık acısı;
Tanrım, ne tattı o dudaklarında

Ne acıydı derin bakışındaki sızı!

Yürüdüm, sen durmuş, gözlerin yerde,
Baktın ardımdan ağlamış gözlerle;
Allahım, ne büyük bahttı sevimlik!
Ve sevmek ne büyük bir bahttı hele!

LİEDLER'den

Çeviren Selâhattin BATU

ZİFAF GEÇESİ

Gürültüden uzak, gelin odasında
Büzülmüş titriyor aşk tanrısı;
Bozmasın kutsal yatağın barışını,
Davetlilerin hilesi, azıtması.

Bir soluk altın alevi yanmada
Esrarlı, kutsal bir parıltıyla;
Bu zevki hakkıyla tadınız diye
Tütsü dumanları dolmuş odaya.

Çarpıyor kalbin saat vurdukça
Gürültüsü içinde davetlilerin;
Bir güzel sükûtle teslim olacak
Dudaklara bakıp yanıyor için.

Her şeyi bitirip atılmadasın
Bu tapınağa girmek'çün onunla;
Bekçinin elinde tuttuğu ışık
Bir kandil gibi ufalmada.

Nasıl titliyor sayısız öpüşünle
Göğsü, dolgun yüzü sevdiğinin;
Sertliği, titretir kalbi korkuyla
Çünkü bir görevdir cesaretin.

Soymak için onu, yardımı Amor'un
Hiç kalır senin acelen yanında;
Sonra da sımsıkı yumar gözünü
Alçak gönülle hoşluklarla.

LIEDER'den

Çeviren : Selâhattin BATU

THULE KRALI

Eskiden bir kral vardı Thule'de
Hayatta, ölümden vefalıydı;
Sevdiği, ölürken son gününde,
Ona bir altın kadeh bıraktı.

Her şeydi bu yadigâr onun'çün,
Onu kullanırdı her şölende;
Dolardı gözleri içerken,
Her zaman bu kadehti elinde.

Bir sabah son günü gelince,
Bütün mülklerini saydı bir bir;
Dağıttı hepsini gönlünce,
Ama kadchi vermedi ilkin.

Ecdattan kalma divanhanede,
Yüce bir kral sofrasındaydı;
Çevresi bütün prensler, beyler
Deniz üstünde şatosundaydı.

Aldı eline kadehi, ayakta
 Son hayat alevi kalbine aktı;
 Bitince kutsal kadehi elinden,
 Önünde akan sulara attı.

Gördü düştüğünü, battığını
 İndi altın sağrak derine.
 Yavaşça gözleri kapandı
 Bir daha içmedi tek damla bile.

FAUST'tan

Çeviren : Selâhattin BATU

TANRI İLE HİNT RAKKASESİ

Hint Masalı

Mahadöh, Yeryüzü Tanrısı,
 İn toprağa, altıncı defa!
 Sen de bir insanoğlu ol,
 Katıl bahtımıza, azabımıza!
 Oturup bakıyor rahatına
 Bırakmış oluruna her şeyi;
 İnsanlara karşı insan gerek
 Dileyen korumayı, ceza vermeyi.

Bir gezgin gözüyle dolaşır durur şehri
 Büyüğü gözetler, küçüğü korurdu
 Ve akşam olunca yoluna giderdi.

Bir gün şehirden çıkınca yine,
 Uzakta, kenar mahallelerde,
 Bir güzel kızla karşılaştı,

Yolunu şaşırmış, yüzü boyalı.
Selam verince de kız şöyle dedi:
«Çıkıyorum hemen, bekle azıcık.»
O sordu: «Kimsin sen?» Kız cevap verdi:
«Ben rakkaseyim, bu ev, aşkevi.»

Kız başladı oyuna **raks edip** zil vurarak
Dönerek nazlı nazlı halkalanarak
Eğilip büküldü, bir demet gül uzattı.

Yapmacık gülüşüyle eşiğe çekti onu
Ve aldı içeriye nazla, işveyle;
«Güzel delikanlı,» dedi, «gecikmez çok,
Kulübem ışıkla dolacak bekle.

Yorgunsan yıkayım ayaklarını,
Uvayım elimle sızısı dinsin.
Ne dilersen her şey hazır emrine,
Zevk, barış, eğlence, her rahat senin.»
Kız çırpındı, avuttu güya gencin derdini,
Tanrı, gülümsüyordu sevinerek, sezince
Bu düşün göğüsteki insan kalbini.

Türlü hizmetler istedi ondan.
Kız daha sevindi o emrettikçe;
Kalmadı yüzünde gizlenen rüya,
Her şey içten oldu vakit geçtikçe.
Böylece açılan tomurcuklardan
Olgun yemişler belirdi yavaşça
Aşk gecikmeden doğar her zaman
Kalblerde bağlılık hisleri başlayınca.

Fakat yüceler kadar derinleri tanıyan
Tanrı, denemek için genç kızı layığınca,
Kalbine nefret, ferah, acı verdi durmadan

Öperken boyalı yanaklarından,
 Kız duydu kalbinde aşk acısını;
 Büyülenmiş gibi kaldı ayakta,
 Akıttı ilk defa göz yaşlarını.
 Düştü ayağına Tanrı oğlunun
 Fakat arzuyla, şehvetle değil,
 Ah kalmamıştı gücü, kuvveti
 Kesilmişti sanki, mahzun ve melûl.

Böyle hazırlanır sevda gecelerinde
 Tatlı aşk saatları ipekler dökülürken
 O rahat yataklara, bürüncükler, tüllerle.

O gece geç vakit uyumuştı kız
 Şafakla kalkınca fark etti birden,
 Ölmüştü göğsünün üstünde gece,
 O sevdiği yiğit, kalbini çelen.
 Ve çıldırmış gibi atıldı üstüne,
 Fakat kâr etmedi haykırışları.
 Az sonra aldılar yakılmak üzere
 Bu taş kesilen vücudu dışarı.

Ağıtlar ilahiler geliyordu kulağına
 O kudurmuş gibi yardı kalabalığı;
 Kim bu koşan kadın, bu alev yığınınına?

Yerlere kapandı önünde tabutun
 Yırtıyordu göğü çığlıklarıyla.
 Geri verin bana, kocamı geri!
 Bulmalıyım onu eski haliyle!
 Yanmalı mı o, dağılmalı mı?
 Bu tanrı çiçeği kül mü olmalı?
 Benimdi o, benim, herkesten önce!
 Fakat ah bir gece, yalnız bir gece!

Şöyle şakıyorlardı rahipler o ağırlarken:
Biz taşırız ihtiyar vücutlar soğuyunca,
Gençleri de neşeyle yaşamayı umarken.

İşit rahibin verdiği dersi:
Bu ölen, kocan değildi senin.
Vazifen olamaz bu ere karşı,
Çünkü .sen yalnızca bir rakkasesin.

Ancak gölgeleri gider peşinden
Ölüm ülkesine ölenlerin;
Karısıdır kocanın ardından gelen
Bu da en yücesi bütün ünlerin,

Çalınsın borular, kutsal şikâyetlerle
Alın, ey tanrılar, bu çağlar ziynetini!
Ah, alın katınıza bu genci, alevlerle!

Böylece ilahlar merhametsizce
Artırırken kızın büyük yasını,
Atıldı yanan ölünün üstüne
Açarak çılgınca kollarını.

Fakat tanrıoğlu, hiç beklenmeden,
Alevler içinde doğruldu birden,
Sevdiği kızdı kollarında
Tüten dumanlar içinde yükselen.
Hazla baktı Tanrı, bu nadim güzele
Böyle alır tanrılar bütün kaybolanları
Yüce gökler katına, ışıktan elleriyle.

BALLADLAR'dan

Çeviren Selâhattin BATU

BÜYÜCÜ ÇIRAĞI

Oh, nihayet o ihtiyar sihirbaz,
 Dışarı çıktı biraz!
 Şimdi onun cinleri de bir kere,
 Oynasınlar benim keyfime göre!
 Söylediği sözler, yaptığı işler,
 Aklımda birer birer;
 Ruh gücü bende de var
 Ben de elbet yaparım mucizeler!

Haydi kalk,
 Koş, dolan uzun uzun!
 İstedğimiz olsun!
 Bize bol bol su taşı!
 Gürül gürül akarak,
 Kap edecek, tekne dolsun!

Eski püskü süpürge, önce şöyle beri gel,
 Al şu paçavraları çabuk sırtına geçir!
 Uzun zaman uşaklık ettin sen güzel güzel,
 Şimdi de ben ne dersem onu yerine getir!
 Gel, karşıma dikil, dur!
 Üst yanın başın olsun!
 Şimdi de git su doldur!
 Kova yoldaşın olsun!

Haydi kalk,
 Koş, dolan uzun uzun!
 İstedğimiz olsun!
 Bize bol bol su taşı!
 Gürül gürül akarak,
 Kap edecek, tekne dolsun!

Dere tepe aşarak,
Irmağa vardı bile!
Şimşek gibi koşarak,
Dönüp geldi su ile!
Gene geldi çabucak!
Tekne suyla taşıyor!
Doldu bütün kap kacak!
O boyuna su taşıyor!

Dur! Yeter!
Koşma o kadar hızla!
Bu kadarı da fazla!
Dur! Sana dur diyorum!
Vah başıma gelenler!
Büyücünün sözlerini hatırlayamıyorum!

Ah onu gene eski kılığına sokacak
Sözleri bir kerecik hatırlayabilsem ben!
Ah boyuna koşuyor, su taşıyor çabucak!
Keşke deminki gibi süpürge oluversen!
Boyuna getiriyor!
Durmak ne bilmiyor ki!
Evi su götürüyor!
Boğulacağım sanki!

Hayır, hayır, dur biraz!
Bu kadarı da olmaz!
Bir yakalarsam seni!
Rezil, hilebaz, yüzsüz!
Korkutuyorsun beni!
Bu ne bakış! Bu ne yüz!

İstediğim bu muydu? şeytan dölü, canavar!
Görmüyor musun işte, bütün ev suyla doldu!

Eşiklerin üstünden aşarak taşan sular,
Dere gibi akıyor, her yer sırsıklam oldu!
Ne melun süpürgeymiş!
Söz dinletemiyorum!
Sersem değnek, bu ne iş?
Yetişir! Dur diyorum!

Yoksa böyle bütün gün
Durmuyacak mısın sen?
Yakalarsam seni ben,
Baltayla bir vururum,
İkiye bölünürsün,
Kendim de kurtulurum!

Bak, koşup geldi genel
Bir atlarsam üstüne!
Gık demeden serilirsin yerlere!
Şu baltayı indirirsem bir kerel-
Doğrusu güzel vurdum!
İki parça oldu, bak!
Oh, çok şükür kurtuldum!
Gelmez artık çabucak!

Ah, aman!
İki parça da birden,
Şimdi karşımda yerden,
Şipşak doğrulup kağan
İki uşak oldular,
Tanrım, sen beni kurtarı!

Amma da koşuyorlar!
Suya boğuldu oda!
Tanrım, ne korkunç sular!
Usta, yetiş imdadı!

Oh, ustacık göründü!
Efendim, durum kötü!
Etrafıma topladığım cinlerden
Kurtulamıyorum ben!

«Süpürge! Süpürge kalk!
Başını köşeye sok!
Senin burda işin yok!
Sizin gibi cinleri,
Bir amaç için ancak,
Çağırır benim gibi ihtiyar, usta biri.»

BALLADLAR'dan

Çeviren Burhanettin BATIMAN

MIGNON

Limon ağaçlarının çiçeklendiği memleketi bilir misin?
Hani loş yaprakları altında altın portakallar kızarırdı,
Hani mavi semasından tatlı bir meltem eserdi,
Mersinleri pusardı, defneleri delerdi.

Bilir misin o memleketi?

İşte oraya, sevgilim, seninle oraya gitmek
emelimdi.

Evi bilir misin? Hani sütunları üstünde çatısı
dinlenirdi,

Hani salonları parıldar, odaları ışıldardı.

Mermer heykelleri vardı, bana bakar ve:

«Zavallı çocuk, sana ne yaptılar?» derlerdi.

Bilir misin o evi?

İşte oraya, ey koruyanım, seninle oraya gitmek
emelimdi.

Dağı bilir misin? Keçi yollarını bilir misin?
Hani sisler içinde katır yolunu arardı,
Hani mağaralarında ejderlerin eski nesli yatardı,
Hani kayaları çökerdi, üzerinden seller akardı.

Bilir misin o dağı?
İşte oraya, baba. yolumuzu oraya uzatmak
emelimdi.

Wilhelm Meister'den

Çeviren : Hüseyin SESLİ

(Tercüme dergisi, Goethe Özel Sayısı, sayı : 49-51)

ROMA ELEJİLERİ

Ne kadar bahtiyar yaşamıştık vaktiyle
Şimdi mecburuz bunu sizlerden öğrenmeye.

I

Taşlar, söyleyin bana yüksek saraylar konuşun
Caddeler bir söz deyin niçin durursun ey ruh?
Ey Roma, mukaddes duvarların içinde
Her şey yaşıyor fakat, benim'çin her şey sükût.
Kim fısıldıyor bana? Ruhumu yakarak avutan
O yüzü hangi pencerede gördümdü bir zaman?
Sezmiyor mu kalbim, harcıyıp güzel anları
Durmadan ona gidip geldiğim yolları?
Dolaşan yolcu gibi düşünceler içinde
Bakıyorum saraylara, yıkılmış mabetlere,

Ama kalacak olan, Amor'un aşk mabedi,
 Bize kucak açacak burda her şey geçince.
 Bir dünyasın, ey Roma, kendi içinde ama
 Aşksız ne dünya olur, ne de bu şehir Roma.

II

Nadim olma sevdiğim, çabuk teslim oldum diye,
 İnan bana, küçültücü bir duygu yok düşüncemde.
 Amor'un aşk okları, yaralar bazı kalpleri
 Ve zehirler içten içe gönülleri senelerce.
 Bazen keskin, bilenmiş temrenleriyle birden
 Girer ta kalbe kadar, yakar alevleriyle.
 Kahramanlar çağında sevişirken Tanrılar
 Aşkı haz kovalardı, bakışları arzular.
 Venüs İda dağında, sevince Anhizes'i
 Oturup derin derin hesaplar mı ettiydi?
 Ay Tanrısı öpmekte gecikse sevdiğini
 Şafak, kıskançlık duyup hemen belirmez miydi?
 Hero'yu bayram günü ilk görünce Leander
 Akan karanlık suya fırlatmıştı kendini.
 Su almaya inince bir gün Rhea Silvia
 Yakalamıştı onu Tiber nehrinde Tanrı
 Böyle olmuştu Mars'ın çocukları ikizler
 Bir dişi kurt büyüttü onları birer birer
 Ve Roma şimdi şarlaştı dolduruyor dünyayı.

HALDEKİ GEÇMİŞ

Güller, zambaklar sabah çiğlerinde
 Önümdeki bahçede çiçeklenmede
 Aşağıda sessiz, dallarla örtülü
 Bir kayalık göğe yücelmede
 Çevresi, eflake değen ağaçlar
 Başına taç olan, eski bir şato
 Ve kıvrım kıvrım inmede dağlar
 Barışmak için vadiye doğru.

Kokular içinde dere o eski
 Aşka düştüğüm günlerde gibi
 Hâlâ elimdeki çalgının telli
 Gün ışığıyla kavgada sanki.
 O dolgun sesli av şarkıları
 Çalılar içinde sönüp giderdi
 Avcılar dinlenir, ateş ederdi
 Diledikleri gibi, gereği gibi.

Tomurcuklanır ağaçlar durmadan
 Siz de yüreklerin karşılarında;
 Zevkiniz için ne tattınızsa
 Bırakın tatsın başkaları da.
 Kimse haykırıp şikâyet etmez
 Ne bağışlarsak kendimiz için;
 Çeşitli hayat yollarında
 Siz de o zevkleri tatmayı bilin.

Yine Hafız'a ulaştık bugün
 Bu deyişimizle, şarkımızla
 Çünkü yaraşan, günler biterken
 Zevki tatmaktır zevk alanlarla.

OYUNLARI, SEÇMELER

FAUST

RUHUNU Şeytan'a satan ünlü bir Alman büyü-cüsü Dr. Faust'un efsanesinden konusunu alan bu eser Goethe'nin bütün hayatını kaplar.

Faust'un ilk monoloğu ile Wagner'le konuşması, Mephistopheles'in üniversite öğrencisi ile olan sahnesi, Auerbach Meyhanesi sahnesi ve Margarete'nin öyküsü 1773-1775 yıllarında yazılmıştır. Ama Margarete'nin öyküsünde «Valentin'in Ölümü» ile «Walpurgis Gecesi» daha o zamanlar yer almış değildir. Bunlar Urfaust adını taşıyan Faust'un ilk biçimini ortaya koyarlar. Bu Urfaust Goethe'nin ölümünden çok sonra bulunmuş ve 1887 yılında Erich Schmidt tarafından yayımlanmıştır. Şairin «Sturm und Drang» döneminin ürünü olan bu parçalar belki bütün kitabın en lirik parçalarıdır.

Urfaust'un yazılışından on iki yıl sonra Goethe eserini yeniden ele almış ve ona İtalya'da yazdığı

parçaları eklemiştir. Bu yeni eklenen parçalar «Büyücü Kadın'ın Mutfağı», «Valentin'in Ölümü», «Yüce Ruha Baş Vurma» sahneleridir. «Sözleşme» sahnesinin kimi dizeleri de bu arada değiştirilmiş ya da bunlara yenileri eklenmiştir. Bu yeni parçalarda Goethe'nin daha olgunlaştığı görülmektedir. Coşku biraz daha dizginlenmiş ve ölçülülük bütün esere egemen olmaya başlamıştır. Mephistopheles bile daha insanca bir nitelik kazanır. Gerçi Mephistopheles alaycı, kurnaz, aldatıcı yüzünü yitirmemiştir ama dünyaya ve ruha biçim veren bir varlığa dönüşmüştür. Goethe ile Mephistopheles arasındaki uçurum da iyiden iyiye dolmuştur. Faust şeytaniyle sözleşme imzalamak için artık zorluk çıkarmayı düşünmez.

Goethe, Schiller'in eleştirileri ve üstelemeleri üzerine 1797 yılından 1801 yılına kadar yeniden Faust'a eklemeler yapmaya başlar. «İthaf», «Tiyatro Üzerine Öndeyiş», «Gökyüzü Sahnesi», «İkinci Monolog», «Şehrin Kapısı Önünde Gezinti»nin Mephistopheles'in sahnede görünmesine kadar olan bölümü, «Walpurgis Gecesi» ve «Helena'nın Dönüşü»nün ilk 265 dizesi bu yıllarda yazılmıştır. Yayıncı Cotta'nın üstelemeleri üzerine Goethe «Sözleşme» sahnesini de 1804 yılından sonra yeniden ele almış ve bu sahneye son biçimini vermiştir. Böylece Birinci Faust 13 nisan 1806 gününde tamamen sona ermiş ve kitap 1808 yılında Goethe'nin eserlerinin sekizinci cildi olarak ve Faust, Eine Tragödie adıyla yayınlanmıştır.

Faust'un bu ilk bölümünde, Goethe, hayata verdiği önemi ortaya koyar. «Hazlarım bu dünyadan fışkırıyor, acılarımı bu güneş aydınlatıyor» sözleri Faust'un yeryüzündeki insanın alın yazısı görüşü-

nü belirtir. Hiç kuşkusuz, insanoğlu çabaladığı ve araştırdığı ölçüde yanılır. Yanılığının ta kendisi olan hayat, acılara ve hatalara olanak sağlar. Ama insan yine de içinde iyiliği taşır ve doğru yolu görür. Faust'un ruhunda iki şey sürekli bir çatışma halinde-dir. Onun ruhu bir yandan uzak ve yüksek ülkelere doğru yönelmek isterken, bir yandan da aşkla sıkı sıkıya bağlanmış olan yeryüzüne dört elle sarılır. Fakat, Faust'un ruhundaki bu bitmek tükenmek bil-meyen çatışma, hayata o yüce değerini kazandırır. İnsan hayatı böylece, gerçeğin yaşanması dolayla-rında yeniden bütünlenmek üzere parçalanan bir uyumu andırır. Ama Faust «kaçıp giden an»a hiç bir vakit «Aman dur gitme, sen çok güzelsin» diye-mez. Şu var ki, Faust'un bin güçlkle ilerlediği ha-yat yolunun üstünde, Tanrı'nın yüzü, meleklerin ara-sından beliriverir. Bu da insanın ve alınyazısının dünya gizemini aşan bir anlam kazanmasına yol açar.

Goethe 1816 yılında Şiir ve Gerçek'i yazarken Faust'un ikinci bölümünün bir şemasını çizmiştir. Ama ikinci bölümü 1826 yılında yazmaya başlar. Goethe şiirini yeni bir düzeye oturtmak düşünce-sindedir artık. «Ariel Öndeyişi» vesilesiyle Ecker-mann'a şunları söyleyecektir: «Kahramanımın gözle görülür tükenişinden yeni bir hayat yaratabilmek için ona bilincini yitirtmekten ve onu tükenmiş say-maktan başka ne yapabiliirdim?». İşte Goethe bu «ye-ni hayat»ı anlatabilmek için daha beş yıl çalışmak zorunda kalmıştır. Helena'nın öyküsü 1827 yılında yazılmış ve bu, Goethe'nin eserlerinin dördüncü cil-dinde Helena, Romantik ve Klasik Görüntü Oyunu adıyla yayınlanmıştır. 1828 yılında on ikinci ciltte ise birinci perdenin birinci bölümü ile İmparator sa-

rayındaki ilk sahneler yer alır. «Klasik Walpurgis Gecesi» ile birinci perdenin son bölümü ise daha çok 1830 yılının ilk aylarında yazılmıştır. Bir yıl öncesinin sonbaharında başlanan beşinci perde de 1830 ocak ayında biter. Faust'un ölüm sahneleri ise, çok önceleri, 1800 yılında yazılmış, son yıllarda ise yeniden gözden geçirilmiştir. Dördüncü perde de 1827-1831 yılları arasında birçok kez yazılmış ve düzeltilmiştir. Goethe 22 mart 1832 gününde öldüğü vakit daha hâlâ İkinci Faust üzerinde çalışıyordu. Ama artık ona bitmiş gözüyle bakıyordu. Nihayet o yılın sonbaharında Goethe'nin eserlerinin kırk birinci cildi, ölümünden sonra yayınlanan eserlerinin de birinci cildi olmak üzere bu İkinci Faust da Faust, Beş Perdelik Tragedyanın İkinci Bölümü (Faust, Der Tragödie zweiter Teil in fünf Akten) adıyla yayınlanır.

Goethe bu eserine bütün hayatı boyunca içinde biriken ve kafasında yer eden şeylerin tümünü dökmüştür. İnsanın kendi kendisiyle çatışması, Tanrı'yla ilişkisi, insanın doğa içindeki işlevi, insanın toplumla ilişkileri, yeni çağ insanının eski çağla ilişkisi, insan gücünün sınırları, hayat sorunlarının çözümü temaları bu eserin çatısını oluşturur. Faust çeşitli zamanlarda yazıldığı için çeşitli yapılar gösteren bir eserdir. Ama yapıdaki bu çeşitlilik eserin büyüklüğünü de yaratmaktadır. Eserde gerçek ile mitos el ele vermiş gibidir. Bütün ayrıntılarıyla okurların önüne serilen gerçek öyle gizli den gizliye kalıp değiştirir ki bunun mitosa dönüşmesinin kimse farkına varmaz.

İkinci Faust'ta eserin tonu oldukça değişir. Birinci Faust'ta hayat olduğu gibi, kendi gerçeğiyle ya da sürüp giden bir büyü içinde gösterildiği hal-

de ikincisinde «renkli yansılar» ile usun onu kavramış olduğu biçimde canlandırılır. Öte yandan dünya, Faust'un iç yaşantısının bir işlevi olmaktan çıkar. Faust sadece bir birey olarak dünya içindeki yerini düşünür.

Goethe İkinci Faust'ta doğacı görüşünü de bir yana bırakmış ve dünyayı simgesel bir varlık gibi görmeye başlamıştır. Goethe bu nokta üzerinde özellikle durmuştur. Bu yüzden de İkinci Faust bu temayı işleyen «Şirin Bir Yer» sahnesiyle başlar.

İkinci Faust Faust'un ruhunu gökyüzü katlarına çıkaran meleklerin eylemiyle son bulur. Melekler «Acı çekmeye çalışan ve acıyı arayan kişiyi biz de kurtarabiliriz» der. Faust'un ruhu göklerin en üst katına vardığı vakit şimdi sevgilisinin bağışlanması için yalvaran Margarete'nin ruhu da kendisini izler. Eserin bu biçimde sona ermesi birçok eleştirilere yol açmıştır. Protestan bir öyküye Katolik bir son vermekle suçlandırılmıştır Goethe. Kimileri de Faust'un gökyüzüne yükselirken bir an için bile olsa Meryem Ana'nın önünde diz çökmesini yadırgamıştır. Hristiyanca bir temel üzerine oturtulmuş bir eserde aşkın kadın biçiminde canlandırılması da doğru bulunmamıştır. Hele bu aşkın Yunanlıların Eros'uyla aynileştirilmesi ise hiç de iyi karşılanmamıştır.

Eserin başkışısı Faust iki ruh taşıyan bir insandır. Faust'un birinci ruhu dünya işlerine sıkı sıkıya bağlıdır, ikincisi ise gökyüzüne yönelmiştir. Hayata olan sevgisi kimi zaman Werther'de olduğu gibi umutsuzluğa, kimi zaman da Prometheus'ta olduğu gibi başkaldırmaya götürür onu. Bu hayat, Doktor Faust'u boyuna erişilemeyecek amaçlara da iteler. Ama onun hep değişik amaçlara yönelmesinin bir nedeni de hiçbir şeyle tatmin edilemeyeşidir. Öyle ki

Faust zaman ve uzam dışı ülkede Yunanlı Helena'yı bulduğu vakit bile mutluluğa erişemez. Çünkü onun istekleri boyuna yenilenmektedir. Ne var ki, yükseklerden bir ses kendisine o güçlü denizi sahillerden uzaklaştırmasını ve böylece yüce neşeyi ele geçirmesini buyurduğu vakit en son ve en yüksek zaferi elde etmiş olur. Bu zafer Faust'un ilk yaşantılarından başlayarak içinin darlığından kendisini kurtaran atılıma dek süren yolun son noktasıdır. Ama Faust'un mutluluğa erişebilmesi çevresindeki insanların da bu mutluluktan pay almalarını gerektirir. Faust'un Baucis ile Philemon adındaki bir karı kocayı kulübelelerinden kurtarmaya çalışması bu yüzdendir.

Faust'un çeşitli amaçlara yönelmesi bir de hayatın temel bir ilkesine dayanır. O temel ilke de şudur: «Her şey eylemdedir, zaferin değeri yoktur». Margarete'nin öyküsünden Faust'un yenik olarak çıkmasının nedeni işte budur. Bu öyle bir yenilgidir ki Faust'un bir daha doğrulamayacağı düşünülebilir. Oysa İkinci Faust şirin bir yüzle başlar. Faust çiçeklerle donanmış bir çayırda uzanmıştır. Çevresinde hava perileri uçuşur. Ariel'in şarkısı da ona bütün acısını ve bitikliğini unutturur. Bu unutmamanın türküsüdür. Faust yükselmesini engelleyen her şeyden yakasını sıyrmanın erdemine sahiptir. Ayırılmalar, kopmalar Faust'a yeni bir hayat için gerekli bütün gücü de verir. Öte yandan viedan acısı da Faust'un üstüne öyle uzun boylu çöküp kalımaz. Çünkü «saf insanlık duygusu» ondaki hataları silip süpürdüğü gibi, onu yüksek bir hayata elverişli bir hale de getirir. Bu saf insanlık duygusu Faust'ta iki biçimde belirir. Birincisi, Faust'u boyuna en yüksek olana doğru iteleyen hızdır. İkincisi de «ölümsüz dışı» temasında biçim kazanır. «Ölümsüz dışı ya da

ölümsüz kadın» teması ise en olgun biçimine Helena öyküsünde ulaşır. Helena bir an için elde edilse bile hayatın en büyük anlamını taşır. Aşk böylece mutlu anla ölümsüzlük arasında bir aracı rolündedir. Çünkü ölümsüzlük bir anlık mutluluktaki zamanın ortadan kaldırılmasıyla elde edilir.

Faust'un varmak istediği amaçlar insanların ahlâk duygusunu bereleyecek niteliktedir. Bu insan haklarına bir saygısızlığı da doğurur. Ne var ki, bu ahlâka Tanrı da karşı çıkmaz. İnsan doğrulabilmek için yere düşmek zorundadır. Bu anlayış Hristiyan anlayışıyla de çatışmaz. Burada Faust'un bağışlanmasının ilkesi de saklıdır. Eserin sonunda melekler şöyle diyecektir: «Yükselmek için yılmadan çalışanı biz de bağışlayabiliriz». Ama Faust'un bağışlanması sadece eylemden eyleme koşmasına da dayanmaz. Bu bir de aşkın bir armağanıdır ona. Bu armağanı da Faust'un canice aşkının kurbanı olan Margarete, Meryem Ana katında Faust için yalvarmakla sağlar. Böylece o ölümsüz hızla o ölümsüz kadın eserin sonunda yeniden birleşmiş olur.

Birinci Faust'un gerilimini sağlayan Margarete öteki adıyla Gretchen, Goethe'nin aşk serüvenlerinde yer alan kadınların bir toplamı niteliğindedir. Bu tipin yaratılmasında bir çocuğu öldüren bir kadının idam edilmesinin Goethe üzerinde yaptığı etki de rol oynamıştır. Margarete'nin Shakespeare'in Ofelya'sıyla (Hamlet) kimi benzerlikler taşıdığı çok söylenmiştir. Margarete en büyük acıya ve felâkete uğramıştır. Ofelya ise iç dengesini yitirmiş ve deliliğin çığına dayanmıştır. Margarete'nin gelecek üzerine delice düşünceler öne sürmesi şimdilerin ve geleceğin biçimini değiştirmesinden gelir.

Margarete Werther'deki Charlotte'nin kız kar-

deşine de benzetilmiştir. Kilise sahnesindeki Margarete ise çok daha başka bir Margarete'dir. Bu sahnede Margarete çok tutarlı ve yüce bir tutum içindedir. Son sahnede Meryem Ana'ya yalvaran Margarete ise sembolik bir kişilik kazanır. Bütün bunlar bir yana, Margarete eserin en şiirsel kişisidir.

Mephistopheles'e gelince, bu tip alayları ve nükteleriyle Aydınlanma Çağı'nın en aydınını andırmaktadır. Mephistopheles şeytan olduğu halde Tanrı onu yanından kovmaz. Dahası, onunla konuşmaktan zevk de alır. Çünkü şeytan var olmamış olsaydı insanlar huzur içinde uyusup kalacaklardı. Tanrı'nın Mephistopheles'e özgürlük tanıması yaratıcı ve üretici kaygının yeryüzünde yeşermesini sağlamak içindir. Mephistopheles'in dünyanın genel uyumu içinde yeri vardır. Hegel'in doğru olarak gördüğü gibi, Mephistopheles evrensel oluş içinde başlıca öğelerden (olumsuz öğe) biridir. Ama bu uyumun bütününe ancak Tanrı ve kurtulmuş olan ruhlar kavrayabilir. Mephistopheles kendi özelliğinin tutsağıdır. Dünyanın alın yazısını çizen güçlere ulaşmak Mephistopheles'e yasak edilmiştir. O akıllıdır, zekidir, her işin üstesinden gelmesini bilir. Ama işte bu kadar. Mephistopheles gerçeğin sınırını hiç mi hiç kavrayamaz. Goethe'nin tragedyasında da Faust'u aldatmaya çabalamasına karşın en sonunda aldanan kendi olur. Çünkü sonunda Faust'un değil kendisinin bağışlanmasını ummaktadır o da.

«Işıktan nefret eden» anlamına gelen Mephistopheles, 1587 yılında yazılan ilk Faust öyküsünde (**Doktor Faust'un Öyküsü**) ortaçağ insanların kafasında yer ettiği gibi basit bir şeytandan başkası değildir. Cehennem Prensi onu Faust'a eşlik yapmakla görevlendirmiştir. Yıllarca sürecek bu eşlik

sonunda Şeytan kendini bağışlatırabilecektir. Ama Marlowe, **Doktor Faust'un Trajik Öyküsü** adlı eserinde (1589) ona değişik bir karakter kazandırır. Özgür düşünceli bir Rönesans adamı olan Marlowe, Mephistopheles'in (Marlowe, Mephistophilis der) ağzından yüksek yaratılışlı insanların acısını dile getirir. Marlowe'un eserinde Mephistopheles, çevresini aldatan bir kişi olmaktan çok Faust'un alaylarına hedef olan biridir. Bu yüzden de Reform İngiltere'sinin Hristiyanları kendisine acıyacaklardır.

FAUST

Konu:

Faust bir ithafı başlar. Bu ithaf şiirin nasıl doğduğu üzerinde bir düşünce uyandırır insanda. Kişisel yaşantılardaki öznel şeylerin bir yana bırakılmasının ve yeni bir iç gerçeğin doğmasının öğretisidir bu. «İthaf»tan sonra gelen «Tiyatro Üzerine Öndeyiş»te ise aynı soruna dokunulur ve bir yanda saf şiir bulunduğu, öte yanda hayatın tümüyle tiyatronun gereklerinin yer aldığı belirtilir. Daha sonraki «Gökyüzü Sahnesi»nde Tanrı «Benim kulum» dediği Faust'u yakında aydınlığa çıkaracağını belirtir. Mephistopheles, Tanrı'ya, izin verilirse Faust'u yoldan çıkarabileceğini söyler. Tanrı, Mephistopheles'in bu işin üstesinden gelebileceğine inanmadığı için ona bu yolda ilerlemesi için izin verir.

Bu önsahnelerden sonra tragedyaya başlar. Tragedyanın ilk sahnesi Faust'un monoloğu ile başlar ve asistanı

Wagner'le konuşmaya dönüşür. Faust'un bilimden istediği şey bilimin kendisi değil, hayatın yoni bir boyutunu kavrayabilmek olanağıdır. Bu yüzden büyücülüğün kendisine daha yararlı olabileceğini düşünür. Nostradamus'un büyü kitabını açtığı vakit de doğanın uyumlu görünüşünü görerek sevinir ve «Ben de bir Tanrı mıyım?» diye bağırır. Ama hiç bir büyü insana o yasak olan eşiği aşmaya yardımcı olamaz. Onun için dünyayı yöneten güçleri yine kendisi arayıp bulmak zorundadır. Ne var ki, bu büyü formülleri Dünya Ruhu'nun Faust'un yanına gelmesine yol açar. Faust kendisini Dünya Ruhu'na yakın bulursa da Dünya Ruhu ona şunu söyler «Sen kendi içindeki ruha benziyorsun, bana değil..»

«Faust'un ikinci monoloğu» diye adlandırılan sahne- de önceki sahnelerin tonu biraz değişir. Faust artık içgüdüleriyle ve coşkularla hareket eden bir insan değildir. İsteklerin ne olduğunun bilincine varmıştır iyiden iyiye. Ama bu bilinç arttıkça Faust'un gücü de azalır, sonunda da kurtuluşu ölümdе bulur. Zehir dolu bardağı tam ağzına götüreceği sırada Paskalya yortusu dolayısıyla sokaklara dökülen insanların şarkıları onu düşüncesinden caydırır. Faust, insanların ortak alın yazısı önünde ölümü düşünmüştü, şimdi de onların ortak neşesi karşısında hayata dört elle sarılmaya karar vermiştir. Bu ilk sahne ya da sahneler Faust'un «Dünya beni yeniden elde etti» sözleriyle son bulur.

Paskalya yortusunun öğleden sonrasında «Şehir Kapısının Önünde» geçen sahnenin teması da Faust'un yeryüzü insanlarından biri olduğu üzerinedir. Kalabalığa, halkın arasına karışmış olan Faust: «Burada insan olduğumu anlıyorum» der durur ama bir türlü iç huzura kavuşamaz. Yalnız Faust'u neşenin burgacına kaptıracak olan Faust Mephistopheles sözleşmesinin imzalanması yakınlaşmıştır. Faust bu işe kararlıdır. Bundan sonra gelen iki «Çalışma Odası» sahnosinde de bu iş bir sonuca bağlanır. Bu sahnelerin birincisinde Mephistopheles tanıtılır. İkincisinde ise sözleşme tartışılır. İspanyol soylusu kılı-

ğında gelen Mephistopheles Faust'a ruhunu satmasını önerir. Faust buna karşılık Mephistopheles'in ortağı olacak ve dünyada istediği her şeye kavuşacaktır. Faust fazla bir umuda kapılmadan sözleşmeyi kanıyla imzalar. Artık büyük yolculuk başlamıştır. Mephistopheles ile Faust'un ilk gittikleri yer de «Auerbach'ın Meyhanesi» olur. Meyhanede dört üniversite öğrencisi bir masaya oturmuş içki içmekte ve patırtı etmektedirler. Bu sahne de «Şehir Kapısının Önünde» geçen sahne gibi Flaman halkının yaşayışını canlandıran bir sahnedir. Faust, böyle bir şey için mi ruhunu satmış olduğunu sorar kendine. «Büyücü Kadının Mutfağı» sahnesi ise bu yolculuğun ikinci uğrak yeridir. Bu sahnede Faust gençleştiğini fark eder. Bu arada Faust büyülü aynada beliren çıplak ve çok güzel bir kadın resmi önünde kendinden geçer. Bu sahne Faust'un gerçeğin ve hayatın kollarına atılacağı «Margarete'nin Öyküsü» sahnesine bir öndeyiş niteliğindedir.

Margarete'nin öyküsü Margarete'nin kiliseden çıkışıyla başlar. Faust onu evine kadar geçirmek isterse de Margarete bir başına eve gidebileceğini söyler. «Akşam» sahnesinde Faust Mephistopheles'le Margarete'nin odasına girer. Faust daha başlangıçtan beri Margarete'ye hayranlıktan başka bir duygu beslememektedir. Bu yüzden daha Margarete odaya girmeden Mephistopheles'le kaçıp gider. Ama Mephistopheles odadaki bir dolabı açmış ve bir mücevher kutusunu dolaba yerleştirmiştir. Margarete elinde bir lamba olduğu halde gelir. Odada bir şeyler geçtiğini sezerler gibi olur. «Thule Kralı» şarkısını okuyarak heyecanını dindirmeye çalışır. Giysilerini yerleştirmek için dolabı açtığı vakit mücevher kutusunu görür. Mücevherler gözlerini kamaştırır. Onları takıp takıştırarak aynanın karşısına geçer. Ama mücevherler kendisinin olmadığı için onları yerine koyar ve içini çekerek şunu söyler «Güzel olmak, genç olmak neye yarar? Her şey altına yönelmiş, herkes altına koşuyor». Bundan sonra gelen «Gezinti Yeri» sahnesinde mücevher kutusunun

Margarete'nin annesi tarafından bir papaza verilmiş olduğunu Mephistopheles'in ağzından öğreniriz. «Kilisenin sağlam bir midesi olduğu, birçok memleketi olduğu gibi yuttuğu halde hazımsızlığa uğramadığı» da belirtilen bu yergi dolu sahne okurları bundan sonra gelecek «Komşu Kadının Evi» ve «Bahçe» sahnelerinin gerçekçiliğine hazırlar. Ama bu iki sahnenin arasında Faust ile Mephistopheles'in konuşmalarının yer aldığı bir «Sokak» sahnesi vardır. Bu sahnenin amacı Faust ile Margarete'yi yalnız bir yerde baş başa getirmeye çalışmaktır. «Bahçe» sahnesinde bu gerçekleşirse de Goethe bu sahneyi bir de komik bir unsur sokmaktan geri kalmamıştır. Bu komik unsur da Mephistopheles'in Margarete'nin annesi Marthe'i kandırmaya kalkışmasından doğar. Mephistopheles, Marthe ile sıçanla oynayan kedi gibi oynar. Sahne, halk yaşayışını gösteren Brower ile Téniers'nin tablolarına çok benzemektedir. Ama Margarete çok ciddidir. Elindeki papatya ile Faust'un kendisini sevip sevmediğini anlamak için falına bakar, Faust onun elini tutar, ama, Margarete bahçedeki köşke doğru kaçır. Faust onu orada yakalar ve öper. Artık ayrılma saati gelmiştir. Ne var ki, iki sevgili alınyazılarının elinde artık bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Ama Faust günaha yaklaşmadan önce «Orman ve Mağara» sahnesinde kendi durumunu gözden geçirir ve kaçmayı tasarlar. Ancak, kimse kendinden kaçıp kurtulmadığı gibi Faust da günaha boyun eğer. Bundan sonraki sahnelerde eserin başkişisi artık Faust değil, Margarete'dir.

Günahıktan sonra gerçeğin kendi yasasını yürüttüğü ortaçağ şehirlerini dekor olarak alan üç sahnede Margarete yeni yüzüyle, «uçuruma yuvarlanmış bir genç kız» yüzüyle belirir. Bu sahnelerden birincisi «Çoşma Başında» geçer. Baştan çıkarılan bir kızıdan söz edilen bu sahnede Margarete kendi günahını daha içten duyar. «Kalo Surlarının Önünde» geçen ikinci sahnede ise Margarete Meriem Ana'dan kendisine yardım etmesini ister. Grotchen'in kapısı önündeki sokakta cereyan eden «Akşam» sahne-

sinde ise Margarete'nin erkek kardeşi Valentin'in Faust ile karşılaşmasına tanık oluruz. Kardeşinin kirlletildiğini öğrenmiş olan Valentin Faust'u görür görmez kılıcını çeker ama o anda ölü olarak yere yuvarlanır. Tragedya bundan sonra gelen «Kilise» sahnesinde en yüksek gerilimine ulaşır. Bu sahne Valentin'in cenaze töreni olmakla birlikte cenaze törenine ait hiçbir söz geçmez. Margarete Habis Ruh'la yaptığı konuşma sonunda düşüp bayılır. Goethe bu yüksek gerilimli sahneden sonra Hartz dağındaki «Walpurgis Gecesi»ni getirmekle okurlara bir nefes aldirmek ister. «Walpurgis Gecesi» Mephistopheles'in istediği gibi at oynatmasına yol açar. 1 mayısta büyücü ve şeytanların düzenledikleri bu gecede Faust kendini çok yabancı bulur. Bir ara Faust'un gözleri önünde «ölü gözlü» bir kadının hayali belirir. Bu Margarete'dir. Faust bu beklenmedik şokun etkisiyle kendinden geçer gibi olur. «Walpurgis Gecesi Düşü» adındaki bir ara sahneden sonra tragedyanın gerilimi iç karartıcı bir günde tarladaki bir sahne ile sürüp gider. Bundan sonraki «Geceleyin Kırdı» sahnesi de bunun bir devamıdır. **Birinci Faust'un** sonunda yer alan «Zindan» sahnesi ise Margarete'yi idam edilmek üzere gösterir. Bir çocuğu öldürmekle suçlanan Margarete'nin söylediği şarkı insanı çok şaşırtır. Çünkü Margarete «Annem, o kaltak, beni öldürdü. Babam, o alçak herif, beni yedi bitirdi» gibi kendisine hiç yakışmayan sözler mırıldanır. Ama Margarete aklını yitirmiştir. Faust gelip de ayaklarına kapandığı vakit onu tanımaz bile. Faust onu götürmek için boşu boşuna uğraşır. Mephistopheles ise Faust'u alıp götürmek istemektedir. Faust'u kandırmak için Margarete'nin hüküm giydiğini artık yapılacak bir şey olmadığını anlatmak ister. Ama yukarlardan bir ses: «O hüküm giymedi, kurtuldu» diye seslenir.

İkinci Faust bir doğa sahnesiyle başlar. «Şirin Bir Yer» adındaki bu sahnede Faust bütün acılarını unuttur. Doğa, Goethe üzerinde olduğu gibi, Faust üzerinde de iyi edici bir özellik gösterir. Faust yalnız iyileşmemiştir,

bir de dünyaya yeniden doğmuştur. Faust'un bu yeni hayatındaki yükselişi dört dönemde gerçekleşir. Birinci dönemde Faust kendini soylular ve İmparator arasında bulur. İmparatorun sarayında kuvvet, otorite, debdebe ve gösteriş egemendir. Mephistopheles İmparator'a yeraltında saklı bulunan definelerden açmakla kendini büyük bir devlet adamı olarak kabul ettirir. Bu ilk sahneler ironik, lirik ve dekoratif bir görünüm taşır. «Karanlık Dehliz» sahnesiyle ise eserin tonu birdenbire değişir. Bu sahne de Mephistopheles zaman ve uzam dışında yaşayan tanrıçalardan söz eder Faust'a. Anneler adıyla anılan bu tanrıçalara Mephistopheles'in gereksinme duyması Faust yüzündendir. Bunun üzerine Faust, Mephistopheles'e: «Hünerimi ve gücümü artırmak için sen beni hiçliğe gönderiyorsun» demek zorunda kalır. Mephistopheles'in buna karşılığı da şu olacaktır: «Artık şeytani tanıdığını memnurlukla görüyorum».

Bundan sonraki sahne İmparator ve saray adamlarının bulunduğu «Gündüz Gibi Aydınlatılmış Salonlar»da ve «Merasim Salonu»nda geçer. Faust, İmparatorun dileğine uyarak Helena'yı Gizler Ülkesi'nden alıp buraya getirmiştir. Saraylı erkeklerle kadınlar, Helena ile Paris'in meydana çıkışına yeni bir eğlence gözüyle bakarlar. Helena'nın hayatın en yüksek ereği olduğunu ve erişilmez bir güzellik taşıdığını anlayan sadece Faust'tur. Faust, Helena'yı kucaklamak isterse de o ortadan kaybolur. Bir süre sonra bir patlama iştilir. Faust cansız bir halde yere düşer. Mephistopheles onu omzuna alarak gözden uzaklaştırır.

«Klasik Walpurgis Gecesi» ikinci perdenin başlıca sahnesidir. Bu gece, Faust'a Helena'yı bulmanın yolunu sağlar. Ama Faust'u şiir, sanat, mitos yaratıları ve kültür değerleriyle de karşı karşıya getirir. Ne var ki, Yunanlıların mitoslarla dolu dünyasına gelmeden önce Faust'u gotik bir odada görürüz. Bu onun yıllardan beri çalıştığı kendi «Çalışma» odasıdır. Faust'un kafasını artık bilim sorunu değil, aklın «estetik özgürlüğü» içinde yer alan

daha yüksek, daha uyumlu bir hayat sorunu kurcalamaktadır. Faust yatağına yatmış uyumaktadır. Bitişik odada artık profesör olmuş olan Wagner hayatı suni olarak yaratmaya çalışmaktadır. Nihayet bu suni hayat yaratılır. Bu Homonkulus'tur. Bu «bilimsel insan»ın elinden her şey gelir. Her şeyi görür, her şeyi anlar, her şeyi bilir. Ama bir şeyi eksiktir, sevme duygusu yoktur. Homonkulus'un gerçekten yaşayabilmesi için doğması, bir başka deyişle, aklın ve doğanın tek bir gerçek olduğu yüksek bir uyum, hellenizm içine dalması gerekmektedir. Homonkulus, bu yüzden Pharsalus kırlarında cereyan eden «Klasik Walpurgis Gecesi»ne katılır. «Klasik Walpurgis Gecesi»nde Jupiter, Apollon ve Aphrodite yoktur, çünkü bunlar çok büyük tanrılardır. Buna karşılık Sphinx'ler, Sirene'ler, Nympho'ler, Nereid'ler, Triton'lar, Akbabalar'ın tümü oradadır. Mephistopheles ilkin Lamie'lerin alaylarıyla karşılaşır. Sonunda o da tek dişli ve tek gözlü Phorkyadex kılığına girerek rahatlar. Faust'un kafasında ise hep Helena vardır. Faust ilkin yarı insan yarı at (centaure) biçimindeki Chiron'un öğütlerine kulak verir sonra da Mantus'la birlikte Hades'e iner, bir daha da gözükmez. Walpurgis Gecesi'yle bağdaşan tek varlık Homonkulus'tur. Homonkulus'taki «doğa olmak» isteği onu denize iteler. Geceye egemen olan güç ise Eros'un ta kendisidir. Homonkulus «Bütün»ün ışığı içinde eriyerek kişiliklerden uzak bir doğa haline gelir. Walpurgis Gecesi'nin son bölümünde şiirsel hava adamakıllı yoğunlaşır. Öyle ki üçüncü perdenin başında Helena, Isparta kumsallarında boy gösterdiği vakit artık **hiçbir** şey doğal bir nitelik taşımaz.

«Walpurgis Gecesi» İkinci Faust'un ağırlık noktasını oluştursa da üçüncü perde eserin ülküsünü en yüksek noktasına çıkaran bölümdür. Faust yüce bir ruh edinmiştir. Ona göre hayat artık bilinçli duyguların katkısız bir uyumundan ve bir iç huzurdan başka bir şey değildir. Bu yüzden Faust, Helena'ya da artık «şiirsel bir yaratı» değil, bir simge gözüyle bakar. Buna başka yerine-

ler (alegoriler) de eklenir. Helena eski çağ güzelliğinin, Faust da yeni çağ ruhunun bir temsilcisi sayılır. Bu iki kişinin birleşmesi de romantizm ile klasisizm'in birleşmesi anlamına gelir. Helena ile Faust'un evlenmesinden dünyaya gelen Euphorion ise, Goethe'nin kendi deyişiyle, şiiri canlandırır. Ama Byron'u canlandırmaktan da geri kalmıız.

Dördüncü perde ile son perdenin ilk sahneleri Faust'u tam bir olgunluğa erişmiş olarak çıkarır karşımıza. Faust, Helena'ya sahip olmanın ve kendi varlığının bilinci içindedir. O, hayatı bundan böyle şöyle tanımlayacaktır: «Özgür bir dünyada, özgür insanlar arasında yaşamak!» (Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn!). Dördüncü perde bu özgün ülkenin sahipliğini İmparator'dan alma çabaları içinde geçer. Perde sonunda İmparator ile isyancılar arasında bir savaş olur. Mephistopheles ile Faust İmparator'dan yanadır. Savaş kazanılır. Faust da istediği ülkeyi elde eder. Ama bundan önce Helena'nın yeniden gölgeler dünyasına döndüğüne ve Faust'un bir kez daha doğanın yalnızlığı içine gömüldüğüne tanık oluruz. Ancak, Faust, bir an için Margarete'nin hayalini görmek mutluluğuna erişir.

Beşinci perde «Etrafı Açık Bir Yer» sahnesiyle başlar. Baucis ile Philemon adındaki ihtiyar bir karı koca, basit bir kulübenin içinde sade bir hayat sürmektedirler. Çağ değişmiş, insanların ruhları değişmemiştir. Onun için Faust ihtiyarlara zengin topraklı bir çiftlik vermeye kalkıştığı vakit ihtiyar karı koca bunu kabul etmek istemez. Faust, ihtiyarları zorla çiftliğe yerleştirmek için Mephistopheles'i gönderir. İhtiyarlar buna yine boyun eğmezler ve ateşlenen kulübelerinin içinde can verirler. Faust, hiç istemediği halde bir günah işlemiş olur ve «mutluluk anları» böylece 'yeniden uçuruma yuvarlanıverir. Ne var ki, tragedyanın sonu da yaklaşmaktadır. Şiirin ritmi hızlanır artık. «Gece Yarısı» sahnesinde Faust'un odasına giren Dört Grili Kadın bu sahneye Shakespeare'e özgü bir hava verir. Bunlardan birinin adı «Yoksulluk»

(der Mangel), ötekinin adı «Borç» (die Schuld), üçüncüsünün adı «Kaygı» (die Sorge), sonuncusunun adı ise «Sıkıntı» (die Not)'dır. Bunların bir de «Ölüm» (der Tod) adında bir erkek kardeşleri vardır. Bunlardan üçü çekilir ve sadece «Kaygı» kalır. Faust «Kaygı»nın gücünü kabul etmek istemez. Bunun üzerine «Kaygı» da Faust'un yüzüne doğru üfleterek onu kör eder. Çok yaşlanmış olan Faust'un etrafındaki karanlık daha koyulaşır ama Faust «Benim içimi parlak bir ışık aydınlatıyor» der ve ruhunu teslim etmeye hazırlanır. Tragedya, Faust'un ruhunu gökyüzüne taşıyan meleklerin eylemiyle son bulur. Margarete'nin ruhu da Faust'un ruhunu izler.

GÖKYÜZÜ SAHNESİ

Tanrı, Gökyüzü Kişileri, daha sonra da Mephistopheles

(Üç başmelek sahnenin önüne doğru ilerler)

İSRAFİL — Güneş, aynı yöntem üzere, kürelerin uyumlu şarkılarında çınıyor. O değişmez koşusu ise bir yıldırım hızıyla gerçekleşiyor.

Anlamı hiç çözülemediği halde, güneşin görünümü meleklerle güç veriyor. Tanrı'nın yarattığı görkemler, ilk günde olduğu gibi anlaşılmaazlığını sürdürüyor ve göz kamaştırıyor.

CEBRAİL — Cicili bicili dünya da kendi etrafında inanılmaz bir tezlikle dönüyor. Bir, cennetin lekesiz aydınlığına, bir, gecenin korkutucu karanlığına da liyor.

Köpüklü deniz uçsuz bucaksız dalgalarıyla kayaları dövüyor. Kayalar, denizler kürelerin ölümsüz dönüşü içinde yer alıyor.

MİKAİL — Fırtınalar karalardan denize, denizlerden karaya saldırıyor, onları kudurmuşçasına dobreşen bir zincirle bağlıyor. Şerareler yıldırımların geçeceği

yolu aydınlatıyor. Ama Tanrım, elçilerin, daha yükseklerde senin gündüzünün insanı dinlendiren aydınlığı önünde eğiliyorlar.

ÜÇÜ BİRDEN — Anlamı hiç çözülmediği halde, güneşin görünüşü meleklerle güç veriyor. Tanrı'nın yarattığı görkemler, ilk günde olduğu gibi, anlaşılmalığını sürdürüyor ve göz kamaştırıyor.

MEPHİSTOPHELES — Tanrım, mademki bir kez daha bize yaklaşıyor ve yeryüzünde olup biten şeyleri öğrenmek istiyorsun, işte ben de, genel olarak benim konuşmamdan sıkılmadığın için, kalabalıktan ayrılıp sana doğru yaklaşıyorum. Etrafındakiler beni alaya alsalar da tımturaklı sözler kullanmayacağım. Bunun için beni bağışla. Ama uzun bir süre önce gülme alışkanlığını yitirmiş bulunmasaydın benim gelişigüzel sözlerim seni yüzde yüz güldürürdü. Güneş ve küreler üzerine bir şey bilmiyorum. Ben yalnız insanların nasıl acı çektiklerini görüyorum. Dünyanın o küçük Tanrı'sı hep aynı halde, o ilk gündeki gibi tuhaflığını sürdürüyor. Bana öyle geliyor ki, onun kafasına göklerin ışığından bir parça akıtmamış olsaydın daha rahat edebilirdi. O bu ışığa akıl adını verdi. Bunu hayvanlardan daha hayvanca yaşamak için kullanıyor. O bu haliyle (bağışlayın beni), o eski şarkısını söyleye söyleye, otlar arasında sıçrayan ve seke seke yürüyen uzun bacaklı cırcırböceğini andırıyor. Hep otların arasında kalsa, yine bir diyeceğim yok. Ama gidiyor her pisliğe burnunu sokuyor.

TANRI — Bana söyleyecek başka sözün yok mu? Sen hep sızlanmak için mi gelirsin? Sana göre dünyada her şey kötü mü?

MEPHİSTOPHELES — Evet her şey kötü tanrım. Her zamanki gibi her şey kötüye gidiyor. Yoksulluk çeken insanlar yüreğimi kabartıyor. Öyle ki, ben bile

bu zavallılara kötülük yapamıyorum.

TANRI — Faust'u tanıyor musun?

MEPHİSTOPHELES — Doktoru mu?

TANRI — O bana hizmet ediyor.

MEPHİSTOPHELES — Hiç kuşku yok. O size çok tuhaf bir biçimde hizmet ediyor. Kaçığın hiçbir şeyi yeryüzünün öteki insanlarına benzemiyor. Ne içmesi içmek, ne yemesi yemek. Akı, düşüncesi evrende. Kaçıklığının hemen hemen kendisi de farkında. Gök-yüzünden en güzel yıldızları, yeryüzünden en üstün hazları elde etmek istiyor. Ama ne uzaktaki, ne de yakındaki şeyler onun arzularının fırtınasını dindirmeye yetiyor.

TANRI — Karanlıklarda yılmadan beni bulmaya çalışıyor. Yakında onu aydınlığa kavuşturacağım. Bir fidan yeşillendi mi, bahçıvan gelecek mevsim onun çiçek açıp meyve vereceğini kestirir.

MEPHİSTOPHELES — Var mısınız, sizinle bir bahse tutuşalım. Ben bu adamı sizden uzaklaştırirım. Ama onu tatlı tatlı kendi yoluma getirmek için kullanacağım yönteme karışmayın.

TANRI — Faust yeryüzünde yaşadığı süre onu istediğin gibi baştan çıkarabilirsin. İşte sana benden izin. Bir şeyler yapan her insan yanılır.

MEPHİSTOPHELES — Teşekkür Yaşayanlarla uğraşmasını severim. Taze ve dolgun yanakları severim. Tıpkı kedi gibiyim. Sıçanın ölüsüyle ilgilenmem.

TANRI — Peki, onu sana bırakıyorum. Faust'un ruhunu benliğinden uzaklaştır. Onu, elinden gelirse kendi yoluna saptır. Ama iyi bir insanın, akli karıştığı zaman bile Tanrı'nın dar yolunu sezip onu izlediğini kabul etmek zorunda kalırsan, bundan utan.

MEPHİSTOPHELES — Faust o yolu uzun boylu

izleyemez. Zaten tuttuğum bahisten de bir korkum yok. Ben kazanırsam bol bol övünmeme izniniz olur. Kuzenim yılan gibi Faust da şeve seve toz toprak yiyecek.

TANRI — Buraya her zaman kayıtsızca gelebilirsin. Ben senin gibilerden hiç mi hiç nefret etmedim. İnkârcı ruhlar arasında beni en az tedirgin eden kurnazlık ve kötülükle dolu olan ruhlardır. İnsanların çalışmalarını savsaklaması pek olağandır. İnsanoğlu tembelliğe yatkındır. Onun için ben de şeytan gibi tedirgin hareketli birinin, gerektiğinde Faust'u dürtükleyebilecek birinin onunla arkadaşlık etmesini memnurlukla karşılıyorum. Ama sizler, Tanrı'nın gerçek çocukları, canlı güzellikler içinde yüzmekte olunuza sevinmelisiniz. Öteden beri sürüp giden gücsizi sevgiyle kucaklasın. Değişken ve belirsiz şeyleri temelli düşünceleri bağlamaya çalışın.

(Gökyüzü kapanır, başmelekler dağılır.)

MEPHİSTOPHELES — Zaman zaman ihtiyar Tanrı'yı yoklamaktan hoşlanırım. Aramızın bozulmamasına pek dikkat ederim. Bunca büyük bir kişinin şeytanla doğrudan doğruya ve açık yüreklilikle konuşması gerçekten çok hoş.

ZİNDAN SAHNESİ

(Faust bir deste anahtar ve bir lamba ile küçük bir demir kapı önündedir)

FAUST — Çoktandır unuttuğum bir korku indirim. İnsanlığın bütün yoksulluğu üstüme çöktü. Burada, bu nemli duvarların arkasında o var. Oysa, onun suçu hoş bir seraptan başka bir şey değil. Faust,

ona yaklaşmaktan korkuyorsun. Onu görmek seni ürkütüyor. Hadi, hadi durma. Çekingenliğın, ölüm saatını yaklaştırıyor. (Anahtarı kilide sokup çevirir, içeriden bir şarkı sesi gelir.)

SES — Beni boğazlayan,
Babam olacak alçaktır;
Beni yiyip bitiren,
Annem olacak kaltaktır.
Küçük kız kardeşimi sorarsanız
Taşıdı kemiklerimi
Serin ve güzel bir yere.
Orada oldum ben küçük bir kuş.
Uçuyorum, uçuyorum, uçuyorum.

FAUST — (Kapıyı açarak) Sevgilisinin kendisini dinlediğinin farkında değil. Zincirlerinin şıkırtısını ve samanlarının hisırtısını duyduğunu da bilmiyor.

(Faust içeri girer.)

MARGARETE — (Yorganın içine saklanarak.) Eyvah, geliyorlar! Ölüm, ne acı şey!

FAUST — (Alçak sesle.) Korkma, korkma. Seni kurtarmaya geldim.

MARGARETE — (Sürünerek Faust'a yaklaşır.) İnsan mısın sen? Halime acıyacak mısın?

FAUST — Bağırma, gardiyanları uyandıracaksın.

(Margarete'yi zincirlerinden kurtarmaya çalışır.)

MARGARETE — (Diz çökmüş bir halde) Cellât, bana istediğini yapmak yetkisini kim verdi sana? Daha gece yarısında beni almaya mı geldin? Yalvarırım acı bana, bırak daha yaşayayım. Yarın, sabahın köründe öldürmen bile erken sayılmaz mı? (Ayağa kalkar.) Öylesine gencim, öylesine gencim ki... Oysa sen beni öldürmek istiyorsun. Yalnız gençlik mi, güzellikte vardı bende. Zaten mahvıma da o yol açtı. Sevgilim yanımdan hiç ayrılmazdı, şimdiyse çok uzak-

larda. Çelengim parçalandı, çiçeklerim yerlere saçıldı. Kolumu hoyratça sıkma. Ne olur, öldürme beni. Ben sana ne yaptım? **Gözyaşlarıma** aldırmazlık etme. Ben ömrümde bir kez görmedim seni.

FAUST — Bu-yürek, paralayıcı manzaraya dayanabilecek miyim?

MARGARETE — Elindeyim, ama bırak bir kez daha çocuğumu emzireyim. Onu bütün gece bağrıma bastım. Beni acılara salmak için gelip onu benden aldılar. Şimdiyse öldürdüğümü söylüyorlar. Ben bir daha neşemi bulamam. Benim için türkü yaktılar. Ayıp, çok ayıp! Benim sonum, eski bir masalın sonuna benziyor. Onlar da bunu mu hatırlatmak istiyorlar?

FAUST — **(Margarete'nin ayaklarına kapanır.)** Sevgilin burada, ayaklarının dibinde. Acılı zincirlerinden kurtarmaya çalışıyor seni.

MARGARETE — **(Onun yanına diz çöker.)** Evet, evet ermişleri yardıma çağırmak için diz çökelim. Şu basamakların dibine, kapının eşiğine bak, cehennem orada kaynıyor! Şeytan da orada korkunç bir biçimde dişlerini gıcırdatıyor. Aman, ne kadar çok gürültü.

FAUST — **(Daha yüksek sesle.)** Margarete, Margarete.

MARGARETE — **(Dikkat kesilir.)** Sevgilimin sesi! **(Hızla ayağa kalkar, zincirler düşer.)** Nerede? Beni çağırdığını işittim. Artık özgürüm. Kimse tutamaz beni. Onun boynuna atılacağım, göğsüne yaslanacağım. Margarete, dedi. Burada, kapının eşiğinde. Cehennemden yükselen gürültülere, ulumalara, diş gıcırtılarına, şeytanların gülüşüne rağmen onun sesini tanıdım, onun tatlı, sevgili sesini.

FAUST — Sevgilin, sevgilin benim.

MARGARETE — Sen misin? Bir kez daha söyle. **(Ona sarılır.)** Evet o, o. Hani nerede acılarını? Zincir-

ler, hapisane sıkıntısı ne oldu? Evet sensin, beni kurtarmaya geldin. İşte kurtuldum. Hapishanede değilim artık. İşte seni ilk gördüğüm sokak. İşte Marthe'la birlikte seni beklediğim bahçe.

FAUST — (Onu götürmeye çalışır.) Gel, gel gidelim artık.

MARGARETE — Dur! Senin bulunduğun yerde olmak o kadar hoş ki... (Ona sarılır.)

FAUST — Çabuk ol! Biraz daha geç kalırsak sonucu kötü olur.

MARGARETE — Nasıl, artık beni öpmüyor musun? Benden kısa bir süre ayrı kalmakla beni öpmeyi unuttun mu sevgilim? Senin kollarına atılırken neden üzüntü duyuyorum? Oysa eskiden tek bir sözün, tek bir bakışın bana cennetin kapılarını açardı. Sense beni boğacakmışçasına öperdin. Öp beni, öp! Yoksa ben seni öpeceğim. (Faust'u öper.) Aman Yarabbi, dudakların buz gibi. Artık hiçbir şey söylemiyor bana. De bana, ne yaptın sevgini, nerede bıraktın? O sevgiyi kim aldı benim elimden? (Faust'tan uzaklaşır.)

FAUST — Gel, arkamdan gel. Hadi sevgilim, biraz cesaret. Senin için yanıp tutuşuyorum, ama şimdi arkamdan gel. Yalvarırım, gel.

MARGARETE — (Gözlerini ona dikerek.) Gerçekten sen misin? Sen misin, gerçekten?

FAUST — Benim, benim, hadi gel.

MARGARETE — Zincirlerimi çözüyor, beni yeniden kollarının arasına alıyorsun. Nasıl oluyor da benden öğrenmiyorsun? Sevgilim, kimi kurtardığını biliyor musun?

FAUST — Gel, gel, karanlık gece artık ağarmaya başladı.

MARGARETE — Annemi öldürdüm. Çocuğumu boğdum. Oysa çocuğumuz hem bana hem de sana verilmişti. Demek sensin? İnanır gibi oluyorum. Ver elini bana. Evet, evet düş değil bu. Senin sevgili elin! O ne, elinde bir ıslaklık var. Sil onu. Sanımca kana bolenmiş. Aman Allahım! Ne yaptın? Kılıcını kınına sok. Yalvarırım sok.

FAUST — Geçmişleri karıştırma, onlar geride kaldı. Hadi artık beni öldürüyorsun.

MARGARETE — Hayır, ben ölsem de sen ölme-yeceksin. Sana mezarların nasıl olacağını anlatacağım. Yarından tezi yok gereğini yapacaksın. En iyi yeri anneme ayır, kardeşimin yanbaşıda olsun. Ben biraz ötede olabilirim. Ama çok uzakta değil. Küçüğü de göğsümün sağ yanına yerleştir. Böylece sağımda da solumda da yabancı bir kimse olmasın. Eskiden senin yamacında dinlenirdim. Benim için en tatlı mutluluk buydu. Ama sen artık benim değilsin. Bana öyle geliyor ki, ben sana yaklaşmak için savaşıyorum, sense beni iteliyorsun. Oysa, sen osun, bakışların iyilikle dolu.

FAUST — Benim olduğumu anladığına göre, hadi yürü gidelim.

MARGARETE — Dışarı mı gideceğiz?

FAUST — Çok uzaklara.

MARGARETE — Dışarıda mezar var. Dışarıda ölüm beni kolluyor... Gel, buradan çıkıp o son din-lenme yerine gidelim, bir adım öteye değil. Ne o Heinrich gidiyor musun? Ah, ben de senin arkandan gelebilseydim.

FAUST — Gelebilirsin. Bu isteğine bakar. Kapı kapalı değil.

MARGARETE — Ben gitmemeliyim. Artık umut

bağlayacağım bir şey kalmadı. Kaçmak benim neyim? Benim yolumu gözlüyorlar. Üstelik dilenmek zorunda kalmak öyle acı ki... Hele buluncunuz sizi tedirgin ederse. Ya sürgünde yaşamaya ne demeli? Hem nasıl olsa beni ele geçirirler.

FAUST — Öyleyse ben de seninle kalıyorum.

MARGARETE — Çabuk, çabuk! Sen git kendi çocuğunu kurtar. Derenin yanındaki yoldan git. Küçük köprüyü geç. Ormana dal. Sol tarafta gölün üzerindeki iskelenin orda duruyor hâlâ. Tut çabuk, işte suyun yüzüne çıktı. Çırpınıyor Çabuk, çabuk, kurtar onu. Kurtar onu.

FAUST — Aklını başına devşir. Bir adım attın mı özgürlüğe kavuşacaksın.

MARGARETE — Hiç değilse şu dağı aşmış olsaydık! Annem orda, işte bir taşın üstünde. Soğuk, iliklerimi donduruyor. Annem orda, taşın üstünde, başını sallıyor boyuna. Ama bana hiç bir işaretle bulunmuyor Gözlerini yummadan oturuyor. Başı kurşun gibi ağır. Saatlarca uyudu, artık uyanmıyor. Biz sevişirken o, uyuyordu. Onlar mutlu saatlardı.

FAUST — Seni ne söz ne de göz yaşı etkiliyor, ben de seni zorla alıp götürüyüm bari!

MARGARETE — Bırak beni, ben zora gelmem. Tut beni öyle. Eskiden istediğin her şeyi fazlasıyla yerine getirdim.

FAUST — Sevgilim bir tanem, tan yeri ağarıyor.

MARGARETE — Evet gündüz oldu. Bu benim en son günüm. Bu benim düğün günüm olmalıydı. Aman Margarete'nin sabahın köründe seni odasına aldığını kimseye söyleme. Çelengim ne oldu? Ah, olanlar olmuş çelengime. Seninle yine buluşuruz, ama dans-
ta değil. Kalabalık gittikçe artıyor. Seslerini duyamıyorum artık. Sokaklar, meydan onları almaya yetecek

mi? Çanlar beni çağırıyor. Yargıç hükmünü yazdığı kalemi kırdı. Ama beni nasıl hoyratça yakalıyorlar, beni nasıl bağlıyorlar. Daha şimdiden ölüm sekisinin üstüne çıkarıldım. Daha şimdiden herkes benim boynumu koparacak olan baltayı kendi boynunda duyuyor. Herkes bir mezar taşı gibi suskun.

FAUST — Ah, keşke hiç dünyaya gelmeseydim!

MEPHİSTOPHELES — (Dışarıda görünür.) Çıkın, yoksa mahvolursunuz. Bu kadar boş söze, bu kadar gecikmeye ve kararsızlığa ne gerek var? Atlarım ürpermeye başladı, gün doğuyor.

MARGARETE — Bu yerden biten adam da kim? Tanıdım onu. Kov, kov onu. Bu kutsal yerde ne işi var? Beni mi almak istiyor?

FAUST — Gretchen, yaşaman gerek.

MARGARETE — Madem ki kendimi sana verdim Tanrının adaleti gerçekleşmeli.

MEPHİSTOPHELES — (Faust'a) Gel, gel. Yoksa seni de burada bırakırım.

MARGARETE — Ben seninim Tanrım, kurtar beni. Melekler beni sarın, kutsal ordularınızla beni koruyun. Heinrich, senden öğreniyorum.

MEPHİSTOPHELES — O artık hüküm giydi.

BİR SES — (Yukarılardan.) O hüküm giymedi, kurtuldu.

MEPHİSTOPHELES — (Faust'a.) Yanıma gel.

(Faust'la birlikte ortadan silinir.)

SES — (Sahnenin dibinden, gittikçe yavaşlayarak.) Heinrich! Heinrich!

KLASİK WALPURGİS GECESİ

(Sahne Ege denizinin kayalık koylarında geçer.

Ay, tam tepede hareketsiz durmaktadır.)

THALES — (Sahilde, Homonkulus'a) Seni yaşlı Nereus'un yanına memnunlukla götürürdüm. Doğrusu, mağarasından da uzakta değiliz. Ama o çekilmez suratsız pek vurdumduymazdır. Bu yüzden kimseler o içi kararmış için bir şey yapmak istemez. Ama bakın, o gelecekte haber verir. Bu yüzden ona saygı gösterirler ve ziyarette kusur etmezler. Üstelik birçoklarına iyiliği de dokunmuştur.

HOMONKULUS — Biz de bir deneyelim, hadi gelin kapısını çalım. Hemen de camla aleve mal olacak değil ya!

NEREUS — Kulağıma gelen sesler insan sesi mi? İçerimde birden bir öfke yeşeriverdi. İnsanlar kendilerinden başka kimseye benzememeye mahkûm edildikleri halde yine Tanrı'yla boy ölçüşmeye kalkarlar. Yıllardır tanrısal bir rahat içinde yüzerim, gelin görün ki temiz yürekli insanlara iyilik etmekten de kendimi alamadım. Sonunda insanların yaptığı işleri gözden geçirince onların verdiğim öğütleri hiç mi hiç dikkate almadıklarını gördüm.

THALES — Ne olursa olsun, ey denizlerin yaşlı tanrısı, hepimiz sana inanıyoruz. Sen Bilge'sin, bizi geri çevirme. Şu aleve bak. Hiç kuşku yok, insana benziyor. İşte senin öğütlerinden dışarı çıkmamaya geldi.

NEREUS — Ne öğüdü? Hiç insanlar öğüde değer verir mi? Birgece sözler hiçbir şey işitmeyen kulaklarda donup kalır. Olaylar karşısında, çoğu kez, kendi kendilerini kinadıkları halde, insanlar yine de inatlarını bırakmaz. Paris'i, yabancı bir kadına tutulmadan önce, ona az mı babaca öğütler vermiştim? Burada,

bu Yunan sahilinde gözünü budaktan esirgmeden duruyordu. Ona içime doğan şeyleri söyledim bir bir: Etrafı kara kara dumanların ve kızıl bir ışığın kaplayacağını söyledim. Çatılar ateş alacak ve onların altında cinayet ve ölüm at koşturacaktı. Kendini şiire adanmış Troia'nın son günüydü bu. Binlerce yıldan beri böylesine korkunç bir gün görülmemiştir. İhtiyarın sözleri o gözü pek Paris'e şaka gibi geldi. Hevesinin dediğini yaptı ve İlon da perişan oldu. Bitmez tükenmez işkenceler sonunda kaskatı kesilen ceset Pindus kartallarına parlak bir şölen oldu. Ya Ulişses? Ona da Kirke'nin kurnazlıklarını, Kyklop'un korkunç görünüşünü önceden haber vermedim mi? Kendi kumsurlarını ortaya döküp adamlarının düşüncesizliğini açığa vurmam mı? Ama o bunlara kulak astı mı? Başına bin bir iş açıldı. Neden sonra, elverişli dalgalar yüzü suyuna konuksever bir sahile ulaştı. Öyle değil mi?

THALES — Bilge bir adamı, böylesine bir davranış çokça üzer. Ama iyi bir insan bunu bir daha denemek ister. Bir parçacık iyilik onu sevinçlere boğar. Bu, kantarlarca nankörlükten daha yeğdir. Bizim ricamız hiç de küçük bir şey değil: Bu çocuk, uzun boylu düşündükten sonra, akıllılığa erişmek yolunu seçti.

NEREUS — Neşemi kaçırmayın, onu kolay kolay elde edemem! Bugün aklımdan çok başka şeyler geçiyor. Bütün kızlarımı çağırdım. Deniz güzellerinin topu buraya gelecek. Böylesine güzel ve ince kızlara siz ne kendi memleketinizde ne de Olympos'ta rastlayabilirsiniz. Hoş ve sevimli hareketlerle deniz ejderinin sırtından inip Neptunus'un atlarına biniyorlar. Dünyanın sıvı ögesine öyle candan bağlılar ki sanki dalgalarla birlikte inip çıkıyorlar. Kıbrıs'ın biz-

den ayrıldığı günden beri Paphos kentlerinde tanrıça katına çıkarılan Galateia işte Venus'un o renk renk sedef salı üzerinde bize doğru geliyor. Biliyorsunuz Galateia o gün bu gün o tapınağın bulunduğu kentin ve o savaş arabası tahtının sahibi.

Hadi çekilin artık! İçim babalık sevinciyle dolup taşarken, yüreğime kin, ağızıma da küfür yerleştirmeyin. Hadi, hadi doğru Proteus'a! İnsanın nasıl doğduğunu, nasıl kalıp değiştirdiğini soracaksanız o falcı taslağına sorun. **(Denize doğru uzaklaşır.)**

THALES — Bu işten bir şey çıkmadı. Gidip Proteus'u görsek de neye yarar, o da bizi görür görmez ortadan silinir. Silinmese bile söylediği şeyler insanı şaşırtmaktan öteye geçemez. Ama sen böyle bir öğüde gerek duyuyorsun. Biz yine onu bulmaya bakalım. **(Uzaklaşırlar.)**

SİREN'LER — **(Yukarıda, kayaların üstünde.)** Ne var uzakta? Dalgalar ülkesini aşmak isteyenler kim acaba? Rüzgârların itelediği beyaz yelkenliler gibi ilerliyorlar. Bu nur saçan deniz perilerini görmek doğrusu insanın içini açıyor. Hadi aşağı inelim, bakın sesleri de işitilmeye başladı.

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Ellerimizde taşıdığımız şeyler tümünüzün hoşuna gidecek. Dev gibi Chelone kabuğunun üstünde ağır başlı görüntüler pırıldıyor. Size tanrıları getiriyoruz. Hadi yüce şarkıları söylemeye başlayın bakalım.

SİREN'LER — Boyları kısa ama ellerinden çok iş gelir. Denizde kazaya uğrayanları onlar kurtarır. Onlar antik dünyanın ululadığı tanrılardır.

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Kabir'ler de bizimle geliyor. Artık bayram şamatasız geçebilir. Onların kutsal varlıklarının bulunduğu her yerde Neptunus dostça davranır.

SİREN'LER — Sizin önden gitmenize ses çıkarmayız. Bir gemi parçalandı mı, gemicileri karşı konulmaz bir güçle korursunuz çünkü.

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Kabir'lerden üçünü getirebildik ancak. Dördüncüsü gelmek istemedi. O hepsinin akıllısıymış.

SİREN'LER — Bir tanrı başka bir tanrıyla alay edebilir. Siz ne verilirse alıp bağrınıza basın, elde edemediklerinize de üzülmeyin.

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Doğrusunu isterseniz, Kabir'lerin sayısı dört değil yedidir.

SİREN'LER — Peki, öteki üçü nerede?

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Bakın bunu biz de bilmiyoruz. Onları Olympos'ta aramalı. Belki kimse bilmediği sekizinci Kabir de oradadır. Bizi güçler yüzle bekliyorlardı. Ama hepsi hazır değildi. Bu eşi bulunmaz yaratıklar her zaman daha ötelere gitmek isterler. Erişilmez'in yakıcı isteğiyle yanıp tutuşurlar.

SİREN'LER — Nerede olursa olsun, ister güneş ülkesinde, ister ay, onlardan ricada bulunuruz. Ricalarımız da semeresiz kalmaz.

NEREİD'LER ve TRİTON'LAR — Bu bayramı biz yöneteceğiz ha! Doğrusu ünümüze ün katılacak.

SİREN'LER — Nerede ve ne zaman yararlık göstermişlerse, antik çağın yiğitleri böylesine bir üne kavuşamamışlardır. Onlar o dillere destan defineyi elde ettiler ama siz de Kabir'lere söz geçirdiniz.

(Hep bir ağızdan.) Onlar defineyi elde ettiler Ama biz Kabir'leri elde ettik. Ama siz Kabir'leri elde ettiniz.

(Nereid'lerle Triton'lar giderler.)

HOMONKULUS — Ben bu canavarları toprak testilere benzetiyorum. Bilgeler onlara çarpınca kalın

kafalarını kıracaklar.

THALES — Bizim istediğimiz de bu değil mi? Paranın değeri, madeninin üstündeki pasla belli olur.

PROTEUS — (Kendisini göstermeden.) İşte ben de buna biterim. Öteden beri gerçekten uzak olan şeylere düşkünümdür. Bir şeyde gerçek ne kadar eksikse, değeri o kadar artar.

THALES — Proteus neredesin?

PROTEUS — (Kimi zaman yakından, kimi zaman da uzaktan gelen bir karnından konuşan yaratık sesiyle.) Burada ve orada.

GÖTZ VON BERLICHINGEN

BES perdelik bu oyun 1773 yılında yayınlanmıştır. XVI. yüzyılda yaşamış «demir elli» şövalye Götz Berlichingen, Goethe'nin eserinde şiirsel bir kişilik kazanır. Goethe oyununu yazmak için 1731 yılında yayınlanan Götz'ün Anılar'ından yararlanmıştır. 1771-1772 yılında Götz von Berlichingen'in öyküsü adıyla yazdığı oyun Anılar'a çok bağlıdır. Ama Herder'in, oyunun bu biçimini beğenmemiş olması üzerine Goethe onun üzerinde yeniden çalışır ve bu kez ortaya çıkan eser Götz'ün hayatına ancak ana çizgileri bakımından uygun düşer. Ozanın hayal gücü, ayrıntılarda, Götz'ün tarih içindeki yaşamından bir hayli uzaklaşır. Goethe, Götz'ün yaşadığı çağı da kendi çağına yaklaştırmıştır. Eserde Piskopos Bamberg'in İtalyan tarzı sarayı da XVIII. yüzyıl Alman saraylarına benzetilmiştir. Gerçi o çağın bütün oyunlarında bundan başkası yapılmamaktadır. Lessing'in Emilia Galotti'sindeki saray da Almanlaştırıldığı gibi Schiller'in Entrika ile Aşk adlı oyununda da aynı iş yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda Jean-Paul Rich-

ter ile Hoffmann'ın eserlerinde de aynı yerileştirme olayına rastlanacaktır. Eserde Götz'ün yapmacıklıktan uzak davranışı bu XVIII. yüzyılın kurnazlıklar ve entrikalarla dolu saray hayatına ters düşmektedir. Ters düşen bir başka şey de eski Almanların dürüst, açık kalpli ve sert oluşlarıdır. Goethe'nin bu karşıtlık üzerine çokça basmış olması oyunun ulusal bir eser sayılmasına yol açmıştır.

Goethe bu eserini yazarken, kendisine usta bellediği Shakespeare'in oyunlarını gözden uzak tutmuştur. Ne var ki, Götz von Berlichingen'deki ikinci dercedeki kişiler, Shakespeare'de olduğu gibi güldürücü bir nitelik taşımaz. Götz de, Shakespeare'in pek sevdiği o kendini beğenmiş soylulardan değildir. Tersine, o büyük bir halk adamıdır.

DEMİR ELLİ GÖTZ von BERLICHINGEN

Konu:

Götz o kale biçimindeki şatosunda her an savaşa hazır bir halde yaşamaktadır. Piskopos Bamberg'in sarayında sözü geçen biri olan Weislingen'i tutsak etmiştir ama, ona çok iyi davranır. Dahası, onu kız kardeşi Marie ile evlendirmeyi bile düşünmektedir. Duygulu bir genç olan Weislingen de daha şimdiden gönlünü kızı kaptırmıştır. Ama işlerini düzene koymak için, Götz'den izin alarak Bamberg'in sarayına döndüğü vakit güzel Adelinde onun aklını çeler. Öyle ki Weislingen Götz'e ihanet etmeye bile kalkışarak İmparatoru Götz'ün üzerine yürümeye kandırır. Götz'ün adamları sayıca kendilerinden üstün İmparatorluk kuvvetlerine yenilir. Götz de bir daha İmparatorluğun düzenini bozmayacağı üzerine ant içer. Gelin görün ki, köylüler ayaklanmış ve Götz'ü kendilerine baş olarak seçmiş-

lerdir. Götz köylülerin haklı istekleri karşısında baş olmayı kabullenmekten başka bir yol göremez. Ama daha ilk günlerde ayaklananların barbarca davranışları ile işledikleri cinayetler Götz'ü düş kırıklığına uğratar. Götz onlardan ayrılmak isterse de bunu başaramaz. Sonunda köylülerin yenik düşmesiyle o da hapse atılır. Onun artık tarihin yargısından başka yardımına koşacak bir şeyi kalmamıştır.

PERDE : I

(Jaxthausen'de Goetz'in şatosu)

GOETZ — (Elinde bir şişe ve bardaklarla içeri girer.) Yemek hazırlanırken bir kadeh içebiliriz sanırım. Otur, kendi evindeymiş gibi otur. Bak, yeniden Goetz'in evindesin. Uzun zamandır seninle aynı sofraya oturup içmedik. (Weislingen'e içki ikram eder.) İnsanı neşelendirir.

WEISLINGEN — Zamanlar çok değişti.

GOETZ — Doğru, Margrav'in ⁽¹⁾ şatosunda geçirdiğimiz o günlere bir daha dönmeyi umut edemeyiz. O zamanlar gece gündüz bir saniye birbirimizden ayrılmazdık. Gençliğimi anmak bana zevk veriyor. Hatırlar mısın, bir gün, kolumun yeniyle, farkına varmadan, pomadalı ve kıvrıcık saçlarını bozduğum bir Polonyalıyla dövüşmüştüm. *

WEISLINGEN — Nasıl hatırlamam? Sofradaydık, seni bıçakla tehdit etmişti.

(1) Eskiden Almanya'da sınır valisi, marki.

GOETZ — Ona iyi bir ders vermiştim. Sen de, Polonyalının arkadaşıyla dalaşmak zorunda kalmıştın. Mert çocuklar gibi hep birbirimizi desteklerdik. Bunu herkes bilirdi. **(Yeniden Weislingen'in kadehini doldurur ve kadehini onunkiyle tokuşturur.)** Castor ile Pol-lux! Margrav bizi böyle çağırdıkça göğsümü kabartırdım.

WEISLINGEN — Bize bu adları Wurzbourg Piskoposu vermişti.

GOETZ — Bilgili bir adamdı. Bu adları takmakla da inco biri olduğunu göstermişti. Bizi ne kadar çok sever, birbirimizle uyuşmamızı ne kadar çok överdi. Arkadaşına bir ikiz kardeş gibi davranan insanları yaratacağını söylerdi hep. Onu hiç aklımdan çıkarmayacağım.

WEISLINGEN — Rica ederim, keselim bunları burada.

GOETZ — Neden o? Bunca çalıştıktan sonra, anılardan daha tatlı bir şey olabilir mi dünyada? Ah, aramızdan su sızmayan günleri hatırlamak ne hoş! Acıyı da, eğlenceyi de birlikte paylaşırdık. İkimiz de birbirimiz için yaşırdık. Bunun bütün hayatımız boyunca sürmesini isterdim. O el Landshut'un önlerinde beni yendiği vakit tek tesellim yine sen olmamış mıydın? İşte o zaman yaralarımı sen sardın benim. Sen bana kardeşten de yakındın. Senin gelecekte sağ kolum olacağını kurup dururdum. İşte şimdi...

WEISLINGEN — Oh!

GOETZ — Seni Brabant'a yollamamı kabul etmekle dualarımı gerçekleştirmiş olmuyor musun? Bugün her şey eskisine dönüşecek? Sen saraydaki o iğrenç hayatın, önlerinde eğildiğin ve gülücükler dağıttığın kadınların tutsağı olmuştun. Seni, o kendini beğenmiş kalpsiz yosmaların yanında kendini tüketti-

ğini, onlarla gereksiz yere düşüp kalktığını, genç kızları baştan çıkardığını, çıkmayanlarla da becelleştirdiğini ve onların hoşlanacağı diller döktüğünü gördükçe bunu söyledim sana. Adalbert, sana her zaman söyledim, senin yolun, serserilerin yoludur.

WEISLİNGEN — Lafı nereye getirmek istiyorsun?

GOETZ — İnşallah bunları unuturum, ya da sen bambaşka bir yol tutarsın. Almanya'da özgür ve soylu olan biri varsa, o da sen değil misin? Bağımsız, sadece İmparatora bağlı. Ama sen bağlı olmaya boyun eğiyorsun. Niçin Piskopos'un sözünden çıkmıyorsun? Komşun diye mi? Yoksa başına iş açmasından mı korkuyorsun? Ama senin kolun, dostların yok mu, sen onun başına iş açamaz mısın? Hayır sen özgür bir şövalyenin, Tanrı'dan, İmparatorundan ve kendisinden başka kimseye bağlı olmayan bir şövalyenin ödevinin ne olduğunu bilmiyorsun. İnatçı ve hırstan kendini yiyen bir papazın başuşağı olacak kadar alçalıyorsun.

WEISLİNGEN — Dur da ben de konuşayım.

GOETZ — Ne konuşacaksın?

WEISLİNGEN — Kurtlar çobanlara ne gözle bakarsa sen de prenslere o gözle bakıyorsun. Ama onların uluslarının mutluluğu üzerine titrediklerini hor görebilir misin? Onlar uyruklarını yollarda soyup soğana çeviren, köylerini ve şatolarını yağma eden o imansız ve adaletsiz şövalyelerin dokuncalarından bir an uzak kalabilirler mi? Hem sonra, o sevgili İmparatorumuzun toprakları o yüzyılların düşmanınca tehdit edilecek olursa İmparatorun kimden yardım isteyebileceğini düşünüyorsun? İmparatorluğa bağlı devletlerden mi? İyi ama bunlar o haydutlarla kendi ölüm kalımları için didişip duruyorlar. Şu da var: Bu prensler Almanya'da huzuru sağlamak ve küçüklü büyüklü herkesin sürekli bir barıştan yararlanabilmesi için

adaleti her şeye egemen kılmak çarelerini aradıkları vakit onlara yol gösteren kendi iyilikleri olmuyor mu? Sen bizi çabucak yardımımıza koşan prensler katında bir destek aramakla suçluyorsun oysa bizden uzak duran İmparator kendini bile koruyacak güçte değil.

GOETZ — Evet, evet haklısın. Weislingen eğer prensler senin anlattığın gibi olsaydı hepimiz özlediğimiz huzura ve barışa kavuşurduk. Ben de o kanıdayım: Avını daha kolay parçalamaktan başka bir şey için ele geçirmek isteyen akraba görülmemiştir. Uluslarının mutluluğu! İnşallah saçlarının kırılmasına boyun eğecek başka uyrukları olmaz. Onlar İmparatorumuz için iyi şeyler söylemeye yanaşırlar mı? Büyük bir yüzüzlükle ona oyun oynuyorlar hep. Oysa imparatorun hiçbir kötü niyeti yok, iyilikten başka bir şey düşünmüyor. Ama her gün ona yol gösteren yeni bir serüvenci çıkıyor. O çabuk düşünüp karar verdiği ve bir tek sözyle binlerce kişiyi harekete geçirebildiği halde herkesin tezlikle eyleme geçtiğine inanıyor. Bunu görenler de buyrultu üzerine buyrultu yağıdırıyor. Öyle ki her buyrultu bir öncekinin rafa kaldırılmasını gerektiriyor. Bütün bunlar arasında prensler kendi tasarladıkları şeye uygun düşeni yeğliyorlar. Sonra da bu kalkanın arkasına saklanarak küçükleri kolayca eziyorlar. Ama bir yandan da imparatorluğun huzurundan ve güveninden söz ediyorlar.

WEISLINGEN — Bu senin görüşün.

GOETZ — Herkesin görüşü başkadır. Bütün sorun ışığın ve adaletin hangi yanda olduğunu bilebilmektir. Ama bana hiç değilse çevirdiğiniz dolapların gün ışığından korktuğunu itiraf etmelisin.

WEISLINGEN — Bana hoşuna gidecek her şeyi söyleyebilirsin, senin tutsağınım.

GOETZ — Hayır, eğer inancın buysa özgürsün.

Ama halkın huzuru üzerinde duralım biraz. On altı yaşında iken Margravla birlikte bir gün halkla ilgili işlerin konuşulduğu bir toplantıda bulunduğumu hatırlıyorum. Senin prenslerin ağızlarına geleni söylüyordu. Kilise adamları da onlardan hiç geri kalmıyordu. Sizin piskoposunuz adalete tutkunmuş gibi imparatorun kafasını şişiriyordu. Ama bütün uyuşmazlıklar giderildikten sonra geçen gün benim adamlarımdan birini kaçırttı. Oysa ona o kadar bağlıydım ki... Aramızdaki çatışmalar sona ermedi mi? Neden adamlarımdan birini elinde tutuyor.

WEİSLİNGEN — Onun haberi yok bu işten.

GOETZ — Pekl ne diye salıvermiyor?

WEİSLİNGEN — Çünkü senin adamın gerektiği gibi hareket etmemiş.

GOETZ — Gerektiği gibi hareket etmedi mi? Sana şerefim üzerine yemin ederim ki o, gerektiği gibi hareket etmiştir. Şuna da inanıyorum ki o, piskoposun ve senin isteğin üzerine kaçırıldı. Demek, bütün bunların anlamını anlamayacak kadar beni bugün dünyaya gelmiş sanıyorsun?

WEİSLİNGEN — Kuşkuların bir gerçeğe dayanmıyor.

GOETZ — Weislingen, açık konuşmamı ister misin? Ben sizin ayağınıza, ne kadar küçük olursa olsun, bir diken gibi batıyorum. Sickingen'le Selbitz de sizin canınızı sıkıyor. Neden? Çünkü biliyorsunuz ki biz teneffüs ettiğimiz havayı Tanrı'dan başka birine borçlu olacağımıza, İmparator'dan başka birine bağlanıp saygı göstereceğimize ölmeyi kararlaştırmış bulunuyoruz. İşte bunun için bana kurulan tuzakların arkası kesilmiyor. İmparatorun, dostlarının ve benim yakınlarımdan gözünde benim yüzüme kara çalmaya çalışıyorlar. Beni gözden düşürmek için gammazlıyor-

lar. Benden kurtulmak için her çareyi yasaya uygun sayıyorlar. Adamımı yakaladınız, çünkü biliyorsunuz ki onu haber toplansın diye göndermiştim. Gerektiği gibi hareket etmedi, doğru, çünkü bana ihanet etmedi. Weislingen, sen, sen onların aletisin.

WEISLINGEN — Berlichingen!..

GOETZ — Bu konu burada biter. Yaptığım açıklamalar benim yeminli bir düşman olduğumu belli etmiştir. İnsan kendi kendini yanıltıyor, ya da bir başkasını. Çokluk da ikisi birden oluyor bunun.

KARL — Babacığım, yemek hazır.

GOETZ — İşte güzel bir haber. Gel, belki kadınlar senin içini açar biraz. Sen eskiden kadınların hoşuna giden bir şövalye idin. Genç kızlar seni dilinden düşürmezdi. Hadi gel. **(Çıkarlar.)**

CLAVIGO

GENÇ WERTHER'İN ACILARI'NDAN az sonra 1774'te yayınlanan bu beş perdelik tragedya konusunu iki kaynaktan alır. Dış kaynak olan birincisi Beaumarchais'nin aynı yıl içinde yayınladığı **İspanya Yolculuğumun bir Parçası** (Fragment de mon Voyage en Espagne) kitabında anlattığı hayatının bir dönemine dayanır. İkinci kaynak daha öznel bir öz taşır ve Goethe'nin Friederike Brion'u terk etmesinden sonraki ruh durumunu yansıtır. Goethe daha önce **Götz von Berlichingen**'de de aynı duyguları işlemişti. **Clavigo** da verdiği sözden cayan bir nişanlının öyküsüdür.

Goethe'nin ruhu, oyunun iki başlıca kişisi olan **Clavigo** ve **Carlos**'ta kendini belli eder. Biri, gönlünün isteklerine çokça boyun eğen ötekisi de gönül isteklerini aklıyla dizginleyen birini canlandırır. Tragedyanın bütünü ozanın kendisini suçlar bir niteliktedir. **Clavigo**, Goethe'nin «**Sturm und Drang**» döneminin en karakteristik eserlerinden biridir. Bu dönemde yazdığı öteki kitaplarla karşılaştırıldığı va-

kit, tragedyanın önemi daha kolaylıkla anlaşılabilir. Goethe'nin bu dönem kitaplarındaki dramatik an, çokluk bir çözüm biçimine ulaşmaz. **Clavigo**'da ise, tam tersine, her şey oyunun kişilerini hayata ve gerçeğe doğru iteler. Sözgelisi veda mektubunun Marie'yi yatağa düşürmesi, sonra da ölümüne yol açması **Clavigo**'nun vicdan acısını en yüksek noktaya çıkarır.

Clavigo'nun son sahnesi Ofelya'nın gömülme sahnesini de hatırlatır. Bu sahnede yer alan kişilerin acıları onları, rollerinin dar çerçevesinden dışarı çeker ve onların gerçek bir insanlığa yükselmelerini sağlar.

CLAVIGO

Konu :

Mario Beaumarchais kız kardeşi Sophie ve onıste-siyle İspanya'da yaşamaktadır. İki kardeş bir gün **Clavigo**'ya rastlarlar **Clavigo** para sıkıntısı içindedir. Kardeşler ona yardımda bulunur ve öğüt verirler. **Clavigo** da iyi bir işe girince Mario'yi alacağına söz verir. Ama sarayda kendisine bir görev bulur bulmaz nişanını bozar. Mario umutsuzluktan yatağa düşer, Sophie de ağabeyi Beaumarchais'den yardım ister. Beaumarchais Fransa'dan İspanya'ya gelir ve uşaklarının önünde **Clavigo**'ya bir belge imzalatırır. Bu belgede **Clavigo** kendi suçunu kabul etmekte ve nişanın bozulmasında Marie'nin bir kusuru bulunmadığını itiraf etmektedir. Ama **Clavigo**, Mario'nin kendini bağışlaması halinde, Beaumarchais'den bu belgeyi yayınlamayacağı üzerine söz alır. Üçüncü perdede **Clavigo**'yu genç kızın evinde görürüz. **Clavigo**, Marie'nin kendisi yüzünden yatağa düştüğünü anlayınca büyük bir pişmanlık duyar. Kendisini her zaman sevmiş olan Mario'nin ayaklarına kapanır ve ona kendisini bağışlatır. Beaumarchais de belgeyi yırtarak hem kardeşini, hem Clavi-

go'yu kucaklar. Ne var ki, Marie'yi kendi ilorlemesine bir engel olarak gören ve bunu arkadaşı Carlos'a anlatan Clavigo' ondan Marie'don nasıl kurtulabileceğinin yolunu öğrenir. Bu yol Marie'nin ağabeyisini hapse attırmak yoludur. Clavigo «Beaumarchais değerli bir kişidir, hapislerde süründürülemez» derse de sonunda Carlos'un sözlerine uyar. Clavigo'nun kendisine ihanetini haber alan Marie de son nefesini verir. Son Marielerin evinin önünde geçer. Altı kişi Marie'nin tabutunu evden çıkarır. Oraya gelen Clavigo, Marie'nin öldüğünü anlayınca yeniden içinin acıyla burkulduğunu anlar. Kılıcıyla sahneye gelen Beaumarchais ise Clavigo'yu düelloda öldürür. Clavigo son nefesini verirken arkadaşı Carlos'tan Beaumarchais'yi kaçırmasını rica eder.

PERDE : V

(Guilbert'in evinin önünde sokak. Vakit gecedir. Evin kapısı açıktır. Kapının önünde ellerinde meşaleler bulunan üç siyah paltolu adam görülür. Clavigo da paltosuna iyice sarılmış olarak gelir. Koltuğunun altında bir kılıç vardır. Önünden elinde meşale tutan bir uşak gitmektedir.)

CLAVİGO — Sana bu sokaktan geçme dedim.

UŞAK — O zaman çok dolaşırdık. Sizinse vakitiniz yok. Don Carlos'un evi hemen şurada.

CLAVİGO — Oradakiler meşale mi?

UŞAK — Cenaze götürüyorlar. O yana gitmeyin.

CLAVİGO — Marie'nin evinden cenaze çıkıyor. Bütün bedenimi bir ölüm ürpertisi kapladı. Git sor bakalım kim ölmüş?

UŞAK — (Cenazenin başındaki adamlara yaklaşıp.) Kim öldü?

ADAMLAR — Marie Beaumarchais.

(Clavigo yine paltosunun içine gömülerek bir taşın üstüne oturur.)

UŞAK — **(Geri gelir.)** Marie Beaumarchais'nin ölüsüyümüŝ.

CLAVİGO — **(Yerinden sıçrayarak.)** Alçak, o adı bir daha ağzına alacak mısın? Bütün benliğimi alt-üst eden o adı bir daha tekrarlayacak mısın?

UŞAK — Gürültü etmeyin sayın bayım. Gürültü etmeyin ve gelin. Bağırmakla kendinizi tehlikeye attığınızı unutmayın.

CLAVİGO — Cehennem ol git, ben burada kalıyorum.

UŞAK — Carlos neredesin? Neredesin Carlos? Bu adam kendinde değil. **(Çıkar. Arka planda ölü taşıyıcılar görülür.)**

CLAVİGO — Öldü! Marie öldü. İşte meşaleler! İşte iç karartıcı cenaze alayı. Bir düş bu, hiç kuşkusuz. Üzerine ihanetlerim çizilmiş olan bir sihirbaz aynasını bana sunmak ve beni korkutmak için gelen bir hayalet bu. Ama daha vakit var. Var mı acaba? Tır tır titriyorum, yüreğim korkudan ağzıma geliyor. Hayır hayır, sen ölmeyeceksin. İşte ben geldim, ben geldim. Korkunç bir kılıkla karşıma dikilen gece hayaletleri çekin gidin burdan. **(Onlara doğru atılır.)** Çekin gidin! Gitmiyorlar. Üstelik de gözlerini bana diktiler. Budala! Onlar da benim gibi insan. Demek doğru? Doğru ha? Bunu aklın alıyor mu? Marie öldü. Marie öldü. Bu duygu gecenin bütün korkunçluğuyla beni kavırıyor. Marie! İşte o çiçek şimdi ayaklarının dibinde. Ey gökyüzündeki Tanrı sen olsun bana acı. Onu ben öldürmedim. Yıldızlar ışıklarınızı söndürün, ben sözümünden döndüm diye yeryüzüne dik dik bakmayın. Siz ki beni defalarca bu evden mutluluktan sarhoş bir halde çıkarken gördünüz... Siz ki beni, gönlü mest edici düşlerle dolu olarak bu sokaklardan gitar çalarak geçtiğimi gördünüz... Siz ki tatlı bir

bekleyiş içindeki sevgilimin parmaklıklar arkasında saklanarak benim şarkılarımı dinlediğini gördünüz artık, söndürün ışıklarınızı. Bu inildemeler yükselen yaslı evi dolduran benim. Benim mutluluğuma tanık olmuş bu yerleri ölüm şarkılarıyla inleyen benim. Marie! Marie! Ben de ölmek istiyorum. **(Guilbert'in evinden iç karartan bir müzik sesi gelir.)** Onu mezara götürüyorlar. Durun, durun, kapamayın tabutunu. Bırakın bir kez daha göreyim onu. **(Eve doğru yaklaşır.)** Kimsenin karşısına çıkmaya yüzüm yok. Bu korkunç acıyla vurulmuş kimsenin karşısına çıkamam. Öfke ve üzüncü içindeki yakınlarının, kardeşinin karşısına çıkamam. **(Müzik yeniden başlar.)** Marie çağırıyor beni, Marie çağırıyor. Dur, geliyorum. Aman Allahım hafakanlar boğacak. Ayaklarımın titremesi yürümemi engelliyor.

(Müzik üçüncü kez başlar. Elllerinde meşale tutan kişiler kapının önünde hareket etmeye başlarlar. Derken üç meşaleci daha gelir ve evden çıkmakta olan cenazenin etrafında yer alırlar. Altı adam üzerinde tabut bulunan sedyeyi taşımaktadır. Guilbert ile Buenko'nun büyük bir acı içinde oldukları görülür.)

CLAVİGO — **(Onlara doğru ilerleyerek.)** Durun.

GUİLBERT — O da kim?

CLAVİGO — Durun diyorum. **(Cenaze alayı durur.)**

BUENKO — Ölmüşlerin anısına saygılı olan bu cenaze alayını kim durdutuyor?

CLAVİGO — Tabutu yere indirin.

GUİLBERT — Sensin ha!

BUENKO — Sefil! Cinayetlerinin sonu gelmeyecek mi? Demek tabuttaki kurbanın yakasını bırakmayacaksın daha?

CLAVİGO — Üstüme gelme. Öfkemi körükleme

Felaketlere uğrayanların gözü hiçbir şey görmez. Marie'yi görmeliyim.

(Tabutun üstündeki örtüyü kaldırır. Tabut meydana çıkar. Marie beyaz giysiler içinde tabutta yatmaktadır. Elleri birbirine kavuşturulmuştur. Clavigo geriler ve yüzünü saklar.)

BUENKO — Onu bir kez daha öldürmek için diltmek mi istiyorsun?

CLAVİGO — Mutsuz alaycı!.. Marie.

(Tabutun önünde diz çöker. Beaumarchais görünür.)

BEAUMARCHAIS — Buenko bırakıp gitti. Dediklerine göre Marie daha ölmemiş. Onu görmeliyim. Herkes karşı çıksa da göreceğim onu. Meşaleler! Tabut!

(Öne doğru koşar ve acıdan dili tutulmuş bir halde tabutun üstüne yıkılır. Tutup kaldırır. Kendinden geçmiş gibidir. Guilbert düşmemesi için tutar onu. Tabutun öteki yanında diz çökmüş olan Clavigo ise ayağa kalkar.)

CLAVİGO — Marie! Marie!

BEAUMARCHAIS — (Sıçrayarak.) Bu, onun sesi. Kim sesleniyor Marie'ye? Bu ses bütün kanımı beynime sıçrattı.

CLAVİGO — Ben.

(Beaumarchais korkunç bir bakışla bakar Clavigo'ya ve elini kılıcına atar. Guilbert onu tutar.)

CLAVİGO — Beni ne o kızgın bakışın ne de kılıcın korkutur. Şu bir daha açılmamak için kapanan ve sünen gözlere bak. Şu kavuşmuş ellere bak.

BEAUMARCHAIS — Onları sen mi gösteriyorsun bana? (Guilbert'in elinden kurtulur. Kılıcıyla Clavigo'ya saldırır. Clavigo da kılıcını çeker ve dövüşmeye başlar. Beaumarchais kılıcını Clavigo'nun göğsüne saplar.)

CLAVİGO — **(Yere düşerken.)** Teşekkür ederim, kardeşim, bizi birleştiriyorsun. **(Tabutun üzerine düşer.)**

BEAUMARCHAİS — **(Clavigo'yu tabutun üzerinden çeker.)** Lanet herif, bu ermiş kıza yaklaşma.

CLAVİGO — Ah! **(Ölü taşıyıcılar, düşmemesi için tutarlar onu.)**

BEAUMARCHAİS — Kana bak Marie! Gelinlik süsüne bir göz at da sonra gözlerini bir daha açmamacasına kapa. Bak seni öldüren adamın kanıyla sulayarak dinleneceğin yeri kutsallaştırdım. Ne güzel! Ne göz kamaştırıcı! **(Sophie gelir.)**

SOPHİE — Kardeşim ne oldu? Aman Allahım!

BEAUMARCHAİS — Gel kardeşim, gel de gör. Marie'nin düğün yatağına güller serpmeyi umuyordum. Gel de öteki dünyaya giderken Marie'ye serptiğim gülleri gör.

SOPHİE — Ah, bittik, mahvolduk.

CLAVİGO — **(Kısık bir sesle.)** Kaç buradan, akılsız adam, gün ağarmadan kaç. Cinayeti cezalandırmak için seni buraya gönderen Tanrı yardımcın olsun. Sophie bağışla beni. Kardeş, dostlarım bağışlayın beni.

EGMONT

GOETHE bu beş perdelik tragedyaya 1775 yılında Frankfurt'ta Lili Schöнемann ile bоzuştuktan sonra başlamış ve onu birçok aralardan sonra 1787 yılında Roma'da bitirmiştir. 1791'de Weimar'da oynanan oyun çokça bir başarı sağlamamışsa da 1796 yılı temsilinde daha başarılı olabilmıştır. Oyunun başkışileri Egmont, Wilhelm von Oranien, Alba Dukası ve Egmont'un sevgilisi Klare'dir. Eylem birbirine koştut üç planda (ulus, aşk, politika) oluşur. Oyunun konusu Hollanda savaşındаn (1556-1598) alınmıştır. Ne var ki, Goethe tarihsel bir oyun yazmak istemediği için II. Philippe'in İspanya'sına karşı ayaklanan Hollandalıların öyküsünü bir geri perdesi olarak kullanmıştır.

Hiç değilse bir parçası Goethe'nin «Sturm und Drang» döneminde yazılmış olan tragedyа son perdede bu dönemin damgasını taşımaz. Oyun bütünüyle bir şiir havası içindedir. Prölss, bu lirizmin, yapıtı tiyatro oyunu olmaktan uzaklaştırdığını yaz-

mıştır. «Goethe, yarattığı kişiyi kendine o kadar çok benzetmiştir ki,» der Prölss, «bu onun bir tragedya kişisi olmasını önlemiştir.» Ama bu lirizmin Goethe'nin başkışısına ayrı bir özellik verdiği de bir gerçektir.

Egmont, Goethe'nin ilk büyük demonik tipidir. Ama Egmont'un gücü aynı zamanda güçsüzlüğünü koyar ortaya. Politika kurnazlıkları ve ayak oyunları ona yolunu şaşırtır. Ama İspanyollar tarafından yakalanıp ölüme mahkûm edildiği vakit ölüme meydan okumaktan bile yılmaz. Hapishanede uyurken Özgürlüğün Klare biçiminde kendine görünmesi de Egmont'a yeni bir ufuk açar. Özgürlük ülküsünün kendi ölümünden sonra bile yaşayacağına inanır artık.

EGMONT

Konu

Oyunun eylemi 1566 ağustosu ile 1567 yılının ilk ayları arasında Bruxelles'de geçer. Birinci perde Margarete von Parma'nın kral naipliği altında sürüp gider. Margarete von Parma memleketi Egmont ile Wilhelm von Oranien'in bilgece öğütleriyle yönetmektedir. Bu ilk sahnelerde Egmont hiç görünmez, ama kral naibi ile Machiavel'in konuşmaları, halkın umut içinde bulunuşu ve Egmont'un sevgilisi Klare'nin sözleri onun varlığını belli eder. İkinci perdede Egmont siyasal tutumunu açığa vurur. Krala bağlı kalmak ve halkın haklarını yasa yollarından elde etmek ister. Düşüncesini açtığı Wilhelm von Oranien ise bunun tehlikeli bir yol olduğunu söyleyerek onu bir devrime zorlar. Çok kısa süren üçüncü perde ise Alba Dukasını karşılama hazırlıkları ile başlar ve Egmont ile Klare'nin bir aşk sahnesiyle son bulur. Bu tatlı sahne Faust ile Margarete arasındaki aşk sahnesini andırır biraz. Ama bu perdenin sonundaki tatlılık dördüncü perdede fırtınaya dönüşür. Zorbalığıyla tanınan Alba Dukası, Egmont ile Wilhelm'e bir tuzak hazırlar. Ama tuzağa sadece

Egmont düşer. Bu perdedeki Egmont ile Duka arasındaki konuşma çok canlıdır. Egmont, Hollanda'nın durumunu anlatıp ulusunun özgürlüğe ve bağımsızlığa hakkı olduğunu söylerken kurnaz Alba Dukası da kralının buyruklarını yerine getirmekten başka bir şey düşünmez. Beşinci perdede oyunun eylemi hızlanır. Klare boş yere halkı ayaklanmaya kışkırttıktan sonra kendini öldürür. Klare'nin ölümünü ise Egmont'un ölümü izler.

PERDE : V

(Sahne lamba ile aydınlanmış bir hapis odasını canlandırır. Dipte bir yatak.)

EGMONT — (Yalnız.) Eski dost, ey sözümünden hiç çıkmayan uyku, sen de mi öteki dostlar gibi benden kaçıyorsun? Özgür başımı içten kavrar, şakaklarıma aşktan örülmüş bir mersin çelengi gibi serinlik verirdin. Silahların ortalık yerinde, yaşamakla boğuşurken senin kollarında dinlenirdim. Senin kollarında sağlıklı bir çocuk gibi rahatça nefes alırdım. Fırtınalar filizleri ve yaprakları salları, dalları çatırdatırken, ağacın kendisi buna aldırılmazdı. Şimdilerde seni sarsan ne? Neden karşı koyma gücünü yitirdin? Biliyorum, bu, kökümü biçen öldürücü baltanın sesidir. Daha ayaktayım, ama içten içe ürperiyorum. Evet o hain güç, ağacı temizliyor. Daha şimdiden gizliden gizliye yüksek ve sağlam gövdeyi aşındırmaya başladı. Daha kabuk kurumadan içim dökülüyor ve yerde gürültüler koparıyor.

Sen en çetrefil sıkıntıları, çokluk, bir sabun kö-

püğü gibi bir anda yok ederdin. Neden şimdi yüreğinde bin bir biçimde depreşen önseziyi bağrından koparıp atamıyorsun? Ölüm ne zamandan beri seni korkutuyor? Oysa ölümün boyuna değişen yüzü, dünyanın öteki yüzleri gibi sana hiç de yabancı değildi. Sen, eline çabuk bir düşman karşısında, düşmanla boy ölçüşmek için içi giden düşmana şevkle saldıran kişi değilsin artık. Şimdi karşında bir mezar imgesi olan bir zindan var. Korkakları da, yiğitleri de iğrendiren bir zindan. Koltuğumda oturup önemli işler için toplanmış prenslerin bir kavun çekirdeğini doldurmayan şeyler üzerinde bitmez tükenmez tartışmalara girdiğini dinlerken bile hafakanlar boğardı beni. Tavanın kirişleri, salonun iç karartan duvarları arasında sıkışıp kalmış olan beni ezer, ezerdi. Ama fırsatını bulur bulmaz öyle bir hızla atıldım ki kapıya... Atıma atlar, havayı ciğerlerime doldururdum. Kısa bir süre sonra kendi dünyamıza, kırlara erişirdim. Orada dost doğa bizi dört elle sarar ve toprakların nimetlerini sunardı. Orada gökyüzü bize yıldızların hayirdualarını iletirdi. Orada, toprağın yarattığı devler örneğince, annemize dokunur dokunmaz daha irileşir, daha büyürdük. Orada kendimizi daha erkek hissederdik. İçimizde bütün bütüne insanlık ateşiyle dolardı. Genç avcı ileri atılmak, yenmek, ele geçirmek, gücünü kullanmak, sahip olmak, fethetmek isteğinin içinde filizlenişini orada duyardı. Savaşçı da, ileri doğru atılarak, kendisine doğadan miras kalan hakları herkesin önünde orada alır ve orada doluyla yağın bir yağmur gibi çayırıları, taflaları, ormanları, her şeyi, her şeyi mahveder, insan elinin çizdiği sınırlarla alay ederdi.

Sen artık bir görüntüden, bir düşten, uzun zaman yaşadığım mutluluğun bir anısından başka bir

şey değilsin. O kalleş alın yazısı seni nereye sürükledi? Birçok kez, güpegündüz, ölümüne meydan okuduğum vakit alın yazımın beni ölümün eline bırakması bana burada, bu kokuşmuş yerde bir mezar hatıyatı sürdürmek istemesinden miydi? Bu taşlar arasından bir vebalinin soluğu yükseliyor!... Neredeyse yaşamam sona erecek... Bir mezarın karşısındaymışım gibi yatağa yaklaşmak istemiyorum.

Ey sıkıntılar, beni vaktinden evvel öldürüyorsunuz! Bırakın beni. Egmont ne vakitten beri yalnız, dünyada ne vakitten beri yapayalnız? Onu mutluluk değil, kuşku sarmış artık. Kralın bütün ömrünce bağlandığın adilliği, düşesin dostluğu, ki bu dostluk, çekinmeden söyleyebilirsin hemen hemen aşkın kapısına dayanmıştı, bütün bunlar geceleyin kayan bir yıldız gibi **birdenbire** yok mu oldular? Karanlık bir yolda bir başına mı bıraktılar seni? Nassau Kontu Oranien dostlarını toplayıp sana yardıma koşmaya çalışmayacak mı? Halk biraraya gelmeyecek, eski dostunu güç kullanarak kurtarmayacak mı? Ey, beni burada hapseden duvarlar bu candan topluluğun bana dek uzanmasını engellemeyin sakın! Eskiden ben onlara destek olmuştum. Şimdi onlarda uyandırdığım güç ve yüreklilikle bana destek olmak onlara düşünüyor. Evet, evet binlerce insan ayaklandı. Geliyorlar. Yaklaşıyorlar! Sevgi ile dolu dua sesleri gökyüzüne doğru yükseliyor. Bir mucize diliyorlar. Eğer gökyüzünden bana yardım için bir melek inmeyecek olursa onlar silahlarına, mızraklarına, kılıçlarına sarılacaklar. Evet evet sarıldılar. Onlar saldırdıkça kapılar açılıyor, parmaklıklar devriliyor, duvarlar yıkılıyor. Egmont doğan günün özgürlüğünü sevinçle karşılıyor. Gözlerinde neşe okunan yüzlerce tanıdık insan beni ağırlıyor. Ah Klare, sen de erkek olsaydın, hiç

kuşku yok, ilk gelenler arasında seni de görecektim. O zaman da bir krala ödenmesi güç olan özgürlük ücretini sana ödeyecektim.

KLARE'NİN EVİ

KLARE — (Bir elinde bir bardak su, öteki elinde bir lamba ile Klare bitişik odadan gelir, su bardağını masanın üstüne koyup pencereye koşar.) Brackenburg, siz misiniz? Bir şey işittim, neydi o? Daha kimse yok mu? Yok kimse. Lambayı pencereye koymalı. Daha uyumadığımı, hep onu beklediğimi anlasın. Bana haber getireceğine söz vermişti. Ne olabilir bu haber? Ah, o acı gerçek! Mahkûm edilmiş Egmont! Hangi mahkeme bunu göze alabildi? Onu mahkûm edecekler. Yoksa kral mı onu mahkûm eden? Ya da duka mı? Düşes ortalarda görünmüyor. Nassau kontu da çekiniyor. Dostları da. Kaypaklığını, gelgeçliğini binlerce kez işittiğim, ama ne olduğunu kendiliğimden anlayamadığım dünya bu mu? Bu, dünya mı? Bunca sevilen bu adama kötülük yapacak kadar kim kalpsiz olabilir? Herkesin saygı gösterdiği birini birden uçuruma iteleyecek kadar gücü var mı kalpsizlerin? Ama işte Egmont'u uçuruma iteverdiler. Ah Egmont, ben ki seni kollarımın arasında olduğu kadar Tanrı önünde, insanların önünde de güvenlik içinde sanırdım, ben, senin neyindim ben? Bana senin Klare'n olduğumu söylerdin. Hayatımı senin hayatına bağlamıştım. Şimdi neyim ben? Seni bağlayan zincirleri koparmak için ellerimi boşuna uzatıyorum. Kimse senin yardımına koşmuyor. Bense özgürüm. İşte kapımın anahtarı. İstedğim zaman girer, istediğim za-

man çıkarım. Ama gel gör ki, sana hiç bir yararım dokunmuyor. Ah, aklımı bütün bütüne yitirmemek için beni de zincire vurun. Başımı nemli duvarlara çarpabilmek için beni de en karanlık zindanlara atın. Atın ki özgürlük için inleyeyim, atın ki, zincirlerim olmasaydı onu kurtarırdım diye düşler kurayım. Oysa özgürüm, bu özgürlük içinde onun için hiç bir şey yapamayacağımı biliyor, güçsüz oluşumun acısını duyuyorum. Ne yazık ki, senin varlığının küçük bir parçası olan Klare'n senin gibi mahpustur. Senden uzakta can çekişiyor, gücünün en son parçalarını sarf ediyor. Ayak sesi var. Biri öksürdü. Brackembourg olmalı. Zavallı delikanlı, senin alın yazın da hiç değişmiyor Sevgilin işte geceleyin sana kapısını açtı. Ama ne kadar acılı bir buluşma bu.

IPHIGENIE TAURIS'TE (Iphigenie auf Tauris)

GOETHE, Weimar'da iken yazdığı bu düzyazı halindeki oyunu İtalya'da yeniden ele almış, onu manzum olarak yazmıştır. Ne var ki, oyunu dostlarına okuduğu vakit dostları düş kırıklığına uğramıştır. Çünkü hepsi de Götz von Berlichingen gibi atılğanlık ve şiddet dolu bir eser bekliyorlardı ondan.

Iphigenie Tauris'te eski Yunan dünyasının bir eseridir. Goethe'nin, Shakespeare'in oyunlarından birdenbire koparak Sophokles'in dünyasına geçişi eleştirmenleri de şaşırtmıştır. Oysa, Shakespeare'in kırıncı bir tutku içindeki insanları Iphigenie Tauris'te' de hiç eksik değildir. Yalnız, bu manzara, Freud'ün diliyle söylemek gerekirse, geriye itilmiştir. Dikkat edilirse, çılgınlığın sınırına dayanan Orest, kurbanını ele geçirmek isteyen Tauris Kralı Thoas, kardeşini feda etmekten pek çekinmeyen Iphigenie içgüdüleriyle hareket eden birer yırtıcı insandır. Bunlar

Sophokles'ten çok, Shakespeare'e yakındır. Şu da var ki, Yunan tragedyası önceden olup bitmiş olaylara yukarıdan bakan bir tiyatrodur. Goethe'nin *Iphigenie Tauris'te*'ye verdiği hava ise çok başkadır. O Olimpos çevresinde yaşayan insanların çok zorlukla ve pek seyrek olarak huzura kavuştuklarını göstermek istemiştir. Ancak, bu huzur insan gücüyle karşılanacak türden de değildir. Bunun için üstün bir kadının, bir yarı-tanrıçanın yardımı gereklidir. İşte *Iphigenie*'nin rolü de budur: Başkalarını kurtarmak.

IPHIGENIE TAURIS'TE

Konu:

Iphigenie, yıllardan beri *Diana* rahibesi kişiliği ile *Tauris'te* yaşamaktadır. Ama memleketine karşı büyük bir özlem beslemektedir. Oyun mabette *Iphigenie*'nin tanrıçasına yakarılıyla başlar. Bu sırada kralın nedimi *Arkas* gelir ve *Tauris* kralı *Thoas*'ın büyük bir zafer kazandığını söyler. Biraz sonra gelen *Thoas* da aynı şeyi söyler ve *Iphigenie* ile evlenmek istediğini de açığa vurur. *Iphigenie* buna yanaşmaz. Bunun üzerine *Thoas* da, *Iphigenie*'yi sarsmak için sahilde yakalanmış iki yabancı'nın kurban edileceğini söyler. Bu eski âdetin yeniden uygulanmaya kalkışılması *Iphigenie*'yi adamakıllı sarsar. Hele *Pylades* ile *Orest* adındaki iki yabancı'nın kendi öz kardeşi olduğunu anlayınca acısı büsbütün artar. Ancak, *Orest*, *Iphigenie*'nin kardeşi olduğuna inanmaz ve bunun intikam perilerinin bir işi olduğunu düşünür ve aklını yitirecek bir duruma gelir. Ama bu durum uzun sürmez. Üç kardeş *Tauris'ten* kaçacaklar ve kaçarken de mabetteki *Diana*'nın resmini de yanlarında götürceklerdir. Gelin

görün ki, Kral Thoas bunların planını öğrenmiş ve daha ele geçmemiş adamlarıyla birlikte yakalanmaları için emir vermiştir.

Öte yandan Iphigenie, kralı aldatacağı için yürek acısı çekmektedir. Kral kendini çağırdığı vakit her şeyi olduğu gibi anlatır ve kardeş katili sayılmaması için ilkin kendisinin öldürülmesini kraldan rica eder. Bu sırada Orest ile Pylades de, ellerinde kılıçlarıyla, bilmeden Thoas'ın odasına girerler. Iphigenie'nin sözleriyle yumuşamış olan kral, Orest'i elinde kılıcıyla görünce o da kılıcına sarılır. Ama Iphigenie aralarına girerek onları yatıştırır. Sonunda kral, hepsinin Tauris'ten gitmesine boyun eğer.

PERDE : V ALTINCI SAHNE

IPHİGENİE, THOAS, OREST

IPHİGENİE

Siz söze başlamadan önce kurtarın beni
Endişeden. Ey Kral, korkuyorum eğer sen
Duymazsan adaletin tatlı sesini, sen de
Kardeşim o gem almaz gençliği zaptetmezsen,
Bir kötü anlaşmazlık çıkacak aranızda.

THOAS

Tutuyorum öfkemi, yapıyorum yaşama
Yaraşanı. Şimdi sen cevap ver sorduğuma!
Nedir elinde delil Agamemnon oğluysan
Ve bu da kardeşinse?

OREST

Trova'nın dövüşken
Erlerini toprağa düşüren kılıç işte.
Ben katilin elinden aldım onu ve büyük
Kralın talihini, yüreğini, gücünü
Bana versinler diye tanrılara yalvardım

Ve bir yiğitçe ölüm dileyerek el açtım.
Yeryüzü kahramanlar beslediği müddetçe
Reddolunmaz bu istek her yabancidan bence.

THOAS

Bırakmaz bu beldenin eski gelenekleri
Bu hakkı hiç bir zaman bir yabana.

OREST

Öyleyse!

Senle benden başlasın bu en yeni âdet de!
Millet taklitle bunu kutsallaştırır yarın,
Yasa olur asilce işleri başbuğların.
Ve bırak yalnız kendi hürlüğüümüz'çin değil
Yabanım, yabancılar için de dövüşeyim.
Ölürsem sadır olur hüküm onlar için de
Benimkiyle birlikte: Fakat bahtım yar olur
Galip gelirim eğer o zaman, yardım dolu
Bir şefkatli bakışa mazhar olmayan, kimse,
Hiç bir yabancı ayak basmasın bu sahile
Ve her gelen buradan teselli bulup gitsin!

THOAS

Görünmüyorsun hiç de layıksız, dellkanlı,
Mensuplukla övünüp kıvandığın cetlere.
Çoktur sayısı emrim altındaki kahraman,
Soydan erlerin, fakat ben bu geçkin yaşta da
Kendim karşı çıkarım bizzat düşmanlarıma,
Hazırım denemeye talihi seninle de.

IPHIGENIE

Hayır, asla! Ey Kral, hacet yok böyle kanlı
Bir belgeye, çekiniz elinizi kılıçtan!
Düşünün ikiniz de beni, benim bahtımı.
Ölümsüzlüğü sağlar çabuk bir cenk bir ere:
Övülür türkülerle hemen düşerse yere.
Yalnız o göz yaşları, dinmeyen göz yaşları
Geride bırakılan kadının döktüğü yaş.

Şair sükûtle geçer, nesiller anmaz onu,
 O ağlamakla geçen bin geceyi, bir günü,
 O geceler, günler ki bir bahtsız gönül susar,
 Ve seslenir boşuna göçen dostun ardından,
 Geri çağırır onu, yüreği sızlar, yanar.
 Az önce bir endişe uyardı bizzat beni,
 Bir haydudun hilesi sığındığım köşeden
 Beni çekip almasın, esarete atmasın,
 Sonsuz sualler sordum burda ikisine de,
 Her hali, ihtimali araştırdım, öğrendim.
 Delil, belge istedim, artık rahat yüreğim.
 Bak şu sağ elindeki gözüken işarete,
 Sanki üç yıldız gelip, ilk ışığı görürken
 Hayata doğduğu gün konmuş eline onun,
 Ve keşfetmiş bir rahip bu elin göreceği
 Ağır işleri önce. Sonra şu kaşlarının
 Arasındaki çizik, güven vererek bana
 İnandırdı kalbimi. Birgün, daha çocukken
 Düşürmüş yere, onu taşıırken Elektra
 Acele, ihtiyatsız gidiyorken sokakta,
 O zaman üç-ayağa çarptı idi başını
 Odur bu gördüğüm genç. Sana daha babamla
 Benzer yerlerini mi, kalbimden kopup gelen
 Hudutsuz sevinci mi söyleyim delil diye?

THOAS

Sözlerin giderek bütün şüphelerimi
 Kalbimdeki hiddeti kovup sustursa bile:
 Aramızdaki işi silah çözecek yine.
 Görmüyorum bu işte ben barış ihtimali.
 Onlar buraya senin bizzat dediğin gibi,
 Tanrıça heykelini çalmaya geldi benden.
 Kayıtsız mı kalırım sandınız siz buna ben?
 Çoğu zaman doymayan gözlerini Elenler,
 Irak'ta barbarların hazinelerine diker

Altın post, güzel kızlar ve atları ararlar.
Fakat her zaman kâfi gelmez cebirle hile
Sağ, esen dönmek için vatana ganimetle.

OREST

Ey Kral, heykel bizi ayırmasın ikiye!
Anlaşıyor şimdi, anlaşılmayan hata.
Bir tanrı örtmüş onu sanki gözlerimize
Bir ağır örtü gibi buraya gönderirken.
Öğüt diledim ondan, dua ettim, yalvardım
Beni kurtarsın diye Furilerin elinden
Dedi bana: «Tauris'te, istemeyerek, zorla
Sahilde bir mabette oturan kız kardeşi
Alır gelirsen eğer Elenler diyarına
Çözülür boynundaki lanet». Biz de sandık ki
Kendi kız kardeşiymiş bu sözle kastettiği
Meğer seni söylemiş! Şimdi seni bağlayan
Bağlar koptu, kavuştun, kutsal kız yine, bize
Bağışladılar seni. Ve şifa buldum hemen
Elin bana değince, açılan kollarında
Son defa pençesiyle kavradı cinnet beni,
İğrenç titreyişlerle sarstı iliklerimi
Ve yılan gibi kaçıp gitti sonra inine.
Tadıyorum güneşin geniş ışıklarını
Şimdi elinden senin. Ve ne büyük, ne güzel
Tanrıçanın bu lütfu. Üstünde bir esrarlı
Tanrı sözüyle şehrin bütün bahtı yazılı
Kutsal bir resim gibi, seni ocağımızın
Üstüne kanat açan kızı, götürdü bizden
Ve bütün ailenin, kardeşinin bahtına
Bir kutsal sessizlikte tuttu, korudu seni.
Ve bu geniş dünyada tek kurtuluş umudu
Kalmamışken hepsini geri verdin sen bize,
Ey Kral barışlığa, sulha döndür ruhunu!
Bırak bu tanrısız kız mutlulasın eliyle

Atalar ocağını ve alıp gitsin beni
 Günahından arınan aziz baba evine,
 Ataların tacını koysun başıma yine!
 Öde bu kızın sana getirdiği zahmeti,
 Bırak, artık alayım kendi hakkımı ben del
 Erkeklerin en büyük ünü, cebirle hile
 Utanacak bu yüce ruhtaki hakikatten
 Ve bir soy ere karşı temiz çocuk inanı
 Gün gelip kazanacak elbet mükâfatını.

IPHİGENİE

Düşün yaptığın vaadi ve bu sadık, riyasız
 Ağzından çıkan sözler tesir etsin kalbine!
 Bak bize! Fırsat düşmez her yerde ve her zaman
 Senin'çin böyle asil hareketler görmeye.
 Reddetmem mümkün değil, çabuk kabul et bari.

THOAS

Peki gidin.

IPHİGENİE

Kralım, öyle değil! Rızasız,
 Rahmetini almadan ayrılmam ben senden.
 Nefyetme bizi böyle! Sevindir ayrılırken
 Bir sözle kalbimizi: Ve ancak böylelikle
 Ebedi ve son olmaz ayrılmamız. Öz babam
 Ne kadar aziz ise sen de öylesin bana,
 Bu inan sönmeyecek ölüme dek ruhumda,
 Milletin en hakir ferdinden biri, birgün
 Burada, yanınızda yıllarca alıştığım
 Sesinizin aksini getirir kulağıma
 Ve sizi hatırlarsam kıyafetinde onun,
 Karşı çıkar bir Tanrı karşılar gibi ona
 Ve kendim hazırlarım elimle odasını
 Otururum çağırıp onu ocak başına,
 Sorarım seni ondan, kaderini, bahtını.
 Dilerim tanrılardan, sonsuz eyliklerini,

Kalbini mükâfatsız komasın! Sağ esen kal!
Ah, ne olur yüzünü çevir bir kere bize,
Bir tatlı veda sözü söyle sözüme karşı!
Yelken daha neşeli yelle dolar o zaman,
Daha ılık, yumuşak dökülür göz yaşları
Ayrılanın gözünden. Sağ esen kal! Ver bana
Eski dostluğun rehini olarak sağ elini!

THOAS

Güle güle.

Çeviren Selâhattin BATU.

TORQUATO TASSO

1807 YILINDA Weimar'da, 1816 yılında da Berlin'de sahneye konulan bu beş perdelik oyunda eylemden çok ruh hallerine yer verilmiştir. Charlotte von Stein'a olan sevgisinin esiniyle Goethe oyunu ilk 1780 - 1781 yıllarında düzyazı halinde yazmış, ama sonradan yazdıklarını beğenmeyerek yırtmıştır. Tasso üzerine bir oyun yazmak düşüncesi ise ona, Manso'nun kaleminden çıkan Tasso'nun yaşamöyküsünü okuduktan sonra gelmiştir. Ne var ki, 1785 yılında Goethe İtalya'da bulunurken Rahip Pierantonio'nun yazdığı *Torquato Tasso'nun Hayatı* (Vita di Torquato Tasso) adlı kitabı okuyunca eseri yeniden ve manzum olarak yazmaya karar vermiştir. Yazılması 1789 yılında biten eser Goethe'nin yeni hayat ve sanat anlayışının izlerini taşır. Oyunun bu yeni biçimindeki temel düşünce sanatçının çevresiyle çatışması değildir artık. Goethe bu kez ülkünün gerekleri ile kaskatı gerçek arasındaki karşıtlığı dile getirmiştir.

AŞIĞIN KAPRİSİ (Laune der Verliebten)

BİR perdelik bu manzum idil 1768 yılına doğru yazılmıştır. Ama ilk kez 1806 yılında yayınlanır. Goethe bu küçük oyunu yazdığı vakit daha Gellert'in Saksonya Şiir Okulunun etkisindeydi. Eserde Lamon'un sevgilisi Egle ile Eridon'un sevgilisi Amine

aşk üzerine iki ayrı görüşü canlandırırlar. Lamon, Egle'ye delice tutkundur ve onun düşüncelerinin etkisindedir. Bunlara göre aşk insanın hayatını güzelleştiren ve ona mutluluk veren eğlenceli bir oyundur. Buna karşılık Amine, o 'zalim Eridon'un elinde bir oyuncak gibidir. Eridon'un kıskançlığı Amine'in hayatını karartmıştır. Bunu gören Egle, Eridon'u kıskançlıktan kurtarmayı kafasına koyar ve Amine'in baloya gittiği bir gün bütün fettanlığını takınarak Eridon'u baştan çıkarır ve onun kendisini öpmesine meydan verir.

Egle amacına ulaşmıştır. Eridon bundan böyle bir dansın, bir öpücüğün sevgiye ihanet demek olmadığını, bunların gerçek aşkı öldürmediğini, tersine insanın hayatına neşe kattığını düşünecektir.

STELLA

GOETHE'NİN bu beş perdelik tragedyası ilkin 1776 yılında güldürü olarak yazılmıştır. Sonradan Goethe onu tragedyaya çevirmiş ve 1816 yılında bu yeni biçimiyle yayınlamıştır. Ama değişiklik daha çok son perdede yapılmıştır. İlk dört perde her iki eserde de hemen hemen aynıdır. Oyun bir posta arabasının konak yerinde başlar. Lucie annesi Cecile Sommer'in eşliğinde Barones Stella'nın konağına gelmektedirler. Baronesin yanında can arkadaşı olarak çalışacak olan Lucie handa bir subayın yanında yemek yer. Şubay tatlı tatlı hikâyeleriyle Lucie'yi bir hayli eğlendirir.

Stella, Lucie'yi de, Lucie'nin annesi Cecile'i de çok sevmiştir. Stella ile Cecile'in alınyazıları da onları birbirlerine yaklaştırır. Stella'yı sevgilisi, Cecile'i de kocası terk etmiştir. Ama Stella sevgilisinin fotoğrafını gösterince Cecile bunun kendi kocası olduğunu anlar. Lucie ise handa görüştüğü subayın kendi babası olduğunu anlamakta gecikmez. Hiç beklenmedik bir anda Lucie'nin babası Fernando ile Stella'nın karşılaşması sahnesini, Fernando'nun karısıyla karşılaşması sahnesi izler. Üç yıl önce karısını ve kızını bulmak amacıyla Stella'yı terk etmiş olan Fernando yeniden Stella'ya olan aşkının kabardığını duyarsa da karısı ve kızıyla birlikte gitmek düşüncesindedir. Bunu Stella'ya da söyleyince barones düşüp bayılır. Gürültüyü işiten Lucie ile annesi de oraya koşup gelmişlerdir. Stella kendine gelince Cecile'den özür diler. Ama Cecile onu çoktan bağışlamıştır. Oyunun birinci baskısında son perde Cecile'in kocasını Stella'ya bırakması ve Stella'nın bir dostu olarak kalmayı kabul etmesiyle son bulunduğu için bu, birçok eleştiriye yol açmış ve oyunun Berlin ile Hamburg'ta yasaklanmasıyla sonuçlanmıştı. Bunun üzerine oyuna Rahip Pfranger tarafından bir altıncı perde eklenmiş ve bu perdede Fernando'nun cezalandırıldığı gösterilmek istenmişti. Goethe'nin 1806 yılında eserini değiştirmeye kalkışması, başkalarının ellerinde eserinin bozulmasını önlemek içindir. Böylece oyunun beşinci perdesi Stella ile Fernando'nun kendilerini öldürmeleriyle son bulur.

Goethe bu eserindeki Fernando rolüyle kendini Friederike ile Lili'ye karşı duyduğu ikili aşkın kahramanını canlandırmak istemiştir. Dahası, kıskanç Brentano'nun karısı ve Bettina ile Clemens'in anne-

si güzel Maximilienne La Roche'a olan bağılılığı bu yıllara rastladığına göre buna üçlü aşk adını da verebiliriz.

PANDORA

ALEGORİK iki bölümden meydana gelen bu eserin ilk parçası 1806 ile 1808 yılları arasında ve özellikle 1807 sonbaharı ile ertesi yılın ilkbaharında yazılmıştır. Ama yazar **Ruh Yakınlıkları'nı** yazmak için birinci fragmandan sonra onu bir süre bırakmıştır. İlk **Pandora'nın Dönüşü** adını taşıyan oyunun dekoru iki belli parçaya ayrılmıştır. Bunlardan her biri Prometheus ile kardeşi Epimetheus'un barınağını canlandırır. Prometheus'un oğlu Phileros, Epimetheus'un yanına geldiği vakit onu anılarını anmaya pek elverişli olan geceyi çağırarak meşgul görür. Ama orada çok kalmaz, çılgınca âşık olduğu Epimelie'yi aramaya gider. Yalnız kalan Epimetheus Pandora ile geçirdiği sevgi günlerini geçirir aklından. Erkeklere mutluluk getirmek için dünyaya gelmiş olan Pandora, Epimetheus'la evlenmiş ama sonradan kızı Elpore ile ortadan kaybolmuştur.

Epimetheus'un uykuya daldığı bir sıra sahneye dev kılıklı Prometheus girer. Elinde bir meşale tutan Prometheus, demircileri çalışmaya çağırır. Daha sonra gelen çobanlar demircilerden kendilerine yarayacak şeylerle musiki aletleri yapmalarını isterler. Bu sırada Epimetheus ile Pandora'nın kızı El-

pore madde ile hemen hemen hiçbir ilgisi bulunmayan bir kılıkta görünür ve bir yankı gibi ortadan silinir. Phileros, sevgilisini kışkandığı bir çobanı öldürmüştür. Bu olay karşısında Epimelie'nin attığı çılgık Prometheus'u mağarasından dışarı çıkarır. Phileros sevgilisini kendisine ihanet etmekle suçlar ve sonra kendini denize atar. Oyunun bu parçası iki kardeşin (Prometheus - Epimetheus) konuşmasıyla son bulur. Prometheus, böylece Epimelie'nin eskiden kovmuş olduğu Pandora'nın kızı olduğunu öğrenir. Bu arada Epimelie, tanrılara Phileros'u kurtarmaları için yalvarmıştır. Eos adındaki güneş ufukta görünerek Phileros'un denizde boğulmaktan kurtulduğunu ve şimdi de Epimelie ile evleneceğini haber verir.

Eserin ikinci bölümü 1808 yılında yazılmıştır. Bu kez sahnede o ünlü kutusuyla birlikte Pandora görünür. Ama yanında devler değil, yeni düşüncelerin temsilcisi delikanlılar vardır.

Goethe bu eserinde eylem insanıyla, her şeyi kıpırdamadan seyreden insan arasında yer alan Alman düşüncesindeki ikiciliği başarılı bir biçimde yansıtmıştır.

Şu var ki eserdeki Prometheus tipi Goethe'nin gençliğinde yarattığı Prometheus'tan çok farklıdır. Burada Prometheus gerçek ve yarara dayanan pratik dünyanın insanlarını temsil etmektedir. Ama o her şeyden önce kendi fizik kuvvetiyle böbürlenen bir devdir.

KARDEŞLER (Die Geschwister)

GOETHE'NİN bu bir perdelik güldürüsü 1776 yılında yayınlanmıştır. Konusu oldukça tek çizgi üzerinde gelişir: Marianne, Wilhelm ile birlikte yaşamaktadır. Birçokları onu, Wilhelm'in kız kardeşi sanırsa da, aslında onun vasiliği altında bir kızıdır. Wilhelm, Marianne'ın kişiliğinde eski sevgilisi ve Marianne'm annesi Charlotte'yi görür gibi olur. Ama sırrını kızı açmaz. Hiç bir şeyden haberi olmayan ve Marianne'ı Wilhelm'in kız kardeşi sanan Fabrice, genç kızı tutulmuş ve evlenme önerisinde bulunmuştur. Bu sözlerle heyecanlanan Marianne, Fabrice'e biraz umut verirse de sonradan Wilhelm'e kendisinden başka bir erkekle yaşayamayacağını açıklar. Marianne'ın itirafını sonuna kadar dinleyen Wilhelm artık sırrını daha fazla saklayamayacağını anlayarak kızı kollarının arasına alır. Bu, Marianne'ın kendi karısı olması için atılan ilk adımdır. Bunu öğrenen Fabrice ise şöyle der: «Wilhelm, sen kendini bütün ağırlığınla karşı kefeye koyduktan sonra benim çok hafif kalacağımı biliyordum. Nasılsa bırakmaklığım gereken bir şeyi kalbimden çıkarmak niyetiyle geri geliyorum. Her türlü dilekten vazgeçiyorum ve işlerin zaten kendiliğinden yürüdüğünü görüyorum. Hiç değilse, bu işe masum bir bahane yaratmış olduğuma memnunum (1)».

Goethe bu eseri de Charlotte von Stein'a duyduğu sevginin itkisiyle yazmıştır. Onda Goethe'nin *Sturm und Drang* çağının nitelikleri de görülür.

(1) Goethe, *Kardeşler*. Çevirenler: M. ve Ş. Önay. Eser Clavigo ile birlikte M.E.B. yayını olarak yayınlanmıştır.

PROMETHEUS

PROMETHEUS'U, Goethe 1773 yılında yazmıştır. Ama fragman halindeki eserin yayınlanması Goethe'nin ölümünden sonra 1878 yılında gerçekleşmiştir.

Ne var ki, Goethe daha 1771'de Shakespeare üzerine yaptığı bir konuşmada Prometheus'a değinmiş ve onu insan türünün yaratıcısı olarak göstermişti. Rousseau'nun **Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev**, Wieland'ın **Prometheus ile Düşsel Görüşme** adlı eserleri Goethe'yi etkilediği gibi, Herder'in düşünceleri de bu üstün insanı canlandırmaya itelemiştir onu. Zaten Goethe gençliğinde hep bu üstün insanlar üzerinde durmuştur. Bir ara Julius Sezar üzerine de bir oyuna başlamış ve bunu 1808 yılında Voltaire'in Sezar'ın Ölümü oyununu gördükten sonra yeniden ele almışsa da sonunu getirememiştir.

Goethe Prometheus'u ⁽¹⁾ yazarken Voltaire ile Aiskhylos'un eserlerinden de esinlenmiştir. Kendi gücünü tanrıların gücüyle bir gören bu Eski Yunan'ın yarı tanrı Prometheus'u Goethe'nin eserinde şunları söyleyecektir: «Onlardan ne farkım var? Ben de, onlar gibi yaratıyorum.» Şunu da söyler: «Mutluluk denen şeyi insan tanrıların önünde diz çökmekle bulamaz. Mutluluk ancak insanın kendini dünya bütünlüğüne uydurmasıyla elde edilebilir. Bu da sevmek ve yaratmakla olur.»

Goethe, 1795 yılında bir de Prometheus'un Kurtarılması adında bir esere çalışmaya başlarsa da bunun da sonunu getiremez. Bize ancak 23 dizelik üç kü-

(1) bkz. Prometheus. Çevirenler: Mehmet Başaran - Tefik Uğurlu. Yücel Dergisi. Sayı: 119, 1946.

çük parça kalmış, bunlar da 1888 yılında yayınlanmıştır. Goethe, Prometheus'u bir de 1806 yılında yazmaya başladığı Pandora adlı oyununda sahneye çıkaracaktır.

MUHAMMET (MAHOMET)

GOETHE 1772 yıllarında Kur'an'ı okuduktan sonra Hazreti Muhammet üzerine bir manzum oyun yazmaya başlar. Ama oyun, Goethe'nin birçok tasarısı gibi yarıda kalır. Goethe eserinde topluma yön vermek isteyen üstün insanların, bulundukları toplumla çatışma halinde olduklarını ortaya koymayı düşünüyordu. Kendine göre bir Muhammet yaratmaya kalkışan Goethe XVIII. yüzyılın o soğuk entelektüalizmini eleştirmeyi istiyor ve Voltaire'in Muhammet adlı eserindeki görüşe karşı çıkarak Sturm und Drang öğretisini sürdürüyordu. Goethe, aynı yıl içinde «Muhammet'in Şarkısı» adında bir şiir de yazmış ve bu Çeşitli Şiirler adlı kitabında yayınlanmıştı.

Goethe, Voltaire'in Muhammet'ini hiçbir vakit benimsememiştir. 1800 yılında Weimar Dükü Voltaire'in eserinin Almancaya çevrilmesini kendinden istediği vakit buna hemen evet diyememiş ama sonradan «rollerini, oyundaki bütün sözcüklere bağlı kalarak ezberleyen, diksiyonlarını ve jestlerini uzun uzadıya tartan» Weimar Tiyatrosu oyuncularına yararlı olacağı düşüncesiyle öneriyi kabul etmişti. O sıralarda von Humboldt'un Fransız oyunları üzerine yazdığı bir yazı da Goethe'nin bu kararını pekiştirmiştir.

İLETTİĞİMİZ ŞEY (Was wir Bringen)

GOETHE'NİN 26 haziran 1802'de Lauchstadt Tiyatrosunun yeniden açılması dolayısıyla yazdığı bir perdelik bir oyundur bu. Eski tiyatro Martin ile Marthe adındaki iki kişinin kulübesiyle temsil edilmiştir. Ama Kazanç Tanrısı Mercurius bir büyü ile bu kulübeyi büyük bir bina haline getirmeyi başarır. Bu arada iki ihtiyar da Philémon ile Baucis ⁽¹⁾ adlarını alır. Daha sonra sahneye Tragedya'yı temsil eden genç Pathos ile Nymphe ve Phoné girer. Nymphe, Doğa Duygusu'nu, Phoné de Opera'yı canlandırır. Bunların yanında iki de çocuk vardır. Çocuklardan biri Yaratıcı Düş Gücü'nü, ötekisi ise Tiyatro Sanatı'nı temsil eder. Daha sonraki sahnelerde Weimar Tiyatrosunun tiyatro sanatına yaptığı katkılar üzerinde durulur. Bu biraz da Goethe'nin bu tiyatronun müdürlüğünü yaptığı zamanı anlatmaktadır. Oyunun son sahnelerinde Mercurius yeniden ortaya çıkar. Bu kez münadi rolündedir, halk ile Alman tiyatrosu arasındaki ilişki üzerinde durur.

Oyun çok başarılı bir biçimde temsil edilmiştir. Ama kitap haline geldiği vakit çokları oyunu beğenmemişlerdir. Schiller en güzel parçaların bile dilencilerin giysisi üzerine işlenmiş yıldızlara benzediğini yazmıştır. Oyun 1814 yılında Halle Tiyatrosunun açılışı sırasında da oynanmıştır. Bu kez oyuna yeni eklemeler yapılmıştır. Ama bu eklemeleri Goethe'nin kendisi değil, onun yol göstermesi ile yazmanı Reimer yapmıştır.

(1) Bunlar aynı zamanda İkinci Faust'un kişileridir.

SUÇ ORTAKLARI (Die Mitschuldigen)

GOETHE'NİN bu üç perdelik manzum güldürüsü ilkin bir perde olarak yazılmış ve 1770 yılında son biçimini almıştır. Konusu şöyledir: İçkiye ve kumara düşkün olan ve serüvenlere atılmayı seven Soeller bir hancının Sophie adındaki kıızıyla evlidir. Ama Sophie, Alceste adındaki bir şövalyeye de içten bir sevgi beslemektedir. Soeller'in bir maskeli baloya gideceği gece Alceste, uzun bir ayrılıktan sonra, ortaya çıkmış ve hana yerleşmiştir. Soeller her zamanki gibi karısını maskeli baloya götürmeyecektir. Ama Sophie de buna ses çıkarmamaktadır, çünkü o da Alceste ile buluşmayı düşünmektedir. Soeller bu arada fırsatını bulup Alceste'in odasına girer ve kendisini alacaklılarının dayacağından kurtaracak olan para dolu bir keseyi aşırır. Ama odadan çıkacağı sırada karısıyla Alceste'in birbirleriyle senli benli konuştuklarına tanık olur. Öte yandan, Sophie'nin babası da Alceste'in bir mektubunu ele geçirmek istediği için odaya girmiş çekmeceleri karıştırmaya başlamıştır. Sophie'nin babası bu halde yakalanırsa da para kesesinin çalınmış olmasının meydana çıkmasıyla o da kızını suçlar. Alceste ile Soeller arasında patlak veren bir tartışma da bütün bu olanlara tuz biber eker. Soeller karısıyla Alceste'i suçüstü yakaladığına inandığı için Alceste'e çok kaba davranır. Ama Alceste buna her zamanki kibarlığı ile karşılık verir ve Sophie'nin erdemli ve kocasına bağlı bir kadın olduğunu anlatır ve Soeller'e hırsızlığını itiraf ettirir. Sonunda herkes birbirini bağışlar çünkü hiç biri yeterince masum değildir. Komedi, Soeller'in şu sözleriyle son bulur: «Bu kez, içimizden kimse asıl-

miş olmayacak!». Lessing'in etkisini taşıyan bu güldürü konusunu da İsa'nın «Bu taşı ilk, içinizde günahsız olan atsın» sözünden almıştır.

Oyunun oldukça basit bir tema üzerine kurulması, değerini düşürmektedir. Ne var ki, bunu ilk anlayan da Goethe olmuştur.

AKHILLEUS (Achilleis)

BİLİNDİĞİ üzere Akhilleus mitosu Homeros'un *İlyada*'sında yer alır. Ama Homeros destanının dışında da Akhilleus birçok sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Aiskhylos bu Thessalialı yiğit için bir üfleme «*Myrmidoular, Nereidler, Hektor'un Kurtarılışı*» yazmışsa da bu üç oyun ne yazık ki şimdilere kalmamıştır. Euripides'in yine Akhilleus üzerine yazdığı *Skheriahlar* adlı oyunu da yitiktir. Buna karşılık aynı yazarın *Iphigenia Aulis'te* adlı oyunu bugünlere ulaşabilmiştir.

Akhilleus'un öyküsü yeni çağlarda birçok operalara da konu olmuştur. Bunlar arasında André Campra ile Antonio Caldara'nın bestelediği operalar sayılabilir. Goethe de 1799 yılında Schiller ile yaptığı bir konuşma sırasında bu konuyu işlemeye karar verir. Ama *Faust* yazarı ancak ertesi yılın mart ayında düşüncesini uygulayabilmiştir. Ne var ki, Goethe, düşündüğü taslağın ancak birinci bölümünü yazabilmiştir. 651 dizelik bu bölüm Hektor'un ölüsünün odun yığını üzerinde yakılmasıyla başlar. Alevlerin Troya surlarına vuran gölgesini kin ve

öfkeyle seyreden Akhilleus, daha sonra sahile doğru dağılan savaşçıları toplar. Goethe şiirinde doğayı anlatmaya çok önem vermiştir. Bu yeni çağların bir özelliğidir. Ama Goethe'nin Homeros'tan ayrılışı sadece doğa tasvirlerinde de kalmaz. Konu da oldukça değiştirilmiştir. Goethe'ye göre Akhilleus yakın bir gelecekte öleceğini bilmektedir. Bu arada Polyksena'ya âşık olur. Düğün günü de Apollon tarafından tapınakta öldürülür.

HALK GENERALİ (Der Bürgergeneral)

1793 YILINDA yazılan ve Weimar Tiyatrosunda oynanan bu bir perdelik oyunun konusu şudur: Bön bir kişi olan Martin Usta'ya bir gün Schnaps adında bir arkadaşı gelir, kendisini yemeğe davet ettirmek için birtakım martavallar uydurur ve şimdilerde Jacobinlerin generali olduğunu söyler. Ama Schnaps'ı öteden beri çekemeyen Georg tam sırasında içeri girer ve onu dövmeye başlar. Rose'un feryatlarına şehrin yargıcı koşup gelir. Gözü korkmuş olan Martin dostunu saklar ve yargıcı yanlış yola iteler. Ne var ki, Martin'in yalanını anlayan yargıç onu arkadaşlarıyla birlikte bir ihtilal hazırlamakla suçlar. Tam tutuklanacakları sırada şehrin dukası içeri girer. Schnaps'ın iki yüzlülüğünü ortaya çıkarır ve masumların hapse girmesini önler. Oyun, dükânın, seyircilere «Özgürlük, eşitlik, kardeşlik» gibi formüllere hemen kapılmamalarını öğütlemesiyle son bulur.

Goethe'nin bu oyunda uyguladığı canlı diyalog Alman tiyatrosuna büyük katkıda bulunmuştur. Oyunda yergi unsuru çok hafif kalmaktadır. Hatta Goethe'nin **Büyük Cophte** (Der Grosse Kophta) adlı oyunundaki yerginin de aşağısına düşmektedir. Ama **Halk Generali** zamanında çok beğenilmiş ve on yıldan fazla oynanmıştır. **Halk Generali**'ni Herder'le Schiller de çok beğenmiştir.

ELPENOR

GOETHE'NİN 1781 yılında yazmaya başladığı **Elpenor**, yarıda kalmış oyunlardan biridir. Hyginus'un, Yunanlı Antiope ile çocuklarını konu alan bir masalından esinlenmiştir Goethe. 1806 yılında yayınlanan oyun, ikinci perdede kalmıştır.

Konusu, Yunan mitologyasına dayandığı halde bu tragedyya da **Iphigenie Tauris'te** gibi Yunan oyunlarına benzemez. O, Goethe'ye özgü tragedyalardan biridir. Oyun sonunda ölüm diye bir şey yoktur, yeniden canlanma vardır. Eser, **Sturm und Drang** havasında yazılmıştır. Ama o klasik üç birlik kuralından da uzak kalmamıştır. Elpenor, kötülüğü, yüreğinin temizliği ile alt eden bir kişiyi canlandırır. Acı içinde dünyaya gelmiş olan Elpenor mutluluğa doğru yol alır.

BALTHAZAR

(Belsazer)

GOETHE'NİN delikanlılığında Klépstock ile Bodmer'in etkisi altında yazdığı eserlerden bugüne kalabilmiş tek dramdır bu. Ama bu da eserin bütünü değil, ancak bir parçasıdır. 1767 yılında Goethe kız kardeşine yazdığı mektupta bu dramı bitirdiğini yazıyor ve onun bir taslağını gönderiyordu. Ama birkaç ay sonra aynı Goethe eseri yaktığını bildirecektir kız kardeşine. Bu fragman ancak Goethe'nin delikanlılık çağındaki yaratmaları üzerine bir ışık tutmak bakımından önemlidir. Eser Fransız «alexandrin»iyle yazılmıştır ki bu da Goethe'nin o çağda Fransız edebiyatını çokça okuduğunu ve ona hayran kaldığını belli etmektedir.

SANATÇININ ULULANMASI

(Künstlers Apotheose)

BUNLAR Goethe'nin 1788 yılında yazdığı diyaloglardır. Konuşma bir müzede, bir tablo kopya eden genç bir ressamla, onun yaptığı işi öven usta bir ressam arasında geçer. Genç ressam kendisiyle tablosunu kopya ettiği sanatçı arasında büyük mesafeler bulunduğunu öne sürerek yürekliliğini yitirdiği vakit, usta sanatçı onu yüreklendirir ve bir sanatçının tek başına bütün ustalığını ele geçiremeyeceğini belirtir. Konuşmanın öteki kişileri, gerçeği yansıtmak dururken ressamın tablo kopya etmesini kınanan bir amatörle, resmi getireceği para bakımından

değerlendiren bir tablo tüccarıdır. Müzeye daha sonra şehrin prensi de gelir ve yüksek fiyata ölmüş bir ressamın tablosunu alır. Derken sanat tanrıçası Musa da bulutlar arasından sıyrılıp konuşanlara katılır ve «İyi eserle iyi şiirin ölümlü yaşamda olduğu gibi, ölümsüz yaşamda da boşuna yükseldiğini» söyler ve ozana ölümsüzlüğünden ötürü memnun olmasını öğütler. Ama şair bütün hayatı boyunca çektiği acıları düşünerek bu sözlerden mutluluk duymaz. O, bir sanatçıya hayatı sonunda verilecek yüksek ücretin, hayatın ilk basamaklarında verilmesine inanmaktadır. Goethe'nin *Bir Sanatçının Yolculukları* adlı kitabında öne sürdüğü bu düşünceler kendisinin temel düşüncelerindendir. Bunları mektuplarında da sık sık söz konusu eder. Gençliğinde sanata tanrısal bir şey gözüyle bakan Goethe'nin zamanla sanatın insansal yanını gördüğünü de ortaya koyar bu diyaloglar.

DUYGULULUĞUN ZAFERİ (Der Triumph der Empfindlichkeit)

BU altı perdelik dilzyazı halindeki oyun 30 ocak 1778 günü Weimar'da oynanmıştır. Oyun monodram biçimindedir. Monodram o vakitler pek geçer akçeydi. Çokluk kadın olan tek bir kişiye dayanırdı oyun. Oyunda koro görevindeki öteki kişiler ya pandomima ya da müziğe uygun dans yaparlardı. Ünlü kadın oyuncu Korona Schröter için yazılmış olan oyun Weimar sarayının esinlediği düşsel bir sarayda geçer. Kral Andrason kız kardeşi FERIA ile nedimelelerine, karısının artık kendisini sevmediğini yakınlır.

Feria'nın konağına misafir olarak gelen bir prensin kralın karısı Mandandane'ye benzeyen bir bebeğe aşkını ilân etmesi, nedimelerin de bu konuda kuşku-larını uyandırırır da, Mandandane kendisine değil, bir bebeğe âşık olan birine yüz verecek kadın de-ğildir. Böylece sarayın üstüne getirilmiş olan kara bulutlar da dağılır.

TANRILAR, YİĞİTLER ve WIELAND (Götter, Helden und Wieland)

SATYROS ile birlikte 1773 sonbaharında yazı-lan bu oyunda Mercurius, Euripides, Admetos ve Alkestis, Wieland ile tartışırlar ve Wieland'ın **Al-kestis** adlı oyunuyla, bu oyunu savunmak üzere ya-yınladığı beş mektup üzerinde dururlar.

Wieland bu oyununda kendine özgü hellenizm anlayışını vermek istemiş, Goethe de bu anlayışa kızmıştı. Ne var ki, bu yergi niteliğindeki oyun oy-nandığı vakit eskiye bağlı insanlar Wieland'dan ya-na çıkmışsa da gençler Goethe'yi desteklemiştir. İh-tiyar Bodker de Goethe'nin oyununu savunmuştur. Ama Lessing oyunda hiçbir şey bulmamıştır.

ROMANLARI, SEÇMELER

GENÇ WERTHER'İN ACILARI (Die Leiden des jungen Werthers)

WERTHER ilk 1774 yılında yayımlanmıştır, ama Goethe onu sonradan yine işlemiş ve bugünkü biçimde eser 1782'de yayımlanmıştır. Werther, Rousseau'nun *Julie* ya da *Yeni Héloïse*'i gibi mektuplarla anlatılan bir romandır. Ama burada romanın başkişisinin mektupları çeşitli kimselere yazılmıştır. Rousseau'nun eseriyle Werther'in bir ayrılığı da Goethe'nin felsefesal bir temele dayanmadan romanını yazmış olmasıdır.

Werther zamanında büyük yankılar uyandırmış bir romandır. Sözcüleri Napoléon Mısır seferine çıkarken yanına Werther'i almayı savsaklamamıştır. Werther o çağa göre şaşırtıcı yenilikler getirmiştir. İlk Werther hayatın ve kent soylu yaşamının bir aynasıdır. Gerçi Richardson, Smollett ve Rousseau'nun romanları da insan hayatını yansıtan eserlerdir ama Alman kentsoylularının İngiliz ve Fransız

kent soylularından değişik olduğu da unutulmamalıdır. Sonra, Werther adını andığımız yazarların romanlarından daha sade ve daha içtendir.

Werther bir sevgi, daha doğrusu, sevgiyi özleme romanıdır. Goethe mektuplarla uzayıp giden monoloğunda, o güne kadar kimsenin yapmadığı bir biçimde insan ruhunun gizli noktalarını ve tepkilerini dile getirmiştir. Werther doğaya tapan bir kişidir. Charlotte'ye olan aşkı onun çevresindeki şiire daha da yaklaşmasına yardımcı olur. Werther doğanın karşısında kendi ruhuna renk katacak sesler bulur. Ruhsal gerçeği işleyen Werther, bu yanıyle modern romanı muştular ve romantizmin temellerini atar. Romanın ilk bölümü Goethe'nin Homeros'un betimsel sanatına ne kadar hayran olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Bu bölümdeki doğa betimlemeleri gerçekten çok ustacadır. Romanın ikinci bölümünde ise Ossian'ın etkisi kendini belli eder. Özellikle sonbaharın hüznünlü bir gününde birdenbire patlak veren ve okurları romanın sonundaki drama hazırlayan fırtına tam Ossian'ın etkisidir.

Werther yaşanmış bir romandır. Çünkü kişilerin tümü gerçek hayattan alınmıştır. Charlotte Buff, Goethe'nin 1772 baharında aşık olduğu Lotte'den başkası değildir. Albert de, Lotte'nin nişanlısı J. - G. Christian Kestner'dir. Bunlar 1773 yılında evlenmişlerdir. Goethe'nin gerek dostlarına, gerekse Lotte ile Kestner'e yazdığı mektuplarla, Kestner'in günlüğü bunu apaçık göstermektedir. Bu mektuplar **Werther**'in «şiir ve gerçeği» adını verebileceğimiz öğelerinin saptanmasında büyük bir rol oynamıştır. Kitabın sonundaki intihar sahnesini Goethe'ye esinleyen de Kestner olmuştur. Çünkü **Werther**'i yazdığı sıralarda Kestner, Goethe'ye bir mektup yazmış,

ona Jerusalem adındaki genç diplomatın intiharını anlatmıştır.

Goethe'nin Maximilienne La Roche Brentano'ya olan dostluğu da **Werther**'de yansısını bulur. Görülüyor ki, Goethe her şeyi kendi özel hayatına dayandırmıştır.

Werther'in yayınlanması onu okuyanlardan kimilerinin kendilerini öldürmelerine de yol açmıştır. Bunu gören Goethe 1775 yılında yazdığı ve **Werther**'e eklediği bir şiirde şu dizeyi kullanmak zorunda kalmıştır: «Adam ol ve benim yolumdan yürüm.»

Werther'i Jules-Emile Massenet (1842-1912) opera haline getirmiştir. 1892'de Viyana'da, ertesi yıl da Paris'te oynanan bu opera, **Manon** gibi Massenet'nin en güçlü eserlerindendir. Massenet'den önce Vincenzo Puccitta (1778-1861) da bir **Werther** operası düzenlemiş, bu da 1804 yılında Milano'da oynanmıştır.

Goethe'nin esinlediği eserler arasında Victor Vreuls'ün (1876-1944) yine **Werther** adını taşıyan eseriyle Alberto Randeger Oğul'un (1880-1918) **Werther**'in Gölgesi adını taşıyan ve 1899 yılında Trieste'de oynanan musikili oyunu da sayılabilir.

GENÇ WERTHER'İN ACILARI **(Die Leiden des jungen Werthers)**

Konu:

Werther küçük bir şehirde Charlotte adında bir kızla tanışmış ve ona delice vurulmuştur. Ama bir süre sonra Charlotte'un Albert ile nişanlı olduğunu öğrenir. Albert dürüst bir insan sayılırsa da biraz böncedir. Werther, Albert'le dostluk kurmuştur. Albert, Werther'in duygularını bilmekte ama onunla sevgilisini çok sıkı bir biçimde gözetlediğinden bu aşkta bir zarar görmemektedir. Bir süre sonra Charlotte'la Albert evlenirler de... Bu evlilik tatlı bir zehirden başka bir şey olmayan aşkın Werther'i daha da kemirmesine yol açar. Ama Werther bu arada Charlotte'un kendisini gizli bir aşkla sevdiğini anlamıştır. Bu yüzden de, bir defasında Charlotte'u kavrayıp onu öpücüklere boğar. Ne var ki, sonradan yine umutsuzluğa kapılır ve dostlarına küçük bir yolculuğa çıkacağını söyleyip onlardan ayrılır. Niyeti, uşağının Albert'den ödünç olarak aldığı tabanca ile kendini öldürmektir. Charlotte istenilen tabancayı uşağa teslim ederken ellerinin titrediğini duyar.

LXIX. MEKTUP

21 Kasım

İKLİMİZİ de yok edecek zehri hazırladığını görmüyor, anlamıyor. Bense, bana uzattığı o öldürücü zehri bir nefeste dikiyorum. Bana yönelttiği o iyilik dolu bakışlarla ne anlatmak istiyor? Sık sık, hayır kimi zaman bu bakışlar ne anlama geliyor? Benim gizleyemediğim duygularımı görünce memnun olması, çektiklerime karşı duyduğu acımanın alınında belirmesi neye dayanıyor?

Dün, ondan ayrılırken, bana elini uzatarak dedi ki: «Allaha ısmarladık, sevgili Werther». Sevgili Werther! Bu «sevgili» sözünü bana ilk kez söylüyordu. Duyduğum sevinç iliklerime dek işledi. Yüz kez tekrarladım o sözü. Akşam yine onu tekrarlayarak yatağıma girerken birden kendime: «İyl geceler, Werther» dedim. Sonra da kendime gülmek zorunda kaldım.

LXX. MEKTUP

24 Kasım

NEDEN acı çektiğimi anlıyor. Bugün bana kalbin en derin köşesine işleyen bir bakışla baktı. Onu yalnız yakalamıştım. Hiç konuşmadım. O da gözlerini bana dikerek uzun uzun baktı, O çekici güzelliğini, o zaman zaman beliren dehşetini göremiyorum artık. Bunlar gözümden yitip gitmişti. Şimdi çok daha güçlü bir bakışla, en tatlı bir acıma ve en yakın bir ilgi ile dolu bir bakışla beni etkiliyordu. Niçin ayaklarına atılmayı göze almadım? Niçin kollarımı boynuna sarıp binlerce öpücükle karşılık vermeyi göze alamadım? Derken klavsenine el attı. Hem klavsen çalıyor, hem de mırıldanır gibi güzel şarkılar söylüyordu. Sesi öylesine tatlıydı ki... Dudakları hiç böyle güzel görünmemişti bana. **Denebilir ki**, bu dudaklar, uyumlu sesleri, klavsenden çıkar çıkmaz kavramak için aralanıyorlardı. O güzelim ağzı uyumlu seslerin bir yankısından başka bir şey değildi. Ah, duygularımı anlatabilecek güçte olsaydım! Daha çok dayanamadım, ona doğru eğilerek şuna yemin ettim: «Üzerinde meleklerin uçuştığı bal dudaklar, size hiç mi hiç dokunmayacağım». Oysa onlara dokunmayı o kadar çok isterdim ki... Ama işte bu duygu ruhumun önüne bir duvar gibi dikiliyor. Bu mutluluğu tatmalı sonra da ölmeliyim. Üstelik günahımın cezasını da çekmeliyim. Ne dedim, günah mı?

LXXII. MEKTUP

1 Aralık

WILHELM! Sana anlatmış olduğum o mutlu zavallı Lotte'nin babasının yanında çalışıyordu. Kıza karşı beslediği o sonuçsuz sevgiyi uzun süre kendi içinde saklamış. Sonradan açığa vurmuş, bu da kovulmasına yol açınca aklını oynatmış. Albert bu öyküyü bana büyük bir soğukkanlılıkla anlattı. Belki sen de bunları öyle okursun. Ama bu coşkusuz sözlerin benim üzerimde neler uyandırdığını, beni nasıl öfkelen-dirdiğini hesap etmelisin.

LXXIII. MEKTUP

4 Aralık

GÖRÜYORSUN dostum ben tükendim. Bunlara daha uzun bir süre dayanacak durumda değilim. Bugün onun yanına oturmuştum... Klavsende değişik havalar parçalar çalışıyordu o da. Öyle anlamlıydı ki bu parçalar, her şeyi, her şeyi dile getiriyordu. Ne diyeyim?... Kız kardeşi de bebeğini dizimin üzerine oturtmuş, giydiriyordu. Gözlerimden yaşlar akmaya başladı. Eğildim ve parmağında evlilik yüzüğü bulunduğunu gördüm. Göz yaşlarım yine akmaya başladı. Birden tanrısal bir tatlılığı bulunan o eski havayı çalmaya koyuldu. İçimin ferahladığını duydum. Geçmişte geçen günlerimizi, bu parçayı dinlediğim dakikaları, acılarımı, boşa çıkan umutlarımı bir bir hatırla-

dım. Bu arada odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordum. Neredeyse bunalacaktım. Boğulurcasına: «Tanrı aşkına,» dedim, «bitirin artık şunu, Tanrı aşkına bitirin.» Durdu, yüzüme dikkatli dikkatli baktı. Sonra da en derin yerime saplanan bir gülüşle: «Werther, sen çok hastasın, hadi yalvarırım git yat biraz. En sevdiğin yemekler bile seni iğrendiriyor» dedi. Ben de yanından ayrılmak zorunda kaldım. Tanrım! Hali-mi görüyorsun, çektiklerime bir son verirsin elbet.

LXXIV. MEKTUP

6 Aralık

HAYALİ gözümün önünden hiç ayrılmıyor! İster uyanık olayım, ister uykuda, aklım, düşüncem hep onda. Şuracıkta gözlerimi kapayınca, görme gücümün toplandığı kafamda onun kara gözleri canlanıyor. Bunu sana mektupla anlatamam. Gözlerimi kapar kapamaz gözleri karşıma bir deniz bir uçurum gibi dikiyor. Kafamın içindeki bütün duygu tellerini titretiyor.

İnsan, şu kendini beğenmiş yarı-tanrısal yaratık ne biçim şey? En gerekli zamanlarda gücünü yitmiş bulmuyor mu? Sevinçten coştığı ya da acının yükü altında ezildiği vakit bile bu iki aşırı uç arasında hapsolüp kalmıyor mu? Sonsuzluk denizinin içinde boğulmayı dilediği zaman ise yine istemeye istemeye o renksiz varlığına dönmeyi mi?

LXXV. MEKTUP

8 Aralık

SEVGİLİ WILHELM, ben şimdi ruhuna şeytan girmiş denilen o zavallılardan biri gibiyim. Bu duruma sık sık düşünüyorum. Bu ne istek, ne de yürek darlığı. Bu boğazıma sarılan, içimi parçalamaya yeltenen bir iç kudurganlık. Vay bana, vaylar bana! İşte o zaman, insanlara düşman mevsimin gözlerimizin önüne serdiği o karanlık gecelerin içinde kendimi yitirmeye koşuyorum.

Dün akşam, şehrin dışına kadar uzanmak zorunda kaldım. Irmağın ve çevredeki bütün derelerin taşıtığını duymuştum. Wahlheim'dan bu yana o sevgili vadimi sular basmıştı. Saat on bire doğru oraya vardım. Ne korkunç manzaraydı! Ay ışığında bir kayanın üstüne çıkıp kum dolmuş derelerin tarlaları, çayırıları, çitleri ve her şeyi kapladığını, rüzgârların gürültülü soluklarıyla kabaran bir denizin vadiyi baştan başa sardığını gördüm. Ay, siyah bir bulutun arkasından dinlendikten sonra, yeniden ortaya çıkınca seller denizin o güçlü ve görkemli görüntüsünü yansıtarak gürültü ile akıyor, rüzgâr dalgaların böğürmesine yol açıyor ve dağlar da bu böğürtüleri yankılıyordu hâlâ. Bir korkuya kapıldım. Sonra da bir istek uyandı içimde. Kollarımı açmış, uçurumun kenarında, ayakta duruyordum. Aşağılara baktıkça bu istek daha da arttı. Acılarına çektiklerime son vermek için kendimi uçuruma atmak, dalgalar gibi uğuldamakla elde edeceğim o sözle anlatılmaz sevinç beni kendimden geçiriyordu. Nasıl, ayaklarını yerden kesmek ve böylece bütün acılarına son vermek gücünü kendinde bulama-

dın değil mi? Evet, evet daha vaktim gelmedi, bunu anlıyorum. Ah Wilhelm, burgaçlarla dönmek, bulutları dağıtmak, dalgaları zorlamak için varlığını memnunlukla yitirebilirdim! Ama ne yazık ki, biz tutsaklar bu mutluluktan hiç mi hiç pay alamayız.

Bir yaz günü yaptığımız gezintiden sonra Lotte ile altında dinlendiğimiz söğüt ağacının bulunduğu yere hüznle bakınca, orayı da su bastığını gördüm. Söğüt çok zorlukla belli oluyordu. 'Ya o çayır, av köşkünün çevresindeki arazi, ağaçlarımız ne olmuştur,' diye düşündüm. Hiç kuşkusuz sel, onları da yıkmış, paralamıştır. Geçmiş günlerden kopan bir ışık, düşünde sürüler, çayırlar ve yüksek orunlar gören bir mahpus gibi içimde parıldadı. Birden durakladım... Kendime kızmıyordum. Çünkü ölmek yürekliliğini gösterebilirdim. Eğer gösteremedimse... İşte şimdi bitik ve yürek paralayıcı varlığını biraz daha sürdürmek ve yaşama koşullarını biraz daha hafifletmek için kapı kapı ekmek dilenen ve tarlalar arasında çalı çırpı toplayan ihtiyar bir kadından başka bir şey değilim.

LXXVI. MEKTUP

17 Aralık

BU, ne bu dostum? Kendi kendimden korkuyorum. Ona karşı duyduğum aşk çok kutsal, çok temiz, çok kardeşçe bir duygu değil mi? Hiç içimde kötü bir arzu uyandı mı? Yemine baş vurmamak istemiyorum. Ama düşlerden yakamı sıyıramıyorum bir türlü. Böyle

birbirine karşı etkileri dıştan gelen güçlere yorannar meğer ne kadar haklıymış! Bu gece, sana söylemekten korkuyorum, bu gece, düşümde, onu kollarımın arasına aldım ve iyice sıktım, sıktım. O güzelim ağzını, o titreyen dudaklarını da binlerce ateş gibi yanan öpücüğe boğdum. Bundan çok haz aldığı gözlerinden anlaşıyordu. Benim gözlerim de onun sarhoşluğunu paylaştı. Yüce Tanrı! Şimdi şu anda o beni kendimden geçiren anları hatırlayarak mutlu olmam da suç sayılır mı? Ey Lotte, Lotte! Ben tükenmiş artık. Duygularım sapıttı. Sekiz gündür kendimde değilim. Gözlerim yaş dolu. Artık hiçbir yerde değilim, ama her yer bana vız geliyor. Hiçbir şey istemiyor, hiçbir şey dilemiyorum. En iyisi, kalkıp burarlardan gitmek.

LXXVII. MEKTUP

20 Aralık

BEN ARTIK gitmeliyim. Sana teşekkürler Wilhelm. Dostluğun tam zamanında gerekeni söyletti sana. Evet, haklısın. En iyisi benim gitmem. Sizin yanınıza dönmemi yazıyorsun ama buna pek aklım yatmadı. Hiç bir şey yapamazsam da şöyle biraz başka yerlere doğru yolculuk edebilirim. Etrafın don kesmiş olması bana bu kararı verdirtiyor. Bir de yolların iyi olacağını umuyorum. Beni gelip almak istediğini yazmana çok memnun oldum. Bana on beş gün daha müsaade et. İkinci bir mektubumu da bekle. Meyveyi hamken koparmamalı. On beş gün eksik, ya da fazla, durumu

çok değiştirir. Anneme oğlu için dua etmesini syl. Onu çokça zdğm için de beni bağışlasın. Mutlu kılmam gereken kişileri dertlendirmek de benim alın yazım. Allaha ısmarladık, sevgili dost! Tanrı sevgisini senden esirgemesin! Allaha ısmarladık!

LXXVIII. MEKTUP

Saat on birden sonra.

ETRAFIM derin bir sessizliğe gömülü. Ruhum da yle. Tanrım, sana bin teşekkür! şu son dakikalarda bana ateş ve g verdin!

Pencereye yaklaşıyorum, sevdiceğim. Sonsuz gökyüzünde, başımın üstünden kayıp giden ve fırtına getiren bulutların berisinde birkaç yıldızın, herkesten uzakta parıldadığını görüyorum. Ey pırıl pırıl parlayan yıldızlar, siz, hiç mi hiç yere dşmeyeceksiniz. Sonsuzluk sizi de beni de bağrına basmış. E güzel yıldız kümelerinden biri olan Büyük Ayı'yı gördüm. Geceleyin sizin evden çıktığım vakit, tam kapının karşısında parlıyordu. Onu, kendimden geçerek sık sık seyretmişimdir. Onu mutluluğuma tanık yapmak için, okluk ona doğru ellerimi kaldırmışımdır. Dahası var... Ama Lotte seni bana hatırlatmayan ne var ki? Beni dört bir yanımdan evirmış değil misin? Bir ocuk gibi, ellerinin dokunmakla kutsallaştırdığı birtakım önemsiz eşyaları aşırıp saklayan ben değil miyim?

O cici, o sevgili resmini yine sana geri veriyorum Charlotte! Sana miras olarak bırakıyorum. İyi

saklamamı rica ederim. Ona binlerce öpücük yapıştırdım. Odama girerken, çıkarken, gözlerim onu bin kez selâmladı.

Babana mektup yazıp cesedimin şurda, burda sürüklenmemesine çalışmasını rica ettim. Mezarlığın, arkada, kıra bakan yanının bir köşesinde iki ıhlamur ağacı var. Dileğim oraya gömülmeştir. Bunu dostum olduğu için yapsın. Yapmamasına bir engel yok. Sen de rica et babandan. Dini bütün Hristiyanların, benim gibi bir zavallının yanlarına gömülmesini isteyeceklerini sanmıyorum. Ah, ben asıl ıssız bir vadiye ya da gelip geçeni bol bir yol kenarına gömülmek isterdim. Bir papazla bir Levili ⁽¹⁾ mezarımın yanından geçerken gözlerini gökyüzüne doğru çevirebilirler ve Tanrıya şükredebilirlerdi. Bir Samiriyeli ⁽²⁾ ise alınıyazım için gözyaşı dökerti.

Ey Charlotte! Bana ölümün sarhoşluğunu verecek olan şu uğursuz kadehi, elim titremeden, alıyorum. Onu sen uzatıyorsun bana. Ben de gözümü kırpmadan alıyorum. Yaşantılarımın bütün istekleri, bü-

(1) Tevrat'a göre Levi oymağından olanlara verilen ad. Bunlar özellikle kendilerini hahamlığa adanmışlardı.

(2) Burada Luka İncili'nde sözü edilen Samiriyeliye taş var. Öyküye göre bir adam uğurların saldırısına uğramıştır. Yerde ölüm halinde yatan adamın yanından bir papazla bir Levili geçerse de bunlar yaralıyla hiçbir biçimde ilgilenmezler. Ama sonradan geçen bir Samiriyeli adamın yardımına koşar ve yaralarını sarar.

Samiriyeliler ölümden sonra dirilişe inanmazlar. Burada Samiriyelinin göz yaşı dökceğinin söylenmesi de buna bağlanabilir. Filistin'de Kudüs'e yakın bir şehir olan Samiriy'e'de yaşayan Samiriyeliler Tevrat'ın sadece ilk beş kitabına (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye) bağlıydılar. Bu yüzden bütün Yahudilerin öfkelerini çekerlerdi üstlerine.

tün umutları gerçekleşti. Ölümün tunçtan kapısını büyük bir **soğukkanlılıkla** çalıyorum. Kendimi sana adamak, kendimi senin yolunda öldürmek az mutluluk değil. Benim ölümüm sana dinginlik ve huzur getirecekse ölüme pervasızca koşarım. Ne yazık ki, sevdikleri için kanını akıtmak, ölmekle onlara yeni ve bin kat daha iyi bir yaşam sağlamak ancak birkaç yigide nasip olmuştur.

Charlotte, şimdi, şu anda üstümde taşıdığım giysilerle gömülmek isterim. Onlara senin parmakların değdiği için kutsallık kazanmışlardır. Bunu babandan da rica ettim. Ruhum, tabutumun üstünde kanat çırpacak. Ceplerimi kimse karıştırmasın. Seni küçüklerle ilk gördüğüm gün, göğsünde fiyonk yapılmış pembe kurdeleler vardı ya, işte onlara binlerce öpücük kondur. Dostlarının mutsuz sonunu anlat onlara. Sevgili çocuklar! Topunu yöremde sıçrarken görüyorum. Ah, ben sana ne kadar bağlıydım! O ilk andan sonra, sende ayrılamayacağımı anlamıştım. O kurdeleleri benimle birlikte gömsünler. Onları bana doğum günümde armağan etmiştin. Onlara yiyecek gibi bakardım hep. Ama o yolun beni, şimdi şurada bulunduğum noktaya getireceğini sezememiştim. Sakin ol, yalvarırım, sakin ol...

Tabancayı doldurdum. Saat gece yarısını çalıyor. Gitmeli. Lotte! Lotte! Elveda! Elveda!

WILHELM MEISTER'İN TİYATROCULUĞU (Wilhelm Meister theatralische Sendung)

URFAUST nasıl Faust'un ilk taslağı ise, çokluk **Urmeister** adıyla anılan **Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu** da **Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları'nın** ilk biçimidir. Goethe'nin günlüğü ile mektuplarından bu romanın 1777-1785 yılları arasında yazıldığı anlaşılmaktadır. Romanı okumuş olduklarını söyleyen Wieland, Weimar Dükü Karl August ve Goethe'nin annesi de romanın bu tarihlerde yazıldığına tanıklık etmektedir. Tanıkların bu sözlerine ve Goethe'nin annesinin eserden altı kopyanın bulunduğunu belirtmesine karşın Goethe'nin ölümünden sonra **Urmeister** ortaya çıkmamıştır. Ancak 1909 yılında Billeter onu 'Zurich'teki özel arşivler arasında bulup edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Böylece 1912 yılında Mayne'nin çalışmaları sonunda yayınlanan roman ilk taslakla **Çıraklık Yılları** ara-

sındaki değişik parçaları ortaya koymasıyla değer kazanmaktadır. İlk ayırım elbette iki romanın adlarında görülmektedir. Bundan başka altı kitap halinde olan **Urmeister, Çıracık Yılları**'nda dört kitaba indirgenmiştir. Sonra romanın kişileri ne kadar canlı olarak anlatılmış olursa olsun burada ön planda yer almazlar. Ön plana egemen olan tiyatro kumpanyasıdır. Bununla birlikte **Urmeister**'de de romanın başkışısının adı Wilhelm Meister'dir ve başından geçen serüvenler de **Çıracık Yılları**'ndaki serüvenlerin aynıdır. **Urmeister**'de Wilhelm Meister'in hayatı çocukluğundan alınarak sahneye çıktığı, kendinde az çok Hamlet'in kişiliğinin canlandığını hissettiği günlere kadar getirilmektedir. Onun için Wilhelm Meister'i günlük gerçekten çıkmaya götüren kukla oyunları, oyuncularla karşılaşması, oyuncularından Jarno'nun kendisine Shakespeare'in eserlerini tanıtmaması, hepsi hepsi vardır bu ilk taslakta. Ama bütün bunlar o çağın tiyatrolarını, tiyatrodaki üç birlik kuralını, Corneille ile Racine'in büyüklüğünü, Lessing'in yeni düşüncelerini tartışmak için bir vesileden başka bir şey değildir.

Goethe **Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu**'nda insanoğlunun sık sık bir şeyler yapmak istediğini, doğanın ise bunun için insana gerekli yeteneği vermediğini anlatmak istemiştir. İnsanoğlu yeteneğinin bulunmadığını anlayınca yapmak istediği işten vazgeçmeyi düşünür ama, kendisini de iyice tartacak bir gücü bulunmamasıyla bunu da yapamaz.

WILHELM MEISTER'İN ÇIRAKLIK YILLARI (Wilhelm Meisters Lehrjahre)

GOETHE'NİN en önemli romanlarından biri olan **Wilhelm Meister'in Çıracılık Yılları** 20 yıllık bir çalışmadan sonra 1796 yılında tamamlanmıştır. Bundan önce yazılan **Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu'** na bir ilk deneme gözüyle bakılabilir. Eser bir tiyatro romanı olarak düşünüldüğü halde, öykü birinci bölümden sonra ana amaç olan «Meister'in tiyatro hayatı»nı yitirir. Gerçeği şu ki, 1780 yılından sonra Goethe'nin kafasını kurcalayan temel sorun insanın yetişmesidir. Onun için, roman bir eğitim tecrübesi olmak yolunu izler. Goethe'ye göre insanların tümü, son nefeslerine kadar «çırak» olmaktan kurtulamaz. Ama insanlar boyuna kendilerini oluşturmaya çalışırlar. Önemli olan sağa sola sapmadan, doğru yolda yürüyebilmektir. Goethe, bizim benliğimize uymayan ve dışarıdan zorla bize kabul etti-

rilmek istenen buyruklara, düşüncelere karşıdır. Goethe, insanların doğuştan içlerinde taşıdıkları öze göre bir hayat, tutturmasını ister. Ama bu çok tehlikeli bir yoldur. Çünkü insan kolayca aldanabilir. Nitekim Wilhelm de hayatının sonunda şiiri ve tiyatroyu değil etkin hayatı bulmuştur.

İşte Çıraklık Yılları, Goethe'nin bir başka eseri olan **Torquato Tasso** gibi, bu iki karşıt hayat üzerine kurulmuştur. Wilhelm çeşitli çevrelerde bulunur: Tiyatro kumpanyasında, ilk delikanlılık yıllarının kentsoylu dünyasında, şato ve saray insanları arasında, Protestanlar çevresinde. Buralarda Wilhelm, kendi özgür ve layık düşüncelerine dinsel düşüncelerin karşı çıktığını görür. Bu, «rococo» çağının büyük bir tablosu gibidir. Romanın gereçlerinin büyük bir huzura ve yenici klasik düşüncelere dayanmasına rağmen, her bölümün Mozart'ın bir «ron-do»suna benzediği söylenebilir. Gerçekte hoppalığı ve doğal güzelliği ile Wilhelm'i büyüleyen Philine tam XVIII. yüzyıl tipidir. Romanın boyuna kadınlara doğru yönelmiş olması da çok ilginçtir. Wilhelm ister oyuncular arasında olsun, ister soylular arasında olsun, ister eğitimciler arasında olsun, her vakit kendi ruhunu okşayacak bir kadın bulabilmektedir. Bu kadınların tümü Wilhelm'in hayatının bir parçasını temsil eder. Bunların sonuncusu Thérèse de Wilhelm'in çıraklığının en yüksek noktasını canlandırır ki bu en yüksek nokta da Wilhelm'i etkin bir hayata ulaştırır. Ama gerçek «temiz ruh»u temsil eden ve Wilhelm'i bütünleyen Nathalie'den başkası değildir. Nathalie ile XVIII. yüzyıl ruhu yeniden ortaya çıkar. Çünkü «Büyülü Flavta»nın sonunda yer alan o «Bilgelik Tapınağı»nm sessiz ve derin «ahret mutluluğu» Nathalie'yi de sarmalamaktadır. Ama, bir baş-

ka açığına göre, XVIII. yüzyıl zevkini gösteren sınırların altüst edildiği de söylenebilir. Doğrusu, Mignon ile yaşlı harp çalgıcısının varlıkları, romanın nefis hazlarına değgin yanıyle, entelektüel yanını çok aşmaktadır. Esrarlı ve romantik iki varlığı canlandıran bu kişiler romana değişik bir çeşni katar. Wilhelm, Mignon'a, onun ruhunu kendinde taşıdığı için bağlanır. Mignon'un ölümüyle çalgıcının ortadan kaybolması Wilhelm için çok önemlidir. Çünkü Mignon ölür ölmez Wilhelm, kendi yetiştirme çizgisinde yeni bir aşamaya ulaşır.

Goethe'nin çağdaşlarını tedirgin eden gerçekçi sahnelerin dışında roman bir yandan canlı tasvirlerle, bir yandan da tartışma ve düşüncelerle yürütülür. Daha önceleri Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu'nda yer alan, Wilhelm'in Shakespeare üzerine düşünce ve tartışmaları ile Hamlet'in derinliğine bir eleştirisi ve bir de bu oyunun oynanması sanki üst üste binmiş üç sahneyi oluşturmaktadır. Burada, sevgilisi tarafından terk edilen Aurélie ile Hamlet' teki Ofelya arasında bir koşutluk kurulduğuna da işaret etmeliyiz. Bu üç sahnenin üst üste binmesi gibi romanın çeşitli kişilerinin ruh halleri de üst üste binmektedir. Öyle ki bunların tümü sanki bir çeşit tiyatro sahnesini canlandırmaktadır.

Çıraklık Yılları'nın yayınlanması birçok yankılara yol açmıştır. Jacobi olsun Goethe'nin çevresindeki önemli kişiler olsun, birçokları roman karşısında öfkelenmişlerdir. Bunlar gerçeğin, daha doğrusu aşağı tabaka insanları gerçeğinin dile getirilmesini doğru bulmamışlardır. Buna karşılık Humboldt, daha ilk bölüm yayınlanır yayınlanmaz romanın önemini anlamış ve Goethe'yi yolunu sürdürmesi için yüreklendirmiştir. Goethe ile Schiller'in yazışmala-

rından da anlaşılacağı üzere Schiller de eski romanın yeniden ele alınmış olmasını memnunlukla karşılamıştır. Ne var ki, Goethe'nin romanını en çok beğenen ve ondan esinlenen romantikler olmuştur. Novalis, Heinrich von Ofterdingen adlı kitabını yazarken Goethe'nin romanını kaplayan şiir havasını sürdürmüştür. F. Schlegel de Goethe'nin eserini, Fransız İhtilâli yanı sıra, yeni çağın önemli olaylarından biri olarak göstermiştir.

‘WILHELM MEISTER’İN ÇIRAKLIK YILLARI

Konu:

Zengin bir aile çocuğu olan genç Wilhelm Meister'in tiyatroya heves duyması iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, yazdığı manzum oyunları oynatmak istemektir. İkincisi de Marianne adındaki bir tiyatro oyuncusuyla ilgisi bulunmasıdır. Ama Marianne'in kendisini aldattığı sanısına kapılınca genç adam, iş ortağı Werner'in öğüdüne uyarak yolculuğa çıkar. Böylece kimi alacaklarını toplamak fırsatını da bulabilecektir. Wilhelm Meister yola çıkar çıkmaz Melina adında bir gezici tiyatro kumpanyasının müdürüyle tanışır. Böylece Wilhelm öteden beri kafasını kurcalayan bir dünyanın içinde buluvermiş olur kendini. Wilhelm bu arada oyuncular arasında Mignon adında güzel ve hastalıklı bir kızcağızla tanışır. Mignon, yaşlı bir harp çalgıcısına sıkı sıkıya bağlıdır. Wilhelm bu çalgıcıdan da Mignon'a gösterdiği sevgiyi esirgemez. Bu durumdan yararlanan tiyatro müdürü Wilhelm'e ken-

di aralarına katılmasını ve kumpanyayı para bakımından desteklemesini önerir. Bunu kabul eden genç adam kumpanya ile şehir şehir dolaşmaya başlar.

Kumpanyada Philine adında hafifmeşrep bir oyuncu da vardır. Philine kısa zamanda Wilhelm'i büyüler ve ona, bir gün yeniden kavuşmayı umduğu Marianne'ı zaman zaman unutturur.

Kumpanya, bir gün kalmakta oldukları bir handa bir konta rast gelir. Kont, o günlerde civardaki şatosuna bir prensin konuk olarak gelmesini beklemektedir. Tiyatrocuların prensi eğlendirebileceğini düşününce, onları şatosuna davet eder. Wilhelm böylece kendini yeni bir sahne, saray hayatı sahnesinde bulur ve bir baronesin gözdesi oluverir. Wilhelm, işte bu sırada, şatodaki insanlardan birinin öğüdüyle Shakespeare'i okumaya başlar. Shakespeare, onun gözlerini kamaştırır ve onu hayatın ortalık yerine doğru iteler. Ne var ki, prensin şatodan ayrılmasından sonra tiyatrocular da oradan sepetlenir. Dönüşte, kumpanyanın yolu bir ormandan geçer ve bu tiyatrocuların haydutların saldırısına uğramasına yol açar. Wilhelm yaralanmıştır ve ölümden yardımlarına koşan bir topluluk içindeki bir kadının doktoru sayesinde kurtulur. Kadın yanındakilerle birlikte ortadan kaybolunca Wilhelm onun adını öğrenemediğini anlar ve ona «Amazon» adını verir. Amazon bundan böyle Marianne gibi, Wilhelm'in sık sık özlemini çektiği bir varlık olur. Bu olaydan sonra kumpanya dağılır, Wilhelm de harp çalgıcısı ve Mignon ile birlikte yeni bir tiyatro kumpanyasına katılır. Kumpanyanın müdürü Serlo tiyatroya ciddi bir biçimde bağlanmış bir sanatçıdır. Wilhelm kafasını kurcalayan birçok sorunu onun yardımıyla derinleştirmeyi başarır. Ne var ki, Serlo'nun Aurélie adında bir kız kardeşi de vardır. Dostu Lothaire tarafından terk edilmiş olan Aurélie, Wilhelm'i kendine dost tutar ve ona dertlerini açar. Ama Wilhelm, Aurélie'nin acılarını dindirmenin üstesinden gelemmez. Burada Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu kitabından alınan bölüm sona ermiş olur.

Aur lie'nin ölümünden sonra genç adam Lothaire'in konağının yolunu tutar. Niyeti Aur lie'ye yaptıkları Şeyler için Lothaire'e  atmaktır. Ama hiç ummadığı bir  evre içinde buluverir kendini. Bilgelerden meydana gelen bu çevrenin insanları, gözlerine kestirdikleri kişileri uzaktan ve gizlice eğitmeye çalışmaktadır. Wilhelm o pek özlediği Amazon'unu da burada bulur. Amazon'un asıl adı Nathalie'dir. Ama Wilhelm, Nathalie'nin çok zeki bir arkadaşı olan Th r se'e de gönlünü kaptırmaktan kendini alıkoyamaz. Son ana kadar okurlar Wilhelm'in Nathalie'ye mi, yoksa Th r se'e mi yöneleceğini kesin olarak kestiremezler. Ama bu savaŐtan Nathalie galip olarak çıkar, Th r se de Lothaire'le evlenir.

DÖRDÜNCÜ K TAP

BÖLÜM : XIII

Serlo Wilhelm'i kucaklayarak karŐılarken:

— Sizsiniz değil mi? Yanılmıyorum ya? Doğrusu hiç deėiŐmemiŐsiniz. Sanatların en yücesine karşı beslediğiniz sevgi hep aynı canlılık ve g  le sürüyor mu? Sizi yeniden görmek bilerseniz beni ne kadar memnun etti. Son mektuplarınızın bende uyandırdığı kuşkuların tümünü unuttum işte, diye bağırıyordu.

Şaşırmış olan Wilhelm ondan sözlerini açıklamasını istedi. Serlo da Şu karşılığı verdi :

— Bana eski bir dost gibi davranmadınız. İŞe yaramaz kimseleri bile bile salık veren bir prens gibi davrandınız bana. Alinyazımız seyircilerin vereceği yargıya bağlı. Korkarım ki sizin o Bay Melina'nızla adamlarının burada hararetle karşılanması pek kolay olmayacak.

Wilhelm onlardan yana birkaç söz söylemek istedi ama Serlo onları öyle merhametsizce yerin di-

bine soktu ki, dostumuz, genç bir kadının içeri girmesini, konuşmanın kesilmesine yol açtığı için, büyük bir sevinçle karşıladı. Serlo kadını «kız kardeşim» diye tanıttı Wilhelm'e. Kadın, Wilhelm'e çok yakınlık gösterdi. Konuşması o kadar tatlı idi ki Wilhelm onun zeki yüzüne ayrı bir sevimlilik katan bir acının oldukça belirli çizgilerini göremedi bile.

Wilhelm, uzun bir süreden beri, ilk kez, kendini, ruhunu okşayan bir çevrede bulmuştu. Şimdiye dek sözlerini dinleyenler bunu 'saygı gereği yapmışlardı. Şimdiyse sanatçılar ve sanattan anlayan kişilerle konuşmak mutluluğuna ermişti. Bunlar her konuda bilgi sahibi olduktan başka verdikleri cevaplar da öğretici bir nitelik taşıyordu. Yeni oyunları öyle bir hızla gözden geçiriyorlar, onları öyle bir güven duygusuyla değerlendiriyorlardı ki... Bundan başka seyircilerin yargılarına da saygı göstermeyi ve birbirlerini hemencecik aydınlatmayı biliyorlardı.

Ama Wilhelm, Shakespeare'e büyük bir saygı beslediği için, söz de dönüp dolaşıp ona geldi. Wilhelm bu eşsiz yapıtların Almanya'da büyük yankılar doğuracağına inanıyordu. Bunun için üzerinde uzun boylu çalışmış olduğu **Hamlet**'i öne sürmekten geri kalmadı. Serlo ona, elinden gelmiş olsaydı, bu oyunu çoktan sahneye koyacağını ayrıca Polonius rolünü kendinin oynayacağını inandırmaya çalışarak anlattı. Sonra da gülerek: «Prensi bulalım, Ofelyaları buluruz,» diye ekledi.

Wilhelm, bu şakanın Aurélie'nin hoşuna gitmediğini anlamadan, **Hamlet**'i nasıl oynamak gerektiğini her zamanki gibi uzun uzadıya ve ders veriyormuşçasına anlatmaya koyuldu. Yaptığı incelemelerin bizim o bildiğimiz sonuçlarını bütün ayrıntılarıyla onların önüne serdi. Kendi görüşünü kabul ettirmek ve Ser-

lo'nun, düşünceleri üzerine beslediği kuşkuları iyice silebilmek için elinden geleni ardına koymadı. Serlo sonunda :

— Peki dediklerini kabul ettik, dedi. Ama bununla neyi anlatmak istiyorsun?

— Çok şey, diye karşılık verdi Wilhelm. Size anlattığıma tıpatıp uyan bir prens düşünün. Babası ansızın ölmüş olsun. Hükm etmek hırısı ve dileği yok onun içinde. Kral oğlu olmak yetiyor ona. Ne var ki, kralla uyrukları arasındaki mesafeye dikkat kesilmek gereğini duyuyor. Taç giyme hakkı babadan oğula geçen bir şey değildir. Ama kral daha uzun bir süre yaşamış olsaydı, biricik oğlunun haklarını güven altına alacak ve onun tahta oturma umutlarını sağlam temellere dayandıracaktı. Gelin görün ki, umudunun tam tersine, amcası, belki de sonsuza dek onu tahttan uzaklaştırmaktadır. Hem de bir sürü vaatlerden sonra. O kendini, bundan böyle mal ve şeref bakımından yoksullaşmış görecektir ve delikanlılığından beri kendi malı gözüyle baktığı şeylere karşı bir yabancılık duyacaktır. İşte gönlünü melankoliye kaptırması ilk olarak burada başlar. Herhangi bir soylu kişiden daha fazla ve hatta onun kadar olmadığını düşünmeye koyulur artık. Kendini herkesin hizmetine adar. Artık nazik ve tatlı dilli değildir. Yoksul ve düşkündür.

«Eski günlerine gelip geçmiş bir düş gibi bakar. Amcası onu yüreklendirmek, durumuna başka gözlerle bakabilmek gücü vermek için boşuna uğraşır. İçindeki boşluk duygusu ondan, hiç mi hiç, uzaklaşmaz.

«İkinci darbe onu daha derinden yaralamış, daha aşağılara itelemiştir. Bu, annesinin evlenmesi olayıdır. Babası ölünce bu sadık ve müşfik çocuğun anası kalmıştı geriye. Bir büyük ölünün kahraman yüzünü

ancak yapılmış kalmış anasının yanında ağartabileceğini umuyordu. İşte bu anayı da yitiriyor. Ölümden de beter bir şey bu. İyi yetiştirilmiş bir oğulun anası ve babasına güvenme yolu da böylece ortadan kalkmış oluyor. Ölüden hiçbir yardım gelmiyor. Hayatta kalan ise destek olmaya yanaşmıyor. Çünkü o da bir kadın, o da kendi cinsinden olan bütün kadınlar gibi güçlü değil.

«İşte bunun için kendini yetim ve kolu kanadı kırılmış sayıyor. Dünyada, hiçbir mutluluk yitirdiğinin yerini tutacak gibi değil. Dünyaya gelirken kederli ve karamsar değildi ama şimdi keder ve kuruntu bütün benliğini çöktürmüştür. İşte onun görünüşü budur. Oyuna herhangi bir şey kattığımı, ya da herhangi bir parçasını abarttığımı sanmıyorum.»

Serlo kız kardeşine baktı ve dedi ki

— Nasıl, dostumuzu sana iyi anlatmışım değil mi? İşe iyi başladı. Bize daha çok oyunlar anlatacak ve bizi kandıracak.

Wilhelm niyetinin kandırmak değil inandırmak olduğunu yeminlerle anlattı ve biraz daha sabretmelerini istedi

— Bütün düş gücünüzü kullanarak bu delikanlının, bu kral oğlunun yerine koyun kendinizi, dedi. Onun nasıl bir durum içinde bulunduğunu hiç aklınızdan çıkarmayın ve babasının hayalinin görüldüğünü öğrendiği andan başlayarak onu gözleyin. Sonra da babasının saygıdeğer hayali o korkunç gecede önünde ilerlediği vakit ona eşlik edin. Büyük bir korkuya kapılacaktır o. Hayale seslenecek, hayalin kendisine işaret ettiğini görecek, hayali izleyecek ve hayalin sözlerine kulak kabartacaktır. Babasının amcasını suçlayan o korkunç sesi kulaklarında çın çın öter. Babası onu öç almaya da iteler ve tekrar tekrar

«Beni unutma!» der. Peki hayalet kaybolduktan sonra karşımızda kim kalmıştır? Öce susamış yiğit bir delikanlı mı? Yoksa tacını eline geçirene meydan okumaya itelenen doğuştan prens olan biri mi? Hayır. Herkes tarafından terk edilen ve kara kara düşüncelerle şaşkınlık altında ezilen biridir bu. Etrafında gülümseyen canileri gördükçe içi kararan biri. Babasını unutmayacağına ant içer. Sonunda dudaklarından şu derin anlamlı sözler dökülür: «Zaman rayından çıktı. Vay bana, vaylar bana ki dünyaya onu rayına oturtmak için geldim.»

Öyle sanıyorum ki, Hamlet'in davranışlarının anahtarı bu sözlerde saklıdır. Bence Shakespeare'in anlatmak istediği şu: «Büyük bir iş o işe yeteneği olmayan birine verilmemelidir.» Bana kalırsa Hamlet baştan başa bu düşünceye dayanıyor. Bu muhakkak. Küçük çiçekler dikmeye elverişli bir saksıya bir meşe ağacı dikildiğini düşünün. Meşe kök salmaya başladığı vakit saksı kırılmaz mı?

Güzel, saf ve ahlaklı bir insan, yiğitliğe özgü maddi güçten yoksun olursa taşıdığı yükün altında ezilir. Onu ne atabilir ne de taşıyabilir. O görevi kutsal bir şey sayar, ama bu taşınacak cinsten bir şey değil. Ondan olanağı olmayan bir şey istenmiştir. Ama bu kendisi için olanaksızdır, başkaları için değil. O, işte bu yüzden, kıvranıyor, sağa el atıyor, sola el atıyor, üzülüyor, ilerliyor, geriliyor, boyuna varacağı hedefi düşünüyor. Ama sonunda hedefini de yitiriyor, üstelik huzura da kavuşamıyor

WILHELM MEISTER'IN YOLCULUK YILLARI
(Wilhelm Meisters Wanderjahre,
Oder die Entsagenden)

GOETHE bu eğitim romanını Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları'nın bir devamı ve sonu olmak üzere ilk 1798 yılında yazmayı tasarlamıştır. Ama eser 1807 yılında Goethe'nin kafasında olgun bir hale gelir. Ne var ki romanın işlenmesi çok uzun yıllar alır ve ancak 1821'de yayınlanır. Ama bu da romanın birinci bölümüdür. Aynı yılda Rahip Pustkuchen (1793-1834)'in Goethe'nin eserini küçümseyen bir yapıtı yayınlanmışsa da Tieck Nişanlılar adlı öyküsünde, Immermann da Maskaralık adlı yapıtında Pustkuchen'e karşı çıkarlar. Bunun üzerine Goethe 1825-1829 yıllarında eserini yeniden gözden geçirir ve onun sanat değerini daha da artırır. Kitap bu haliyle 1837'de Goethe'nin ölümünden sonra, Eckermann tarafından yayınlanır.

Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları tam bir eğitim romanıdır. Goethe daha önceki yıllarda yazdığı kimi öyküleri de bu romanın içine sokuşturmuştur. Bunlar romanın bütününe çok ince bir bağla bağlanmışsa da bir başlarına yine de bir güzellik taşırlar. Bunlar arasında «İhanet Eden Kim?», «Elli Yaşındaki Adam», «Yeni Melusine» ve «Tehlikeli Konu» sayılabilir. İkinci kitabın üçüncü bölümünde yer alan «Elli Yaşındaki Adam» aldatıcı aşk üzerine yazılmış ruhsal bir incelemeye dayanır. Olgun bir erkeğe âşık olan bir kızla, içi geçmiş bir kadına tutulan bir gencin hikâyesi olan «Elli Yaşındaki Adam» bu iki genç kişi arasında başlayan gerçek bir aşkla sağlıklı bir çözüm biçimine ulaşır.

«Yeni Melusine» romanın kişilerinden Friedrich' in anlattığı bir öyküdür. Üçüncü kitabın altıncı bölümünde yer alan bu öykü de birtakım fantastik öyküleri kendi başından geçmiş gibi anlatan Friedrich' in karakterini koyar ortaya.

Birinci kitabın sekizinci bölümündeki «İhanet Eden Kim?» öyküsü de iki kız kardeşe birden âşık olan ve bir türlü bunlardan birini seçemeyen bir pısrığın ve kararsızın öyküsüdür.

Üç kitaptan meydana gelen **Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları**'nda ihtiyar Goethe'nin bütün hayat tecrübesi ve eğitim üzerine düşünceleri bulunmaktadır. Bu, romanı oldukça ağırlaştırır ve bölük pörçük bir hale sokar. Manzaralar romanda dekor rolünden öteye geçemez. Goethe'nin duyarlılığı ile doğrudan doğruya bir ilişki kuramaz artık bunlar. Yalnız bu manzaralar Goethe'nin ruhunda, yazarın son yıllarında dinsel bir kaygıyla araştırdığı doğanın

kutsal giziyle denge kurarlar. Şu var ki bu manzalar, hayata ve güneşe açılan düzlüklere benzeyen öykülerde canlı bir nitelik kazanırlar. Bununla birlikte bütün eseri kaplayan bir düşünceden söz edilebilir: «Her insan Bütün içinde yer almalıdır, insan ancak bu yolla evrensel ulaşabilir.» Bu da Goethe'nin bütün yazdıklarının bir özü gibidir.

WILHELM MEISTER'İN YOLCULUK YILLARI

Konu:

Wilhelm Meister oğlu Felix'i eğitmek amacıyla onunla birlikte bir yolculuğa çıkar. Yola çıkmadan önce Nathalie'ye bir çatının altında en çok üç gün kalacağı üzerine söz vermiştir. İlk, bir dülger ailesiyle karşılaşır. Joseph adındaki dülger, eski ve harap bir kilisede oturuyordu. Dünyaya gözlerini de burada açmıştı. Kilise Ermiş Joseph'e adanmış bir kiliseydi, Dülger Joseph de farkında olmadan Ermiş Joseph'in hayatını yaşıyordu. Dülger, Meryem adında yoksul bir kızla evlenmiş ve kiliseyi onarmıştı. Dülger'in kurmuş olduğu aile ataerki bir aile tipindeydi.

Wilhelm Meister romanın başkişisi değildir. O, romana bir bütünlük veren bir bağ, bir çeşit tanıktır. Ama her zaman olayların tam ortalık yerinde bulunur ve romanda çeşitli insanların ileri sürdüğü eğitimsel ve toplumsal görüşlerin bir yorumunu yapmaya çalışır. Montan ile Wilhelm arasındaki bir tartışma bizi hemen konunun en

can alacak yeriyle karşı karşıya getirir. Yeni yetişen gençler yeni bir çağı muştulamaktadır. Ansiklopedik kültürü bir amaç olarak benimseyen çağ sona ermiş, uzmanlık çağı başlamıştır. Araştırmacılar artık bir nokta üzerinde derinleşmekte ama bir yandan da parçayı bütüne bağlamayı unutmamaktadırlar. Montan şöyle der : «Bir zanaat üzerinde ustalaşmak kadar iyi bir şey yoktur. Ama bu zanaat, dar görüşlü bir insanın elinde zanaat olmaktan öteye geçemezken, üstün yetenekli birinin elinde sanata dönüşür. Usta bir insan bir iş yaptı mı, onu gereğince yapar. Başka bir deyişle usta adam yaptığı işte sağduyuyla yapmış şeyin bir simgesini görür.» Montan, Çıraklık Yılları'ndaki Jarno'nun yeni bir kişiliğinden başkası değildir. Ölümsüz olan, zorunlu olan ve bir de yasalar Goethe'nin görüşünün üç temel öğesidir.

Wilhelm Meister ile oğlu Felix'in karşılaştığı ikinci atıf aileyi ise bir amca yansıtır. Amcanın etrafında Leonardo, Julie ve Hersilie adında üç yeğeni vardır. Bunlar Çıraklık Yılları'ndaki Lothairo, Nathalie ve Kontos'un birer kopyası gibidir. Aileye yol gösteren düstur şudur : «Yararlı olandan yola çıkarak ve doğruluktan ayrılmayarak güzelliğe erişilir».

İlk delikanlılık yıllarını yaşayan Felix'le Hersilie arasında saf ve temiz bir aşk başlamıştır. Hersilie dağdaki kayalıklar arasında yetişmiş bir çiçeği andırmaktadır. Oysa romanın öteki bölümlerinde ortaya çıkan o iyi kalpli Makarie'nin başka meziyetleri de vardır. Doğal, insanüstü ve tanrısal bir yasa olan astronomik matematiğe iyiden iyiye bağlı olan Makarie, gezegenlerarası alanlarda yaşıyor gibidir. Ne var ki Makarie o üstün uyumun gizemci seyrine kaptırmaz kendini. Tersine, evrensel bir yücelik içinde yaşayarak insanla ve yeryüzüyle ilgili her şeyi o üstün uyumla bağdaştırır. Ama romanın sonunda yazar, yeraltı zenginliklerini ve gizlerini keşfeden kişiyi Makarie'ye karşı çıkarır:

Bu arada amca üçüncü çileden başka bir şey olmayan toplumsal ilkeyi açığa vurur : Bir insanın dünyaya ge-

tirdiği çocuklar daha başka kuşakların meydana çıkmasına yol açar. Buna karşılık amcanın yeğeni Leonardo kuşakların yeni örgütlere ihtiyaç duyacağını ileri sürer ve dağdaki iplikçi ve dokumacılara uzak ülkelerden gelmiş pamuklar iletir. Leonardo küçük endüstrinin gelişmesi için her işçinin en iyi çalışma koşulu içinde olmasına da büyük bir önem verir. Ne var ki, makinenin icadı bu huzur içindeki endüstriyi allak bullak eder ve ortaya bir göç sorunu çıkarır. İnsanlar daha üstün bir kültüre ulaşmak ve yeneden çile doldurmak zorunda kalmışlardır. Aile ve yurt ideali yavaş yavaş yerini insanlık idealine bırakmaya başlar. Ama bu yeni düşüncelere alışmak için insanların bir «Eğitim İli»nde eğitilmeleri gerekir. Wilhelm Meister de işte oğlunu böyle bir eğitim ilinde bırakır.

Çıraklık Yılları ile karşılaştırılacak olursa bu eğitim enstitüsü düşüncesinin yepyeni bir şey olduğu anlaşılır. Bu düşüncelerde yeni yüzyılın, özellikle de eğitimci Pestalozzi'nin etkisi vardır elbet. Goethe ilkin bu düşüncelere karşı çıkmışsa da sonradan bunları Hofwyl Okulunda uygulayan Fellenberg'in başarısı karşısında düşüncesini değiştirmiş ve bu yeni eğitim sistemine dört elle sarılmıştır. Yolculuk Yılları'ndaki «Eğitim İli» o İsviçre okulunun Goethe tarafından yapılan bir yorumundan başkası değildir. Bu okula göre çocuklar ilkin tarım işlerinde çalıştırılmakta, sonradan yeteneklerine uygun işlere ayrılmaktadırlar. Çocuklar uyum içinde çalışmaya alışmak için işlerini yaparken hep birlikte şarkı da söylerler. Zamanla kendilerindeki din duygusu da geliştirilir. Ne var ki, din çocuklara katı kurallarla öğretilmez. Daha çok onlardaki din duygusunu yavaş yavaş ortaya çıkarmak yoluyla yapılır bu. Bu dinin başlıca ilkesi çocukların çevresindeki büyüklerle saygı duymasıdır. Büyüdükçe acı çekmenin ve fedakârlığın zorunluğunu, yani kendinden küçük insanlara da saygı göstermek gerekeceğini de öğrenirler. Nihayet delikanlı oldukları vakit, toplu yaşama ve çalışmaya olan sevgileri yüzünden kendilerine eşit olanlara da saygı göstermeyi başaracaklardır. Olgun adam bu üç aşamayı da

kendinde birleştiren bir adamdır. Üç resim galerisi bu üç aşamayı canlandırır. Üçüncü galeri «Ermisler Ermişi» adını taşır ve yılda bir gün açık durur. Buraya da ancak hayata atılmak üzere olan çocuklar girebilir. Bu üçüncü galeri İsa'nın hayatına ait resimlerle doludur. Bu Hıristiyanca yorum böylece Faust'un son sahnesiyle de birleşmiş olur.

Goethe, bu yapıtında, insan bedeni üzerinde derin bir araştırma yapılmasını da öne sürer. Romanın sonu da bu düşünceye göre ayarlanmıştır. Wilhelm Meister'attan düşen oğlu Felix'i kurtararak bilgisini kuram halinden pratik bir hale getirmiştir.

İKİNCİ KİTAP

BÖLÜM : I

Üçler art arda göründüler ve yeni gelen adamı dostça karşıladılar. Üçler (bir ağzdan):

— Madem oğlunuzu bize emanet ediyorsunuz, biz de yöntemlerimizi daha bir açmak zorundayız size. Bir sürü dışla ilgili ayrıntılar görmüş olsanız bile, bunlar, ilk bakışta ne olduklarını ortaya koymaz. Söyleyin bakalım hangi nokta üzerinde aydınlanmak istersiniz?

— Yapmacıksız ama garip bir biçimde selamlanlara rastladım. Bu selamların anlamını bilmek isterdim. Sizde her halde bu dışla ilgili işaretler birtakım iç hayata bağlı. İç hayat da dışa. Bana bu ilişkinin ne biçim bir şey olduğunu anlatın.

— Dünyaya tam bir sağlıkla gelen çocuklar yarlarında çok şey getirmiş olurlar. Doğa onlara dünyaya geldikten sonraki yaşamlarında gerekli her şeyi vermiştir. Bizim görevimiz bunları geliştirmektir.

Ne var ki, çoğu zaman bunlar kendi kendilerine daha da iyi gelişirler. Yalnız bu özellikler içinde bir tanesi vardır ki onu çocuklar beraberlerinde getirmezler. Oysa sözcüğün en geniş anlamıyla insanı insan yapan da budur. Bunun ne olduğunu anladınızsa, söyleyin lütfen.

Wilhelm bir an düşündü, sonra başını iki yana doğru salladı. Üçler, Wilhelm'e yeteri kadar zaman bıraktıktan sonra :

— Bu, saygının ta kendisidir, dediler, Wilhelm şaşırmıştı. Üçler sözlerini şöyle sürdürdüler :

— Saygı. Kimsede yok bu. Belki sizde de yok. Siz burada üç türlü işaret gördünüz. Biz üç türlü saygı öğretiyoruz. Bunlar bir bütünü oluşturmak için yan yana geldikleri vakit güçlerinin ve etkilerinin en yüksek noktasına erişmiş olurlar. İlk saygı hareketi, bizim yukarımızda olana yönelmiştir. Bunun için kollar göğüs üstünde kavuşturulur ve gözler sevinçle gökyüzüne çevrilir. Biz bunu çok küçük öğrencilerimize öğretiyor ve onlardan gökyüzünde bir Tanrı bulunduğuna, bu Tanrı'nın ana, baba ve öğretmenlerinde tecelli ettiğine inanmalarını istiyoruz. İkinci saygı hareketi bizden aşağı olanlara yönelmiştir. Bunun için eller arkada birleştirilir, daha doğrusu kenetlendirilir, gözler de gülümseme içinde yere çevrilir. Bu toprağa önem verilmesi ve ona sevgi ile bakılması anlamını taşır. Çünkü karnımızı doyurma olanağını bize sağlayan topraktır. Bize sözle anlatılmaz mutluluklar sağlayan odur. Ama sınırsız acılar veren de odur. İnsan bilerek ya da bilmeyerek kendine bir zarar verirse, kasten ya da tesadüfen başkaları kendisini yaralarsa ya da bilinmedik bir güç insanoğlunu acıya boğarsa, bunun üzerinde ıyice durmak gerekir: Bunlar insanın bütün ömrü boyunca karşılaştığı tehlikeler-

dir. Ama öğrencilerimizin dersin bu kesiminden yeterince yararlandıklarını anlar anlamaz onları bu durumdan büyük bir tezlikle uzaklaştırırız. Onları yürekli olmaya, arkadaşlarına yaklaşmaya ve arkadaşlarını kendilerine örnek almaya iteleriz. Artık onlar dimdik, sarsılmaz ve pervasızdırlar. Bencilcesine kendi içlerine kapanmış da değillerdir. Arkadaşlarıyla el ele verdiklerinde bütün dünyaya meydan okuyabileceklerdir. İşte bizim bütün söyleyebileceğimiz bu kadar.

— Çok iyi anladım, dedi Wilhelm. İnsanlar sadece kötülükten ve dedikodudan hoşlandıkları için acıklı bir duruma sürüklenmişler. Bu kötü alışkanlıklara kendilerini kaptıranlar kısa zamanda Tanrı'yı unutup insanları hor görmeye, onlara kin beslemeye başlarlar. Ö vazgeçilmez, o herşeyin temelinde olması gereken özsaygısını ise gurur ve hırs yolunda yitirirler.

Wilhelm sözlerini şöyle sürdürdü:

— Bunlar bir yana, sizden bir noktaya karşı çıkmama izin vermenizi rica ederim. İlkel ulusların o kocaman doğa olayları ile gizemli ve açıklanması olanaksız daha başka olaylar karşısında duydukları korkuya acaba, her zaman için, daha yüksek bir duygu ile daha saf bir anlayışı doğuran bir tohum gözüyle bakılamaz mı?

Üçler buna şu karşılığı verdi

— Korku doğaya uygun bir yerdir, ama saygı öyle değil. İnsanlar bilmedikleri bir varlıktan korktukları gibi güçlü kuvvetli varlıklardan da korkarlar. Güçlü olan, korktukları şeyle savaşmaya, güçsüz olan ise ondan kaçmaya bakar. Ama ikisinin de amacı kurtulmaktır. İkiisi de korktukları şeyi bir süre için kendilerinden uzak tuttukları, özgürlüklerine ve bağımsız-

lıklarına, bir ölçüde yeniden kavuştukları vakit kendilerini mutlu sayarlar. İlkel insan, bu davranışı, hayatı boyunca milyonlarca defa yineler. Korku onu özgürlüğe iteler, özgürlük de korkunun içine yuvarlar. Böylece bir arpa boyu yol almamış olur. Korkmak kolaydır ama insanı tedirgin eder. Saygı göstermek zordur ama insanı huzura kavuşturur. İnsan saygılı olmaya isteksiz olarak boyun eğer, daha doğrusu, hiç boyun eğmez. Bu insanın tabiatında bulunması gereken üstün bir duygudur. Bu yalnız, öteden beri ermiş ya da Tanrı sayılan o çok değişik varlıklarda kendi kendine gelişebilir. Özsaygı gücünü buradan alır. Sayısı sadece üç olan ve birbirlerinden taptıkları varlık yüzünden ayrılan bütün o gerçek dinlerin temelinde de o vardır.

Üç adam susmuştu. Wilhelm de bir süre, düşünceye dalarak ağzını açmadı. Ama kendini bu garip sözlerin anlamını yorumlayacak durumda görmediği için bu saygıdeğer insanlardan sözlerini sürdürmelerini istedi. Onlar da, vakit kaybetmeden bunu yaptılar :

— Korkuya dayanan hiçbir dine önem vermeyiz biz. İçinde taşıdığı saygı duygusu nedeniyle insanoğlu başkalarına saygı gösterir ve onlardan saygı görür. Böylece kendi kendisiyle çatışmamış olur. Bizim yukarımızda olana beslenen saygıya dayanan dine biz etnik din adını veririz. Bu, ulusların dinidir ve zavallı bir korkudan kurtulmanın ilk mutlu belirtisidir. Adı ne olursa olsun bütün payen dinler bu tür içine girer. Bize eşit olanlara saygıya dayanan ikinci dine felsefe dini adını veriyoruz. Çünkü orta tabakada yer alan filozof yüksektekileri de, aşağıdakileri de kendi alanına indirger. Bilge adına da bu görevinden ötürü erişir. Kendisine eşit insanlarla ve giderek, bütün in-

sanlarla kurduğu ilişkilerin ve zorunlu olarak ya da tesadüfen etrafında yer alan bütün o yeryüzü nesneleriyle kendi arasındaki bağı özünü anlamaya yetenekli olan filozof, sadece o, kozmik anlamda, gerçekte yaşar. Geriye bizden aşağıdakılara saygıya dayanan üçüncü din kalıyor. Buna da Hıristiyanlık adını veriyoruz. Çünkü bu anlayış özellikle bu dinde ortaya çıkar. Bu din İnsanların varabileceği ve varması gereken en yüksek noktadır. Ne var ki, yeryüzünü ayakları altında çiğnemek bir gökvüzü yurduna özlem dıymak da doğru değildir. Yoksulluğu ve düşkünlüğü, alavı ve kücümsemeyi, rezilliği ve sefaleti, acıyı ve ölümü ve dahası suçu ve günahı da engel saymamak, onlara kutlulaştırma aracı gözüyle bakmak gerekir. Doğrusunu isterseniz, bu dinin izlerine bütün tarih boyunca rastlanır. Ama iz demek amaç demek değildir. Bir kez amaca varıldı mı, bir daha geriye dönülmez. Bu şu demektir ki, Hıristiyanlık ortaya çıktıktan sonra, artık bir daha ortadan kalkamaz. Tanrısal bir nitelik kazandığı için de yok edilemez. Wilhelm :

— Peki siz bu dinlerden hangisine bağlısınız? diye sordu. Üçler de :

— Üçüne birden, karşılığını verdi. Çünkü gerçek din, üçünün birleşmesinden doğar. En üstün saygı, insanın kendisine olan saygısı bu üç saygıdan oluşur. Bu üç saygı da insanın kendisine olan saygısından meydana gelir. Böylece insanoğlu erişebileceği en yüksek noktaya erişmiş olur ve kendini Tanrı ile doğanın yarattığı en yüksek varlık sayar. Bu yüksek noktada da, bencilliğin ve kendini beğenmişliğin etkisiyle yeniden bayağılığa düşmeksizin, yaşamını sürdürebilir.

— Bu biçimde gelişen bir inanç benî hiçbir biçimde şaşırtmıyor. Dahası, yaşamımız boyunca şurdan burdan edindiğimiz bilgilere çok uygun düşüyor. Şu ayrımla ki, başkalarını ayıran şey, sizi birleştirmiş oluyor.

Üçler :

— Dünyanın büyük bir parçası bu inancı yürütüyor. Ama kimse bu işin farkında değil, diye karşılık verdiler. Wilhelm de :

— Nerede ve kimin tarafından uygulanıyor? diye sordu. Üçler :

— Bu onların içlerinde uygulanmaktadır, diye haykırdılar yüksek sesle. Çünkü bunlardan biri etniktir ve bütün uluslara uymaktadır. İkincisi Hristiyanıdır ve acıyla savaşanlara ve bu yolda zafer kazananlara seslenir. Üçüncüsü ise ermişlerin ruhsal yaşantılarını öğretir. Yani en üstün, en bilge insanların yaşantısını. Kanış ve tanrı esinini doğuran semboller ve adlar altında bu üç tanrısal kişinin de en yüksek birlik sayılması gerekmez mi?

— Benim gibi bu üç öğretinin yabancısı olmayan, yaşını başını almış birine bütün bunları büyük bir açıklık ve mantık içinde anlatmış olduğunuz için size teşekkür ederim. Bu yüksek anlamlı ilkeleri çocukların kafasına sokabilmek için onları çocuklara ilkin duygu olarak aşladığınızı, sonra da kimi sembollerle anlattığınızı düşününce sizi gönülden destekliyorum.

— İyi bildiniz. Ama oğlunuzun güvenilir ellerde bulunduğuna iyice inanmanız için size kimi şeyler daha anlatmamız gerek. Ama bunu da yarın sabah yaparız. Şimdi siz dinlenip yorgunluk alın. Böylece yarın sabah erkenden bizimle tapınağa geldiğiniz zaman daha olgunlaşmış olursunuz. Bir eksiğiniz de kalmaz:

RUH YAKINLIKLARI (Die Wahlverwandtschaften)

GOETHE bu romanını 1807 yılında bir öykü olarak düşünmüş ve onu **Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları**'nda kullanmayı tasarlamıştır. Ama 1808 nisanında onu ayrı bir roman olarak yazmaya başlamış ve 1809 ekiminde bitirmiştir. Aynı yılın aralık ayında da yayınlanan **Ruh Yakınlıkları** adını F.S.T. Gehler'in **Fizik Sözlüğü** (Physikalisches Wörterbuch)'nden alır. Sözlükte İsveçli bilgin Torbern Bergman'ın daha önce kullandığı bir formül (Latince: attractio electiva duplex) yer almıştır ki bu formül kimyasal bir olayı dile getirmektedir. Bu kimyasal olaya göre, birbiriyle birleşmiş iki cisim, belli birtakım özellikleri olan iki ayrı cisimle karşı karşıya geldikleri vakit birbirinden ayrılıp bu yeni cisimlerle birleşirler. Goethe'nin romanı insan duyguları dünyasında da aynı olayın yineleniğini anlatmak hedefini güder. Fizik dünyayı etkileyen

mıknatıslı bir gücün insan ruhlarını da etkilediğini göstermek ister Goethe. Ne var ki, tabiat birbirleriyle bağdaşan yasaların bir uyumundan meydana gelse de, insan ruhu evreninde duyguların yanı sıra bir de ahlâk kuralları vardır. Ve bunlar duygular kadar güçlüdür. Duygularla ahlak kuralları arasında bir çatışma belirdiği vakit de buna öyle kolay kolay bir çözüm bulunamaz.

Goethe'nin bu düşüncesi çok eleştirilmiştir. Yüz yıldan beri Goethe'nin evliliği savunduğu mu, yoksa onu yere mi çalmak istediği anlaşılmış değildir. Tanınmış bilginlerden Walzel, eserin Goethe çağının ahlâk anlayışına taban tabana karşıt olduğunu söylemiştir. Ama Goethe'nin de kendisine karşı çıkanlara verdiği karşılıklar vardır. Goethe, tez ileri sürmek ve çözüm biçimleri göstermek işinin ozanın işi olmadığını belirtmiştir. Ozan, iki çözüm biçiminden aynı derecede uzakta durarak hayatın hesaba gelmeyen gerçeğini yansıtır. Doğrusu şu ki, roman, tez demek değildir. Goethe İncil'deki: «Bir kadına arzu ile bakan onunla zina işlemiştir» sözünü hiç gözden yitirmeden romanını yazdığını söylemişse de bunu tez saymak doğru değildir. Bu, olsa olsa Goethe'yi esinlemiştir.

Ruh Yakınlıkları ruhları bir alev gibi yakan o «sevmek ve acı çekmek»le yoğrulmuş tatlı ve hüznü bir şiiri dile getirir. Romanın sonu tam Hristiyanca bir anlayışla son bulsa da Goethe yine de bu Hristiyanca öyküden şiir olanı kurtarmasını bilir. Goethe'nin hemen hemen hiçbir eseri **Ruh Yakınlıkları** kadar duygu ve renk bakımından zengin değildir. Ottilie'nin kendisi şiir mucizesinden başkası değildir. Goethe onu sadece gözlerinin önünde canlandırmamış, ona bir de âşık olmuştur. Romanın

bütün üslubu yaşanmış ve acı çekilmiş bir yaşamın üslubunu oluşturur. XVIII. yüzyıldan miras kalan güzellik anlayışıyla Goethe'nin uyumlu dalgaları andıran düzyazısı, yeni, tatlı ve ince bir duyarlılıkla tazelenmiş olarak bu üslubu süsler. Goethe bu romanından söz ederken herkesin onun karşısında, kapanması olanaksız bir yara alabileceğini ve iyileşmekten korkan bir ruh haline bürünebileceğini söyler. Bu sözlerin gerçeğe ilgisi ne olursa olsun, doğrusu Goethe düzyazıyı hiçbir vakit bu kadar ustaca kullanmamıştır. Goethe'nin deyişiyle bu roman-daki «sözcükler insanın etine saplanmaktadır». Romanın, başarısını sağlayan da bu üslup olmuştur. Stendhal'den Fogazzaro'ya, Thomas Mann'dan Rilke'ye kadar bütün büyük yazarlar **Ruh Yakınlıkları**'nın büyük bir eser olduğunda birleşirler.

RUH YAKINLIKLARI

Konu:

Ruh Yakınlıkları duygu ile ahlakın bir çatışmasıdır. Roman'da bir yanda evlilik bağının kutsallığı, bir yanda tutkuların gücü yer almaktadır. Yüzbaşı ile Ottilie'nin şato'ya gelmesinden sonra kamçılanan bu tutkular şato sahibi kocanın (Eduard) Ottilie'ye, karısının (Charlotte) da Yüzbaşıya tutulmasıyla çapraşık bir hal alır. Ama yavaş yavaş iki çift gerçeği unutmuş olduklarını anlarlar ve kendi durumları üzerinde düşünmeye başlarlar. Aşk ile ödev arasındaki bu çatışmada hiçbir kurtuluş belirtisi yoktur. Charlotte ile Eduard iç bakımından birbirlerinden kopmuşlardır. Ama bir gün yine de, istemeye istemeye birbirlerinin kollarına atılırlar. Ne var ki, tabiat bu karışık anlamlı aşk gecesinden öcünü alacaktır: Doğan çocuğun yüzü Yüzbaşının yüzüne, gözleri de Ottilie'nin gözlerine benzecektir.

Öte yandan Ottilie kendiliğinden doğru yoldan çıkacak yaradılıştan değildir. Bütün davranışları kendi gücünün

üstündeki bir büyük güç tarafından yönetilir. Eduard'a olan aşkı da aynı seyri izler. Kendi iradesinin dışında olan bir şeydir bu. Ottilie, nefes alır, sesleri işitir, eşyaları görür gibi sever. Eduard yakınında, ya da uzaklarda bulunsun, kendi tabiatının itkilerine uysun ya da uymasın, bunların hiç biri Ottilie'nin sevgisini etkilemez. Dahası, Eduard, kendisiyle kavga edip de savaşa gitmeye kalktığı vakit bile Ottilie günahsızlık duygusunun yönettiği bir aydınlık ve uyum içinde yaşamaktan bir an için bile ayrılmaz. Ama ölümlü sonuçlanan bir kaza, Ottilie'nin ahlak anlayışını sarsar. Bu kaza, Eduard ile Charlotte'un o bir gecelik kaçak aşkları sonunda dünyaya gelen çocuğunu hedef tutmuştur. Eduard uzun bir ayrılıktan sonra Ottilie'nin karşısına dikilince, aralarındaki tartışmaya sinirlenen Ottilie, bakmayı üstüne aldığı çocukla birlikte bir kayığa biner ve gölü geçerek evine gitmek ister. Ama o kadar öfkeli ve telâşlıdır ki dengesini yitirir ve kucağındaki çocuğun göle düşüp boğulmasına yol açar. Çocuğun gölden çıkarılmasından sonra Ottilie Tanrı'ya ne kadar yalvarırsa yalvarsın, çocuk bir daha hayata dönmeyiz. Ölümü çocuğun annesine anlatan Ottilie olur. Charlotte'a aynen şunları söyler: «Yolumdan çıkmıştım, kendi yasalarımı uygulamıyordum, daha doğrusu yasalarımın ne olduğunu bile bilmiyordum. Ama şimdi Tanrı, korkunç bir biçimde beni uyardı. Şuna kesin olarak kararlıyım. Hiç bir vakit Eduard'ın olmayacağını».

Ottilie daha sonraki günlerde öğrenimini tamamlamak üzere okula gitmeye karar verir. Yola çıkar, ama araba bir anda mola verdiği vakit orada kendisinden önce gelip yolunu kesen Eduard'la karşılaşır. Eduard, Ottilie'ye kendisinin de haklı olduğunu, hiçbir türlü kaçışın yarar veremeyeceğini çünkü insanların kendilerinden kaçamayacağını kaout ettirir. İnsanlar ancak iç dünyalarını dış dünyadan ayırabilirler ama yine de o dış dünyada bir makine davranışıyla yaşamaktan kurtulamazlar.

Bunun üzerine şatoda o eski hayatın silik bir kopyası sürdürülmeye başlar. Ottilie ev işlerinde Charlotte'a yar-

dımcı olur. Ve savaşa gidip geldikten sonra albay olan Yüzbaşı ile birlikte bahçedeki çiçeklere bakar. Eduard flauta çaldığı vakitler de ona piyano ile eşlik eder. Ama hiç bir konuşmaya katılmaz ve kendi iradesini gerektiren hiçbir iş yapmaz. Yavaş yavaş sofraya oturmaktan da kaçınır ve yiyeceğini iyice kısar. Kendini yavaş yavaş ölümün eline terk etmiştir artık. Onun için hayat artık yavaş yavaş madde yanını yitirmekte ve ışık gibi maddeye dayanmayan bir varlık kazanmaktadır. Eduard ile Ottilie için artık konuşmak, birbirine bakmak gerekli değildir. Onlar için gerekli olan bir arada olmak, bir bütün teşkil etmektir. Bu bir çeşit evlilik ruhudur ki insanı sarhoş eden duygulardan pay alınmayan bir atmosferde gelişir. Dünya ötesi bir mutluluğun yansımasını andıran hayattan soğuma duygusu da daha şimdiden bu atmosferi kaplamıştır. Buna yaklaşmakta olan ve ruhları kendinden geçiren olume doğru tatlı bir ilerleme gözüyle de bakılabilir. Bu atmosfere ryiden iyice kendini kaptırmış olan Ottilie, sonunda ölümün eşliğine dayanır. Orta hizmetçisi Nanny'nin umutsuz çığlığına koşup gelen şato halkı, Ottilie'yi son nefesini verirken görür. Eduard ayaklarına kapanır ve bir şeyler söylemesi için yalvarır. Ottilie'nin son sözleri Eduard'dan yaşamasını sürdürmeyi istemek olur.

Ottilie'nin özlemine katlanamayan Eduard ise bir süre sonra olur. Roman şu sözlerle son bulur. «İki sevgili nihayet yan yana uzanmış yatıyor. Onların o sonsuzluğa açılmış barınağında huzur hüküm sürmektedir. Bir gün yarıdan dirilip de birbirlerinin bu kadar yakınında olduklarını gördükleri vakit kim bilir ne kadar mutlu olacaktır bu iki sevgili».

İKİNCİ BÖLÜM

DİLİM : V

OTILIE'NİN GÜNLÜĞÜNDEN

DÜNYADA herkes ne olmak istediğiyle ölçülür. Ama insanın bir şeyler olmayı da istemesi gerek. Can sıkıcı insanlara ne olduğu bilinmeyenlerden daha çok katlanılır.

Topluma her şey kabul ettirilebilir, sadece sürüp giden şeyler kabul ettirilemez.

İnsanları ancak ayağımıza geldikleri vakit tanımamız yetmez, ne olduklarını iyice anlamak için onların ayağına gitmeliyiz.

Bize konuk gelen kişilerin birçok yanlarını eleştirmemizi ve yanımızdan ayrılır ayrılmaz onları daha az hoşgörüyle değerlendirmemizi az çok doğal buluyorum. Çünkü herkese kendi gözümüzle bakmaya hakkımız vardır sanırım. Bilge ve haktanır kişiler, bu gibi hallerde, amansız bir kınamaya pek yanaşmazlar.

Buna karşılık başkalarına konuk olarak gidip de

onların ev halleri ve alışkanlıkları içinde, önleyemedikleri bir durumun doğurduğu zorunluluklara nasıl katlandıklarını, onların karşısında nasıl davrandıklarını gördüğümüz vakit, birçok bakımlardan bize kusurlu görünen kişileri gülünç saymamız da akıldan ve iyi niyetten yoksun olmamızı gerektirir.

Kadınlarla ilişki kurmak göreneğin istediği bir şeydir.

İnsanın özünü ortaya koyan karakter, davranış bilgisiyle nasıl bağdaşabilir? İnsanın özünde olan şey davranış bilgisiyle adamakıllı göze batar. Herkes önemli olanı ister, ama bunun kendisini tedirgin etmesine evet demez.

Erkekler, gözlerinde gözlüklerle bir kadının odasına girdikleri vakit, biz kadınların onların yüzünü görmek, onlarla konuşmak isteğini hemen yitirdiğini bil-seler, içlerinden **hiçbiri** böyle bir şeye kalkışmaz.

Saygının yerini alan senlibcnlilik her zaman için gülünç bir şeydir. Saygı sözlerinden hemen sonra şapkasını çıkaran kimse bunun gülünç olduğunu bilse bundan kaçınır.

Derin bir manevi anlamı olmayan terbiyenin dış belirtisi de yoktur. Gerçek eğitim bu anlamı dışa vurdurmaya dayanır.

Hal ve gidiş bir aynadır. Herkesin yüzü orada belli olur.

Bir iç terbiye vardır. Bu, aşkla akrabadır. Dış dünyadaki davranışlarımızı çevreleyen terbiyenin en yapmacıksızı ondan doğar.

Birine isteyerek bağlanmak kadar güzel bir şey yoktur. Ama aşk olmadan böyle bir şey yapılabilir mi?

Özgür olmadan kendimi özgür sanan insan kadar kimse tutsak değildir.

Bir başkasının meziyetlerine karşı aşktan başka kurtuluş yolu yoktur.

İnsan, oda hizmetçisinin gözünde yiğit değildir, derler. Bu, şu bakımdan doğrudur ki, yiğitleri sadece yiğitler tanır. Oda hizmetçileri, anlaşılan, kendi benzerlerini değerlendirmesini bilirler ancak.

Büyük adamlar ancak küçükleriyle yüzyıllarının adamıdırlar.

İnsanlar çokluk olduklarından daha tehlikeli sanılır.

Bilgeler de deliler de saldırgan değildir Ama yarı-bilgelerle, yarı-kaçıklar çok tehlikelidir.

İnsan dünyadan sanat aracılığıyla yakasını kurtarır. Ama dünyaya bağlanması da sanatla olur.

En çok mutlu olduğumuz anda da, en çok kederli olduğumuz anda da sanatçıya gerek duyarız.

Sanat güç ve iyi olanla uğraşır.

Güç işlerin kolaylıkla yapıldığını görmek, bizi olanaksız olanı tanımaya götürür.

Amaca yaklaşıldıkça güçlükler çoğalır.

Tohum ekmek, ekini biçmek kadar zor değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİLİM : XIII

BİRBİRLERİNE adamakıllı yabancı ve ilgisiz olan ama bir süre birlikte yaşayan iki kişi birbirlerine açılıyorlar. Bundan güvenilir bir yakınlık doğuyor. Bundan, herhalde yeniden aynı çatı altında yaşayan ve

birbirlerinden bir gün, bir saat ayrılmayan iki dostumuzun birbirlerinden hiçbir şey saklamayacaklarını beklemek gerekir. İki dostumuz eski günlerdeki durumlarını tekrar tekrar hatırladılar ve Albay, Charlotte'un, yolculuktan döndükten sonra Ottilie'yi Eduard'a bırakmayı, ve ondan sonraki günlerde Eduard ile Charlotte'u birleştirmeyi düşündüğünü saklamadı. Bu habere çok memnun olan ve hatta onunla kendinden geçen Eduard ise, her türlü sınırı aşarak Charlotte ile Albayın karşılıklı meyillerinden söz etti. Charlotte Albayın gözüne hoş ve alımlı geldiği için, Eduard onu iyice allayıp pulladı.

Albay ne inkâr edecek, ne de her şeyi ortaya dökerek bir durumdaydı. Ama Eduard onun düşüncelerini pekiştirmekten ve güçlendirmekten bir an gerl kalmadı. Ona göre her şey yalnız olağan değil, aynı zamanda olmuş bitmiş gibi görünüyordu. Her şeyi kendi isteklerine göre kararlaştırmaktan başka yapacakları bir iş yoktu. Eduard Charlotte'tan boşanacaktı? Boşanmayı evlilik izleyecek ve sonunda Eduard Ottilie ile yolculuğa çıkacaktı.

İnsanın hayalinde yer alan hoş şeylerden hiçbir ihtimal, yeni sağlanan birleşmelerinin tadını yepyeni bir memlekette çıkarmayı umut eden ve nelerle karşılaşırırlarsa karşılaşsınlar anlaşmalarını bozmayacaklarına söz veren iki sevgilinin, iki genç kocanın tasarladıkları kadar memnurluk verici değildi. Bu arada, Albayla Charlotte şato, para ve elde edilmeye değer öteki maddî tesisatlarla ilgili her şeyi düzenlemede ve herkesi memnun edecek bir üleştirme yapmada tam yetki sahibi olacaklardı. Ama Eduard'ın en elverişli bulduğu ve en çok bel bağladığı şey, çocuğun annesinin yanında kalacak olmasıydı. Albay onu kendi kafasına göre yetiştirecek, yönetecek, yeteneklerini

geliştirecekti. Vaftiz sırasında çocuğa kendi ortak adları olan Otto adını vermiş olmaları çok anlamlıydı.

Bunlar Eduard'ın kafasında öylesine olgunlaşmıştı ki, bunları gerçekleştirmek için bir gün daha beklemek istemedi. İkiisi birden şatonun yolunu tuttular ve Eduard'ın bir evi bulunan bir kasabaya geldiler. Eduard, Albayın dönüşünü bu evde bekleyecekti. Ama duygularına egemen olmak ve attan aşağı inmek gücünü kendinde bulamadığı için arkadaşına kasabadan geçerken de eşlik etti. İkiisi de at üzerindeydiler ve önemli bir konuşmaya dalmışlardı. Böylece ikisi de yolu sürdürdü.

Birden uzaklarda tepenin üstündeki yeni evi fark ettiler. Kırmızı kiremitlerin parıldadığını ilk kez görüyorlardı. Eduard karşı konmaz bir isteğe kapıldı o anda. Her şey hemen bu akşam yoluna konulmalıydı. Eduard dolaylardaki bir köyde saklanacaktı. Albay konuyu Charlotte'a tepeden inme açacak ve onun çokça düşünmesine engel olacaktı. Bu beklenmedik öneri Charlotte'un duygusuna özgürce ortaya koymasını engelleyecekti. Çünkü kendi arzularını onunmuş gibi gösteren Eduard bu apaçık dilekleri ondan önce dile getirdiğine ve Charlotte'un buna hemencecik evet diyeceğine inanıyordu. Çünkü kendisinin bundan başka bir isteği yoktu.

Neşe içindeydi. Bu mutlu sonuca daha şimdiden olmuş bitmiş gözüyle bakıyordu. Kısa zamanda haber alabilmek için tetikte bekleyecekti. Albay da birkaç el ateş edecekti. Eğer gece bastırmış ise havaî fişek atacaklardı.

Albay, atla şatoya doğru yollandı. Ama orada Charlotte'u bulamadı. Bugünlerde Charlotte'un yeni evde oturduğunu, bugün de bir komşusunu yoklamaya

gittiğini ve **herhalde** eve pek erken dönemeyeceğini öğrendi. Bunun üzerine atını bırakmış olduğu hana döndü.

Bu sırada, karşı konulmaz bir sabırsızlığın etkisiyle Eduard gizlendiği yerden çıkmış ve sadece balıkçı ve avcılarının bildiği, in cin top atan patikalardan geçerek şatonun korusuna gelmişti. İkinci vakti gölün kıyısındaki ağaçların altındaydı. Gölün, bütünlüğü ve berraklığı ile ilk kez farkına varıyordu.

Öğleden sonra **Otilie** göle doğru bir geziye çıkmıştı. Çocuğu da yanına almıştı ve alışkanlığı üzere hem yürüyor, hem de okuyordu. Böylece gölün öteki tarafına geçildiği yerdeki meşelerin **yanına kadar gel**mişti. Çocuk uyumuştı. Onu toprağın üzerine bıraktı, kendi de yanına oturarak kitabını okumayı sürdürdü. Kitap duygulu insanları kendine bağlayacak ve tutsak edecek kitaplardan biriydi. Otilie de zamanı, saati unutmuş ve «Yeni ev»e karadan dönmek için uzun bir yolu olduğunu aklından çıkarmıştı. Yerde, kitabına gömülmüş, hiç kıpırdamadan oturuyordu. O kadar sevimli bir hali vardı ki, çevresindeki ağaçlar canlı olsaydı onu hayran hayran seyrederek ve büyük hazlar alırdı. Tam bu sırada, batan güneşin bir ışını onu arkasından yakalamış ve yanaklarıyla omuzlarını kızıla boyamıştı.

O ana kadar kendini kimseye göstermeden uzun bir yol almış olan ve kuru ile dolaylarında kimseye rastlamayan Eduard, daha ileriye gitmeyi göze almıştı. Sonunda meşeliğin civarındaki ağaçları da geçince Otilie'yi gördü. Otilie de onu gördü. Eduard ona doğru uçuştı. Şimdi ayaklarının dibindeydi. Eduard uzun bir süre konuşmadan durdu. Bu sırada ikisi de kendilerine gelmeye çalışmışlardı. En sonu, birkaç sözle

Eduard buraya kadar niçin ve nasıl geldiğini anlattı. Albayı Charlotte'a göndermişti. Belki şu anda ortak **alinyazıları** için bir karar alınıyordu. Eduard, Ottilie'nin sevgisinden hiç mi hiç kuşkulananmamıştı. **Herhalde** Ottilie de kendi sevgisinden hiç kuşkulananmamış olacaktır. Eduard isteğine evet demesi için kıza yalvardı. Kız duraksıyordu. Eduard yeniden yalvardı. Eski haklarını öne sürüyor ve Ottilie'yi kolları arasında sıkamak istiyordu. Kız ona çocuğu gösterdi.

Eduard çocuğu görünce şaşırdı. «Aman Allahım!» dedi. «Eğer karımdan ve dostumdan kuşkulananmış olsaydım, bu çocuğun yüzü onları suçlamaya yeterdi. Şu çizgilere bak, bunlar Albayın yüz çizgileri değil mi? Doğrusu, ben böyle benzeyiş görmedim.»

Ottilie: «Ne münasebet!» dedi. «Herkes onun bana benzediğini söylüyor.» Eduard «Olur mu böyle şey?» diye karşıladi. Tam bu sırada çocuk gözlerini açtı. İri, siyah, derin ve sevimli gözlerdi bunlar. Çocukcağız daha şimdiden dünyaya büyük bir anlayışla bakıyordu. Önüne dikilmiş olan bu iki kişiyi tanımış bir hali vardı. Eduard çocuğun üzerine eğildi ve sonra Ottilie'nin önünde iki kez diz çöktü. «Bu sensin!» diye bağırdı. «Bunlar senin gözlerin. Ah, bırak yalnız senin gözlerine bakayım. Bu çocuğun dünyaya gelmesine yol açan o uğursuz saatin üzerine bırak bir örtü örtelim. Zamanla birbirlerine yabancılaşan bir erkekle bir kadının, sarılıp kucaklaştıkları vakit, o ateşli istekleriyle meşru bir bağa saygısızlık edebileceklerini öne sürerek senin temiz ruhunu bulandırmaya hakkım var mı? Evet madem artık bu noktaya geldik, madem Charlotte'la olan evliliğin sona erecek, madem sen benim karım olacaksın, bunu sana niye söylemeye yim? Ne diye bu çocuğun ikili bir eş aldatmacadan geldiği sözünü, o amansız sözü ağzıma almayayım?

Bu çocuk karımla beni birbirimize yaklaştıracak yerde beni karımdan, karımı da benden uzaklaştırıyor. Varsın tanıklığıyla beni suçlasın. Varsın bu güzelim gözler, bir başkasının kucağında, senin gözlerine 'Ben senindim,' desin. Ottilie biliyor musun, iyice biliyor musun ki ben bu suçun bu kabahatin karşılığını ancak senin kollarında ödeyebilirim?»

Eduard birden ayağa fırlayarak «Dinle!» diye bağırdı. Albayın kendine haber vermek için bir el ateş ettiğini duyar gibi olmuştu. Gerçekte, civardaki ormanda avlanan bir avcıydı bu. Ama başka bir tüfek sesi işitilmedi. Eduard sabırsızlanıyordu.

İşte o zaman, sadece Ottilie güneşin dağların arkasında battığını gördü. Son bir kez üst kat pencerelelerini parlatmıştı. «Eduard, git artık.» diye bağırdı Ottilie. «Uzun zaman acı çektik. İkimizin de Charlotte'a borçlu olduğumuz şeyi düşün. Bizim geleceğimiz için o karar verecek. Üstüne varmayalım. O izin verirse, senin olurum. Yoksa, senden vazgeçmem gerekecek. Kararın çok kısa zamanda alınacağına inandığına göre bekleyelim. Albay seni köyde biliyor madem, dön oraya. Bir açıklamayı gerektiren birçok şey olabilir. Konuşmaların başarıyla sonuçlandığını haber vermek için bir el ateş bile edilmiştir belki. Belki de şu anda Albay seni arıyordur. Onun Charlotte'u bulamadığını biliyorum. Ama Charlotte'un nerede olduğu bilindiğine göre Albay oraya da gidebilir. Görüyorsun birçok ihtimal var. Bırak beni gideyim. Charlotte neredeyse eve döner. Yukarıdaki evde beni çocukla bekler.»

Ottilie çabuk çabuk konuşuyordu. Bütün ihtimalleri aynı zamanda ortaya döküyordu. Eduard'ın yanında mutluydu ama şimdi ondan ayrılmak gerektiğini duyuyordu. «Sana yalvarıyorum, rica ediyorum sevgi-

lim,» diye bağırdı. «Köye dön ve Albayı bekle.» Eduard, Ottilie'ye ilkin büyük bir sevgiyle baktı, sonra onu kollarının arasında sıkarak: «Sözünü dinleyeceğim» dedi. Ottilie de onu kollarıyla sararak sevecenlikle bağrına bastı. Umut, gökten kayan bir yıldız gibi, gelip başlarına konmuştu. Düş kuruyorlar, birbirlerinin olduklarını sanıyorlardı. İlk kez olarak özgürce öpüştüler. Sonra da üzüntü ve acıyla birbirlerinden ayrıldılar.

Güneş batmıştı. Karanlık basmak üzereydi. Gölün üzerine nemli bir buğu yayılmıştı. Ottilie heyecanlıydı. Başını kaldırıp tepedeki eve baktı ve balkonda Charlotte'un beyaz urbasını görür gibi oldu. Gölü dolanarak geri dönmek epey zaman alacaktı. Charlotte'un çocuğunu büyük bir sabırsızlıkla beklediğini biliyordu. Çınarların önünde uzanıp gittiğini gördü. Eve doğrudan doğruya çıkan patikadan kendisini sadece şu gölcük ayırıyordu. Bir bakış gibi, bir anda gölün öbür yakasında olduğunu düşündü. Kendini buna öylesine kaptırmıştı ki çocukla suyu geçmenin tehlikeli olduğunu unuttu. Kayığa doğru koştu. Yüreğinin küt küt attığını, bacaklarının sallandığını ve bayılmak üzere bulunduğunu fark etmedi bile.

Kayığa atladı, küreği aldı ve kayığı **çekmeye çalıştı.** Daha çok çabalamak ve kayığı kıyıdan uzaklaştırmak gerekiyordu. Oysa kayığın başı sağa, sola kaçıyor, az çok göle doğru yöneliyordu. Çocuk sol kolundaydı, kitapsa sol elinde. Öteki eliyle ise küreği tutuyordu. Ottilie bir iki sallandı ve kayığın içinde düştü. Tutunmak isterken sağ elindeki kürek de, sol kolundaki ve elindeki çocuk ve kitap da hepsi ellerinden kurtulmuş, suya düşmüştü. Çocuğun giysisini hâlâ elinde tutuyordu. Ama öyle bir biçimsiz durumdaydı ki bu, doğrulmasına engel oluyordu. Boş kalan

sağ kolu da dönmesine ayağa kalkmasına yardımcı olmuyordu. Sonunda başardı, çocuğu sudan çekip çıkardı. Ama ne yazık ki, çocuğun gözleri kapalıydı. Soluğu kesilmişti.

Ottilie artık kendine gelmişti ama acısı o ölçüde artmıştı. Yolunu şaşırان kayık hemen hemen gölün ortasındaydı, kürek ise kayıktan çok ötede yüzmekteydi. Ottilie kıyıda kimsecikler göremedi. Zaten, görse de ne işe yarardı bu? Her şeyden ayrı düşmüş bir halde o aşılmaz, o kalles su üzerinde sallanıp duruyordu.

Ottilie kendi kendisinin yardımına koşmak istedi. Suda boğulmuş kişilerin kurtarıldığını sık sık işitimişti. Yaş gününde böyle bir kurtarma olayına daha tanık olmuştu. Bunun için çocuğu soydu ve onu muslinden urbasiyle kuruladı. Bütün göğsü açılmıştı ve ilk kez olarak onu özgür göğë karşı tuttu. İlk kez olarak çıplak göğsüne canlı bir varlığı basmıştı, ama ne yazık, bu varlık artık canlı değildi.

Zavallı yaratığın soğuk elleriyle ayakları göğsünü ta yüreğine dek dondurmuştu. Gözlerinden bitmez tükenmez yaşlar dökölüyor ve bunlar küçük ölüye bir sıcaklık, bir yaşam görünüşü veriyordu. Ottilie bıkmıyor, usanmıyor, çocuğu şalıyle sarıyor ve soluğu, öpücükleri, okşamaları, göz yaşları, bağrına basmalarıyla, tek başına kalmakla sağlayamadığı yardımın yerini doldurmaya çalışıyordu.

Her şey boşunaydı. Çocuk kollarında cansız olarak yatıyordu. Kayık ise suyun üstünde kıpırdamadan duruyordu. Ama burada da Ottilie'nin o yüce ruhu onun yardımına koşmuştu. Ottilie yüzünü gökyüzüne doğru kaldırdı. Kayıkta diz çöktü, iki koluyla, lekesiz göğsü üstünde şimdiden kaskatı kesilmiş olan ve

mermerin beyazlığını ve ne yazık, soğukluğunu almış olan çocuğu havaya kaldırdı. Nemli gözlerini de gökyüzündeki Tanrı'ya doğru yöneltti. Yukarılardan yardım diledi. Temiz yürekli bir insan hiçbir yerde bulamadığı desteği orada her vakit çok çok bulacağına inanırdı.

Ottilie'nin yüzünü bir bir ısıldamaya başlayan yıldızlara doğru kaldırması hiç de sonuçsuz kalmadı. Hafif bir rüzgâr çıktı ve kayığı meşelere doğru itmeye başladı.

GÜNLÜK ve ANILARI, SEÇMELER

GÜNLÜK (Tagebücher)

GOETHE 'nin 15 haziran 1775'te kadın ve şarap üzerine yazdığı bir dörtlükle başlayan Günlük'ü, yazarın ölümünden altı gün önce, 16 mart 1832'de son bulur. Büyük Weimar baskısında 16 kitap tutan günlüğün üçü, içindekilere (fihrist) ayrılmıştır. Günlük'te atlamalar eksik değildir. Ama en büyük boşluk 1783 ile 1785 yılları arasındadır.

Günlük'ün ilk yirmi yılı kısa notlarla oluşturulmuştur. Yalnız arada bir Goethe'nin kimi düşünceleri bir şimşek gibi çakar. Buna karşılık 1786-1787 yıllarında İtalya'ya yaptığı yolculuğa değgin notların sayısı pek fazladır. 1798 yılından sonra ise Günlük, belirli bir nitelik kazanır. Artık bir insanın kendi kendine yaptığı itirafları yanı sıra, o gün için-

de görülen ve yapılan işlerin nesnel bir eleştirisi de yer alır. Son yıllarda günlük daha düzenli olarak tutulmuştur. Goethe bir günün günlüğünü saptadıktan sonra, öteki sayfanın başına da ertesi günün tarihini yazmadan kalem elinden bırakmaz. Son günlerinde bile bu huyunu bırakmamıştır. 16 mart 1832 günü o sadık sekreteri John eliyle günlüğüne: «Bütün gün yataktan çıkmadım, çünkü kendimi iyi hissetmedim» diye yazdırdıktan sonra ertesi günün kâğıdı üzerine de «Cumartesi» sözünü kondurmuştur.

Denebilir ki **Günlük** bu yöntemli haliyle daha çok bir ticaret bilançosunu andırmaktadır. Ona «yaşam işlerinin ana kitabı» da **denebilir**. Goethe, bu yüzden günlüğüne çok değer verir ve yakınlarına günlük tutmalarını öğütlerdi. İnsanın gördüğü, gerçekleştirdiği, üzerinde düşündüğü şeylerden bir «hazine» meydana getirmesini öğrenmesi, kendisine cepheden bakmaya alışması için günlük tutmak gerektiğine inanırdı.

Goethe günlüğünde lafı fazla uzatmayı sevmez, çokluk da küpkuru bir biçimde anlatır anlatacağını. Ama bu geçmişin ortadan yitmesine engel olmakta ve Goethe'nin varlığını en küçük noktalarına dek saptamaktadır. En gereksiz haberlerin bile, hiç değerlendirilmeden, art arda günlüğe doldurulmuş olmasının nedeni de budur. Sözgelisi 2 ekim 1808 günü Napolcon'la buluşmasını bakın ne kadar kısa bir biçimde bildirir: «Sabah. Daha sonra İmparator'un yanına gittim». 16 ekim 1806 günü Christiane'la evlenmesini de bir tek sözcükle anlatır: «Traung (Evlilik)». Ne var ki, Goethe'nin bu tutumunun anlamı açıktır. O her şeyin bir bilançosunu vermek ister.

İSVİÇRE MEKTUPLARI

(Briefe aus der Schweiz)

GOETHE, 1775, 1779 ve 1797 yıllarında İsviçre'ye yaptığı üç yolculuktan bir hayli not tutarak dönmüş ve sonra bunlardan yararlanarak mektup türü içine giren eserler yazmıştır. Bunlardan birincisi olan **İsviçre Mektupları, Birinci Bölüm** (Briefe aus der Schweiz, Erste Abteilung) Werther'e yazılan düşsel mektuplardan meydana gelir. Bunlar 20 sayfayı geçmeyen 15 mektuba dayanır. Mektupların üzerinde tarih bulunmadığı gibi yer de yazılı değildir. Kitapta kendi önyargı ve geleneklerine bağlı İsviçreliler üzerine yapılan kimi açıklamaların dışında Goethe'nin yolculuğu ile ilgili bilgi yoktur. Mektuplarda Werther daha çok kendi eğilimlerini anlatmakta, sevdiği sevmediği kişileri ağıya vurmaktadır. Çıplak kadın vücudu üzerine de kimi düşüncelere rastlanan kitapta sanat ile yaşamın ilişkileri üzerinde de durulmaktadır.

Goethe, bunları elden geçirip Werther romanında önsöz olarak kullanmayı düşünmüşse de, sonradan bundan caymıştır. 1796 şubatında bunları Schiller'in *Die Horen* adlı dergisinde yayınlamak üzere işlemiş, ama mektuplar ancak 1808 yılında **İsviçre Mektupları, İkinci Bölüm** (Briefe aus der Schweiz, Zweite Abteilung) ile birlikte yayımlanmıştır.

Bu **İkinci Bölüm** Goethe'nin İsviçre'ye 1779 yılında yaptığı ikinci yolculuğundan söz eder. Goethe bunları 1780 yılının ilk aylarında yazmış ve bunlardan kimilerini, 1796'da, *Die Horen*'de yayımlanmıştır. Bunlar gerçek mektuplardır, Goethe'nin dostlarına, özellikle de Bayan von Stein'a yazılmıştır. 25 mektuptan en ilginci Goethe'nin genç Dük Karl Au-

gust eşliğinde Saint-Gothard dağına tırmanışını anlatan mektuptur.

1797 Yılında Frankfurt, Heidelberg, Stuttgart ve Tübingen Üzerinden İsviçre Yolculuğu (Reisi in die Schweiz von 1797 über Frankfurt, Heidelberg, Stuttgart und Tübingen) adlı üçüncü İsviçre mektupları ise birtakım notlardan oluşur. Eckermann bunları Goethe'nin ölümünden sonra, 1833 yılında bir araya getirmiş ve aralarına mektuplar katarak yayınlamıştır. Frankfurt'ta başlayan bu yolculuk bilgi ve belge bakımından büyük bir önem taşır. Goethe'nin yaşamı üzerinde de ayrıntılı bilgiler verir.

İTALYA YOLCULUĞU

(Italienische Reise)

GOETHE bu eserinde eylül 1786'dan mayıs 1788'e kadar süren İtalya yolculuğunu anlatmaktadır. Eser üç bölümdür. Birinci bölümde Karlsbad'dan Roma'ya yapılan yolculukla Roma'da geçen günler (kasım 1786 - şubat 1787) anlatılmaktadır. İkinci bölümde Napoli'ye ve Sicilya'ya yapılan yolculuk ve yeniden Napoli'ye dönüş (25 şubat 1787 - 6 haziran 1787) dile getirilmiştir. Üçüncü bölüm ise Goethe'nin Roma'da ikinci kez kalışının öyküsüdür. Bu da 1787 haziranından 22 nisan 1788'e değin sürer.

Goethe bu eserini zaman zaman yazmıştır. Ama eserin büyük bir parçasını 1813-1817 yıllarında kaleme almıştır. Yalnız Roma karnavalından söz eden parça çok önceleri yazılmış ve yazarın Weimar'a dö-

nüşünün ilk yıllarında yayınlanmıştır. Eserin birinci bölümü 1816 yılında kitap haline gelmiştir. İkinci bölümün yayınlanış tarihi ise bundan bir yıl sonraya rastlamaktadır. Üçüncü bölüm ise ancak 1829 yılında yazılmış ve yine o yıl yayınlanmıştır.

Goethe bu eserini yazmak için özellikle mektuplardan ve dostu Charlotte von Stein'in günlüğünden yararlanmıştır. Birinci bölüm daha çok Charlotte von Stein'e, Herder'e, Weimar Dukasına yazdığı mektupların bir ürünüdür. İkinci bölümde ise Goethe kendi tuttuğu günlükten yararlanmış ve bu bölümü yazar yazmaz da günlüğünü yakmıştır. Bu bölümde Herder'e yazılan mektuplar da işe yaramıştır. Üçüncü bölüm ise hemen hemen mektuplara dayanmaktadır. Bunlar arasında Goethe'ye gelen mektuplar da işe yardımcı olmuştur. Goethe'nin bu bölümde yaptığı iş, mektuplar arasında bir bağlantı kurmak için ara-yazılar yazmaktan öteye geçmemiştir. Onun için bu bölümün öteki iki bölümle olan bağı çok çürük bir temele oturur.

Kitabın en güzel parçaları Venedik, Verona, Napoli ve Sicilya'yı anlatan yerlerdir. Bunlar da eserin birinci ve ikinci bölümünde yer alır. Goethe bu şehirlerde İtalyan hayatını çok yakından görmüş ve İtalyanların sokakta yaşayan bir ulus olduğu duygusuna varmıştır. Ne var ki, Goethe bu şehirlerden en çok Napoli'yi beğenmiştir. Napoli ona göre sevinç ve neşe saçan bir şehirdir. Şu var ki Goethe, Napolililerin hüznünü de yakından tanımış ve «Napolili, deniz cennetiyle Vezüv cehennemi arasında yaşar» demiştir. Goethe'nin bu düşünceye varmasının bir nedeni de o sıralarda Vezüv yanardağının püskürmesidir. Ama Goethe, Napoli'de yalnız halkla değil, sanatçılarla da ilişki kurar. O zamanın ünlü ressam-

larından Hackert bunlardan biridir. Goethe, Hackert' in resim üzerine düşüncelerini büyük bir ilgiyle dinler. Kniep'le de dostluk kurar ve Sicilya yolculuğunu onunla birlikte yapar. Ressam Tischbein'le dostluğu da İtalya'da başlamıştır. Tischbein da Goethe'ye Napoli'ye değin eşlik etmiştir.

Eserde Goethe'nin Palermo valisiyle tanışması Cagliostro'nun annesini ve kız kardeşini ziyareti de çok canlı bir biçimde anlatılmıştır. Yerli kılavuzlardan yararlanarak Goethe Sicilya'yı bir baştan bir başa dolaşmıştır. O tarihlerde bir yabancıнын bunu yaptığı hemen hemen görülmemiştir.

İtalya yolculuğu Goethe'nin klasik sanatı daha iyi anlamasına yol açmıştır. Bu klasik sanatı tanınması da ona Faust'u yazmak düşüncesini vermiştir. Goethe Faust üzerine ilk Roma'da düşünmeye başlamıştır. Torquato Tasso'yu ise Napoli'den Palermo'ya giderken tasarlamıştır.

İTALYA YOLCULUĞU

Roma, 1 Kasım 1786

EVET, en sonu dünyanın bu başkentine geldim. Burayı, on beş yıl önce kültürlü ve aydın bir dostun yanında görmüş olsaydım, kendimi çok mutlu sayardım. Ama madem, Roma'yı tek başıma gezmek, her şeyi kendi gözlerimle görmek zorundayım, bu mutluluğa bu kadar geç erişmiş olmama ses çıkarmıyorum.

Tirol dağlarını uçar gibi geçtiğimi söyleyebilirim. Verona, Vicenza, Padua ve Venedik'i adamakıllı tanıdım. Ferrare, Cento ve Bologna'yı o kadar değil. Floransa'yı ise gördüm, görmedim. Roma'ya varmak arzusu bende öylesine güçlü idi ve arzu her an öylesine artıyordu ki hıçbır yerde doğru dürüst dinlenemedim. Floransa'da da sadece üç saat kaldım. Şimdi

buradayım ve dinginliğe kavuşmuş bulunuyorum. Bu dinginlik bütün hayatım boyunca süreceğe benziyor. Çünkü insan bir şeyin içini, dışını parça parça öğrenmişse onu kendi gözleriyle gördüğü vakit, denebilir ki o insan için yeni bir yaşam başlar. Gençliğimin bütün düşlerini şimdi canlı olarak görüyorum. Hatırladığım o ilk oymalar - babam Roma'yı gösteren resimleri bir odada toplamıştı şimdi gerçek olarak karşımda. Çok eskiden beri tanıdığım o tahtadan, alçıdan ve mantardan heykeller, oymalar, resimler ve tablolar topluca yolumu kesiyor. Bu yepyeni dünyada, her gittiğim yerde bir tanıdıkla karşılaşıyorum. Her şey düşündüğüm gibi, her şey yepyeni. Gözlemlerim ve düşüncelerim için de aynı şeyi söyleyebilirim. Burada bana yabancı gelen hiçbir şey yok. Eski düşüncelerim o kadar durulaştı, o kadar canlılık kazandı, o kadar birbirleriyle kaynaştı ki sanki yeni düşüncelermiş gibi görünmeye başladı.

Pygmalion Elise'yi kendi kafasına göre yontup ona bir sanatçının verebileceği gerçekliği ve canlılığı kattığı vakit Elise kendisine yaklaşır ve der ki: «İşte ben gerçek Elise'yim.» Şu var ki, yaşayan kadınla yontulan taş arasında büyük bir ayrılık vardı.

Nefsine düşkün bir ulusun içinde yaşamak benim iç gücüme iyi geliyor. Her yabancıнын kendisine göre değerlendirdiği İtalya üzerine çok şeyler söylenmiş, çok şeyler yazılmıştır. Ben İtalyanları küçümseyen, kınayan insanları bağışlıyorum. Onlar bizden çok uzakta. Onlarla bir yabancı olarak ilgi kurmak da çok yorucu ve tehlikeli.

Roma, 5 Kasım

İŞTE yedi günden beri buradayım. Bu şehir üzerine edindiğim toplu düşünce yavaş yavaş ruhumu

sarıyor. Boyuna geziyor, dolaşıyoruz. Yeni Roma ile antik Roma'nın planını iyice öğrendim. Harabeleri ve anıtları adamakıllı inceliyor, şu ya da bu villayı geziyorum. Çok antika olan şeyleri yavaş yavaş bellemeye bakıyorum. Gözlerimi açıyorum sadece ve bakıyorum. Sonra oradan ayrılıyor ama yine geliyorum. Çünkü insan Roma'yı görmeye ancak Roma'da hazırlanabilir.

Ne var ki, antik Roma'yı ortaya çıkarmak için yeni şehri didik didik etmenin güç ve yorucu bir iş olduğunu itiraf etmeliyim. Ama sonunda büyük bir haz elde etmek için bunu yapmak gerek. Görkemli yapılarla, yıkılmış binaların kalıntıları insanın bütün kavrama gücünü aşıyor. Barbarların elinden kurtulmuş şeyleri de çağdaş Roma'nın mimarları kırıp geçirmişler.

İki bin yıllık, ya da daha fazla bir geçmişli olan ve zaman zaman çeşitli biçimlerde altüst edilen ve **adamakıllı** değişikliğe uğratılan böylesine bir şehri değerlendirmeye kalkmak ve bu değişiklik boyunca toprağın, dağın, çokluk sütunla duvarın aynı kaldığını ve ulusun eski ulusun niteliklerini taşıdığını düşünmek insana **alinyazısının** o değişmez damgasının kendi üzerine vurulmuş olduğu şaıısını veriyor. Roma'nın, eski Roma'nın yerini nasıl aldığını çözmek, ama sadece yeni şehrin eskisinin tahtına nasıl oturduğunu değil, Roma'nın çeşitli evrelerinin eskisinin evrelerine nasıl sahip çıktığını anlamak bir **gözlemci** için, başlangıçta bile kolay değil. Ben ancak yarı gizli noktaları kavramak ve ortaya çıkarmakla yetiniyorum. Hazırlık niteliğindeki çalışmalar ancak böylelikle yararlı olabilir. Çünkü on beşinci yüzyıldan günümüze gelinceye dek, birçok değerli sanatçı ve bilginler, bütün yaşamları boyunca bu nesnelerin üzerine eğil-

mişler.

En büyük eserleri bulabilmek için şehri baştan başa ve çabuk çabuk taramaya başlayınca görkemli şehir de bize yavaş yavaş nefesini duyuruyordu. Başka şehirlerde önemli anıtları bir bir aramak gerek. Roma'da ise dört bir yanımız onlarla dolu. İster yürüyün, ister durun, çeşit çeşit manzarayla karşı karşıya olursunuz. Saraylar, harabeler, bahçeler, kırlar, uzak ve sınırlı ufuklar, minnacık evler, zafer takları, sütunlar, bütün bunlar o kadar yakın ki birbirlerine onların resmini tek bir sayfa üzerine bile geçirebilirsiniz. Bütün bunları anlatabilmek için bir kalem gerek. Bir tek kalemin elinden ne gelir? Hem akşam olunca bu kadar çok şey görmüş ve bu kadar çok şeye hayran kalmış olmak yüzünden insan yorulduğunu ve bitkinleştiğini hissediyor.

10 Kasım

UZUN süredir elde edemediğim bir dinginlik, bir düşünce duruluğu içinde yaşıyorum burada. Her şeyi olduğu gibi görmek ve kavramak alışkanlığım, gözlerimle görmediğim şeye inanmamak huyum ve her türlü iddiaya yüzde yüz arka dönmek eğilimim bir kez daha bana yardımcı oldu ve beni gizliden gizliye mutlu kıldı. Her gün dikkate değer yeni bir eser, her gün taptaze, büyük ve eşsiz görüntüler... Bir de uzun süredir kafamda yaşattığım, düşlediğim, ama hayal yoluyla bir türlü erişemediğim o bütün.

Bugün Cestius ehirasını gezdim. Akşam da Palatin tepesine çıktım. Orada, tepede, saray yıkıntıları kayalar gibi yükseliyordu. Bu yüzden hiç bir şey anlatılabilecek gibi değildi. Doğrusu, şurada burada zevksiz ve ıvır zıvır şeylerle karşılaşılıyordu ama

bunlar bütünün görkemliliğini bozmuyordu.

Hemen hemen herkesin, her fırsatta yaptığı gibi ben de kendi içime kapanınca, sonsuz bir mutluluk duydum. Bunu açıklamaktan çekinmiyorum. Burada görmesini bilen ve çevresine ciddi olarak bakan kişilerin ruhları güçlenir. Bunlar sağlamlık kavramını, hiç mi hiç bu denli canlılıkla kavrayamazlar.

İnsanın ruhu pekişir, hiç de kısır olmayan bir yoğunluk kazanır, neşe ile karışık bir dengeliğe ulaşır. Öyle sanıyorum ki, yeryüzünü dolduran şeyleri hiç bir yerde burada olduğu kadar doğrulukla değerlendirmediğim. Bu değerlendirmelerin bana hayatım boyunca yararlı olacağını düşünerek seviniyorum.

Şimdi bırakın artık gördüklerimi istediğim gibi anlatayım. Onları daha sonra sıraya korum. Burada keyif sürmek için bulunmuyorum. Öğrenmek, kırk yaşına gelmeden kafamı eğitmek istiyorum.

20 Aralık

BÜTÜN bunlar bana neşeden çok acı ve yorgunluk veriyor. Benim iç dünyama biçim veren o yenisinden doğuş (rönesans) durmadan çalışıyor. Burada kimi bilgilerin temeline ineceğimi düşünmüştüm, ama her şeye baştan başlayacağımı, birçok şeyi aklımdan sileceğimi ve bildiklerimi yeniden öğreneceğimi düşünmemiştim. Şimdi şuna adamakıllı inandım ki, kendimi ne kadar inkâra kalkışırsam, sevincim o denli fazla oluyor. Ben bir kule yapmak yolunda kusurlu temel açan bir mimara benziyorum. Ne var ki, mimar hatasını tam zamanında anlıyor da temelin üstünde yükselen kuleyi yıkıyor ve planını daha geliştirerek daha sağlam bir yapı elde etmenin yollarını araştırıyor. Böylece gelecekteki yapının sağlamlığına artık iyice

inandığı için de memnunluk duyuyor. İnşallah, memleketeye dönüşümde, burada çok daha geniş bir dünyada sürdürdüğüm hayatın manevî çiçeklerinin açtığını görürler bende. Evet burada insanın sanat anlayışıyla birlikte ahlâk anlayışı da baştan başa kalıp değiştiriyor.

Doktor Münter ⁽¹⁾ burada. Sicilya'ya yaptığı bir yolculuktan dönmüş. Çalışkan ve yaman bir adam. Amacının ne olduğunu bilmiyorum. Mayısta sizin oralara gelecek. Her halde anlatacak çok şey bulur. İki yıldır İtalya'da dolaşmış durmuş. Birçok belgeliklerle, birçok özel kitaplıkların kapılarını kendisine açacak olan önemli tavsiye mektuplarına yeterince aldındıkları için İtalyanlara kızıyor. Bu onun istediği hedefe tam anlamıyla erişmesine engel olmuş.

Doktor Münter'in az bulunur paralardan meydana gelmiş bir koleksiyonu var. Bana anlattığına göre elinde sikkeler bilimi üzerine çok değerli bir el yazması varmış, Linné'ninkinin ayarında bir şeymiş. Herder, her halde bu konuda daha aydınlatıcı bilgi isteyecektir. Belki de Doktor onun kopya edilmesine izin verir. Bu yapılması gereken bir iş. Bizim de er geç bu özel bilim dalı üzerinde ciddilikle çalışmamız gerekecek.

25 Aralık

BURADA en güzel şeyleri bir ikinci kez gidip görmeye başladım. İlk hayranlık şimdi yerini alışkanlığa bırakıyor. Eserin değeri de daha yanlışsız olarak beliriyor. İnsanların yaptıkları şeylerin anlamını iyice

(1) Antik eserler üzerine çalışmış bir ilâhiyatçı. Yaptığı yolculuklarda derlediği hikâyeleri Sicilya ve Napoli Öyküleri adıyla yayınlamıştır. Goethe Bayan Stein'a yazdığı bir mektupta onun için ağır bir dil kullanır.

anlayabilmek için, ilkin ruhun tam bir özgürlük içinde olması lâzım.

Mermer çok tuhaf bir maddedir. Belveder Apollon'unun aslı bunun için insana sonsuz bir haz veriyor. O canlı, özgür ve gençliğini yitirmeyen varlığın yüce soluğu alçıdan yapılmış en başarılı kopyalarda bile görünmüyor.

Oturduğum evin karşısındaki Rondanini sarayında bir Medusa maskesi var. Doğal büyüklükten daha büyük olan bu güzel ve soylu yüzde, ölümün soğukluğu çok başarılı ve sözle anlatılmaz bir biçimde dile getirilmiş. Daha şimdiden bir kopyasını elde ettim. Ama mermerin büyüğü ortadan silinmiş durumda. Ten rengine çalan o sarımtırak taşın yarı saydam soyluluğundan eser yok. Alçı, taşın yanında tebeşir gibi kalıyor ve ölüyü andırıyor.

Bununla birlikte bir alçı dökümcüsünün dükkânına gitmek, heykel parçalarının kalıplardan bir bir çıktığını görmek ve böylece biçim üzerine yepyeni bilgiler elde etmek insana büyük bir haz veriyor. Üstelik Roma'da dağınık olarak bulunan bir sürü şey burada bir arada görülmüş oluyor. Bu, heykeller arasında karşılaştırma yapmaya da olanak verdiği için çok değerli bir şey. Jüpiter'in o dev gibi başını satın almaktan kendimi alamadım. Şimdi o karyolamın karşısında, güneş alan bir yerde duruyor. Her sabah onun önünde dua ediyorum. Ancak, Jüpiter'in başı bütün kocamanlığına ve gösterişine karşın çok gülünç bir olaya yol açtı.

Bizim ihtiyar pansiyon sahibemiz yatakları yapmaya geldiği vakit, genel olarak kendisine pek düşkün olan kedisi de ardını bırakmaz. Ben o gün salonda oturuyor, kadının odamda çalıştığını duyuyordum. Birden kadın, her zaman yaptığının tam tersine odanın

kapısını hızla açtı ve beni bir mucize görmeye çağırdı. Kendisine ne olup bittiğini sordum, o da kedinin Tanrı'ya taptığını haber verdi. Kadın, uzun süredir kedinin bir Hristiyan kadar sağduyu belirtileri gösterdiğini ama bu kez tam bir mucize yarattığını da ekledi sözlerine. Mucizeyi kendi gözlerimle görebilmek için odaya koştum. Doğrusu manzara oldukça şaşırtıcıydı. Heykelin gövdesi bir hayli aşağıdan kesilmişti. Üstelik büyük bir ayak üzerine oturtulduğu için baş oldukça yüksekte kalıyordu. Kedi masanın üzerine çıkmış, ayaklarını Jüpiter'in göğsüne dayamıştı ve iyice germişti. Böylece burnu tam Jüpiter'in kutsal sakalına erişebildiği için onu dünyada eşli bulunmaz bir biçimde yalıyordu. Pansiyoncu kadınla benim işe karışmamıza da hiç kulak asmadı. Kadıncağızın kurduğu düşü bozmadım. Ama ben kedinin bu tuhaf biçimdeki tapınması nedenini anlamıştım. Burnu keskin olan hayvan, hiç kuşku yok, kalıptan sakal boşluğuna düşen ve orada kalan yağın kokusunu almıştı.

25 Ocak 1787

BURADA herkesin kendine göre bir iş tutturup huzur içinde yaşaması çok hoşuma gidiyor. Sanata çokça bir yeteneği olmayan ama yaşamını sanata vermiş bulunan bir rahibin evinde çok nefis yağlıboya tabloların küçültülmüş ilginç kopyalarını gördük. Bunların en başarılısı da Leonardo da Vinci'nin Milano'daki «Akşam Yemeği» tablosu idi. Tablo İsa'nın masaya havarileriyle birlikte dostça ve neşe içinde oturup da onlara «İçinizden biri bana ihanet ediyor.» dediği anı canlandırıyordu.

Bu kopyaya, ya da yapılmakta olan öteki kopyalara dayanan bir oyma elde edeceğimi umuyorum.

Bu şaheserin, aslına çok bağlı kopyalarını yapıp halka dağıtmak, verilebilecek en büyük armağandır.

Birkaç gün önce bir Fransisken olan Rahip Jacquier'yi Trinita de Monti'de ziyaret ettim. Doğuştan Fransız olan çok yaşlı ama çok tatlı çok uyanık bir adam. Matematik üzerine yazdığı yazılarla tanınıyor. Zamanında en değerli insanlarla tanışmış. Voltaire'in sevgisini de kazanmış ve dahası onun evinde birkaç ay konuk olarak kalmış.

Burada daha birçok değerli insanla da tanıştım. Bu gibiler pek çok burada. Ama papazların birbirlerine güvenmemeleri, tümünün birbirinden uzak durmasına yol açıyor. Kitap alıp verme işi bunları birbirlerine yakınlaştıramadığı gibi edebiyat haberleri de bir rol oynayamıyor.

Bu yüzden yalnız adamlar için en uygun şey topluluktan uzak yaşayan keşişlerle arkadaşlık kurmak. Başarısı için bizim de büyük çaba harcadığımız **Aristodème**'in oynanmasından sonra benim de böyle bir hayata boyun eğip eğmeyeceğimi bir kez daha yokladılar. Gerçeği şu ki, hedefleri ben değildim. Kendi topluluklarını güçlendirmek istiyorlardı. Beni de bir alet gibi kullanacaklardı. Eğer onların yanında yer almış, onlar gibi düşündüğümü açıklamış olsaydım kısa bir hayalet rolü oynamaktan öteye geçmeyecektim. Ama benden bir şey elde edemeyeceklerini anlayınca yakamı bıraktılar. Ben yine yolumu sürdürüyorum.

Hiç kuşku yok, varlığımın bir safrası var şimdi. Ama bu gerekli bir ağırlık kazandırıyor bana. Uzun süre benimle bir oyuncak gibi oynayan hayaletlerden korkmuyorum artık. Siz de yürekliliğinizi yitirmemeye bakın. Beni su yüzünde tutar ve yeniden kendinize doğru çekersiniz.

FRANSA SEFERİ

(Campagne in Frankreich)

1817 YILINDA yayınlanan bu eser Goethe'nin 1793'te Weimar Büyük Dukası'nın yanı sıra katıldığı Fransa seferini anlatmaktadır. Prusya ile Avusturya'nın Fransa'daki «Eski Rejim»i kurtarmak için yaptıkları son savaştır bu. Goethe, her zaman yaptığı gibi düşmandan kaçan erlerin, köylülerin ve halkın arasına karışarak savaşın çeşitli görünümüleriyle doğrudan doğruya temasa geçmiştir. Bu küçük kitabın özgünlüğü tasvirlerinden gelir. Savaş, Goethe için, doğal bir olaydan başka bir şey değildir. Onu, bir tarlanın sürülmesini anlatıyormuş gibi hiç heyecanlanmadan dile getirir. Hatta en korkunç, en yırtıcı sahneleri bile durgun bir gözlemci sıfatıyla anlatır. Zaten öyle çok uzun boylu bir sefer de değildir bu. Prusya - Avusturya ordusu saldırısını yarıda bırakmak zorunda kalır. Goethe'nin savaşla geçen bir günün sonunda söylediği şu sözler ileriye gören bir insanın sözleri olarak anılır: «Bugün dünya tarihi için yeni bir çağ başlıyor. 'O gün ben de oradaydım!' diyebilirsiniz.»

FRANSA SEFERİ

3 Eylül 1792

SABAHLEYİN erkenden şehre atla gidecekler toplandı, ben de onlara katıldım. Kaleye girer girmez teslimden önce yapılmış büyük hazırlıklarla karşılaştık. Bunlar daha uzun boylu bir karşı koyma niyetini açığa vuruyordu. Sokaklardaki kaldırım taşları baştan başa çıkarılmış, evler boyunca istif edilmişti. Hava yağmurluydu. Bu yüzden gezimizin hiç de iç açıcı bir yanı kalmamıştı. Böyle olunca, biz de en iyi likörlerin her çeşiti bulunan büyük mağazaları dolaştık. Onların tadına da baktık ve her türünden birer tane aldık. Likörlerin içinde «İnsan merhemi» adını taşıyordu biri. Bu, ötekilerden daha keskin ve az şekerliydi. İnsana canlılık veriyordu. Şekerlemeler karşısında da hiç nazlanmadık. Bunlar baharatla yapılmış ve silindir biçiminde kâğıtlara sarılmıştı. Bunca güzel şeyle karşılaşınca geride bıraktığımız sevdiklerimizi düşündük. Bunlar, hiç kuşku yok, Ilm deresinin ⁽¹⁾ kıyısındaki

(1) Weimar Dukalığında Saale ırmağına dökülen bir derenin adı.

sevdiklerimizin pek hoşuna gidecekti. Kutular paketlenildi. O güne kadar silahlarımızın elde ettiği başarıyı anlatmak üzere Almanya'ya gönderilen iyiliksever ulaklar bunlardan kimilerini yüklenmekten geri kalmadı. Ulaklar anayurtta kalmış dostlarımızı **adamakıllı** yatıştıracak ve yolculuğumuzun bizi iyilik ve zekânın hiç mi hiç eksik olmadığı bir memlekete ulaştırdığını onlara anlatacaktı.

Daha sonra yer yer yakıp yıkılmış şehri seyrettik. İnsanoğlunun benzerlerine reva gördüğü bu felâketlerde, doğanın insanın üstünde yağdırdıklarında olduğu gibi, gerçekten alın yazısı ile Tanrı koruyuculuğunun varlığını ortaya koyuyora benzeyen özel haller bulunduğunu bir daha fark etmek fırsatını elde ettik. Meydanın ucundaki bir evin yer katında, sayısız pencereyle iyice aydınlatılmış bir çini mağazası vardı. Bize anlattıklarına göre, bir bomba zıplaya zıplaya gelmiş dükkân kapısının o taştan ve entipüften yan dikmesine çarpmıştı. Buraya çarptıktan sonra başka bir yön tutturmuştu. Gerçi kapının dikmesi harap olmuştu ama koruyuculuk görevini de başarmıştı. Sergilenmiş olan o parlak çiniler, iyi silinmiş ve kaynak suları tertemiz vitrinlerin arkasında göz kamaştırıcı ışınlarla yansıyordu.

Öğle tabldotunda bize Bar şarabı ve nefis bir koyun buduyle bir şölen çektiler. Şarabın bir yerden bir yere taşınmaya gelmeyen bir özelliği vardı. O, ancak yapıldığı şehirde bulunup içilebilirdi. Bu gibi şölenlerde bir âdet daha vardı. Size sadece kaşık veriyorlardı. Bıçakla çatalı sizin getirmeniz gerekti. O mahallin bu âdetini bize daha önce söylemişler biz de yanımızda gerekli sofrta takımlarını getirmiştik. Bunları şölenin verildiği yerde de satıyorlardı. Bıçak-

la çatallar dümdüzdü, üstleri de ustalıkla işlenmişti. Uyanık ve ayağına çabuk genç kızlar, birkaç gün kendi garnizonlarının subaylarına yaptıkları gibi bize hizmet ediyorlardı.

Bu arada, Verdun'ün ele geçirilmesi sırasında bir olay oldu. Tek bir olay olmakla birlikte büyük coşku uyandırdı ve herkesin ilgisini çekti. Prusyalılar şehre girerken kalabalıktan biri bir el ateş etti. Ama kimse yaralanmadı (1). Bir Fransız kumbaracı eri bu atakça işi kendisinin yaptığını inkâr etmedi, etmek de istemedi. Fransızın, Prusyalılar tarafından yakalanıp götürüldüğünü ben de gördüm. Çok yakışıklı ve boylu poslu bir delikanlıydı. Sakindi ve kendine güveni olan bir hali vardı. Hakkında karar vermeden tutup hapse atmamışlardı. Muhafızların hemen yanında, altında Meuse nehrinin bir kolu geçen bir köprü vardı. Fransız, köprü'nün korkuluğu üzerine oturmuştu. Bir süre sakın sakın kaldı orada. Birden arkaya doğru taklak atarak kendini ırmağa attı. İrmaktan çıkardıkları vakit ölmüştü.

Gelecek için bir hayli anlam taşıyan bu ikinci yiğitçe davranış, bir gün önce memleketlerine dönen göçmenler arasında kin yarattı. Her zaman akli başında diye tanınan insanların ne avcıya, ne de komutana saygılı bir gömme töreni yapılmamasını savunduklarını işittim. Doğrusu bu insanlardan başka duygular beklenirdi. Çünkü o zamana kadar Fransız bir-

(1) Goothe'nin anlattığı bu öykü gerçeğe pek uymamaktadır. M. Chuquet İlk Prusya İstilasası (Première invasion Prussienne) adlı kitabında inanılır Alman belgelerine dayanarak söz konusu kişinin bir kumbaracı eri değil de 9. Alaya bağlı bir süvari eri olduğunu, tüfeğinden çıkan kurşunun da hafif süvari teğmenlerinden Kont Henkel'i öldürdüğünü yazmaktadır.

liklerinin bize katılacağını belirten hiçbir davranış görülmemiştir.

Ne var, Verdunlülerin kralı karşılama töreni her-kese neşe kattı. İyi ailelerden ve en güzel kızlardan seçilen on dört genç kız Haşmetmeab'a çok içten sözlerle «hoş geldiniz» dediler ve ona çiçek ve mey-ve sundular. Kralın yakınları zehirlenmekten korktuk-ları için krala meyvelere el sürmemesini öğütlediler-se de bu yüce kralın iştah açıcı meyveleri kibarca ka-bullenmesini ve onları korkusuzca tatmasını engelle-yemedi.

Görünüşe bakılırsa bu sevimli kızlar bizim genç subaylarımız katında da güvensizlik uyandırmışlardı. Bu, verilen baloya katılmak şansını elde edenlerin bu genç kızların sevimlilik, güzellik ve giyim kuşamını öve öve bitirememesyle de doğrulanmıştı.

En maddesel ihtiyaçları sağlamak için de ted-birler alındı. Umulduğu ve sanıldığı gibi kalede çok bol ve iyi azık bulunmuştu. Kendimize gelmek için belki gereğinden çok bir tezlikle onlardan yararlan-dık. Ama gördüm ki, birinci derecede gerekli birçok aşlık gibi ıslı et, domuz yağı, şarap ve mercimekler-den fazla kullanılmadı. Buna, bizim durumumuzda da kızmamak gerekirdi. Buna karşılık, bir cephaneliğin, daha doğrusu bir çeşit silah müzesinin, uzun boylu düşünmeden yağma edilmesi eğlenceli bir seyir ol-muştu. Yeniden çok eski olan çeşit çeşit silahı bir manastırda toplamışlardı. İnsanoğlu kendini savun-mak istediği vakit bu garip zırlıtlarla düşmanın iler-lemesini engelliyor ya da onu öldürüyordu.

Bakın bu yağma, patırtıya meydan vermeden nasıl yapıldı. Şehir ele geçirildikten sonra komutan-lar şehirde azık adına ne bulunduğunu anlamak iste-mişlerdi. Bunun için bu silah deposunu da ziyaretten

geri kalmadılar. Ordunun genel ihtiyaçlarına az çok yararlı olabilecek şeyleri savaş salması olarak alır-larken kendilerinin olmasından memnun kalabilecek-leri bir sürü eşyayla karşılaştılar. Bu araştırmaya ka-tılan insanlar içinde kendilerine uygun düşecek bir şeyler bulmayan kimse çıkmamıştı. Derken bu yağma her aşamadaki insana yayıldı, öyle ki, sonunda sözü geçen defineden hemen hemen bütün halk payını al-dı. Depoyu bekleyen nöbetçilere, koleksiyonu görmek için küçük bir bahşış veriyorlar ve içeri girip zevkleri-ne uygun bir şey alıyorlardı. Benim uşağım da aynı yoldan uzun ve düz bir baston edinmişti. Ustalıkla si-cim sarılmış sağlam bir bastondur bu. İlk bakışta bas-tondan başka bir şeyi andırmıyordu. Ama ağırlığı için-de tehlikeli bir şeyin bulunduğunu haber veriyordu. Gerçekten içinde, aşağı yukarı dört ayak uzunluğun-da bir süngü saklıydı. Güçlü kuvvetli bir insanın elin-de bu silah çok işe yarardı. Böylece, kimi zaman du-rumu sürdürerek, kimi zaman yakıp yıkarak, kimi za-man çalarak, kimi zaman da para ödeyerek düzen ile düzensizlik arasında yaşayıp gidiyorduk. İnsanların sa-vaşı tehlikeli görmesinin nedeni de buydu belki.

19 Eylül 1792, Gece.

GÜNDÜZ böylece geçmişti. Fransızlar yerlerin-den hiç kıpırdamamıştı. Sadece Kellermann daha el-verişli bir yeri ele geçirmeye gitmişti. Adamlarımızı ateşin yanından çekmişlerdi. Buna pek aldırın ol-madı ama orduda büyük bir iç üzüntüsü baş göster-mişti. Ne var ki, sabahleyin hâlâ Fransızları kılıçtan ge-çirmek ve topunu mideye indirmekten söz ediliyordu. Brunswick Dukasıyla ordumuz bana tam bir güven verdikleri için ben de bu tehlikeli duygulara katılı-yordum. Şimdi artık herkes dukanın önünde, bir ha-yale kapılmış olarak yola koyulmuştu. Birbirlerinin

yüzüne bakmamaya çalışıyorlardı, çünkü gözleri karşılaştınca ağız dolusu küfür savuruyorlar ve beddua ediyorlardı. Gece olunca kimileri rasgele bir daire çevirerek oturmuşlardı. Ama dairenin ortasında, her zaman olduğu gibi ateş yakılmamıştı. Çoğu susuyor, ancak birkaçı konuşuyordu. Doğrusu kimse düşünenecek, yargıda bulunacak durumda değildi. Sonunda, bana, bütün bunlar üzerine ne düşündüğümü sordular. Çünkü onları sık sık neşelendirmiş ve sağ sözlerle yüreklendirmiş biriydim. Bu kez dedim ki: «Burada ve bugün dünya tarihinin yeni bir dönemi başlıyor. İleride 'O gün ben de ordaydım' diyeceksiniz.»

Kimsenin ağzına atacak bir şey bulamadığı bir andı bu. Ben sabahleyin satın almış olduğum bir parça ekmeği istedim. Dün bol bol dağıttığım şaraptan sadece küçük bir şişe kalmıştı. Dün gece, ateşin karşısında ustaca yürüttüğüm sihirbazlık rolümden iyice vazgeçmek zorundaydım.

Top ateşi kesilir kesilmez yağmurla karışık bir fırtına iyiden iyiye bastırdı. Açık havada, yapışkan ve killi bir toprak üzerindeki varlığımız adamakıllı ağır-laştı. Ama gece ilerleyince, bunca uykusuz geceye ve beden ve ruh coşkısına karşın hepimizin uykusu geldi. Sert rüzgârı kesen bir tümseğin berisinde iyi kötü uyumuştuk ki biri bu gece için toprağı kazıp içine girmemiz ve üstümüze de paltolarımızı örtmemiz gereğini öne sürdü. Gereken hazırlıklar yapıldı ve süvari topçularının verdiği aletlerle çukurlar kazıldı. Weimar Dukası bile bu vakitsiz gömülmeyi küçümsemedi.

Bu münasebetle sekiz gros (¹) karşılığında sözünü

(¹) XVIII. yüzyılda Almanya, Fransa ve Lüksemburg'da kullanılan madeni bir para.

ettiğim battaniyeyi alıp örtündüm, üstüne de nemli olmasına pek aldırmadan paltomu çektim. Ulisses hiç kuşkusuz aynı biçimde elde ettiği paltonun altında daha mutlu, daha rahat bir uyku uyumamıştır (1).

Bütün bunlar, karşımızdaki bir tepede ağaçların altında Fransızların bir bataryası bulunduğu ve bununla bizi gerçekten toprağa gömüp kolayca yok edebileceklerine dikkatimizi çeken bir albayın düşüncesine uymadan yapılmıştı. Ama biz rüzgârı duymadığımız barınaktan ve büyük bir akıllılıkla sağladığımız rahattan vazgeçmeye hiç de niyetli değildik. Sonunda, elverişsiz bir durumu ortadan kaldırmak için insanların tehlikeyi göze almaktan çekinmediklerini bir kez daha anladım.

21 eylül sabahı uyandığımız vakit birbirlerimize neşesiz ve isteksiz bir halde günaydın dedik. Çünkü kötü ve umutsuz bir durumda olduğumuzu hissediyorduk. Çok büyük bir amfiteatr'ın kenarına yerleşmiştik, karşımızda, eteğinde ırmaklar, gölcükler ve bataklar olan ve ancak doruklarını görebildiğimiz tepelerde düşman bizi yarım daire halinde çevirmişti.

Weimar, Aralık 1792 - Nisan 1793

AMA ne var, bütün bu korkunç şeylerden kurtulmak için, son bir kez, dünyanın beş para etmediğini ilan ettim. Tam bu sırada, tuhaf bir alın yazısıyla, **Reinecke Fuchs** elime geçti. O güne kadar eserlerim-

(1) Goethe burada *Odyseia*'nın XIV. şarkısında yer alan bir öyküye dokunuyor. Ulisses bu şarkıda Troia'da, soğuk bir gecede örtünmek için bir paltoyu nasıl ödünç olarak aldığını anlatır.

de, meydanlardaki, sokaklardaki halkın serüvenlerini, tiksinti verinceye dek işlemiştim. Sarayların, kralların aynasına bir göz atmak benim için gerçek bir değişiklik oldu. (...) Bu güzel eserden iyice yararlanmak için, hemen o an aslından ayrılmayan bir benzerini yazmaya başladım. Sonradan nasıl altı ölçülü dizeler kullanmaya karar verdiğimi de aşağıda okuyacaksınız.

Uzun yıllardan beri, Almanya'da, Klopstock'un izinden giderek, adamakıllı savruk olan altı ölçülü dizeler (hexamètre) yazılıyordu. Voss, şurada burada bu ölçüyü kullanarak bunun daha iyi yapılabileceğini göstermişti. Kendi çalışmalarına, çevirilerine karşı bile amansızca davranıyordu. Oysa, halk onun eserlerini severdi. Ben de altı ölçülü dizelerle iyi örnekler vermek istiyor ama bunu başaramıyordum. Herder ile Wieland, bu konuda, belli bir ölçüye bağlanmak istemiyorlardı. Bu yüzden de, şimdilik genel duruma ters düşen, ama gün geçtikçe önemli bir hal alan Voss'un çalışmalarından söz etmeyi göze alanlar pek azdı. Okurlar bile uzun bir süre Voss'un ilk şiirlerini yeğlemişlerdi. Onları daha akıcı buluyorlardı. Ama ben, yaptığı işin önemi yadsınamayacak olan Voss'a karşı gizli bir güven besliyordum. Daha genç olsaydım ve durumum da elverseydi seve seve Eutin'e (1) gider ve Voss'tan sırrını sorardım. Çünkü Voss, Klopstock'a karşı beslediği övgüye değer bir bağlılık nedeniyle, o ünlü ve alingan ozan hayatta olduğu süre, onun yüzüne karşı hiç bir vakit, Alman şiirinin sağlam bir temel üzerine oturtulması isteniyorsa, onu kurarken daha köklü ölçüler kullanmak gerektiğini söylememişti. Voss'un yaptığı uyarmalar benim için bir kâhinin söz-

(1) Voss'un oturduğu kasabanın adı.

leri değerindeydi. İyi niyetimin bir tanığı olmak üzere okuduğum **Georgique**'lerin (1) önsözünde çektiğim güçlüğü hâlâ zevkle anarım. Ama bundan ne yarar sağladığımı söyleyemem.

Çünkü, çok iyi biliyordum ki ben ancak uygulama ile kültür edinebilirdim. Bunun için, bunu fırsat bilerek, binlerce altı ölçülü dize yazdım. Bence, işin önemli yanı tekniğin kusurlarına aldırmamak ve esere kalıcı bir değer katmaktır. Böylece kusurlu olan daha iyi görülür ve giderilir diye düşünüyordum. Bu yüzden bütün boş zamanımı başarısını da kendinde taşıyan bir çalışmaya verdim.

(1) Virgilius'ün bir yapıtı. Latincesi *georgicus* olan bu sözcük «kır şiirleri» anlamına gelmektedir.

MAINZ KUŞATMASI

MAINZ KUŞATMASI, Goethe'nin eserleri içinde **Fransa Seferi**'nin normal bir uzantısı ve doğal bir sonucudur. Bununla birlikte Kuşatma, H. Loiseau'nun dediği gibi **Fransa Seferi**'nden gerek ruh, gerekse biçim bakımından bir hayli ayrılır. O **Fransa Seferi** gibi, özellikle de bunun ikinci bölümü gibi tarihsel olayların öyküsünü ağırlaştıran ya da arka plana iten kişisel düşüncelerle dolu bir özyaşamöyküsü değildir. Ona hızla yürütülen bir savaş günlüğü gözüyle bakılmalıdır. Bireysel öğeler ancak kitabın son sayfalarında ortaya çıkar. Bunlar hiç de çok sayılmaz. Goethe, bu eseri yazarken bir görgü tanığı gibi davranmış ve gördüğü olayları, çokluk bir gazetecinin kuru üslubuyle anlatmıştır. Yoruma çok az baş vurmuştur ve baş vurduğu zaman da bunu kısa kesmeye büyük bir dikkat göstermiştir.

Mainz Kuşatması kuruluşu ve anlatılan şeylerin bile bile kısa tutulması yüzünden edebiyatçılara ilginç gelebilecek bir eser değildir. Ama yazarın **Fran-sa Seferi**'nde olduğu gibi burada da okurları sık-mamaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle Goethe eserine birçok fıkralarla tablocuklar sokuşturmak-tan geri kalmamıştır.

MAINZ KUŞATMASI

1 HAZİRANDA alay Marienborn'a yaklaştı. Ordu-gâhın yer değiştirmesi bütün günü aldı. Topçu birlik-leri de yer değiştirdi. Savunma için daha bir sürü tedbir alındı.

Yüzbaşı von Voss'un ziyaretine gittim. Durumu hiç de umut verici değildi. Onu yatağında otururken buldum. Arkadaşlarını tanıdığı anlaşılıyordu, ama ko-nuşamıyordu. Cerrahın İşareti üzerine orada daha fazla kalmadık. Dönüşte bir arkadaşım, birkaç gün önce yüzbaşının bulunduğu odada Marienborn üzeri-ne hararetli bir tartışma yapılmış olduğunu anlattı. Tartışmaya katılanlardan biri, çoğunluğun düşüncesi-ne karşı çıkmış ve karargâh olarak kullanılan Mari-enborn'un abluka altına alınan ve kuşatmaya hazır-lanılan şehre pek yakın olduğunu ileri sürmüştü. Bu du-rumda, her zaman için ani bir saldırı beklemek gere-kir demiş. Ama yukarıdan gelen buyruklara ve alınan tedbirlere karşı çıkmak günün modası olduğu için

adamin sözlerine pek aldirmamislari ve bu uyarayi, daha baskalarinda olduğu gibi, önemsememislari.

2 haziranda, Fransizlari saldirisinda onlara kivilavuzluk etmiş olan Oberolmlu bir köylüyü astilar. Araziyi iyice bilmeden Fransizlari dolambaçli yollardan bize yaklaşmasına olanak yoktu. Fransizlarla yine aynı şehre döndükten sonra beceriksizce davranışı da köylünün felaketine yol açmış. Bizim bölgeyi adamakılli incelemesi için gönderdiğimiz devriyelerden birinin eline düşmüş.

Albay La Viere askerî bir törenle gömüldü. Yüzbaşı von Voss da öldü. Prens Ludwig ile General Kalkreuth, daha birkaç kişiyle birlikte öğle yemeğini Dük'ün sofrasında yediler. Akşam, Rhin nehri üzerindeki adacığa toplar yağdı.

3 haziranda öğleyin Voss Stein'in ormandaki evinde bir şölen verildi. Hava çok güzeldi. Manzaraya da diyecek yoktu. Savaşın böyle haz verici yanları vardı. Ama bunlar ölümler, yakıp yıkmalar ile ortadan kalkıyordu. Akşam olunca Yüzbaşı von Voss, La Viere'in yanına gömüldü.

5 haziran ordugâhın korunmasıyla ilgili çalışmalarla geçti.

Mein ırmağı üzerindeki adacığa toplar yağdı ve düşman iyice saldırdı.

6 haziranda Prusyalı ve Avusturyalı generaller öğle yemeğini, dülgerler tarafından bu gibi şölenler için inşa edilen büyük bir salonda Dük ile birlikte yediler. Benim karşıma düşen Wegner alayından bir yarbay, bir nedene dayanmaktan çok inadinın etkisiyle boyuna beni süzdü.

7 haziranda, sabahleyin, bir sürü mektup yazdım. Karargâhtaki yemekte bir komutan gelecek kuşatma

üzerine uzun ve tumturaklı bir söylev geçti, bugüne kadar alman tedbirler üzerinde uluorta konuştu.

Akşama doğru bir dostum, 'beni inatla süzmüş olan ve birkaç gün önce benimle tanışmak istemiş olan yarbaya götürdü. Yarbay bizi hiç de hoş karşılamadı. Ortalık karardığı halde mumları yakmadı ve konuklara ikramı âdet olan şarapla Seltz suyu bile vermedi. Üstelik tatsız tuzsuz şeylerden açtı boyuna. Yarbayın bu saygısızlığını geç kalmış olmamıza yoran dostum yarbayın yanından ayrılırken özür dilemek için geride kaldı. Ne var ki, yarbay bütün açık kalpliliğiyle dostuma boşuna yorulduklarını söylemiş, çünkü dün masada beni uzun boylu gözden geçirirken benim tanışmış olduğu adamla hiç bir ilişğim olmadığını anlamışmış. Yeni birisiyle tanışmak için yaptığımız bu denemede uğradığımız başarısızlık bizi hayli eğlendirdi.

8 haziranda baş kaldırmadan **Reineke Fuchs** adlı kltabıma çalıştım. Dükle birlikte atla Darmstadt ordugâhına gittik. Orada Landgrave'a içten saygılarımı sundum. Landgrave uzun yıllardan beri bana hiç eksilmeyen iltifatlarda bulunmuştu.

Akşam, Prens Maximilien de Zweibrücken, Albay von Stein ile Dük'ü görmeye geldi. Konuşmalarında birçok sorunlar üzerinde durdular ve konuşmalarını artık herkesin bildiği o pek yakındaki kuşatma harekâtının gizli tutulan başlama tarihiyle bitirdiler.

9 haziranda Fransızlar **Helligkreuz**'ta küçük bir başarı sağladılar. Avusturya topçu ateşinin altında kiliseyi ve köyü ateşe verdiler ve bizden birkaç tutsak alarak çekilip gittiler. Ama kendilerinden de kimi şeyler yitirdiler.

10 haziranda da, güpegündüz Gunzenheim'e saldırdılar. Geriye püskürtüldüler ama, bir an için bir-

liklerimizin sol kanadı özellikle de Darmstadt ordu-gâhı için korktuk ve kaygılandık.

(...) 16 haziran. Uzun süre lafı edilmiş olan ve düşman için bir giz niteliği taşıyan Mainz kuşatması, nihayet başlayacaktı. Siperlerin bu gece kazılacağı kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Çok karanlık bir geceydi. Weissenau tabyasının iyice öğrenilmiş olan yolunda atla gidiyorduk. Hiçbir şey görülmüyor, hiçbir şey işitilmiyordu. Birden atlarımız durakladı. Karşımızda birerle kolda yürüyen ve zar zor fark edilen bir askerî birlik vardı. Kurşunî elbiseler giymiş olan, sırtlarında da yine kurşunî renkte tabya sepeti taşıyan Avusturya erleri sessiz sessiz geçip gidiyorlardı. Zaman zaman küreklerle kazmalar, birbirlerine çarpıp gürültü çıkarıyorlardı da, böylece, yakınlarımızda bir şeylerin kımıldadığını anlıyorduk. Bundan daha garip, daha ucube bir topluluk düşünülemezdi. Çok az belli oluyorlar ve hiç mi hiç daha belirgin bir hal almadan görünüp kayboluyorlardı. Hepsi de geçinceye dek, yerimizden oynamadık. Çünkü, hiç değilse buradan bakışlarımızı Avusturyalıların siper kazacakları yere yöneltebilirdik. Düşmana nerede olduğumuzu haber verme tehlikesi taşıyan bu denli girişimler sonunda, yüksekteki tabyalardan bulunduğumuz bölgeye, rastlantıyla da olsa, ateş açılması beklenebilirdi. Doğrusu, bu bekleyiş çok sürmedi. Tam da siper kazılacak yere birden bir yaylım ateşidir açıldı. Kimse bunun nedenini çözemedi. Fransızlar şehirden dışarı çıkıp bizim öncü birliklerimize kadar sokulmuşlar mıydı, yoksa daha içerilere de mi kaymışlardı? Hiç bir şey anlayamadık. Derken yaylım ateşi durdu ve yeniden derin bir sessizlik kapladı çevreyi. İşin ne olduğunu ancak ertesi gün anlayabildik. Düşman sanarak ilerleyen birliklerimize ateş açan bizim ken-

di öncü birliklerimizdi. Bizimkiler buna çok şaşılar ve kızdılar. Herkes kendi tabya sepetini fırlatıp attı. Kazmalarla kürekleri zor kurtardık. Fransızlar da kendi tabyalarında bize kulak kabartmışlar, tetikte bekliyorlardı. Hiç bir şey yapamadan geri döndük. Bütün kuşatma ordusu büyük bir üzüntü içindeydi.

17 haziran. Fransızlar şose kenarına bir batarya yerleştirdiler. Gece, korkunç bir yağmur yağdı ve rüzgâr esti.

18 haziran. Yetkili kişiler siper açmak için yapılan son girişimdeki başarısızlığı tartışmak için toplandı. Sonunda harekete geçilen yerin kaleden çok uzakta bir yer olarak saptanmış olduğu sonucuna vardılar. Bunun üzerine kaleye koşut olan üçüncü siperin daha öne alınmasına karar verildi. Böylece bu isten biçim bakımından kendimize bir yarar sağlayacaktık. Hemen harekete geçildi ve iş istenilen gibi oldu.

24 haziran. Durumlarının gittikçe kötüleştiğini gören ve kıtlığın artmasını önlemek isteyen Fransızlarla politikacılar ihtiyarlarla hastaları hiç acımadan şehirden dışarı çıkarıp Castel'e yolladılar. Ama bunlar aynı yırtıcılıkla geriye püskürtüldü. Dışarıdaki düşman ile içerideki düşman arasında, bir mengene içindeymişçesine sıkışan bu silahsız ve desteksiz zavalıların acısı her türlü düşü aşırıyordu.

Bu arada Avusturyalıların bandosunu gidip dinlemeyi de unutmadık. Bu bando birleşmiş orduların bütün bandolarından daha üstündü.

25 haziranda, öğleden sonra birliklerimizin sol kanadından şiddetli bir top atışı duyulmaya başladı. Nedeni bir türlü anlaşılamadıysa da sonradan bu top seslerinin Rhin nehri üzerinden geldiği meydana çıktı. Rhin nehri üzerinde Hollanda filosu manevra yapı-

yormuş. Kral da gemilerden birinde imiş, Ellfeld'e de bu vesile ile gelmişmiş.

27 haziranda bombardımanlar başladı. Manastır yöneticisinin evi daha ilk ateşte yanmaya başladı.

Geceleyin, bizimkiler Weissenau ile manastırın üst tarafındaki tabyaya karşı başarılı bir saldırıda bulundular. Bunlar ikinci siperin savunulması için vazgeçilmez yerlerdi.

28 haziran gecesi. Kilise boyuna bombardıman edildi. Kilisenin çan kulesi ile çatısı ateş aldı. Çevredeki bir sürü ev de yanmaya başladı. Gece yarısından sonra sıra Cezvitlerin kiliselerine geldi.

Bu korkunç manzarayı Marienborn'daki tabyadan seyrediyorduk. Aydınlık bir geceydi. Gökyüzünde bir sürü yıldız vardı. Denebilir ki, bombalar gökyüzü meşaleleri ile yarış halindeydi. Zaman zaman yıldızların bombalardan iyice ayırt edilemediği oluyordu. Kızıl top güllerinin yükselişini ve düşüşünü görmek bizim için bir yenilik olmuştu. Güller ilkin gökyüzünde düz bir çizgi doğrultusunda gidiyorsa da belli bir yüksekliğe geldikten sonra birden bir parabol çizerek aşağı doğru inişe geçiyordu. Havada görülen alevler de güllerin az sonra hedefine ulaşacağını haber veriyordu.

KENDİ HAYATIMDAN ŞİİR ve GERÇEK (Dichtung und Wahrheit)

GOETHE'NİN kendi yaşamını anlattığı bu kitabın ilk üç bölümü 1811 ile 1814, dördüncü bölümü de 1817 ile 1830 yılları arasında yazılmıştır. Goethe kitapta çocukluğundan başlayarak Frankfurt'ta Weimar Büyük Düküyle bulunduğu güne kadar olan yaşamını anlatmaktadır. Weimar Dükünün gecikmesi üzerine İsviçre'ye gitmeye karar veren Goethe o geceyi Heidelberg'te geçirir. Ertesi sabah bir habercî Dük'ün Weimar'da kendisini beklediğini haber verince yazar yine gerisin geriye döner, kitap da Egmont'tan alınmış bir sözle son bulur.

Şiir ve Gerçek, Goethe'nin öteki birçok kitabında olduğu gibi, kişileriyle kendisi arasında büyük benzerlikler bulunduğunu ortaya koyar. Goethe yaşamöyküsünün şiirleştirilmiş gerçeğinden yaratmalarının katkısız şiirine çok kolaylıkla geçebilen bir yazardır. Bu şu demeye gelir ki Goethe'nin ya-

şamöyküsü ikiye ayrılır. Birincisi kendi gerçek yaşamını ortaya koyan kitaplarda görünür. Bunlar arasında *Şiir ve Gerçek*, *İsviçre Mektupları*, *Yıllık*, *İtalya Yolculuğu*, *Eckermann'ın Goethe'yle Konuşmaları*, *Şansölye Müller'le Konuşmalar* sayılabilir. İkinci yaşamöyküsü ise eserlerinde belirir. Ama Goethe'nin gerçek hayatını elde etmek için bunları birleştirmek gerekir. Sözgelisi ozanın gençliğinde Sesenheim Protestan papazının kızı Friederike'ye olan aşkını anlamak için «Kavuşma ve Ayrılış» gibi kimi lirik şiirlerine ve *Faust*'un Margarete'yle ilgili sahnelerine bakmak gerekir. Bunlara koşut olarak Friederike Brion'a olan aşkı *Şiir ve Gerçek*'te anlatılmıştır. Bir örnek daha vermek gerekirse Goethe'nin gençliğinde yazdığı oyunlar üzerine *Şiir ve Gerçek*'te bilgi verilmediği, bu bilginin ancak *Wilhelm Meister*'de bulunduğu söylenebilir.

Şu da var ki, Goethe'nin her iki yapıtta da yer almayan yaşamöyküsü, aydınlanmadan kalmış bulunmaktadır. Biz ancak Goethe'nin bize açıklamakta sakınca görmediği gerçeklerini bilmekteyiz. Friederike'den ayrıldıktan sonra onu bir daha görmek istemediğini itiraf eden Goethe'nin kendisidir.

Bunun için Goethe'nin esrine Ermiş Avgustinus ya da Rousseau'nun *İtirafı*'nı gözüyle bakamayız. Goethe kendini halkın gözleri önünde sergilemekten kaçınmaktadır. Onun isteği bize ve kendisine nasıl oluştuğunu, bu yolda ne gibi değişiklikler geçirdiğini göstermektir sadece.

ŞİİR VE GERÇEK

BİRİNCİ KİTAP

28 AĞUSTOS 1749'DA öğle vakti saat on ikiyi çalarken ben Main kıyısındaki Frankfurt'ta dünyaya geldim. Yıldızların durumu elverişliydi; güneş o gün Sümbüle burcunda ve en yüksek noktasında bulunuyordu; Müşteri ile Zühre ona güler yüzle bakıyorlardı. Utarit somurtkan değildi, Zuhâl'le Merih de lakayt duruyorlardı; yalnız, tam o sırada bütünleşen ay, güneşle karşı karşıya gelişinin tesirini, bilhassa bu onun kendi saatına rastladığı için, büsbütün gösteriyordu. Bundan dolayı o benim doğuşuma engel oldu ve ben, bu saat geçtikten sonra doğabildim.

Sonradan müneccimlerin bana pek uğurlu diye tefsir etmesini bildikleri bu iyi alametler, her halde benim yaşamaklığıma sebep olmuş olacaklar; zira ben ebenin beceriksizliği yüzünden âdeta ölü olarak doğmuşum ve ancak bir hayli uğraştıktan sonra bana

gözlerimi açtırabilmişler. Bununla beraber, yakınlarımı büyük bir telaşa düşüren bu olay, dedem Belediye Başkanı Johann Wolfgang Textor'un doğum mütehasısı bir hekim tayininde ve ebeler için bir okul açılmasında, yahut da bunların yeniden ders görmelelerinde amil olmasını sağlamakla, hemşirelerim için faydalı olmuştu; her halde bunun, benden sonra doğan birçok kimselere iyiliği dokunmuş olsa gerek.

İnsan çocukluğunun ilk zamanlarında karşılaşmış olduğu şeyleri hatırlamak istediği vakit çok defalar, başkalarından işittikleriyle, gerçekten kendi gözleriyle gördüklerini, birbirine karıştırıyor. Onun için ben bu hususta, zaten hiç bir neticeye ulaştırımayacak olan, sıkı bir araştırma yapmadan, bizim, esas itibarıyla iki evin duvarları delinerek birleştirilmesinden meydana gelmiş, eski bir evde oturduğumuza hatırlıyorum. Kuleye benzeyen bir merdivenle, birbirinden ayrı odalara çıkılıyordu; katların denksizliği de, basamaklarla telafi edilmiş bulunuyordu. Biz çocukların, yani küçük kardeşimle benim, en çok hoşlandığımız yer, aşağıdaki geniş avluydu; bunun bir kapıdan başka, bir de iri tahta parmaklıkları vardı ki, bunların arasından sokakla ve açık havayla doğrudan doğruya temas edilebiliyordu. O zamanki evlerin pek çoğunda rastlanan bu kuş kafeslerine tahtaboş deniliyordu. Kadınlar dikiş dikmek ve iş işlemek için burada otururlardı; aşçı kadın salatasını burada ayık-lardı; komşu kadınlar da birbirleriyle buradan konuşurlardı ve böylece sokaklar senenin güzel mevsiminde, güney ülkelerini andırırdı. Herkesle böyle samimileşmekle, insan kendisini serbest hissederdi. Bu tahtaboşlar sayesinde çocuklar da komşularıyla temas gelirlerdi; böylece karşımızda oturan ve ölen belediye başkanının oğulları olan von Ochsenstein adlı

üç kardeş, benden pek hoşlanarak, benimle muhtelif şekillerde meşgul olurlar ve şakalaşırlardı.

Bizimkiler, her zaman ağır başlı olan ve herkes-ten uzak duran bu adamların beni teşvik ettikleri türlü türlü yaramazlıkları, anlata anlata bitiremezlerdi. Ben bu muzipliklerin yalnız bir tanesini zikrediyorum. Birkaç gün evvel çanak çömlek pazarı olmuş ve bu gibi eşyadan yalnız mutfak için bir müddet yetecek kadar tedarik edilmekle kalınmamış, aynı zamanda biz çocuklara da oyuncak olsun diye, ufak boyda birçok kablalar alınmıştı. Havanın güzel olduğu bir gün öğleden sonra, evin içinde her şeyin derin bir sessizliğe dalmış bulunduğu bir sırada, ben tahtaboşta çanak ve çömleklerimle kendi kendime oynayıp dururken, artık bu işten usanarak kapların birini kaldırıp sokağa atmış ve bunun öyle pek hoş bir şekilde parçalanışından, büyük bir zevk duymuştum. Benim bundan pek hoşlandığımı, hatta sevincimden el bile çırtığımı gören von Ochsensteinler : «Bir tane daha!» diye haykırıyorlardı. Bunun üzerine hemen kapların bir tanesini daha atmış ve onlar hiç durmadan: «Bir tane daha!» diye haykırdıkça, o küçük tencerelerin, tavaların ve testilerin hepsini birer birer kaldırımların üzerine fırlatmıştım. Komşularım beni alkışlamakta devam ediyorlardı, ben de onları eğlendirdiğime son derece memnundum. Fakat benim çanak çömlek mevcudum tükendiği halde, onlar hâlâ: «Bir tane daha!» diye haykırıyorlardı. Onun için doğru mutfağa koşarak, parçalandıkları vakit tabii daha eğlenceli bir manzara arz eden, toprak tabakları getirmeye başlamıştım; böylece gidip gelerek, rafta sıra sıra dizili duran tabaklardan yetiştirdiklerimi birer birer alıp gelmiş ve onlar yine memnun kalmadıkları için, sürükleyip getirebildiğim bütün çanak ve çömlekleri aynı akıbete uğratmıştım.

Neden sonra bana engel olup işin önüne geçecek bir kimse çıkagelmişti. Artık iş işten geçmişti, ve kırılan bunca çanak ve çömleğe karşılık, hiç olmazsa eğlen- celi bir hikâye elde edilmişti ki, bununla bilhassa o muzip kışkırtıcılar, ömürlerinin sonuna kadar alay edip durmuşlardı.

YEDİNCİ KİTAP

O ZAMANKİ Alman edebiyatı hakkında o kadar bol ve yetkili yazılar yazılmış bulunuyor ki, bunun- la az çok ilgilenen herkes, bu hususta yürütülmüş olan fikirler de birbirine oldukça uygun olduğu için, bu yazılardan mükemmel bilgiler edinebilir; benim burada parça parça ve bazılarını atmak suretiyle an- latmayı tasarladığım şeyler ise, herhalde bu edebi- yatın asıl kendi mahiyetinden ziyade, benimle olan münasebeti hakkında olacaktır. Onun için ben ilk- önce halkı olağanüstü bir şekilde heyecanlandıran şeylerden her mutlu yaşayışla, her neşe saçan ve başlı başına bir sevinç kaynağı olan canlı şiir sana- tının, iki ezeli düşmanından bahsedeceğim ki, bunlar da: Alay ve tenkittir.

Sakin zamanlarda herkes kendi bildiği gibi yaşa- mak ister: Her yurttaş işiyle gücüyle uğraşmak, on- dan sonra da eğlenmek arzusunu besler; bu arada her muharrir de eser yazarak, bunları tanıtmak amacını gü- der ve buna karşılık kendisi iyi ve faydalı bir şey yap- tığına inandığı için, mükâfat değilse bile hiç olmazsa takdir bekler. İşte böylece kendi halinde yaşayan

alaycılar, müelliflere de tenkitçiler sataşarak, bu barışsever insanları âdeta zorla çileden çıkarırlar.

Alman edebiyatının ben dünyaya geldiğim zamana rastlayan safhası daha öncekine karşı yükselen itirazlardan doğmuştu. O kadar uzun müddet dışarıdan gelen insanlarla dolup taşan, başka milletlerin akınlarına sahne olan ve gerek bilgi, gerekse diplomasi işlerinde yabancı dilleri kullanmak zorunda kalan Almanlar, kendi dilini geliştirmeye imkân bulamamıştı. Bunun için bir sürü yeni idarelerle birlikte; pek çok da lüzumlu ya da lüzumsuz yabancı sözler sokulmuş ve hatta bilinen şeyler için bile, hep başka dillerin terimleriyle ifade tarzlarına baş vurmak âdet olmuştu. Aşağı yukarı iki yüz yıldan beri talihsiz bir durumda ve gürültüler içinde yaşayarak kabalaşmış olan Almanlar, muaşeret usullerini öğrenmek için Fransız okullarına gidiyor, vakarlı bir şekilde söz söyleyebilmek için de, Romalılardan ders alıyorlardı. Fakat aynı şeyi anadilimize de yaymak lazımdı; zira o yabancı terimlerin doğrudan doğruya kullanılması ve yarı Almancalaştırılması hem kibar âlemdeki, hem de iş hayatındaki konuşma tarzını gülünç bir hale getirmişti. Bundan başka güney dillerinin o teşbihli sözleri de ölçüsüzce benimsenerek son derece aşırı bir şekilde kullanılıyordu. Yine bu kabilden olmak üzere, prenslerle eşit olan en ileri gelen Romalıların kibarlığı, küçük Alman şehirlerinde bilginler arasındaki münasebetlerde taklit ediliyordu ki, bu yüzden de insan her yerde ve hatta kendi evinde bile âdeta bir yabancılık hissediyordu.

Lakin bu safhada birçok dâhiyane eserler vücudunda getirilmiş bulunduğundan, neşeleri yerine gelmeye başlayan Almanların liberallik hisleri de harekete geçmişti. Gerek bu duygu, gerekse buna katılan sa-

mimi bir ağır başlılık, muharrirleri temiz ve tabii bir ifade ile, araya yabancı sözler karıştırmadan ve herkesin anlayabileceği bir tarzda yazı yazmaya zorluyordu. Ancak bu övülmeye değer gayretler sayesinde, anadilin o ölçüsüz yayvanlığına bütün kapılar açılmış ve hatta, çok geçmeden her tarafı kaplayacak olan o büyük seli tutan set bile delinmişti. Bununla beraber, fakültelerin dördünde de inatçı bir ukalalık uzun müddet tutunmuş ve aradan pek çok zaman geçtikten sonra, bu da nihayet başka bir şekle bürünmüştü.

Böylece, tabiatın kafaları iyi işleyen ve gözleri yılmadan çocuklarının eline, üzerinde denemeler yapabilecekleri, düzeltmek için uğraşabilecekleri ve iş pek o kadar önemli olmadığı için, diledikleri gibi de alay edebilecekleri, iki şey geçmiş bulunuyordu; bunlardan biri yabancı sözlerle, terimlerle ve ifade tarzlarıyla çirkinleşmiş olan anadilleri, öbürü ise bu gibi kusurlardan sıyrılmak amacıyla yazılan o değersiz yazılardı; fakat bu arada bir kötülükle savaşıırken bir başkasının yardıma çağırıldığı, hiç kimsenin aklına gelmemiştii.

(Tercüme dergisi, sayı: 49-51,

Goethe Özel Sayısı)

Çeviren: Recai BİLGİN

YILLIK (Annalen)

1830 YILINDA yayınlanan **Yıllık**'ın yazılmasında Reimer ile Eckermann'ın da emeği geçmiştir. Kitabın «Öteki itiraflarımı bütünlemek için yazılmış günlük» biçimindeki ikinci adı eseri yeterince aydınlatmaktadır. **Şiir ve Gerçek ile İtalya Yolculuğu**'nda geniş olarak anlatılan gençlik yılları burada özet olarak verilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, özellikle önemli kişilerden açıldığı vakit, ayrıntılara kadar inilmiştir. 1826 yılında son bulan **Yıllık** 1749-1823 yıllarını kapsamaktadır. Goethe'nin ölümünden sonra **Yıllık**'tan artakalmış kimi parçalar daha yayınlanmıştır. Bunlar ünlü kişilerin portrelerini çizen ya da önemli karşılaşmaları özetleyen parçalardır. Bunlar arasında Schiller ve Jacobi ile buluşmaları da yer alır. Goethe burada, Jacobi ile sonradan bozuşmasında kendini aklamaya çalışır. Napoléon ile buluşması ise çok kısa olarak anlatılmıştır. **Şiir ve Gerçek**'in tersine olarak, **Yıllık**'ta Goethe'nin özel yaşayışını belirten hiçbir parça yoktur. Denebilir ki, kitapta çok resmî bir dil kullanılmıştır. Yalnız Mme de Staël, Benjamin Constant ya da Beireis'in koleksiyonlarından söz eden parçalar renklidir. Kitapta yer alan öteki kişilerden ise, sanki müzeye kaldırmak üzere etiketlendiriliyorlarmış gibi, çok kısa olarak söz edilmiştir. Goethe bu eserini yazmaya, Cellini'nin **Hayat**'ını Almancaya çevirdikten sonra karar vermiştir. Ama işe, ancak dostlarının sürekli kışkırtmalarından sonra başlayabilmiştir. Kitap, belge bakımından tartışma götürmez bir değer taşırsa da sanat bakımından hiç de önemli değildir.

ÖBÜR KİTAPLARI

HERMAN İLE DOROTHEA (Hermann und Dorothea)

GOETHE'NİN şiir olarak yazdığı bu destansı yapıt 1797 yılında Berlin'de yayıncı Wieweg tarafından yayınlanmıştır. Ama eser 1790 ile 1797 yılları arasında kaleme alınmıştır. Goethe, bu kitabı için 6.000 altın thaler almıştır ki, çağının edebiyat çevrelerinde büyük yankılar uyandırmıştır bu. **Hermann ile Dorothea**, Goethe'nin, en sevdiği kitaplarından biridir. Goethe 1796 yılında **Hermann ile Dorothea**'nın dördüncü şarkısını Schiller'e ilk okuduğu vakit ne kadar heyecanlanmışsa, 1825 yılında aynı parçayı okurken yine aynı heyecanı duymuştur. Eserin arka planını Fransız İhtilali oluşturur. Fransız İhtilali insanlara eşit haklar tanımış, gönüllerin daha özgürce çarpmasına yol açmıştır ama, Goethe bunlardan çok, bu devrimin yol açtığı insan acıları üzerinde durur. Onun için en önemli şey, insan sevgisidir.

Goethe bu eseri yazdığı vakit Schiller'le yaptığı tartışmaların etkisi altındaydı. Onun için eser, «uy-

gulamalı estetik»in tehlikelerinden kendini kurtaramamıştır. Bu yüzden, yer yer üslup özentilerine rastlanır. Bununla birlikte Homeros ile İncil'e özgü destansı parçaların esere renk kattığı söylenebilir.

OYUNCULAR İÇİN KURALLAR (Regeln für Schauspieler)

GOETHE'NİN Wolf ve Grüner ile birlikte 1803 yılında Weimar Tiyatrosu oyuncularını için bir araya getirdiği kurallardan oluşan bu kitaba Eckermann «Oyuncuların Din Kitabı» adını vermiştir. Bu kurallar özellikle mimik üzerinde duruyor ve oyuncuların söyleyiş tarzlarına değinerek sahne düzeni ve dekor sanatı için gerekli yolu gösteriyordu. Goethe'ye göre oyuncunun jestleri doğal olmalıdır. Onun için Goethe oyuncunun ellerini nasıl tutacağına kadar varan açıklamalar yapar. Oyuncuyu, kendisi ve sahnedekiler için değil, seyirciler için oynadığı konusunda da uyaran Goethe bu küçük kitapçığıyla Weimar Tiyatrosunu ne kadar sevdiğini ve Tiyatro Müdürlüğü görevine ne kadar önem verdiğini de gösterir.

ALMAN GÖÇMENLERİNİN ANLATILARI (Unterhaltungen Deutscher Ausgewanderten)

GOETHE'NİN öykülerinden meydana gelen bu kitaptaki öyküler ilkin 1795 yılında Die Horen adlı dergide yayınlanmıştır. 1807 yılından sonra ise Goethe'nin «Bütün Eserleri»nin tümünde yer alırlar.

Fransız İhtilal Ordularından kaçıp bir köye sığınan Rhin kıyısı Almanlarının vakit geçirmek amacıyla anlattıkları öykülerden oluşan kitap ilk olarak göçmenlerin çağın dergi ve gazeteleri üzerine düşüncelerini yansıtır. Boccacio'nun öyküleri gibi bir ana öyküyle birbirine bağlanan öykülerin ilki, sevgiyi değil dostluğu arayan ünlü Napolili şarkıcı Antonelli'nin serüvenini dile getirir. Antonelli, Cenevizli bir tüccarın dostluğunu kazandığını sanırsa da tüccar ona delice tutulmuştur. Öyle ki, bu aşk uğrunda tüccar, hayatını bile tehlikeye atar. Antonelli onun yarısını sarar ve iyileşmesi için canla başla çalışır. Sonunda tüccar iyileşir ama Antonelli kendisiyle evlenmeye yanaşmaz. Bu, tüccarın yeniden yatağa düşmesine yol açar. Artık her gün biraz daha ölüme yaklaşmaktadır. Sevgilisini defalarca yanına çağırır, sa da Antonelli bu çağrılarını hiçbirine karşılık vermez. Sonunda da Cenevizli sevgilisine bundan böyle huzur vermeyeceğine ant içerek son nefesini verir. Gerçekten Cenevizlinin ruhu korkunç inilti ile Antonelli'nin en neşeli saatlarını bile karartır. Bu, Cenevizlinin bu işten vazgeçmesine kadar sürer.

Böyle bir öykünün gerçeğe uyup uymadığı tartışmasından Bilinmeyen Güzel'in öyküsü doğar. Bilinmeyen Güzel, geniş mezhepli teyzesinin evinde Bassompierre Mareşaline bir randevu vermiştir. Ne var ki, zavallı Mareşal randevu yerinde bir ot minder yakmakta olan iki ölü taşıyıcıdan başka kimseye rastlamaz. Bir masa üzerinde de iki ölü vardır. Bilinmeyen Güzel gerçekten var olan biri midir? Yoksa bir hayalet midir? Öyküyü dinleyenlerin tümü kendine göre bir yorum yapar, derken biri daha gerçekçi bir öykü anlatılmasını ister. Böylece zengin tüccarın öyküsü anlatılmaya başlanır. Zengin tüccar bütün hayatı boyunca para kazanmıştır ama mutlu

olamamıştır. Bunun için kendi yaşına bakmadan çok güzel ve çok genç bir kızla evlenir. Ama tüccar hep şehirden şehire dolaşmaya alıştığı için karısının yanında oturmak kendisini sıkır. Bu yüzden, bir gün, İskenderiye'ye gitmeye karar verir. Gitmeden önce karısına, eğer erdemini koruyamayacak bir duruma düşerse hiç değilse kendi şerefine uygun bir âşık seçmesini öğütler. Bu kadar büyük bir hoşgörüyeye karşın kadın erdemini sürdürmek kararını verir. Ama yakışıklı bir üniversite öğrencisiyle karşılaştığı gün erdemini unutuverir. Bereket öğrenci kadına el sürmemek için ant içer ve bir yıl süre ile bu andını tutar. Bir yıl sonra öğrenci düşüncesini değiştirirse de kadın kendi ruh yaşamının mutluluğuna yettiğini anlar ve öğrenciyi yanından uzaklaştırır.

Bu öyküyü anlatmış olan ihtiyardan buna benzer bir öykü daha anlatması istenir. İhtiyar, bütün ahlâk öykülerinin birbirlerine benzediğini söyler ama Ferdinand'ın öyküsünü anlatmaktan da geri kalmaz. Ferdinand müsrif bir babanın müsrif oğludur. Otilie'ye aşkı yüzünden babasının parasını çalar. Ama bir gün buna pişmanlık getirir ve bir köye giderek çalışmaya başlar. Orada saf bir köylü kızı tanıyarak ona âşık olur. Ama aklı hep Otilie'de olduğu için yine babaevine dönerek babasından çaldığı parayı yerine koyar ve Otilie'ye evlenme önerisinde bulunur. İşte o zaman Otilie'nin hoşuna giden hiçbir yanı olmadığını anlayarak yeniden köydeki kıza döner.

Bu öyküler bir Masal'la (Das Maerchen) sona erer. Masal'ın, Goethe'nin renk kuramları üzerindeki çalışmalarının esiniyle yazıldığı söylenebilir. Gerçeği şu ki, masal da, öbür öyküler de Schiller'in etkisini taşır. Bunu Goethe'nin kendisi de kabul etmiştir.

BİLİMSEL ESERLERİ

BITKİLERİN DEĞİŞİMİ ÜZERİNE DENEME (Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären)

1790 YILINDA Ettinger Yayınevi tarafından yayınlanan bu kitap 123 paragraf ve 18 bölümdür. Kitabın önsözünde yazar, bitkilerin örgensel hayatlarındaki gelişimi anlatır. Bu gelişim, genel olarak iki biçim altında görünür. Bunlardan birincisi büyüme, ikincisi de çoğalmadır. Büyüme bitkinin sapında ve yapraklarda, çoğalma ise çiçek ve meyvelerde kendini belli eder. Ama incelememizi daha derinleştirecek olursak çoğalmanın, büyüme işinde de gerçekleştiğini görürüz. Gerçeği şu ki, büyüme, sürekli bir çoğalmadan başka bir şey değildir. İnsan bir bitkinin tomurcuk vermesini zorlayabileceği gibi, çiçek açmasını da zorlayabilir. Goethe kitabında tomurcuk-

lanma ve çiçek açma sürecini de inceleyip açıklamakta ve yaprak haline gelmek için çeşitli biçimlerde gelişen örgenin hep aynı örgen olduğunu göstermektedir.

Goethe bu düşüncelerine İtalya'da iken biçim vermiştir. Bir gün Paduva Bitkibilim Bahçesinde iken birden «ana bitkiler» bulunabileceğini düşünmüştür. 1787 yılında Herder'e yazdığı bir mektupta şunları söylemektedir: «Ana bitki dünyanın en görkemli bir yaratması olacaktır. Bunu doğanın kendisi de kıskanacaktır. Bu anahtar - örnekle sonsuz sayıda örnek yaratılabilir». Goethe bu düşüncelerden yola çıkarak «ana örgen» kavramına ulaşır. «Ana sap» ile «ana yaprak» düşüncesi daha önce Friedrich Wolf tarafından ortaya atılmış, «değişim» sözü ise kendinden önce Linne tarafından kullanılmış olmasına karşın Goethe'nin düşüncesi yepyeni bir temele dayanır. O, bitkinin baştan başa tohumda var olduğunu öne süren XVIII. yüzyıl bilimsel kuramlarına karşı çıkmaktaydı. Doğrusunu ararsanız, Goethe'nin bu gelişim öğretisinin hiçbir kuramla ilişkisi yoktu, ama bu, Goethe'nin doğa karşısındaki durumunu çok ilginç bir biçimde ortaya çıkarıyordu.

Goethe, bu ad altında bir de şiir yazmış ve bunu *Şiirler'in Dünya ile Tanrı* bölümünde yayınlamıştır. Oğlunun annesi olan ve gelecekte de resmen Goethe'nin karısı adını taşıyacak olan Christiane Vulpius'a armağan edilen şiir, bilginin zamanla tatlı bir alışkanlık halini alacağını ve bunun da aşkı doğuracağını anlatmaktadır.

RENKLER KURAMI ÜZERİNE (Zur Farbenlehre)

GOETHE'NİN bu bilimsel denemesi 1810 yılında Tübingen'de iki cilt olarak yayınlanmıştır.

. Newton'a gelinceye dek birçok filozoflar renge yüzde yüz öznel bir kavram gözüyle bakarken, kimileri de onu nesnel bir kavram sayıyorlardı. Gerçi Descartes ile Grimaldi de renkler dünyasına ışık tutmuş kişilerdir ama bu alandaki asıl devrim Newton'un eseridir. Newton birtakım prizmalarla yaptığı başarılı deneyler sonunda renklerin çeşitli cisimciklerin belli oranlarda bir araya gelmesinden hasıl olduğunu kabul ettirmiştir. Renkler böylece baştan başa fiziksel ve nesnel bir olgu sayılmaya başlanmıştır. Goethe ise renklerin yüzde yüz fiziksel sayılmasına karşı çıkar. Ama onun görüşü ozanca bir görüştür. Ona göre renkler canlı, insansı şeylerdir. Bunların kaynağının doğal görünüşlerde olduğu su götürmez. Ama bunlar gözde, görme mekanizmasında, kısaca gözleminin kafa yapısında birleşirler ve gelişirler. Goethe'nin bu bilimsel olmayan görüşlerini sonradan Dr. Young, Mühendis Fresnel ve Malus geliştirmişler ve Newton ile Newtoncuların öğretilerini çürütmüşlerdir.

Bilimsel belgelere değil de Goethe'nin kendi sezgilerine dayanan **Renkler Kuramı** bilimsel bir eser sayılacak nitelikte değildir. İki bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünde renklerin sıraya dizilişi yer alır. Goethe bir de renk olgusunun karışıklığı ile görmenin önemine işaret etmek istemiştir. Eserin ikinci bölümünde ise Goethe, Newton'un kuramına saldırır ve onu önceden saptadığı sonuçlara varmak için kimi deneylere öncelik tanımakla suçlandırır.

Ne var ki, çağdaş kuramlar renkleri maddenin dar alanından çıkarıp fizyolojî ile ruhbilimin ortak alanına yerleştirdince Goethe'nin renk kuramı da yeni bir anlam kazanmıştır. Şimdi artık ona anlaşılmamış ve bu yüzden bir buçuk yüzyıldan beri bir kenara itilmiş bir eser gözüyle bakılmaktadır.

ÇENE ARACIL KEMİĞİ

(Dem Menschen wie den Tieren ist ein
Zwischenknochen der obern Kinnlade
zuzuschreiben)

GOETHE'NİN anı niteliğindeki bu bilimsel kitabı 1786 yılında Jena'da yayınlanmıştır. İnsan ve hayvanların kafatası kemiklerini anlattığı bu kitapta Goethe özellikle çene aracıl kemiği üzerinde durur. Birinci yazıda yazar, Weimar Müzesi, Veteriner Okulu ve Jena'daki üç müzede yapılan incelemelerden söz eder. İkinci yazıda ise 1780 yılında Loder'le birlikte, bütün insan ve hayvanlarda ortak olarak bulunabilecek bir ana-kemik'i nasıl araştırdıklarını anlatır. O çağda insan yapısı ile hayvan yapısı arasında bir ayrılık bulunduğuna inanılıyor ve bu ayrılığın çene aracıl kemiğinden ileri geldiği söylenerek, bu kemiğin insanda bulunmadığı, ancak maymunlarda bulunduğu öne sürülüyordu. Goethe ise, insanda köpekdişleri bulunduğuna göre çene aracıl kemiği de bulunması gerektiğini öne sürer. Sonunda da ilst çene kemiğine bağlı olan bu kemiği ortaya çıkarır. Ne var ki, bilim dünyası Goethe'nin sezgiyle bulduğu bu bulguyu kabul etmek istemez ve Goethe'ye çok ağır saldırılarda bulunur.

Kitaptaki beşinci yazıda da Goethe **Bitkilerin Değişimi Üzerine Deneme** adlı kitaptaki kurama varmak için nasıl bir yöntem kullandığını dile getirir. Daha sonraki yazıda ise yine çene aracıl kemiği alınır ve bu, kafatasının öteki kemikleriyle karşılaştırılır. Yedinci yazı kemik alanındaki gözlemlerin bir tablosunu verir. Nihayet Goethe sekizinci yazıda, doğada hiç bir şeyin kesin olmadığını, hiçbir gerçeğin tartışılmadan kabul edilemeyeceğini ortaya koyar. Bilimsel bulgular bile insanlara göre değişir.

Bilim dünyasının Goethe'ye borçlu olduğu bir şeyler vardır elbet. 1836 yılında Geoffroy Saint Hilaire şunları söyler: «Yüzyılın doğa felsefesi alanındaki en yüksek düşüncelerinden biri örgensel birlik sorunudur bu sorunu aydınlığa çıkarmanın ünü de Goethe'ye aittir.»

MEKTUPLAR

GOETHE'DEN SCHILLER'E MEKTUP

Weimar, 25 Kasım 1797

BİR AZ evvel aldığım mektup ve pakete çok teşekkür ederim. Hemen şunu da ilave edeyim ki, ben yalnız sizin fikrinizde olmakla kalmıyor, daha ileriye giderek bütün şiir eserlerinin manzum olmasını istiyorum. Bu benim kanaatimdir. Yavaş yavaş bir mensur şiir tarzının meydana gelebileceği de ancak şiirle nesir arasındaki farkın tamamen gözden uzak tutulduğunu gösteriyor. Birisinin çıkıp bahçesinde susuz bir göl yapılmasını istemesi, bahçe mimarının da bu işi bataklık meydana getirmek suretiyle halletmeye kalkışması, böyle bir istekten farklı değildir. Bataklık nasıl hem karada, hem denizde yaşayan hayvanlar içinse bu şekildeki melez işler de amatörler ve sahteciler içindir. Bununla beraber bu illet Almanya'da o kadar yayıldı ki, boğazı urlu insanlar nasıl sağlam bo-

yunlu kimseleri Allah'ın cezasına uğramış sayarlarsa, aynı şekilde onlardan hiçbir kul bu illetin farkına varmıyor.

Başta komedi ve mizah olmak üzere bütün dramatik eserlerin manzum olması lazımdır. Ancak böyle olursa kimin ne yapabileceği daha kolaylıkla meydana çıkabilir. Halbuki şimdi dram şairine kendini bu şartlara uydurmaktan başka hemen hemen yapacak bir şey kalmıyor. Mesela siz, **Wallenstein**'inizi mensur yazmak isterseniz, bunu bu bakımdan ayıplamak mümkün değildir. Ama bunun başlı başına bir eser olmasını isterseniz, o zaman eserin zaruri olarak manzum yazılması gerekir.

İnandığımız kanaatlere uyarak çalışmak istiyorsak, mutlaka içinde yaşadığımız yüzyılı unutmaya mecburuz. Çünkü prensipler üstünde bugün her tarafta yapıldığını gördüğümüz sonu gelmez zevzeklikler, bundan evvel dünyada görülmemiş bir şeydir. Yeni felsefemizin getireceği iyilikleri de henüz beklemek zorundayız.

Gerçekte şair, insandaki tecrübî - marazî durumların tasvirlerine dayanır, ve bizim bugünkü eşsiz münekkitlerimizle sözümona şairlerimiz arasında hangisi bunu itiraf edebilir? Bütün hayatı boyunca düşündüğünü söyleyen ve zamanında bir çeşit filozof olarak tanınan Garve gibi bir adamın böyle bir prensipten haberi var mıdır? Onun sizi iyi bir şair olarak tanımasının sebebi, sizin aklî ifadeleri şair ağızıyla söylemiş olmanız değil midir? Böyle bir şeye müsaa-de edilebilir, fakat bu övülmez.

Bu bayağı yaradılışlı adamlara, yüksek şiir ahlâkı hakkında, mesela Polykrates ile Ibykus'ta olduğu gibi, en küçük bir duygu sahibi iseler ve böyle şeyler karşısında kendilerinden geçebiliyorlarsa, gayri ah-

lâkî şeyler önünde ürpermeleri gerektiğini söylemeyi ne kadar isterdim. Meyer'in İtalya'dan korkunç ve sert ahlak kaideleriyle dönmüş olduğunu biliyorsunuz. Biz de prensiplerimizde daima daha sert, eserlerimizde daha güvenli ve rahat olalım. Çalışmalarımızda ne kadar belli çerçeveler içinde kalabilirsek o nisbette mükemmele varabiliriz.

Yazdığım *Elegie*'yi dostça karşılanması temenni-siyle mektubuma ekliyorum.

Hakkımızda sağlam ve iyi düşünceler beslediği için Zelter'e altı şişe şampanya borcumuz devam ediyor. Yazdığı Hint efsanesi benim için çok değerli. Fikir orijinal ve cesaretli. Mignon şarkısını da henüz hiç dinlemedim. Bestekârlar yalnız kendi yazdıkları eserleri alıyor, amatörler de bilhassa alkışlanan eserler vermeyi tercih ediyorlar. Ben bütün hayatımda, biraz da yeni ve yabancı konuları ele alabilen hiç kimseye rastlamadım...

Wallenstein'inizin size mutluluk getirmesini, böylece sizi daha kısa zamanda aramızda görmemizi sağlamasını dilerim. Allenize en iyi dileklerim ve selâmlarım.

Weimar, 6 Ocak 1798

ESERİNİZİN bir kısmını memnun olacak şekilde bitirmiş olmanızı tebrik ederim. Kendi kendinize koştuğunuz şartları bu kadar vuzuhla kavramış olduğunuzu göre dayandığınız delillerin sağlamlığından şüphe etmiyorum. Yaradılışlarımızın birbirine uygun olması her ikimiz için de **pek çok yarar** sağlamış bulunuyor. Bu münasebetin daima aynı şekilde devam etmesini diliyorum. Ben sizin için bazı şeylerin mümessili vazifesini gördümse, siz de beni dıştaki eşya ile bunlar

arasındaki münasebetleri lüzumundan fazla araştırmak meykinden kurtardınız; kendime dönmemi sağladınız; bana insanlardaki iç varlığı gereği gibi temaşa etmeyi öğrettiniz; bana ikinci bir gençlik sağladınız ve neredede ise artık şairliği bırakmışken beni tekrar şair yaptınız.

Seyahatımın üstümde yaptığı tesiri hâlâ çok garip bir şekilde hissediyorum. Bu yolculukta topladığım materyali hiçbir şeyde kullanamam; herhangi bir şey yapamayacak bir ruh hali içine düştüm. Bu gibi hallerin eskiden de başıma geldiğini hatırlıyorum. Bazı vaziyet ve hadiseler, bana edindiğim intibaları kendiliğinden şiir halinde kullanabilmem için bunların uzun müddet sessizce üzerime teşir etmeleri gerektiğini öğretti. Onun için ben de çalışmalarına tamamen ara verdim. Jena'da ilk kaldığım günlerin bana getireceği şeyleri bekliyorum.

Körner'in bu ara verme anlayışı da hakikaten şayanı dikkat. Başkalarının bir seçme yapabilmesi, bu suretle kendine uyanı ayırabilmesi için insanın elinden geldiği kadar çeşitli konular üzerinde çalışması lâzım. Körner'in dediğinde doğru bir taraf var. Bir şiir eseri öylesine değişmez, kararlı bir şey ki, insan bunu bir resim sayabilir, his ve hatıralarla canlanmış bir resim. Şairle ressam arasındaki yarışmayı daha ziyade belirten de bu nokta.

Bundan başka son çıkan **Müz'ler Almanagi**'ndaki şiirleri okuyunca en büyük alakanın bile bize bir şey öğretmeyeceğini, hiç bir nevi tenkidin eserimize yarım olmayacağını bir daha bütün açıklığıyla gördüm. Bir sanat eseri henüz ortada bulunmadığı müddetçe onun imkânları hakkında kimsenin fikri olamaz. Meydana çıkınca yapılan tenkit ve övgüler de daima sübjektiftir. Ancak zevkleri söz götürmeyen kimseler,

eserde eksik gördükleri bazı şeylerin tamamlanmasını isterler, bu tamamlamalar yapıldığı takdirde ise bütün eserin bozulması ihtimali vardır. Onun için en mühim unsuru teşkil etmesine rağmen tenkidin asıl kıymeti menfi olmasındandır, bunun da işimize yaramasına imkân yoktur.

Wallenstein'inizin birçok sebeplerle çabuk bitmesini istiyorum. Gerek çalışmanız devam ettiği müddetçe, gerekse bittikten sonra dramatik bir eserin icapları üzerinde bir daha iyice durup bunları işleyiniz, plan ve taslakları hazırlarken çok hesaplı olunuz; bunları evvelden hazırlayınız. İstidadınızın işlekliliğine ve iç zenginliklerinize rağmen her sene birkaç piyes yazmazsanız iyi olmaz. Çünkü ben, bilhassa dram şairlerinin sık sık ortaya çıkınalarını, yaptıkları tesiri daima tazelemelerini, istidatları varsa bunu durmadan ilerletmelerini lüzumlu görüyorum.

Size bu mektubumla birlikte ilân edilen felsefi konuşmayı da gönderiyorum. Eğer Çinli, tencereyi muarızına şu sözleri söyleyerek uzatsaydı daha ziyade hoşuma gidecekti; «Evet, onu yaratan benim, al ve onu sen kullan.» Bu sözler üzerine Cizvit papazının ne cevap vereceğini merak ediyorum.

Schelling'in kitabı vesilesiyle yeniden birçok fikirler üzerinde durdum. Bunlar üzerinde etraflı konuşmak zorundayız; tabii idrak edemediğimizi, onun ancak bizdeki **Geist**'in belli şekilleri ve kabiliyetlerine göre tarafımızdan kavranıldığını memnuniyetle kabul ediyorum. Temaşada, bir çocuğun ağaçtaki elmaya karşı duyduğu istekten tutun da, elmanın Newton'a nazariyesini ilham eden düşmesine kadar birçok safhalar bulunduğu şüphesizdir. Bu yüce mefhumların bir gün vuzuhla çözülmesi; anlaşılır, izah edilir hale gelmesi temenniye değer. Şüphesiz Müteâl'e insan

idealistler, en yücelerde bulunduklarını kabul ederler. Yalnız bunlarda bir şey, yani başka bir çeşit tasavvurlarla mücadele etmeleri hoşuma gidiyor. Çünkü hakikatte herhangi bir tasavvur tarzıyla mücadele etmek imkânsızdır. Bazı insanlara organik varlıkların maksada uygun yapılış tarzını anlatmaya çalışmanın ne manası var? Her günkü müşahedelerimiz bize bunu göstermekte ve en karışık hadiseler böylece güya kolayca çözülebilmektedir. Benim, organik varlıkların iç yapıları bakımından maksada uyarlığı fikrine ne kadar mütemayil olduğumu bilirsiniz. Buna rağmen bu hadisenin dış sebeplerle tayin edildiğini ve dışla olan münasabetlerini, inkâr etmek kabil değildir. Bu durum bizi, az veya çok, yine o görüş tarzına yaklaştırmakta ve konuşurken bu izah şeklini söz temsili gibi kullanmaya mecbur etmektedir. İdealistler kendilerini bizatihi mevcut olan şeylere karşı diledikleri gibi savunabilirler. Ama, buna rağmen kendi dışlarındaki eşya ile karşılaşmaları da zaruridir. Bunları inkâr edemezler. Onun için benim görüşüme göre bunlar dış şeylerle, ilk karşılaşmalarında olduğu gibi, çatışmaya düşmektedirler. Bana öyle geliyor ki, bu iki taraftan birinin dış yoldan Geist'a nüfuz etmesine asla imkân yoktur. Öteki taraf da iç yoldan eşyaya güç varabilir. Onun için (Schelling'in fikirleri, sayfa XVI) menfi bakımdan tabii durumda kalmak ve filozoflar aralarında uzlaşarak birbirlerinden ayırdıkları bu iki âlemi tekrar birleştirecekleri güne kadar bir bütün olan varlığımızı en iyi şekilde kullanmaya çalışmak en doğrusudur.

Böylece bu günlerde başlayacak olan çalışmalarında benim için lüzumlu olan meselelere bir daha gelmiş bulunuyorum. Bu husustaki görüşlerinizi sizden ayrıca, konuştuğumuz zaman, rica edeceğim. Hoş-

ça kalın. Sizinle devamlı olarak güzel ve faydalı günler geçirebilmek üzere dönüşümü daha birkaç zaman için geriye bırakıyorum.

Frankfurt, 16 Ağustos 1797

SEYAHATİMİN bundan sonraki kısmı için mühim olabilecek bir fikir aklıma geldi. Reyinizi almak, bunun ne dereceye kadar doğru ve peşinden gittiğim takdirde benim için ne ölçüde iyi olabileceğini öğrenmek için hemen size yazmayı uygun buluyorum. Bu zamana kadar yalnız soğuk, sakın müşahede yolunda yürüdüm, hatta yalnız görmekle yetindim. Fakat çok geçmeden bir noktanın farkına varmış bulunuyorum: Muayyen şeyler karşısında edindiğim kanaatlerin bir nevi fazla hisli, sentimental bir tarafı oluyor. Bu, o kadar dikkatimi çekti ki, hemen sebebini düşünmeye mecbur kaldım ve şu neticeye vardım: Umumiyetle görüp öğrendiğim bütün şeyler, daha önceden bildiklerimle pek güzel uyuyor, bildiklerime eklenerek sermayemi artırmama yardım ettikleri için de hoşuma gitmiyor değil. Buna karşılık bütün yolculuğum esnasında herhangi bir duygunun üzerinde müessir olup olmadığı hakkında bir şey bilmiyorum. Aksine, bugün, eski, alelâde vaziyet ve hadiseler karşısında kalmış kadar sakın ve hareketsizim. O halde görünüştaki bu mübalağalı hisliliğin sebebi nedir. Uzun zamandan beri varlığımda şairlikten gelen ruh halinden başka herhangi bir tesirin izi bile bulunmadığı için buna daha ziyade şaşıyorum. Acaba tamamen şairane olmayan bir konu karşısında meydana gelen bu ortalama vaziyet, şairliğin verdiği ruh halinin doğrudan doğruya kendisi değil midir?

Onun için ben, böyle bir tesir meydana getiren bütün şeyleri dikkatle araştırdım ve bunların hakikatte sembolik olduklarını hayretle gördüm. Yani, size söylemeye bile lüzum görmüyorum, bunlar, karakteristik bir çeşitlilik gösteren, başka birçok şeylerin mümessilleri olan ve mahiyetlerinde belli bir külliliği ihtiva eden, belli bir sıralamayı gerektiren, insan ruhunda birbirine benzedikleri halde birbirlerine yabancı olan hisleri uyandıran ve böylece gerek dışından, gerekse içinden bir külle ve küllî olana varmaları zarurî olan yüksek mahiyetli hadiseler olmak gerekir. O halde bunlar şair için çok mesut birer konu, başkaları için de saadet veren şeylerdir ve insanın bunlara şairce bir şekil vermesine imkân yoksa da hiç olmazsa bunları idealleştirmesi ve çok kötüye kullanılmış sentimental tabiriyle de adlandırılan en yüce manasındaki insanî şekli vermesi lazımdır. Onun için şimdi size, kendimin de hayret ettiğim gibi, herhangi bir seyahatını hakkında dostlarım veya umumî efkâr için bir şey yazarsam, bunların belki de hissî bir karakter taşımak tehlikesiyle karşılaşacaklarını söylersem şüphesiz bana gülmeyecek, bilâkis yalnız gülümsemekle yetineceksiniz. Buna rağmen, beni tanıdığınız için söylüyorum, vaziyet gerektirdiği zaman, en rezilleri de dahil olmak üzere hiç bir kelimeyi kullanmaktan çekinmem, hatta şerefsiz sayılan bir isme şerefini geri vermekle bahtiyar olurum.

Bu hususta, sizin de çok güzel açıklamış olduğunuz gibi, aramızda kullandığımız dili misal olarak gösterebilir ve şunu sorabilirim: Ne kadar can sıkıcı olursa olsun her görmeye hakkımız olmayan her hissî tezahür ne vakit tahammül edilmez bir şey sayılmalıdır? Bu soruyu şöyle cevaplandırıyorum: İdeal olan bir şey, doğrudan doğruya adi olanla birleştirilirse

tahammül edilmez olur. Bu da yalnız boş, muhtevassız ve şekilsiz bir hareket tarzı ile vaki olabilir. Zira bu takdirde gerek fikir, gerek konu, her ikisi de yok edilmiş olur. Ve fikrin manalı olması, manalı bir muhteva ile meşgul olması zarurîdir, konu ise bir mana ifade etmeden de mükemmel, çok iyi olabilir.

Ben, şimdiye kadar bu şekilde yalnız iki konu bulabildim: Bunlardan biri oturduğum evin bulunduğu meydandır. Burası, vaziyeti ve üzerinde olup biten şeylerle her dakika sembolik bir mahiyet gösterir. İkincisi büyük babama ait olan evin avlusu ve bahçesi ile kapladığı sahadır. Burada Frankfurt'un ihtiyar bir belediye reisi, mütevazî bir aile babası halinde yaşırdı; sonra birtakım akıllı müteşebbis kimşeler burasını çok faydalı bir pazaryeri haline getirdiler. Bu tesis bombardıman esnasında garip tesadüfler neticesinde mahvoldu. Şimdi en büyük kısmı molozlarla doludur ve bu yıkıntılar, hâlâ 11 sene evvel ailem burayı sattığı zaman şimdiki sahipleri tarafından ödenen paranın iki misli bir değer taşır. Demek ki, bütün buraların yeni bir müteşebbis tarafından satın alındığını ve yeniden nizama konulduğunu düşünürsek, bu hadisenin birçok bakımdan ve bilhassa bu ticaret şehrinde görülen diğer bin türlü vaziyetler dolayısıyla bilhassa benim nazarımda sembolik bir mana taşıması icap eder.

Buna, hiç şüphesiz aziz bir hatırayı da ilâve etmek lazım gelir. Fakat bu hadiselerle dikkatimiz uyanınca, seyahatin ilerde devam edecek olan kısımlarında yalnız dikkate değen şeylere değil, ayrıca manası olan şeylere de ehemmiyet verilmesi icap edecek, böylece gerek kendimiz, gerekse başkaları için

iyi neticeler elde edilmesi kabil olacaktır. Ben evvela burada sembolik olan noktalara işaret etmek istiyorum, fakat bilhassa yabancı memleketlere gidince ilk gördüğüm şeyler karşısında daha ziyade dikkatli olmayı deneyeceğim. İnsan bu dikkatlerinde muvafak olursa tecrübelerini genişletmeye lüzum kalmadan, görülen her yerde ve her an, mümkün olduğu kadar derinlere inebilir, böylece tanıdığı memleket ve bölgelerden de kendisine ganimetler sağlayabilir.

Düşüncelerimde genişlemem, kuvvetlenmem ve bunları sağlamlaştırıp sevinebilmem için uygun bir zamanınızda bu husustaki düşüncelerinizi bana söyleyiniz. Mühim bir mesele bu. Çünkü tabiatımla, doğrudan doğruya yaptığım müşahedeler arasındaki karşıtlığı meydana çıkarıyor. eskiden zinde ve mesut olmama rağmen bu meseleyi çözemiyordum. Çünkü, size itiraf edeyim, içimdaki türlü türlü korkunç hayaletlerden kurtulmak için tereddütsüz eve geri dönmeyi, eskiden olduğu gibi tekrar tecrübeciliğin bin başlı ejderiyle boğuşmaya tercih ederim. Çünkü tecrübeden zevk alamayan, yahut fayda sağlayamayanlar, vakit ve zamanında geri dönmeyi bilmelidirler.

Gerçi bu konu ile çok ilgili başka mühim bir meseleden de bahsetmek istiyorsam da bugünlük yalnız bununla yetiniyorum. Gelecek mektubumda onu da açıklayacak ve düşüncelerinizi bildirmenizi rica edeceğim. Hoşça kalın. Ailenize selamlar. Bundan sonra yazacağım mektup müstesna yazdıklarımın kimseye bahsetmemenizi rica ederim.

(Tercüme dergisi, sayı : 49 - 51,
Goethe Özel Sayısı)

Çeviren : Selâhattin BATU

GOETHE'DEN BETTINA BRENTANO'YA MEKTUP

6 Haziran 1810

• MEKTUBUN, çok sevimli çocuk, mutlu (bir) anda bana geldi, büyük ve güzel bir tabiatı, başarısıyla olduğu kadar, gayretiyle, ihtiyaçlarıyla olduğu kadar kabiliyetinin zenginliğiyle anlatabilmek için hayli gayret sarf etmişsin, böyle gerçekten dâhi bir ruhu, içten duyabilmem, bende büyük bir haz yarattı, o'nu, (herhangi bir) tasnife tabi tutmadan, anlayabilmek yolunda heyecana ulaşmak, ruhî bir hesap sanatına bağlı olmakla beraber, sendeki bu anî boşanmanın anlatmak istediği şeylere hiç bir itirazım yok; bilakis kendi tabiatımın, bu çok cepheli açıklayışın tanıttığı şeylere içten bağlı olduğumu sana şu anda kesin olarak söyleyebilirim; alelade bir insan akli, belki de bunlara itiraz edecek bir şey bulabilir, fakat insan-üstü kudrete sahip olan bir kimsenin anlattığı şeyler önünde, bu işlerden (az çok) anlayan birinin ancak saygı duyması gerekir ve o'nun, hissiyle yahut bilgiyle konuşması, aynı şeydir, bu takdirde, Tanrılar hükmediyorlar ve geleceğe yönelen bir fikir gücünün tohumunu serpiyorlar demektir ki, bu tohumların da ancak engelsiz gelişme yolunda feyizlenmesini temenni etmek gerekir; ta ki, tohumlar böylece gelişip umumileşebilsin, İnsan ruhunu saran sis, işte o zaman dağılıp gidecektir. Beethoven'e benim içten gelen saygılarımı söyle, (bilsin ki) fikir ve his teatisi bakımından şüphesiz büyük fayda sağlayacağına emin olduğum şahsî tanışmayı temin için her fedakârlığı yapmaya memnuniyetle hazırım; belki o'na o kadar sözünü geçirirsin de, hemen her sene gittiğim

ve o'ndan (bazı şeyler) dinleyip öğrenebilme yolunda en iyi ilham perilerini elde edebilmem ihtimali olan Karlsbad'a bir yolculuğu göze alır; o'nu aydınlatma arzusu ise, benden çok daha üstün düşünüşe sahip olanlar için bile bir cinayettir, çünkü o'na, kendi dehası ışık verir ve bir şimşek gibi o'nu hep aydınlatırken, karanlıkta kalan bizler, daha günün nereden doğacağını farkında değiliz.

Beethoven'in benden bestelediği iki şarkıyı, rahat okunabilir bir halde yazıp göndermek lütfunda bulunması, beni son derece sevindirecektir ve bunları dinlemeyi çok istiyorum, eski bir duygunun tesiri altında yazılmış olan böyle bir şiirin, (Beethoven'in çok doğru olarak söylediği gibi) melodi ile, yepyeni bir ifade içinde duyurulması, benim için, ziyadesiyle müteşekkik kalacağım bir zevk olacaktır. Bana verdiği haberlere ve bana olan bu lütfukâr davranışına, son olarak bir kere daha en içten teşekkürlerimi sunarım, her işte istediğin başarıyı elde ederken, her şey sana, aydınlatan, sevinç veren bir zevk olurken; bütün bunların, senin, hatta dostlarının arasında sayılmam menfaatini müdrik olan benim için de sonsuzca devamını istemekten başka bir dileğin ilavesine artık lüzum var mı? O'nun için, yerini böyle ne kadar sık değiştirsen de ve etrafındaki şeyler ne kadar değişip güzelleşseler de, o her zamanki büyük vefanı benden esirgeme.

Dük de sana selam söylüyor, kendisini büsbütün unutmamanı temenni ediyor. Karlsbad'da «Üç Zenciler»de kaldığın müddetçe, her halde senden daha haber alırım.

(Tercüme dergisi, sayı: 77-80,
Mektup Özel Sayısı)

Çeviren: Cevat Memduh ALTAR

GOETHE'DEN BEHRISCH'E MEKTUP

11 Kasım 1767

(Salı, akşam saat 7)

AH, Behrisch, bilsen yine ne haldeyim! Sen yoksun; şu kâğıt parçası ise kollarına kıyasla ne soğuk bir sığınak. Neler oldu, neler. - Dur hele biraz kendime geleyim. Behrisch, aşktan ben nefret ediyorum. Beni şu anda görmeni isterdim: Nasıl deli gibiyim, nasıl karşımda çatacak insan arıyorum! Halimi görsen acırsın.. Dost, benim dostum! Neden sanki bir tane-cik dostum yok?

(Saat 8)

KANIM biraz yatıştı. Seninle biraz daha sakın konuşabileceğim. Daha akıllıca mı? Onu bilmem. Yok, her halde pek akıllıca konuşamayacağım. Bir deli hiç akıllıca laf edebilir mi? Evet, ben bir deliyim. Bu ellere zincir vurmali, hiç olmazsa o zaman dişlerimi nercye geçireceğimi bilirdim. Bana karşı her zaman çok sabırlı davrandın, bu sefer de yine sabırlı ol, bu saçmaları dinle. Eğer içini korku kaplarsa o zaman dua et, ben «âmin» diyeyim. Kendim, dua edecek halde değilim. Sevdiğim -ya, anladın değil mi? Evet, yine onun derdindeyim. Ah, biraz aklım başıma gelse, yahut başım biraz akıllansa! Ah, dostum, ah!

Horn gelmiş. Kendisini bazı yazıları okutup dinlemek için çağırtmışım. Kabul etmedi. Yatıyorum diye haber yolladım. Seninle konuşurken rahatsız etmesini istemedim. O da iyi çocuk ama can sıkırmakta birinci. -Binlerce laf, birbirinden saçma. -Ah, Behrisch, Behrisch! Başım!

Kalktım, bir kalem açtım; biraz kendime geleyim diye. Dur bakalım, anlatabilecek miyim? Sevgilim! Ah, evet, o benim ebedî sevgilim! Bak, Behrisch beni deliye döndürdüğü şu anda, ben bunu duyuyorum. Allahım, neden onu bu kadar seviyorum? Dur, yine baştan başlayım. Annette yok mu? –Dur, dur oradan başlamayacağım, sana hepsini sırasıyla anlatacağım.

Bu pazar, yemekten sonra Doktor Hermann'a gitmiştim. Saat üç sularında Schönkopflara döndüm. Onun (Katchen) Obermannlara gittiğini söylediler. Ömrümde ilk olarak ben de onlara gitmek hevesine kapıldım. Fakat bir bahane bulamayınca Breitkopflara gitmeye karar verdim ve gittim: İçim içime sığmıyordu. Bir çeyrek kadar oturduktan sonra Mamsell'e: «Minna'ya dair bir söyleyeceği varsa, gideyim Obermannlara bildireyim,» dedim. «Yok,» dedi. Ben asıldım, «Gideceğim,» dedim; o: «otur, gitme» dedi. Sonunda ricalarıma dayanamayarak kalemi aldı, Mamsell Obermann'a öfke ile, bir iki satır yazdı. Pusulayı aldığım gibi uçar adımlarla berikilerin evine koştum. Ne kadar sevineceğimi umuyordum. Yazık! Neşemin kaçması mukaddermiş. Kâğıdı Mamsell Obermann'a verdim, açtı, içinde şöyle yazıyordu: «Şu erkekler doğrusu garip mahluklar. Hiç güvenilmiyor. Şimdi böyle, şimdi başka türlü... Az önce Bay Goethe ziyaretimize geldi. Oturur oturmaz sizden laf açtı ve sizinle beraber olmayı benimle beraber olmaya tercih edeceğini her haliyle belli etti. Nasıl bir bahane olursa olsun, bir şey bulup kendisini size yollamam için ısrar ediyor. Ona gücenmekle beraber, sizlere hitap edip saygılarımı sunmama vesile olduğu için ne kadar teşekkür etsem yeridir.»

Mamsell Obermann mektubu okudu, bir mana çıkaramadı, sonra benim sevgilime uzattı; ve o, gel-

diğim için sevinecek, ilgimden ötürü teşekkür edecek yerde, bana öyle soğuk davrandı ki, Mamsell Obermann ile erkek kardeşinin yanında fena halde bozuldum. Bütün o akşam ve ertesi gün hep aynı soğuk muameleyi devam ettirince o derece canım sıkıldı ki, üzüntümden hastalandım. Bir üşüme, bir terleme nöbetleriyle çok fena bir gece geçirdim ve ertesi gün de hiç dışarı çıkmamaya karar verdim – fakat – Ah, Behrisch, olup bitenleri sana soğukkanlılıkla nasıl anlatayım, bilmem ki... –Oh, Allahım! O akşam, bir ara, bir şey istemek için benim hizmetçi kadını aşağı yolladım. Kadın geldiği zaman, onun annesiyle birlikte Komedi'ye gittiğini haber verdi. O sırada bir üşüme nöbetiyle bütün vücudum tir tir titriyordu. Bu haberi duyar duymaz bütün kanımın ateş kesildiğini hissettim. Vay, demek kalkmış tiyatroya gitmişti! Sevgilisinin hasta olduğunu da bildiği halde... Bu bana pek acı geldi; fakat yine de ona darılmadım. Komedi'de acaba hangi parça veriliyordu? Yoksa?... Sakın Komedi'ye **onlarla** gitmiş olmasındı? Berikilerle... Al sana, yeni baştan altüst oldum. Ve bunu anlamaya karar verdim. –Haydi kalkıp giyinirsin ve bir deli gibi koşa koşa Komedi'ye gidersin. Acele galeriye bir bilet alıp yukarı çıkarsın. Bu sefer yeni bir aksilik. Gözlerim o kadar zayıf düşmüş ki localardakileri seçmemin imkânı yok. İşte o zaman deli oluyorum sandım. Koşayım evden dürbünü alayım diye düşünürken gözüm yanımda duran adama ilişti. Bayağı bir şey ama elinde iki dürbün var. Bütün nezaketimi takınarak: «Birini biraz alabilir miyim» diye sordum «Olur,» dedi. Gözlerimi aşağıda gezdirmemle locasını bulmam bir oldu. –Ah, Behrisch!

Evet locasını buldum. Kendisi köşeye oturmuş. Yanında, tanımadığım küçük bir kız, onun yanında

Peter, onun yanında da annesi. –Fakat dur, bitmedi! İskemlesinin arkasında Bay Ryden, pek muhabbetli bir pozda. Evet... Şimdi beni bir düşün! bir gözünün önüne getir! Galeride dikilmiş, elde dürbün –ve karşımda bu manzara! – Hay Allahın cezası! Ah, Behrisch, o anda öfkemden kafam çatlayacak sandım. Sahnede **Miss Sara** oynuyordu. Schulzen Sara rolünde idi. Ama ben ne bir şey görececk, ne de bir şey işitecek haldeyim. Gözlerim locada, hareketsiz, kalbim ise yerinden fırlayacakmış gibi hareketli. Ryden arada bir başını öne doğru uzatıyor, böylece küçük kızın görmesine engel oluyordu. Bazen de iskemlesinin üzerinden eğilerek ona bir şeyler söylüyordu. Bense dişlerimi gıcırdatarak bu hali seyrediyordum. Gözümde yaşlar vardı. Ama bu, daha ziyade dikkatli bakmaktan ileri geliyordu. Bütün akşam boyunca –ve hâlâ da– bir türlü ağlayamadım. –O sırada seni düşündüm. Yemin ederim ki, seni düşündüm. Koşup eve gideyim ve derhal sana yazayım istedim. Fakat, onları öyle bırakıp çıkamıyordum ki... Allah biliyor ya, daha o dakika onu mazur görmeye başladım. Evet, onu mazur görüyordum. Berikine gayet soğuk davranıyordu. Başını öbür yana çeviriyor, söylediklerine cevap vermiyor, âdeta ondan sıkılmışa benziyordu. Belki de gördüklerime ben bu manayı veriyordum. Belki de elimdeki dürbünden ziyade gönlümdü beni böyle aldatan! Ah, Allahım, fakat ya doğru görüyorduysam, bunun sebebi, nihayet, bana karşı duyduğu sevgi olamaz mıydı?

Saat dokuzu vuruyor. Şu Allahın belası Komedi'nin dağılma saati. Lanet olası! Dur hele, hikâyeye dönelim. Bir çeyrek saat kadar öylece, hep ilk bakışta gördüğüm manzarayı seyrederek oturmuşum. Birdenbire bütün vücudum öyle şiddetli bir nöbetle sarsılmaya başladı ki ölüyorum sandım. Dürbünü sahibine

uzattım ve koşa koşa —yürüye yürüye değil, —evet, koşa koşa eve döndüm. —Ve işte iki saattir da seninle baş başayım. Şimdi sorarım sana, serveti, geleceği hakkındaki ümitleri ve liyakatleriyle benim durumumda olup da bu derece talihsiz olan bir tek kimse tanırıyorsan söyle, o zaman susacağım. Akşamdan beri boş yere ağlayayım diye uğraştım, dişlerim birbirine vuruyor ve dişleri gıcırdarken insan ağlayamıyor.

Yeniden kalem açtım. Yeniden birkaç dakika dinlendim. Ah, dostum, bak üçüncü kâğıda başladım. Sana hiç usanmadan binlercesini doldursam, yine de söyleyeceklerim bitmeyecek. Hangi dertli, içini dökmeye doymuş, usanmıştır ki...

Onu sevmemek elden gelmiyor. Sunduğu zehir olsa yine de elinden alır, içerdim, sanıyorum. Beni affet dostum, sana bu satırları ateşler içinde yanarken yazıyorum. Fakat bırak yazayım. Yazayım da hırsım kalemimden çıksın, yoksa kim bilir ne olmaz işlere kalkacağım.

Bir çeyrek saat kadar oturduğum yerde uyumuşum. Gerçekten çok bitkinim. Fakat bu akşam kâğıdı doldurmadan bırakmam. Söyleyecek daha çok şeyim var.

Bu geceyi kim bilir nasıl geçireceğim? Yatmaya korkuyorum. Yarın ne yapacağım? Bak, işte bunu biliyorum. Eve girinceye kadar gayet sakin olacağım. İçeri girer girmez kalbim küt küt atmaya başlayacak. Hele onun sesini duyup dolaştığını işitince kalbim bütünü hızla atacak. Ve yemek biter bitmez alıp başımı gideceğim. Eğer kendisini göreceğim olursam, gözlerim yaşla dolacak, içimden: 'Seni ben affediyorum, yeter ki Tanrı affetsin!' diyeceğim, 'ömrümden çaldığın yılları Allah senin ömrüne katsın!' Evet, yüzüne bakarken içimden bunları geçireceğim ve beni sevdiğine biraz olsun inanmak elimden gelirse sevineceğim ve

böylece uzaklaşacağım. Yarın işte böyle olacak, öbür gün de öyle, daha öbür günler de...

Bak, Behrisch, «Sara»yı bir zamanlar onunla birlikte seyretmiştim. Ah, o zaman ne kadar başka idi... Aynı sahneler, aynı aktörler... Fakat onlara bugün tahammül edemiyorum. Ah, evet, saadet bize göre değişen bir şey... Şeytanımız da yine biz kendimiziz. Yaşadığımız cennetten bizi attıran şeytanı içimizde aramamız lazım.

Yine biraz uyumuşum, çok halsizim. Bakalım yarın ne olacak? Zavallı başım hep dönüyor. Yarın kalkıp onu göreceğim. Belki, haksız yere bana böyle soğuk davranmaktan vazgeçmiştir. Vazgeçmediyse, biliyorum, yarın akşam daha şiddetli bir nöbetle yatağa düşeceğim. Ne yapalım, öyle olsun! Artık irademe hakim değilim. Geçenlerde, atım gemi azıya almış, beni olanca hızıyla koşturmaya başlamıştı. Onu durdurmaya bir türlü muvaffak olamıyordum. Eh, dedim, artık ölüyorum... Ölmesem bile korkunç bir şekilde yere yuvarlanmam muhakkaktı. O zaman kendimi bir toparladım ve kaldırıp yere attım. Bu cesareti gösterdim. Öyle, pek fazla cesur olduğumu söyleyecek değilim, şu var ki, tehlike karşısında cesur olabiliyorum, yaradılışım böyle. Fakat şimdi? İşte tehlikenin ta içindeyim, hani, cesaretim nerede kaldı? Ah, Allahım! Dostum, benim dostum, neyi kastettiğimi anlıyorsun, değil mi? Haydi, Allah rahatlık versin! Zihnim darmadağın. Ah, güneş bir açsaydı! Bu hoşnutsuzluk yok mu? Ne karaladığımı gerçekten artık bilmiyorum.

(Çarşamba sabahı)

ÇOK fena bir gece geçirdim. Rüyamda hep «Sara»yı gördüm. Ah, Behrisch, biraz daha sakinim, ama

pek fazla da değil... Bugün onu göreceğim. Obermann-larda Minna'nın provası var; o da gelecek. Ah, ya bana karşı yine öyle soğuk davranırsa? O zaman, ben de öyle yaparım. Kıskançlık açısından onu kıvrım kıvrım kıvrandırırım. Hayır, hayır! Ona hiç, bunu reva görebilir miyim?

(Akşam saat 8)

DÜN aklımla bu akşam arasında ne büyük fark var. Mektubumu baştan sonuna kadar okudum. Sana olduğum gibi gözükmekten çekinsem onu mutlak yırtar, atardım... Bu delice sevgi ve yine delilik derecesindeki nefret, bu taşkınlık ve çılgınca özleyiş sana karşıdaki delikanlıyı tanıtacak ve... ona acıyacak-sın...

Dün gece, nasıl dünya benim için bir cehennem idiyse, bugün de bir cennet... onun ne biri, ne de ötekisi olmadığını anlayınca kadar, bu her halde böylece sürüp gidecek.

Obermannlara geldi, bir çeyrek saat kadar baş başa kaldık, ve işte -barış verdik. Hani, Shakespeare: «Zaaf, senin adın: KADIN!» demiş ya, bence bu çok daha fazla delikanlının yaradılışına uyuyor. Bana karşı haksızlık ettiğini anlamıştı, hasta olmam ona büsbütün dokunuyordu. Boynuma sarıldı ve benden af diledi. Ben de hepsini affettim. O anda benden ne istese bağışlamazdım ki?...

Fakat yine de kendimi tuttum, yaptığım çılgınlıktan kalkıp Komedi'ye gittiğimden bahsetmedim. Bu bahsi o açtı: «Dün gece Komedi'ye gittik» dedi. «Bana darılmazsın değil mi? Locanın bir kenarına çekildim. Gelip de oturmasın diye, yanibaşımdaki iskemleye Lotte'yi oturttum. Benim iskemlemin arkasından ay-

r Ama ben, kendisiyle mümkün olduğu ka-
d konuşmaya gayret ettim. Durmadan bitişik lo-
kadaşım ile konuştum. Elimden gelse onun
gececektim. - Ah, Behrisch, bir gün önce,
me bu manayı vereyim, kendimi buna inan-
tiye çirpiniyordum, şimdi ise o, bütün o
çalıştıklarımı işte bir bir yüzüme söylüyor-
de nasıl?... Kollarını boynuma dolayarak...
alık zevk insana binlerce dakikanın işken-
mutturabiliyor. Böyle olmasa zaten yaşamak
m olur muydu? Bütün kaderim dağılıverdi. Bir
de anlatıldıktan sonra insana bir kazanç oluyor. Ar-
kamızda kalan acıların hatırlanması ise bir zevk... Hele
ıstırabın boş kalan yeri bu şekilde dolarsa!.. Bütün
saadetimi işte kollarımın arasında tutuyordum. Aş-
kının gücüne dayanamayıp aklı mantığı çiğneyerek
kollarıma atıldığı şu anda, -bütün yakınlığımıza rağ-
men, nasıl hoş bir utanç duygusu içindeydi; dudakla-
rını dudaklarıma her uzatışında gözlerini yumuyordu;
sevişmemize ara verdiğimiz kısa anlarda yüzünde hep
o tatlı gülümseme vardı; utanç, sevgi, istek ve korku
yanaklarını kızartmıştı; titreyen vücudunu kollarımdan
sıyırmak için uğraşıyordu, fakat ben biliyordum ki,
korkmasa bu zayıf mukavemeti göstermeyecek, kol-
larımdan kurtulmaya çabalamayacaktır... Behrisch bu,
öyle bir saadet ki insan onun hatırı için her türlü ce-
hennem azabına katlanır. - Allah rahatlık versin! Yine
başım dönüyor, dün akşam gibi... Ama bu sefer büs-
bütün başka sebepten... Bugün nöbet gelmedi, hava-
lar böyle giderse belki de hiç gelmez... Allah ra-
hatlık versin!

(Tercüme dergisi, sayı: 77-80,

Mektup Özel Sayısı)

Çeviren: Melâhat TOGAR

TÜRKÇEDE GOETHE

Verter, çeviren : Remide Adil, 1913, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Genç Verter'in İstirapları, çeviren : Ali Kâmi Akyüz, 1914, İstanbul, 2. basılış 1935'te, 3. basılış 1945'te **Genç Verter'in Çektikleri** başlığı altında, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul, Matbaai Ebuzziya.

Verter, çevirenler : Kemalettin (Şükrü) ve Vedat Örfi (Bengü), 1339 - 41 (1923 - 25), Cihan Kütüphanesi, Meşahiri Âsar Külliyyatı adet : 2 - İstanbul, Matbaai Ebussuut.

Verter, çeviren : Refi Cevad Ulunay, 1940, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi (Dünya şaheserlerinden tercüme serisi : 18.)

Werther (Genç Verter'in İstirapları), çeviren : Recai Bilgin, 1942, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi.

Genç Werther'in Acıları, çeviren : Arif Golen, 1967, İstanbul, Varlık Yayınları.

Seçme Şiirler, çeviren : Selâhattin Batu, 1949, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri : 65.

Demir Elli Şövalye von Berlichingen, çeviren : Ahmet Adnan, 1933, Kader Matbaası.

Clavigo, çeviren : Mediha ve Şerif Önay, 1948, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri : 58.

Stella, çeviren : Seniha Bedri Göknıl, 1946, Ankara, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri : 27.

Efijeni Toriste, çeviren : Hasan Cemil (Çamlıbel), 1341 (1922), İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekâsı.

Iphigenie Tauris'te, manzum çeviren : Selâhattin Batu, 1943, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri : 7.

Egmont, çevirenler : Mediha ve Şerif Önay, 1946, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri : 32.

Faust, Goethe'nin Şaheseri, çeviren : Galip Bahtiyar, 1926, İstanbul, Millî Matbaa (önce Hayat Dergisinin ilâvesi olarak çıkmıştır).

SALÂH BİRSEL

Faust, (trajedinin iki kısmından bir defada temsil edilebilecek şekilde Paul Mederow tarafından tertip edilmiştir), çeviren: Seniha Bedri Göknıl, 1935, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.

Faust (I. ve II. kısım), çeviren: Recai Bilgin, 1941 ve 1943, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 1 ve 5.

Kardeşler, çeviren: Seniha Bedri Göknıl, Dünya Edebiyatından seçme piyesler, Yücel neşriyatından VIII, 1938/39, s. 57 - 76.

Kardeşler, çevirenler: Mediha ve Şerif Önay, 1948, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 58.

Herman ve Dorote, çeviren: Feyzi Önen, 1937, İstanbul, Yeni Kitapçı, Bozkurt B.

Hermann'la Dorothea, çeviren: Recai Bilgin, 1944, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 16.

Wilhelm Meister'in Çıraklık Seneleri, çeviren: Hasan Bedrettin, 1330 (1914), İstanbul, Sabah Matbaası, 1. cilt: **Minyon'un Düşünü**, 2. cilt: **Minyon** başlıklarını taşıyor, Sabah Matbaası.

Wilhelm Meister'in Aktörlüğü, Rejisörlüğü ve Sahne Şairliği, çevirenler: Şükrü Atala ve Cemal Köprülü, 1942, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 3.

Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları I. ve II. 1943, İstanbul, çevirenler: Şükrü Atala ve Cemal Köprülü, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 8, 2 cilt.

Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları I. ve II. 1949, İstanbul, çevirenler: Şükrü Atala ve Cemal Köprülü, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 38, 2 cilt.

Kendi Hayatımdan, Şiir ve Hakikat I. II. çeviren: Recai Bilgin, 1948, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 28.

Goethe ile Konuşmalar I. J.P.E. Eckermann, çevirenler: Lûtfi Ay ve Sadi Baytın, 1947, İstanbul, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Alman klasikleri: 47. — Bazı parçaları daha önce M.E.B. Tercüme Dergisinde yayımlandı: cilt 3, sayı 5, cilt 4, sayı 23. **Antigone** ve **Euripides** adlı yazılar; cilt 4, sayı 20'de ve Yunan Özel Sayısında, 29 - 32, s. 536. cilt 6, sayı 33.

İÇİNDEKİLER

YAŞAMI

Frankfurt (28 Ağustos 1749 - ekim 1765)	5
Leipzig (ekim 1765 - ağustos 1768)	11
Frankfurt (eylül 1768-mart 1770)	19
Strasbourg («Sturm und Drang» Dönemi)	21
Frankfurt (ağustos 1771-mayıs 1772)	27
Wetzlar (mayıs-eylül 1772)	28
Frankfurt (eylül 1772-ekim 1775)	29
İlk Weimar Dönemi (1776-1886)	35
İtalya Yolculuğu (eylül 1786-haziran 1788)	46
Weimar (1788-1792)	51
Fransız İhtilali	55
Schiller'le Dostluk (1794-1805)	59
Goethe ile Napoléon	67
<i>Ruh Yakınlıkları</i>	73
<i>Şiir ve Gerçek</i>	77
Savaşın Sonu	79
Batı - Doğu Divanı	81
Son Aşk: <i>Marienbad Elejisi</i>	83
Romantizm ve «Dünya Edebiyatı»	87
<i>Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları</i>	88
İkinci <i>Faust</i>	90
Batarken Bile Büyük / 22 mart 1832	95

SANATI VE KİŞİLİĞİ 98

YAPITLARI

ŞİİRLERİ ÜSTÜNE

Balladlar (Balladen)	131
Eckart Amca (Der getreue Eckart)	133
Düğün Şarkısı (Hochzeitlied)	133
Gezici Çan (Die Wandernde Glocke)	133

Ölüm Dansı (Der Totentanz)	134
Harika Küçük Çiçek (Das Blümlein Wunderschön)	134
Şarkıcı (Der Sängcr)	134
Define Arayıcısı (Der Schatzgraber)	135
Büyücü Çırağı (Der Zauberlehrling)	136
Kızlağaç Kralı (Erlkönig)	137
Thule Kralı (Der König in Thule)	138
Mignan	139
Elejiler (Elegien)	139
Liedler (Lieder)	142
Toplum Liedleri (Gesellige Lieder)	143
Çeşitli Kişilere (An Personen)	144
Kantatlar (Kantaten)	146
Annette'in Kitabı (Das Buch Annette)	146
Güzel Sanatlar (Kunst)	147
Hayvanların Değişimi (Die Metamorphose der Tiere)	148
Venedik Taşlamaları (Venezianischen Epigramme)	148
Yergi Şiirleri (Epigrammatisch)	149
Tatlı Ksenialar (Zahme Xenien)	150
Batı - Doğu Divanı (West - Ostlicher Divan)	150
Sevgi Üçlemesi (Trilogie der Leidenschaft)	154
Tanrı, Ruh ve Dünya (Gott, Gemüth und Welt)	158
Tanrı ile Dünya (Gott und Welt)	158
Şiirler (Gedichte)	159

ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

Sular Üstünde Ruhların Şarkısı	160
Ganymed	161
Muhammet'in Şarkısı	163
Prometheus	165
İnsanlığın Sınırları	167
Tekrar Buluşma	169
Anneme	171
Mayıs Şarkısı	172
Kavuşma ve Ayrılış	173

Zifaf Gecesi	174
Thule Kralı	175
Tanrı İle Hint Rakkasesi	176
Büyücü Çırağı	180
Mignon	183
Roma Elejileri	184
Haldeki Geçmiş	186

OYUNLARI/SEÇMELER

<i>Faust</i> üstüne	187
<i>Faust</i> /konu	195
<i>Faust</i> /Gökyüzü Sahnesi	203
<i>Faust</i> /Zindan Sahnesi	206
<i>Faust</i> /Klasik Walpurgis Gecesi	213
<i>Götz von Berlichingen</i> üstüne	218
<i>Demir Elli Götz von Berlichingen</i> /konu	219
<i>Götz von Berlichingen</i> /metin	220
<i>Clavigo</i> üstüne	226
<i>Clavigo</i> /konu	227
<i>Clavigo</i> /metin	228
<i>Egmont</i> üstüne	233
<i>Egmont</i> /konu	234
<i>Egmont</i> /metin	235
<i>Iphigenie Tauris</i> 'te üstüne	240
<i>Iphigenie Tauris</i> 'te / konu	242
<i>Iphigenie Tauris</i> 'te / metin	242
<i>Torquato Tasso</i> üstüne	248
<i>Aşkın Kaprisi</i> üstüne	248
<i>Stella</i> üstüne	249
<i>Pandora</i> üstüne	251
<i>Kardeşler</i> üstüne	253
<i>Prometheus</i> üstüne	254
<i>Muhammet</i> üstüne	255
<i>İlettiğimiz Şey</i> üstüne	256
<i>Suç Ortakları</i> üstüne	257
<i>Akhilleus</i> üstüne	258

<i>Halk Generali üstüne</i>	259
<i>Elpenor üstüne</i>	260
<i>Balthazar üstüne</i>	261
<i>Sanatçının Ululanması üstüne</i>	261
<i>Duygululuğun Zaferi üstüne</i>	262
<i>Tarırlar, Yiğitler ve Wieland üstüne</i>	263

ROMANLARI/SEÇMELER

<i>Genç Werther'in Acıları üstüne</i>	264
<i>Genç Werther'in Acıları/konu</i>	267
<i>Genç Werther'in Acıları/metin</i>	267
<i>Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu üstüne</i>	277
<i>Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları üstüne</i>	279
<i>Wilhelm Meister'in çıraklık Yılları/konu</i>	282
<i>Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları/metin</i>	284
<i>Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları üstüne</i>	289
<i>Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları/konu</i>	291
<i>Wilhelm Meister'in Yolculuk Yılları/metin</i>	294
<i>Ruh Yakınlıkları üstüne</i>	300
<i>Ruh Yakınlıkları/konu</i>	302
<i>Ruh Yakınlıkları/metin</i>	305

GÜNLÜK ve ANILARI/SEÇMELER

<i>Günlük üstüne</i>	316
<i>İsviçre Mektupları üstüne</i>	318
<i>İtalya Yolculuğu üstüne</i>	319
<i>İtalya Yolculuğu/metin</i>	321
<i>Fransa Seferi üstüne</i>	330
<i>Fransa Seferi / metin</i>	331
<i>Mainz kuşatması üstüne</i>	340
<i>Mainz kuşatması / metin</i>	341
<i>Kendi Hayatımdan Şiir ve Gerçek üstüne</i>	347

<i>Şiir ve Gerçek/metin</i>	349
<i>Yıllık üstüne</i>	355

ÖBÜR KİTAPLARI

<i>Herman ile Dorothea üstüne</i>	356
<i>Oyuncular İçin Kurallar üstüne</i>	357
<i>Alman Göçmenlerinin Anlatıları üstüne</i>	357

BİLİMSEL YAPITLARI

<i>Bitkilerin Değişimi Üzerine Deneme üstüne</i>	360
<i>Renkler Kuramı üstüne</i>	362
<i>Çene Aracı Kemik üstüne</i>	363

MEKTUPLAR

Schiller'e Mektuplar	365
Bettina Brentano'ya Mektup	375
Goethe'den Behrisch'e Mektup	377

SALÂH BİRSEL'in kitapları / Mart '91

BÜTÜN ŞİİRLERİ

ŞİİRİN İLKELERİ *(dördüncü basım)*

SEN BENİ SEV *(ikinci basım)*

DÖRT KÖŞELİ ÜÇGEN *(roman, üçüncü basım)*

GOETHE *(tükenmiştir)*

SEYİRCİ SAHNEYE ÇIKIYOR

GÜNLÜKLER

HACIVAT GÜNLÜĞÜ

YAŞLILIK GÜNLÜĞÜ

AYNALAR GÜNLÜĞÜ

BAY SESSİZLİK

NEZLELİ KARGA *(basılıyor)*

SALÂH BEY TARİHİ

KAHVELER KİTABI *(ikinci basım, tükenmiştir)*

AH BEYOĞLU VAH BEYOĞLU *(üçüncü basım, tükenmiştir)*

BOĞAZIÇI ŞINGİR MINGİR *(ikinci basım, tükenmiştir)*

SERGÜZEŞT-İ NONO BEY VE ELMAS BOĞAZIÇI *(tükenmiştir)*

İSTANBUL-PARİS *(tükenmiştir)*

1001 GECE DENEMELERİ

KURUTULMUŞ FELSEFE BAĞÇESİ *(dördüncü basım)*

YAPIŞTIRMA BIYIK

PAF VE PUF *(ikinci basım)*

ŞİİR VE CİNAYET *(ikinci basım, tükenmiştir)*

HALLEY KİMİ KURTARIR *(üçüncü basım)*

AMERİKALI TOLSTOY *(ikinci basım)*

BİR ZAVALLI SARI AT *(tükenmiştir)*

ŞİŞEDEKİ ZENCİ

ASANSÖR

KEDİLER

HAFİYELER ÖNDE GİDER

SALĀH BİRSEL

GOETHE

İŞİK..BİRAZ DAHA İŞİK

Topluma her şey kabul ettirilebilir, sadece
sürüp giden şeyler kabul ettirilemez. /.../
Büyük olayların geçtiği bir çağda yaşamam
benim için bir talih olmuştur. İyi ki Yedi Yıl
Savaşları'nı, Amerika'nın İngiltere'den
ayrılmasını, Napoleon'un düşüşünü görebildim.
Böylece değişik deneyler edindim, değişik
sonuçlara vardım.

—GOETHE—

Goethe, kendisine saygı duyduğum son Alman'dır.

—NIETZSCHE—

DÜNYA KİTAPLIĞI: 3

2. BASIM

GOETHE İŞİK..BİRAZ DAHA İŞİK